

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NYKJØBING

paa

MORS

1299—1899

UDGIVET

AF

NYKJØBING
BYRAAD

NYKJØBING PAA MORS

CHR. VILLADS CHRISTENSEN

NYKJØBING

PAA MORS

1299—1899

UDGIVET AF
NYKJØBING BYRAAD

MED ET TILLÆG AF
SOGNEPRÆST VILH. HANSEN I NYKJØBING

•••••

KØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1902

**OMSLAGET OG DE TEGNEDE BILLEDER
SKYLDES KUNSTMALER ALFR. LARSEN**

DEN 13. Juli 1899 var det 600 Aarsdagen for den ældste historiske Efterretning om Nykjøbing paa Mors, som er bleven overleveret til os. Byraadet havde besluttet at højtideligholde denne Mærkedag som en almindelig Festdag for Byen; men denne Plan blev ikke udført, fordi Dagen faldt midt under den store Arbejdsstansning i 1899, der i en By som Nykjøbing med sine mange Arbejderfamilier følte overordentlig tungt. Dog skulde d. 13. Juli ikke derfor gaa upaaagtet hen. Paa selve Mærkedagen sammentraadte Byraadet og bevilgede en Sum til Udgivelse af et Mindeskrift om Byen. Angaaende Udarbejdelsen heraf havde Byraadet allerede tidligere nedsat et Udvalg, bestaaende af Borgmester C. B. V. Hansen, Distriktslæge A. C. Faar-toft og Sognepræst Villh. Hansen, og Udvalget havde henvendt sig til Godsejer C. C. Mansa til Sø, der gennem mangeaarige Arkivstudier har samlet et righoldigt Materiale til Morsøs og de omliggende Landsdeles Historie. Han paatog sig ogsaa beredvilligt Opgaven; men en langvarig Øjensygdom nødte ham kort efter til igen at opgive den, og Arbejdet blev da overdraget til underskrevne. Godsejer Mansa viste dog vedblivende sin Interesse for Sagen ved at overlade mig til Afbenyttelse sine Samlinger angaaende Nykjøbing By, og Laanet af disse Samlinger, for hvilket jeg herved bringer Godsejer Mansa min Tak, har bidraget ikke lidet til, at Efterretningerne om Byens Fortid har kunnet blive saa fyldige, som de nu er.

Vanskeligheden ved at skrive en Bys Historie, som man kun kender lidet til af Selvsyn og bor langt borte fra, blev i dette Tilfælde lettet betydeligt for mig derved, at Udvalget straks paatog sig at sørge for Udarbejdelsen af Bogens sidste Afsnit, der skulde omhandle vore Dages Nykjøbing. Hvervet blev overdraget Sognepræst Villh. Hansen; hvor omhyggeligt det er udført, viser det nu foreliggende 4de Afsnit af Bogen, og desuden har Sognepræst Hansen ved sit mangeaarige Kendskab til Byen og sin store Interesse for den ogsaa paa mange andre Maader været mig til Hjælp under Arbejdet.

Ved Borgmester Hansens Forflyttelse i Foraaret 1901 valgtes Byraadsmedlem, Kancelliraad H. Nielsen til at udfylde hans Plads i Udvalget, og jeg har Grund til at paaskønne den Imødekommenhed, der baade før og efter den Tid er vist mig fra Udvalgets Side. Nykjøbing Byraad fortjener en særlig Tak, fordi det har taget Initiativet til dette Arbejde og skaffet Midlerne til dets Udførelse. — Ved en Overenskomst med »*Selskabet for jydsk Historie og Topografi*« er det muliggjort, at Bogen kan tilstilles dette Selskabs Medlemmer, imod at Selskabet har ydet et Tilskud til Udgivelsen.

Maatte Byen faa Glæde og Ære af dette Skrift, og Byraadets smukke Eksempel finde Efterfølgere!

Frederiksberg i November 1902.

Chr. Villads Christensen.

INDHOLD

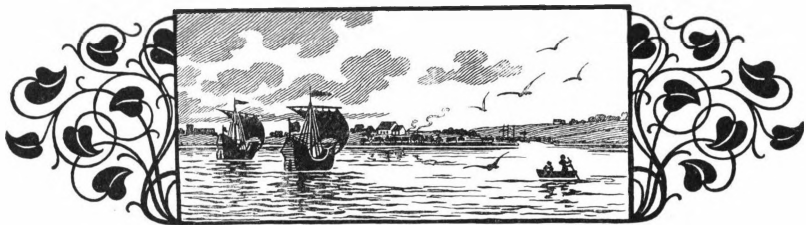
NYKJØBING I MIDDELALDEREN	Side
I. Byens Beliggenhed	3
II. Nykjøbings Opkomst	16
III. De gejstlige Stiftelser	
1. St. Jørgens Hus	30
2. Helligaandshuset	34
3. St. Gertruds Hus	42
4. Præstegildet	43
IV. Byens Styrelse	45
FRA REFORMATIONEN TIL GRUNDLOVEN	
I. Byens Skæbne	53
II. Byens Styrelse	81
III. Bymarken	97
IV. Fiskeri, Søfart og Handel	108
V. Skatter og Byrder i 16. og 17. Aarhundrede	130
VI. Byens Borgere	140
VII. Retstilstande og Overtro i 17. og 18. Aarhundrede	163
BYGNINGER, INSTITUTIONER OG EMBEDSMÆND	
I. Raadhuset	183
Borgmestre efter Reformationen	191
Byfogder efter Reformationen	202
Byskrivere	213
II. St. Klemens Kirke	221
Sognepræster	235
Kapellaner	248
Organister	252

III. Skolen	254
Rektorer	274
Hørere	286
Den danske Skole	295
IV. Hospitalet	297
V. Told- og Konsumtionsvæsenet	307
VI. Postvæsenet	317

NYKJØBINGS UDVIKLING I DE SIDSTE 50 AAR. Af Sognepræst Vilh. Hansen i Nykjøbing	319
--	-----

NYKJØBING I MIDDELALDEREN

I. BYENS BELIGGENHED.

TRODS sine seks Hundrede Aar og mere betegner Nykjøbing sig ved sit Navn endnu som en ung By, den nye Købstad, og vi faar gennem dette Navn et helt lille Billede af de Forhold, under hvilke den opstod. Alt længe havde Øen Mors været bebygget af Forfædrene til de Mænd, som endnu dyrker dens Jord. Herredsmændene samledes paa de tvende Tingsteder i Nord og Syd, de gamle Adelbyer og de fleste af de nyere Torper stod paa deres Pladser, paa Øens mange Herregaarde sad de storættede Slægter, og Stenkirkerne havde rejst deres Taarne eller Tagrygge op over Bøndergaardene som Vidnesbyrd om, at den nye Religion ogsaa her forlængst havde sejret. Men endnu var der ingen Købstad paa Øen, der var intet Nykjøbing.

Paa Østsiden af Øen, netop der, hvor Sønder og Nørre Herred grænsede sammen, flød et bredt Vandløb ud i en Bugt af Limfjorden. Landet ud mod Bugten var lavt og sumpigt; Aaens Vand bredte sig til begge Sider, men yderst ude ved Kysten veg det til Side for en Bakke af en halv Snes Alens Højde, der hævede sig som en Holm op over Kæret og det salte Vand. — Lad os et Øjeblik tænke os staaende øverst paa denne Holm for at faa et Rundskue over Egnen, som den antagelig har set ud, før Købstaden opstod — en Gang i det 13. Aarhundrede.

Udad mod Fjorden ligger den runde Bugt, næsten helt lukket, da den mod Nord og Øst begrænses af en fladt udskydende

Tange, der endnu bærer det gammeldags Navn Øren og ender i Ørodde, og mod Syd af et højt Bakkedrag, som nu kaldes Refshammer. Indad mod Land ligger den flade Mosestrækning, der endnu i vore Dage kun hæver sig et Par Fod over dagligt Vande og gennemstrømmes af et Par vandrige Aaløb, men som i hin Tid har dannet en sammenhængende Vandflade med rigeligt Tilløb fra de stærke Kildevæld en Milsvej mod Sydvest. Lavningen er omtrent en halv Fjerdingvej bred, og paa den anden Side af den, hvor Morsøs Fastland hæver sig i lange Bakker op over dens Flade, ligger en Klynge Huse i Læ under Bakkerne; det er den lille Landsby Rolstrup, efter hvilken Vandløbet gennem Dalsænkningen kaldes for Rolstrup Aa.

Norden og sønden om Holmen er der Afløb for det ferske Vand ud i Stranden. Den Lavning, som det nordlige Udløb følger, er temmelig smal; thi her hæver Terrænet paa den anden Side sig hurtigt op til det Bakkeparti i Nord og Nordøst, fra hvilket Ørodden skyder ud. Paa den sydvendte Skraaning af dette Højdedrag og omkring Bakkernes Fod ligger den anselige Landsby Vettels. — Syd for Holmen er Lavningen bredere, og paa den anden Side af dens sumpede Bredder hæver sig atter en Holm af lignende Højde som den, vi staar paa. Bag ved den følger en ny Sænkning i Terrænet, og saa først naar Blikket det høje Fastland mod Syd, der ud mod Fjorden ender i Refshammerens stejle Skrænter. Ind ad mod Land gaar dette Højdedrag mere jævnt ned mod det store Engstrøg, og her, paa Bakkens vestlige Skraaning, ligger Landsbyen Venner.

Vi tør vist antage, at de to Holme her ved Aens Udløb har været et Yndlingsopholdssted for Duer; thi da den sydlige Holm fremtræder i Historien, er Navnet Dueholm knyttet til den; og da der opstaar en Købstad paa den nordlige Holm, fører den en Due i sit Segl. — Engang i en meget fjærn Fortid har disse Holme været dækkede med Skov, hvad Gravninger i Jordbunden udviser. Man har saaledes paa det nuværende Kirketorv, paa den nordlige Holm, 3—4 Alen under Jordoverfladen fundet Stammer af Bøge- og Birketræer med tydelige Spor

af Grønsvær og Lyng imellem, samt Vildsvinetænder og andre Dyreknekler, alt dækket af et Lag af Sand. Det ligger derfor nært at formode, at en mægtig Oversvømmelse eller anden Naturomvæltning en Gang i Fortiden har sænket Holmenes Toppe ned under Havets Overflade.¹⁾

Bakken mellem de to Aamundinger fik aldrig andet Navn end Holmen, med dette nævnes den bestandig gennem flere Aarhundreder og lige op mod vor egen Tid. I vore Dage kan man undertiden høre den kaldet Kirkeholmen efter Kirken paa dens Top; men denne Benævnelse er ikke gammel. Den sydlige Holm, Dueholmen, har derimod sikkert baaret sit Navn fra de ældste Tider og senere laant det til de Bygninger, der rejstes paa dens Grund. I 1418 kaldes en Bygning derovre for »de spedalskes Hus paa Dueholm«, og i en anden gammel Optegnelse faar vi et endnu tydeligere Bevis paa, at dette var Holmens Navn. I 1528 blev der nemlig gjort en Lavhævd »paa den Jord og Ejendom østen fra Trældige til Limfjord og til Markskel mellem Vettels og Venner Mark, imellem Fordrup og Dueholm Klosters Mark ind til Rolstrup Aa, med den Grund, kaldes Dueholm, og den Fang, Kloster paa staar.«²⁾ Her anvendes altsaa Betegnelsen Dueholm om et Stykke Jord, foruden at den bruges som det velkendte Navn paa Klosteret. Efter Terrænet har sikkert Klosteret faaet sit Navn, og allerede Resens Atlas udtaler den Formodning, at der som Overgangsled har været en Adelsgaard med Navnet Dueholm bygget paa dette Sted, og at denne Gaard er gaaet over til at blive det senere Kloster. — Navnet er ikke ualmindeligt. I Sevel Sogn findes Dueholmgaarde, og i Ølgod Sogn vises Voldstedet af en gammel Borg, som skal have heddet Dueholm.

Af de tre foran nævnte Landsbyer er nu ingen tilbage. Rolstrup er bleven til en Hovedgaard, der ligger omtrent paa Landsbyens Plads og endnu bærer dens Navn. Venner er bleven opslugt af Gaarden eller Klosteret Dueholm, paa hvis Mark der

¹⁾ Morsø Avis, 25. Sept. 1879.

²⁾ Dueholms Diplomatarium 145.

endnu findes en Tomt med Navnet »Vennergade«, og Vettels er bleven til Købstaden Nykjøbing, og hvert Spor af den er ganske forsvundet; kun skriftlige Optegnelser har baaret dens Navn til Efterverdenen.

For et Par Aarhundreder siden levede Navnet derimod endnu i Folkemunde i S sammensætningerne Vettelsør og Vettelskær. Paa Vettelsør stod en Vejrmølle, der jævnlig omtales i Tingbøgerne fra Midten af 17. Aarhundrede, og hvis Plads endnu er kendelig som en lille Høj, og Navnet Vettelsørs Odde var det gængse Navn for den Landtunge, som nu blot kaldes Ørodden. Det anvendes saaledes bestandig af den kgl. Søkortdirektør Jens Sørensen, der i 1695 opmaalte og kortlagde Limfjordsegnene og Jyllands Vestkyst, og som overalt benytter de Stedsbetegnelser, som han paa Forespørgsel faar opgivet af Beboerne paa Stedet. Vettelskær var det gamle Navn paa Engstrækningerne nord og vest for Byen.

Ligesom Købstadens nuværende Kær altsaa tidligere har ligget til Landsbyen Vettels, saaledes er ogsaa Nykjøbings nuværende Købstadjorder den gamle Vettels Bymark. Det kan endnu paavises, at Grænserne for de to Byers Ejendomme falder fuldstændig sammen. Thi der er opbevaret et Sandemands-tov af 1438, der gjorde Markskel mellem Vettels Mark paa den ene Side og Bjørndrup, Tødsø, Vodstrup og Rolstrup Marker paa den anden Side, og derpaa fra Rolstrup »øster i Kæret, som den Grøft nu er kast, og saa sønden ind til Aaen.« De nævnte Gaarde og Byer er endnu Nykjøbing Købstads Naboer i Nord og Vest. — Som den sydlige Grænse nævnes altsaa en Linie øst paa fra Rolstrup over Kæret og derpaa mod Syd til Aaen. Det er denne Aa, som andensteds kaldes for Rolstrup Aa og en enkelt Gang Kloster Aa, og under dette Navn er paa hin Tid begge de nu eksisterende Aaer i deres Løb gennem Dalsænkningen begreben, idet den nuværende Adskillelse imellem dem er af langt nyere Datum. Først ved sit Udløb var Rolstrup Aa delt i to, og her fulgte Skellet det sydlige Udløb, saaledes at

selve »Holmen« hørte til Vettels Sogn. Dette fremgaar deraf, at den Grund, som Klosterskolen stod paa, lige nord for Aaen, i 1427 blev svoret til Vettels Mark. Den sydlige Holm, Dueholmen, hørte derimod til Venner Bymark.

Ved Landsbyen Vettels har der formodentlig i tidligere Tid været et Kapel, siden der endnu ude paa Nykjøbing Indmark, hvor vi antager, at den gamle Landsby har ligget, findes en Plads, til hvilken Kapel-Navnet fra gammel Tid har været knyttet. I Tingbøgerne nævnes gentagende »en Indmarksager ved Capelen« (1665 og 1668) og Lokalteterne »Cappel Krogen« og »Cappel Skaaret« (1700). I 1782 bestemmes, at et Krammarked aarlig skal afholdes uden for Byen ved Cappel-Led, og paa den Plads, hvor dette Marked holdtes, er der fundet store Byggesten i Jorden. Endnu i 1820 tager Kommunalbestyrelsen Bestemmelse om »Grøftens Opkastning fra Kapel Rende gennem Nykjøbing Kær til Aaen«.

Medens Bebyggelsesforholdene i vore Dage er vidt forskellige fra det 13. Aarhundredes, idet de gamle Landsbyer har vejet Pladsen for en Købstad og en Klosterbygning, er derimod Naturforholdene endnu saa temmelig uforandrede. De to Holme er bleven mindre fremtrædende, da deres Toppe af Hensyn til Bebyggelsen efterhaanden er bleven afgravede og deres Skraaninger stedse mere udjævnedes. Sumpen vest og nord for Byen er ved Udgrøftning bleven omdannet til en lav og saftig Eng, og Landevejen til Vilsund er ført tværs over den som en Dæmning. Det rindende Vand er bleven samlet i to Aaløb, der i kort Afstand fra hinanden og næsten parallelt løbende fører Vandet fra Kildevældene ved Frydsbrønd og Løderup til Bugten uden for Nykjøbing. Det ene søger endnu sit Udløb nord for Holmen, men paa den sidste Del af sit Løb igennem Byen er det nu en overdækket Kloak. Det andet Vandløb gaar syd om Holmen, tæt forbi Dueholms Kloster. Men der fordres kun et Par Alens Højvande i Fjorden, for at Nykjøbings Omgivelser atter antager det samme Udseende, som de havde for Aarhundreder siden. I Tingbogen fortælles, at d. 23. Februar 1684 maatte Tinget hol-

des i Byskriverens Hus »paa Grund af stort Vandløb, som forhindrede Godtfolk at komme paa Tinge«. Da Raadhuset, hvor Bytinget holdtes, laa tæt ved det nordlige Aaløb, har det formodentlig været dette, som er gaaet over sine Bredder. Men ogsaa adskillige Gange i det sidste Hundrede Aar er dette bevis, saaledes 8. Januar 1839, 6. Februar 1868, 22. Oktober 1874 og sidste Gang i Dagene fra d. 5. til d. 8. December 1895. Da

Oversvømmelsen i Nykøbing 1895. Nygade.

gik Vandet op ad det sydlige Udløb, Dueholms Aa, og over den lavere Del af de omkring denne liggende Gader. Vest for Byen forenedes de to Aaer atter til en sammenhængende Vandflade, der gik Byen saa tæt paa Livet, at Haverne i Grønnegade og den største Del af Nygade stod under Vand. End ikke Vilsunds Landevejen kunde stanse Floden, der gik over den, og saa langt mod Nord som til de aller yderste Huse i Færkenstræde. Men Vandet naaede dog ikke at faa Byen helt omflydt; Nørregade, som nu forbinder Holmen med Højdedraget mod Nord, holdt nogenlunde Stand, og kun den, der vidste, at den gamle Hellig-

aandsaa svulmede i sin overmurede Kloak bag Raadhuset, havde Fornemmelsen af, at »Holmen« igen var bleven til en Ø.

Efter Stormfloden i 1874 anlagde Beboerne af Vestergade paa Konsul A. H. Schades Initiativ en Dæmning mod Fjorden til fremtidig Beskyttelse mod Højvande. Dette Dæmningsarbejde er siden fortsat baade ved Anlæg ude i Kæret og ved Jernbanevæsenets Benyttelse af Terrænet ud mod Fjorden.

Oversvømmelsen i Nykjøbing 1895. Ringsgade.

De to Aaløb gennem Byen bærer fra gammel Tid Navnene Helligaandsaa og Dueholms Aa eller Kloster Aa, fordi det ene i sin Tid løb lige forbi Helligaandshuset, det andet igennem Dueholms Kloster. Det sidste Navn er endnu almindelig brugt, det første har derimod længe været fremmed for Folk paa Stedet, skønt der ikke er dannet noget andet Navn til at afløse det. I gamle Dokumenter forekommer det hyppigt: I 1628 pantsætter Byen saaledes et Stykke Jord af Byens Ejendom, »liggende udi sin Længde fra Hr. Jakob Jakobsen, vores kære Sognepræst, hans Grund og Ejendom og til Rolstrup Bro, item udi sin Brede

fra Helligaandsaa og indtil Byen.«¹⁾ I 1702 solgte Laurids Hansen Aarøe til Handelsmand Jens Madsen Vils »den Gaard ved Helligaandsaa, som hans afgangne Fader tidligere havde ejet og beboet.«²⁾ »Danske Atlas« fra 1769 kender endnu Navnet, men dets Betydning er her misforstaaet: »Igennem Byen flyder en Aa«, siges der, »som har sit Løb forbi Dueholms Kloster og findes derfor undertiden nævnt Kloster Aa, den er og kaldet Helligaands Aa.«³⁾

Meddelelsen af denne Efterretning har altsaa ikke haft Rede paa, at de to Navne betegnede to forskellige Udløb. Hos senere Forfattere er begge de gamle Navne gaaet i Glemme, og de forsøger da paa forskellig Maade at danne nye. Provst Schade siger i sin »Beskrivelse over Øen Mors« fra 1806: »Tæt vesten om Byen løber en Aa, kaldet Vester Aa, som paa lidet nær gør Skel imellem Byens og Dueholms Grunde. En anden Aa, kaldet Nørre Aa, løber tværs igennem Byen og over samme er en Kørebros og to Gangbroer.« Senere har Provst Diørup i sin Beskrivelse af Thisted Amt fra 1842 ligeledes forsøgt nye Navnedannelser: »Ved Nykjøbing løber en Aa i Fjorden«, siger han, »hvilken under Navnet Indreaaen kommer fra de rige Kildevæld i og ved Lødderup, især fra Mølledammen til Vester Mølle, som opfanger den; den driver tre Møller, som have store Møllendamme, løber gennem Dueholms Enge, midt igennem Gaarden, under dens Bygninger, hvorved Kildevand haves inde i Bryggerset, igennem Haven og forener sig med Yderaaen, som fra Kildevældene ved Frydsbrønd og fra de omliggende Moser løber ligeledes igennem Engene.«

Ved »Yderaaen« mener Provst Diørup det oprindelige Vandløb Rolstrup Aa, medens han ved »Indreaaen« tænker paa den i senere Tider og ved Kunst dannede Landaa. Det gamle Udløb »Helligaandsaaen« kender han ikke, og naar han siger, at de to Aaer forener sig, efter at Indreaaen har passeret Klosteret

¹⁾ Viborg Landstings Dombog ¹⁴/₇ 1632.

²⁾ Nykjøbing Tingbog ²²/₇ 1702.

³⁾ Bd. V, S. 535.

og Haven, og at de saaledes har fælles Udløb, er dette kun tildels rigtigt. I Engene vest for Byen deler den gamle Rolstrup Aa sig nu som før i to Grene; den største Del af dens Vand følger den gamle Klosteraaes Retning og forener sig med Landaaen, medens kun en mindre Del faar Lov til gennem en Aabning i et Stigbord, »saa stort som et Hjulnav«, at følge den gamle Helligaandsaas Løb nord om Byen og bag Raadhuset ud i Havnen. Paa ældre Kort fremtræder dog dette gamle Løb, der nu nærmest ser ud som en Rende og først ved Tilløb fra Grønmarken atter faar en noget større Vandmængde, i en langt aneligere Skikkelse,

og har ligesom den gamle Rolstrup Aa i det hele været langt vandrigere end nu, da Landaaen fører en saa stor Del af Daelens Vandmasse til det sydlige Udløb. Paa Kortene hos Resen og i »Danske Atlas« slynger de to Førgreninger sig om den egentlige By som

en Fæstningsgrav. De har dog aldrig haft nogen fortifikatorisk Betydning, da Nykjøbing ogsaa i Middelalderen var en aaben By; først i det 17. og 18. Aarhundrede blev de et Led i Byens Indhegning ved at gøre Tjeneste som Accisegrænse.

Naar der i ældre Dokumenter tales om »Graven«, saaledes i et Brev fra 1477, ved hvilket Trud Jensen, Borger i Nykjøbing, skøder til Mariager Kloster 1 Gaard og Ejendom i Nykjøbing, strækkende sig fra Gaden til »Graven«¹⁾, er dette formodentlig kun et finere Navn for den Rendesten, der ellers forekommer under Benævnelsen »Byens Rende«²⁾. Af Beskrivelserne frem-

Indkørselen til Vestergade over Klosteraaen.

¹⁾ Danske Magazin 1, VI, 106. ²⁾ Saaledes i Tingbogen ²¹/₄ 1666.

gaar det, at denne »Grav« eller »Rende« har gaaet inde i eller dog tæt op ad Byen; og i et Skøde af 1547 omtales, at en saadan Afløbsrende gaar over Pladsen nord for det gamle Raadhus og ud til Helligaandsaaen. Det kan derfor næppe være Vandløbet vest for Byen, der i 1477 kaldes »Graven«, hvorimod det tydelig nok er dette Løb, der sigtes til, naar der i Tingbogen 1811 tales om »Groben, som løber ved Grundstæderne paa Kæret«.

Vandløbet gennem Kæret og dets sydlige Udløb (ved Dueholm) dannede fra gammel Tid Skellet mellem Nørre og Sønder Herred. Herom var der i Middelalderen ingen Tvivl; men senere opstod der Usikkerhed om, hvorvidt det var det nordre eller det søndre Udløb, der var Grænsen, altsaa om den Holm, der laa mellem begge Mundingerne og paa hvilken Købstaden Nykjøbing rejste sig, selv skulde regnes til Nørre eller til Sønder Herred. I Middelalderen regnedes Nykjøbing ligesom tidligere Landsbyerne Rolstrup og Vettels til Nørre Herred, og alle de Tingsvidner, som angaar Købstadens ældste Historie, er udstedte paa Nørre Herredsting. En enkelt Gang ser det endogsaa ud, som om Landsbyen Venner blev regnet til Nørre Herred.¹⁾ Men i en Indberetning fra 1698 siges Nykjøbing at høre til Sønder Herred, og at der paa den Tid har hersket Tvivl om, hvor Herredsgrænsen gik, kommer frem i en Korrespondance en Snes Aar senere. I 1720 havde Byfogden Rasmus Jørgensen i en Skrivelse til Kancelliet benyttet den Vending, »at den Aa, som løber gennem Byen,« dannede Herredsskellet. Men da han ikke havde nærmere betegnet, hvilken af de to Aaer han mente, fandt Povl v. Klingenberg til Højris sig foranlediget til at føje en nærmere Forklaring til Byfogdens Skrivelse, idet han hævdede, at den Aa, »som kommer fra Vester og Øster Mølle i Lødderup, samt Mark Mølle, [v: den gamle Rolstrup Aa], og som har sit ordinære Udløb i Fjorden ved Klostermøllen straks udenfor Nykjøbing By, ikke grænser paa Nørre Herred, og at det alt-

¹⁾ »... ex provincia Nørherrit, videlicet villis Venner et Vettels.« Dueholms Diplomatarium 104.

saa maa være den Aa og Bæk, som løber igennem Nykjøbings Fordrift, [o: Helligaands Aa], der efter Byfogdens Antegnelse gør Herredsgrænsen.«¹⁾ Klingenberg vil altsaa have Grænsen flyttet op til det nordligste af de to Aaløb, og i den følgende Tid blev den end ikke staaende her; thi »Danske Atlas« fra 1769 og Provst Schades Beskrivelse af Mors fra 1806 regner hele Nykjøbing tilligemed Bymarken til Sønder Herred. Og endnu i vore Dage kan man træffe indbyrdes modstridende Angivelser af, i hvilket af Herrederne Nykjøbing egentlig ligger. Saaledes henfører de to ældste Udgaver af Traps Beskrivelse af Danmark (fra 1859 og 1874), ligesom Oberst Mansas Kort o. fl., Købstaden til Nørre Herred, medens tredie Udgave af Trap (fra 1900) atter siger, at Byen ligger i Sønder Herred.

Den før nævnte kongelige Søkortdirektør Jens Sørensen har givet en nøjagtig Beskrivelse af Udsigten fra Øroddens yderste Pynt, saaledes som den viste sig for ham 1. Juli 1695, og da det muligvis kan have Interesse at sammenligne hans Beskrivelse med Forholdene nu til Dags, skal her meddeles et Uddrag af det paagældende Stykke af hans Dagbog.

Lørdag Aften d. 29. Juni var han og hans Ledsagere kommen over til Mors ved Sallingsunds Færgested og forblev der om Natten. Søndag Morgen gik de ud »paa de høje Bjerge« paa Gammel Ørs Landoddes yderste Pynt, sydøst for Herregaarden Højris, og tog derfra Afpejlinger til Glyngørs Pynt, lige imod Furlands Vesterkant i N.O., og til Nykjøbing Ørs Odde eller Vettels Ørs Odde i N.O. t. N. »Det gaar 30 Favne udenfor Færgegaards Landpynten her i Sallingsund.«

¹⁾ Jydske Indlæg ²¹/₆ 1720. -- Det lykkedes dog ikke at gøre Danske Kancelli klar over Forskellen mellem de to Aaløb. Endnu i 1788 taler Kancelliet i en Skrivelse til Stiftamtmanden i al Almindelighed om »Byens Aa«, uden nogen Angivelse af, hvilken der menes. (Kancellibreve i Thisted Amts Arkiv, Nr. 84.)

»Mandag d. 1. Juli Kl. 5 om Morgenen fik vi Skyds af Færgemanden i Sallingsunds Færgehus til Nykjøbing, som holdes for $\frac{3}{4}$ Mil.

Kl. 7 kom vi til Byfogden i Nykjøbing og bestilte om Skyds, og fik Skipper Niels Knudsen, som gik med os ud paa Odderne. Berettede samme Skipper, at Vigen eller Havnen er ikkun flak Vand over alt og i Midten paa Vigen er 5 Fod dyb, kaldes Studeholms Grunden, og en Rende paa hver Side ved begge Landhagerne, der udi er 7 Fod dybt. Og 50 Favne langt ud for Broen er 3 Fod dybt.

Her fra Byens Vettels Ørs Hage og tværs over til Sallingland holdes for $\frac{3}{4}$ Mil eller $\frac{1}{2}$ Mil i O.S.O. og er 6 Fod dybt Vand.

Afpejlet ud for Nykjøbing By yderst paa Vettels Ørs Pynt til Glyng Ør i S.S.V. 5 V. lige imod Kaas Herregaard, og gaar det noget uden for Sallingsunds Landbjerg.

Herfra til Sallingsunds Færgegaard i S.V. 2 V.

Til Refshammers yderste Pynt i S.V.t.V. — $\frac{1}{4}$ Mil.

Til Nykjøbing Skibsbro i N.V.t.N. 5 N. lige imod den østre Del af Byen, $\frac{1}{4}$ Mil stiv, over en rund Bugt.

Denne Landshage Kant strækker sig i Østen ved Byen herfra og langs Lands i N.t.V., og Vigen eller Havnen i sig selv er ganske rund om ind til begge Odderne.

Her fra og til Sallinglands yderste Pynt, som er Sæbyhag, $\frac{3}{4}$ Mil i O.t.N. Det gaar lige mod Kirken paa Furland. Straks oven for Sæbyhag ligger Sæby Bondegaard. Og i N. udfor Sæbyhag ligger en stor Sten, kaldes Ryggehest, som ligger 50 Favne ud fra Landet.

Herfra til Fur Knude, som ligger vesterst paa Furland, er i N.O. 3 O. 1 Mil stiv.

Her fra Vettels Ørs Odde 30 Favne ude fra Landet i O.S.O. ligger en lille Grund, kaldes Been, 2 Alen dyb, og imellem Landet og den, 3 Alen dyb.

Denne Oddes yderste Punkt gaar langs Lands $\frac{1}{8}$ Mil lige frem og lige imod Erslev Bjerges yderste Kant herfra i N.t.O. 3 O.

Nok langs denne Landkant til en lille Huk, som Kjærlingesten ligger hos ved Stranden, i N. $\frac{1}{8}$ Mil.«

Fra Kjærlingesten pejlede han atter ind ad Draaby Vig til Skjælholms Bakke, til Fur Landpynt, til Alsted Bjergs yderste Pynt, til Ejerslev Bjergs yderste Hovedpynt, til Sæby Odde og til Nykjøbing Kirke.

»Gik vi saa til Nykjøbing By igen med Skipperen og fik en Vogn og en Ridehest til Skipperen. Og rejste derfra til Stranden ved Alsted Bjerg, og fra Alsted Bjerg til i Bugtekrogen $\frac{1}{4}$ Mil.«

II. NYKJØBINGS OPKOMST.

DA vi forsøgte at faa et Overblik over, hvorledes det Landskab, der strækker sig rundt om Nykjøbing Bugt, havde set ud i Middelalderen, tænkte vi os staaende paa Holmen mellem de tvende Aamundinger. Vi lod Blikket gaa rundt fra Øroddens nøgne Sandflade til Refshammerens stejle Brinker, over Vettelskærs grønne Slette i Nord og det side Vanddrag i Vest, over Landsbyernes lave Tagrygge under Bakkehældene. Lad os nu betragte selve den Holm, som vi staar paa. Det er den, der skal blive Kærnen i Købstaden Nykjøbing.

Alt fra de ældste Tider har Holmen sikkert været beboet, Fiskere og Sømænd har bygget deres Hytter paa dens Skraaninger og trukket deres Baade og Skibsredskaber op paa dens Strand. Og da der — omkring Aar 1200 — byggedes en Stenkirke paa Bakkens Top, blev denne, betegnende nok, indviet til den hellige Klemens.

St. Klemens Kirke paa Holmen var den fælles Sognekirke for Vettels, Venner og Rolstrup, og passelig laa den midtvejs mellem de to Hovedbyer. Men som Kirken fra sin Bakke saa ud over Fjorden, mindede ogsaa dens Navn om, at den Fiskerbefolkning, der byggede omkring dens Fod, allerede den Gang var ikke helt ubetydelig. Den hellige Klemens har altid været nær knyttet til den søfarende Stand, siden han i Aaret 100 led Døden i Rom ved, bundet til et Anker, at kastes i Havet, og

det er derfor især i Kystbyerne, at hans Kirker træffes. Her i Landet fandtes, foruden i Nykjøbing, St. Klemenskirker i Randers, Aarhus, Korsør og København samt paa Bornholm.

Denne ældste Kirke paa Holmen adskilte sig ikke i det ydre fra de almindelige jyske Landsbykirker fra den romanske Periode. Den var bygget af Granit og bestod af et Langhus med Kor men uden Taarn. Trods alle de Ulykker, der havde overgaaet denne Bygning i dens 700aarige Levetid, og de Omdannelser, den i Tidens Løb havde været Genstand for, sad endnu et Stykke af den oprindelige Kampstensmur i den nordlige Side af Kirken, da dette ærværdige Fortidsminde endelig i vor Tid ganske forsvandt.

De Bygninger, der klyngede sig om Kirkens Fod og efterhaanden bedækkede hele Holmen, er Begyndelsen til Købstaden Nykjøbing. Den fremstod dog ikke samtidig med Kirken; thi endnu et Stykke ind i det 13. Aarhundrede vedblev St. Klemens Kirke at være Sognekirke for de omliggende Landsbyer. Herom vidnede 8 Dannemænd paa Nørre Herreds Ting d. 11. Februar 1422, at St. Klemens Kirke i Nykjøbing haver været af gamle Dage Vettels, Venner og Rolstrup Sognekirke, og at Biskoppen af Børglum oprindelig havde udøvet Patronatsretten til den, men at den senere var bleven underlagt St. Hansbrødrene i Dueholms Kloster. Nogle Aar senere, d. 1. December 1433, vidnede atter 8 Mænd paa Nørre Herreds Ting om det samme: det var dem i Sandhed vitterligt, at St. Klemens Kirke i Nykjøbing oprindelig var grundlagt og opbygget fra Nørre Herred, nemlig af Byerne Venner og Vettels, og at Dueholms Kloster havde haft den i Eje i omtrent 50 Aar.

Men i Løbet af det 13. Aarhundrede udvider Bebyggelsen omkring Kirken paa Holmen sig og vokser op til en By, der snart stiller de gamle Landsbyer, paa hvis Grund den ligger, i Skygge. Fiskerne og Sømændene paa Holmen overfløjede Bønderne i de gamle Gaarde i Vettels i Velstand og Driftighed, Sildefiskeriet i Limfjorden og Handelen paa dens Kyster skaffede dem Arbejde og Indtægt, og for de mere dristige iblandt dem

laa Vandvejen aaben ud til det store Hav. Det er Beliggenheden ved den sikre Fjordbugt, der gav Byen sin Vækst, og inden Tolvhundredtallet er ude, finder vi Nykjøbing omtalt som Købstad.

Det er i de udførlige Aktstykker om den langvarige Proces* mellem Kong Erik Menved og Ærkebisp Jens Grand, at Nykjøbing Købstad første Gang nævnes. Paven havde i 1297 fældet Dom imellem dem og idømt Kongen en Bøde og Skadeserstatning paa ialt 49,000 Mark Sølv. Samtidig var Kardinal Isarnus kommen som pavelig Legat til Danmark for at bringe Dommen til Udførelse. For ham mødtes da d. 13. Juli 1299 i København Kongens Fuldmægtig, Kanniken Esger Jul fra Ribe, og Ærkebispens Repræsentant, Kanniken Nikolaus Bunkeflod fra Roskilde. Nogen Enighed blev ikke opnaaet; men paa et af Forhandlingernes mange Stadier tilbød Kongens Fuldmægtig at udlægge Jens Grand en Række af Kongens Ejendomme i Nørre- og Sønderjylland, og derimellem: **Tota villa forensis quæ vocatur Nova Civitas in Morsø**, d: Hele den Købstad, som kaldes Nykjøbing paa Mors.¹⁾

Efter denne første Omtale i opbevarede Dokumenter varer det næsten 100 Aar, før Nykjøbing nævnes igen. Det er under Dronning Margrethes Regering, da vi af et bevaret Brev kan se, at Kongens Retterting er bleven holdt i Nykjøbing paa Morsø d. 7. Maj 1396 under Forsæde af den 14aarige, da nylig udvalgte Konge Erik af Pommern.²⁾

I denne Mellemtid havde den unge Købstad faaet en mægtig Nabo paa den nærliggende Holm syd for Aaen. Johanniterklosteret Dueholm nævnes første Gang i et Gavebrev af 1371, og man har altsaa vidst, at stort ældre end dette Aar kunde det næppe være, da det saa vilde være besynderligt, om ingen ældre Breve var bevarede blandt den righoldige Samling, der endnu haves i Afskrifter i Klosterets Brevbøger. Men et for nylig fremdraget Dokument fra Vatikanerarkivet har nu givet os nærmere Underretning om Klosterets Stiftelse. I 1445 fik den daværende

¹⁾ Langebek: Scriptorum VI, 357.

²⁾ Kr. Erslev: Repertorium diplomaticum II, 423.

Prior i Dueholm Stadfæstelse af Paven paa Klosterets gamle Rettigheder, og i den derom indgivne Ansøgning nævner han, at Klosteret er stiftet af Biskop Svend i Børglum, som dertil skænkede en Grund (fundus) paa Dueholm med alle Rettigheder og alt tilliggende og endvidere dertil henlagde St. Klemens Sognekirke i Nykjøbing.¹⁾ Svend II Moltke blev Biskop i Børglum 1369 eller 1370, og til sidstnævnte Aar kan man saaledes med al Sandsynlighed henføre Klosterets Anlæggelse.

Mange Gange senere skulde Naboskabet til det mægtige og godselskende Kloster skaffe Nykjøbings Borgere Stridigheder og Fortræd; men utvivlsomt har det ogsaa paa sin Vis bidraget til at bringe Byen i Vækst. Forøget Liv og Virksomhed fulgte altid med Klostrenes Anlæggelse. Andensteds skabte Klosteret selv nye Købstæder ved at samle Haandværkere og andre omkring sig; her, hvor Købstaden allerede fandtes, betød dets Anlæg Arbejde og Fortjeneste for Borgerne. Til Agerdyrkeren fra den gamle Bondeby Vettels og Fiskeren og Sømanden paa Holmen kom nu Haandværkeren, som Klosteret havde Brug for, og det aandelige og videnskabelige Liv, som hidtil alene havde været røgtet af Sognepræsten ved St. Klemens Kirke.

I Begyndelsen synes ogsaa Forholdet at have været godt mellem Byen og Klosteret. Af det foran anførte fremgaar det, at Bispem af Børglum oprindelig havde haft Kaldsretten til St. Klemens Kirke, men at denne Ret fra omtrent 1370 var kommet over til Klosteret, og det er saa langt fra, at Borgerne i Byen beklager sig derover, at de endogsaa staar paa Klosterets Side, da Bispem i Børglum senere hen forsøgte paany at gøre sin gamle Rettighed gældende. I den Strid, som herom opkom mellem Bispem og Klosteret i Aaret 1423, indgik nemlig Magistrat og Borgere i Nykjøbing med en Skrivelse til Kongen, som her skal gengives i Oversættelse fra Latin²⁾:

¹⁾ Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1902, 2det Hefte. Jeg skylder Hr. Museumsinspektør C. Neergaard Tak for mit Kendskab til den der anførte Supplik i Vatikanerarkivet.

²⁾ Dueholms Diplomatarium 104—05.

Den højbaarne Fyrste og Herre, Hr. Erik, af Guds Naade Konge af Danmark, Sverige og Norge, de Slavers og Gothers, Hertug af Pommern, bringer vi, Ebbe Nielsen og Brunøve, Borgmestre, Tue Torkilsen, Thomas Pedersen, Peder Torkilsen, Christen Nielsen, Tyge Mikkelsen, Torkil Nielsen og Johannes Deghen, Raadmænd, og Johannes Kool, Borger, i Byen Nykjøbing i Morsø, vor skyldige og ydmyge Hyldest, og skulle efter al vor Evne være villige og beredte til at adlyde Eders Ønsker.

Det Menneske, der er tvunget af Trældom, ønsker gerne at henfly til ham, hos hvem det venter at finde Hjælp. Derfor underretter vi ved denne Skrivelse Eders Naade og Stormægtighed om, at St. Klemens Kirke i Nykjøbing ligger inden for vor Bygrænse, den saakaldte Byfred, og ingensinde har vor By Nykjøbing haft nogen anden Sognekirke end denne, hvorfor ogsaa Forstanderen og Brødrene i Klosteret Dueholm, af St. Johannes den Døbers Orden, i omtrent 40 Aar have haft samme Kirke og været vore Foresatte til vore og vore Forfædres Sjæles Frelse, saa at vi er dem Tak skyldige derfor, og en anden Lægpræst ikke kunde være os saa gavnlig som de. Men nu har vor Herre Biskoppen ved sin Fuldmægtig nylig ladet en Præst indsætte ved denne Kirke, som ikke baader os, hvilket er St. Johannes Ordenen til Fortræd og ligeledes til Beskæmmelse og Skade for os. Derfor bønfalder vi ydmygst Eders Højhed, at Eders Naade vilde værdises at betænke vort bedste herudi, siden Eders Naade og St. Johannes den Døbers Orden har den største Jordbesiddelse i dette Sogn.

Farvel og lev lykkelig i Kristo! Skrevet i Nykjøbing under vore Segl.

Byen har altsaa nu sin »Byfred«, sit eget retlige Omraade, og er udskilt med bestemte Grænser fra Nabobyerne. Vi hører endvidere, at Kongen og Dueholms Kloster er de to største Grundejere i Sognet, og her har Forholdene altsaa forandret sig siden 1299, da Kongen tilbød at udlægge hele Byen til Jens Grand. Paa hint Tidspunkt har han været Eneejer af den, men nu er Klosteret kommet med ved Siden af Kongen som Grundejer i Byen. Ogsaa Omegnen delte de. Vettels Bymark tilhørte endnu Kongen en Menneskealder senere; Venner By og Mark hører vi aldrig mere noget om — den er formodentlig tidlig bleven opslugt af Dueholm.

Borgerne i Nykjøbing var altsaa ikke paa den Tid frie Mænd, de tilhørte Kongen eller Klosteret, de var vornede. Trods den

anselige Række af Magistratspersoner, som Byen kan møde med i 1423, 2 Borgmestre og 7 Raadmænd, stod baade Borgerne og deres Øvrighed lavere i Rang end Selvejrbonden paa Landsbyen. Dr. Oluf Nielsen har paa en sindrig Maade fundet dette Forhold bekræftet af den Plads, hvorpaa Købstadens Indbyggere nævnes sammen med andre i Tingsvidnerne. I et saadant af 1422 er Udstedernes Rækkefølge: 2 Riddere, 1 Præst, 1 Væbner, 3 Bønder, Borgmesteren og 1 Borger i Nykjøbing. I et andet fra samme Aar forekommer: 1 Ridder, 3 Væbnere, 5 Bønder, 2 Borgmestre og 1 Borger. I 1424 træffes: Herredsfogden, 3 Præster, 2 Væbnere, 2 Bønder og 2 Borgere. I 1433: Herredsfogden, 3 Præster, 3 Væbnere, 1 Bonde, 2 Borgmestre og 3 Borgere. — Ved andre Købstæder var det ellers Reglen, at Borgmestre og Raadmænd nævnedes efter Væbnerne men foran Bønderne.¹⁾

Vi bør have dette Forhold i Minde ved Bedømmelsen af Magistratens Brev til Kong Erik i 1424. Det var ikke som frie Mænd, de havde antaget sig Klosterets Sag; en Del af deres By tilhørte ligefrem selve Klosteret, og alle var de maaske som vornede saa uselvstændige, at de ikke kunde modsætte sig den mægtige Nabo, der laa lige uden for deres Byport. Det er muligvis mere Afhængighed end Kærlighed, der har indgivet dem den venlige Holdning imod Klosteret, som kommer frem i deres Skrivelse til Kongen.

Sikkert er det, at eftersom Byens Selvstændighed og Uafhængighed vokser, bliver ogsaa Tonen over for Dueholm en anden. Saa snart Borgerne og deres Repræsentanter føler sig saaledes stillede, at de kan sætte haardt mod haardt, hører vi næsten ikke andet om deres Forhold til Klosteret end Stridigheder. Dette Omslag lader sig datere fra et bestemt Aar.

Aaret 1460 er et stort Vendepunkt i Nykjøbing Bys Historie. I dette Aar faar Nykjøbing sit første Handelsprivilegium over Morsø, og samtidig skaber Kong Kristian I ved en i Sandhed kongelig Gave det økonomiske Grundlag, som betinger Byens Selvstændighed og Vækst i den følgende Tid.

¹⁾ Dueholms Diplomatarium XVII.

I 1459 havde Kongen fra Aarhus givet Borgerne i Nykjøbing Brev paa, at »efterdi de havde beklaget, at de ej maatte nyde saadanne Privilegier, Frihed og Naade i Limfjord paa deres Fiskeri og Saltning, som de af Arilds Tid haft og fremfarne Konger dem bevilget havde, da vil Hans Majestæt, at Limfjord skal være et almindeligt Fiskeri, som den af Arilddom været haver, saa at Borgerne i Nykjøbing og Almuen over alt Riget maa fare op og ned efter deres Bjeriug i Limfjord, hvor dem behager at fare eller ligge, at købe og salte og gøre deres Fiskeri uforment af alle; men Udlændinge skulle intetsteds ligge i Limfjorden at købe og salte, uden alene for Aalborg og andre tilladte Havne, hvor Kongens og Kronens Rettighed saavel af Indbyggerne som af Udlændinge vorder uforsømt.«¹⁾

Blandt disse »tilladte Havne«, som Udlændinge havde Lov at besøge, var ogsaa Nykjøbing, hvilket udtrykkelig bemærkes i de Privilegier for Aalborg, som samme Konge udstedte en halv Snes Aar senere.²⁾ Det var særlig nødvendigt at gentage de smaa Byers Rettigheder her; thi naar Nykjøbing havde klaget over, at Borgerne ikke maatte nyde deres Friheder i Limfjord, var det sikkert det mægtige Aalborg, som Klagerne fornemmelig var rettede imod.

Et nyt Privilegium fik Byen af samme Konge i 1460, da han ved et Brev, udstedt i Holstebro, forbød, »at ingen maatte ligge og købslaa i Mors andensteds end udi Nykjøbing.«³⁾ Og endelig gav han i samme Aar Byen den værdifuldeste Gave, den nogensinde har modtaget, idet han skænkede den hele Vettels Bymark. Paa den Tid har altsaa Landsbyen været helt øde, men vi kender ikke noget til dens Skæbne og Undergang: maa-ske den lidt efter lidt er bleven opslugt af Nykjøbing, ved at dens Beboere har fundet det sikrere og fordelagtigere at flytte ind til Byen; maaske den ogsaa har fundet en brattere Afslutning ved en voldsom Ødelæggelse, og man kunde da tænke paa det store Bondeoprør i 1441, hvor Morsingboerne jo var med,

¹⁾ Danske Atlas V, 539.

²⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. VII, 276.

³⁾ Danske Atlas, anf. St. — Stadfæstet 1568 (Registre over alle Lande X, 16).

som de maa høre for den Dag i Dag. Dog derom ved vi intet; vi kender kun det, at d. 11. Juli 1460 vedtog Borgmester, Raad og Almue i Nykjøbing en Vedtægt om, hvorledes der skulde forholdes med »denne Indmarks Jord«. »Thi vor naadige Herre Kong Kristian haver naadelig givet og undt os til evindelig Ejendommen den forskrevne Jord og Vettels Mark, hvis hans Naade af Danmarks Kronens Vegne af rette tilhørte, til vor Bysens og alle vores og vore Efterkommeres Nytte og Gavn.« Derfor har nu Magistraten og Borgerne vedtaget, at denne Mark skal blive ved Byen til evig Tid, og derfor maa ingen Mand eller Kvinde, som nu har faaet Del i Jorden, bortgive, sælge, pantsætte eller paa nogen Maade afhænde denne sin Andel »enten til Kirke eller Kloster, Præstemand eller fri Mand.« Derimod maa Borgere og Bymænd handle om deres Jord indbyrdes.

Meningen er altsaa kun den, at Markjorderne ikke maa afhændes til udenbysboende, men Udtrykkene er betegnende. Man ser, at de ufri Borgere har kendt deres Fjender og Efterstræbere. Det er Kirke, Kloster og Præstemand, hos hvem Jordegodset paa den Tid havde stærkest Tilbøjelighed til at havne, og saa medtages »den frie Mand« i Modsætning til Borgerne indbyrdes. Det er denne Beslutning om at holde fast paa Kongens Gave, som er Hovedpunktet i Artiklerne af 1460. Den gentages først tre Gange i Brevet, og endelig vender Udstederne for fjerde Gang tilbage til den i følgende kraftige Vendinger: »Og haver og nogen Mand afhændet sig nogen Jord enten til Kirker eller Kloster, Præstemænd eller frie Mænd, enten med Gave, Køb eller Pantebreve, da melde vi det magtesløs at blive, hvilket vi ville forsvare for vort naadigste Herskab, om nogle vilde tale her imod; og alle de, som den Jord haver saa forkommet dennem eller deres Arvinger, bør af rette at lade komme den Jord igen uden al Gensigelse og ved deres højeste Brøde . . . At det saa er udi Sandhed og skal blive til evig Tid, som forskrevet stander, uden al Gensigelse, da hænge vi vor Bysens Indsegl neden for dette vort aabne Brev.«¹⁾

¹⁾ Ducholms Diplomatarium 122—23.

I et følgende Afsnit, hvor der handles om Nykjøbing Bymarks senere Skæbne, vil vi faa Lejlighed til at undersøge, om nu denne saa kraftigt udtrykte Beslutning har kunnet staa sin Prøve gennem Tiderne, om Nykjøbings Borgere indtil vore Dage har holdt saa godt fast paa Kong Kristians Gave, som deres gamle Forfædre i 1460 paalagde dem at gøre. Det er jo altid en mislig Ting at fastslaa noget, som »skal blive til evig Tid«. Men vi kan dog sige, at indtil vore Dage er den gamle Bestemmelse efter sin Aand og Mening stadig holdt i Hævd. Vettels Bymark udgør endnu Nykjøbing Købstads Jorder, og Bestemmelsen om, at dens Afgrøde skal komme Byens egne Borgere og ikke udenbys boende til Gavn, opretholdes, om end under moderne Former, den Dag i Dag.

Det var dette Aar 1460 med Handelsprivilegiet og Gavebrevet paa Vettels Mark, som vi før betegnede som et Vende punkt i Byens Udvikling. Allerede den Energi, som Borgerne har nedlagt i Vedtægten om Markens Anvendelse, lader os formode, at de ikke fremtidig agtede at nøjes med den underordnede Plads, de hidtil havde indtaget, og samtidig giver de bevarede Breves rent ydre Former os et Indtryk af Borgernes voksende Betydning og Anseelse; thi straks efter 1460 begynder de at rykke frem fra den beskedne Plads, de forhen indtog, aller nederst i Rækken. I 1464 nævnes i et Brev to Bønder efter Borgmesteren, i 1502 nævnes Herredsfogden og en Bonde efter Borgmestre og Raadmænd. Og der, hvor vi navnlig skal vente at se de forandrede Forhold give sig Udslag, i Byens Holdning overfor Dueholms Kloster, kommer der ganske rigtig fra disse Aar en Mængde Efterretninger til os om Stridigheder mellem de to Naboer, der viser os en saa kraftig Optræden af Borgerskabet, som vel kan forlanges.

Et Stridens Emne laa lige for Haanden. Saa længe Kongen havde ejet Vettels Mark, havde baade Dueholms Kloster og Beboerne af Rolstrup haft visse Rettigheder til Græsning og Fædrift i Overdrevet. Men da Borgerne havde faaet Ejendomsret til Marken, blev der sat en anden Skik herpaa; denne kære

Markjord vaagede de over med den største Omhu, og som Vedtægten saa energisk udtaler, var de ikke til Sinds at give slip paa en Tomme af det, som Kongen havde skænket dem. Efter 1470 er Striden derfor i fuld Gang.

22. Juni 1473 fik Hr. Bertel Thomesen, Prior i Dueholms Kloster, et Tingsvidne af Nørre Herreds Ting, »at han og alle Konventsbrødrene i Dueholm fulddreve en ret Lavhævd den samme Dag paa Rolstrups og Vettels Markskel og anden Frihed, som Rolstrup og Klosteret haver i Vettels Mark, som hannem lovlig var tilfunden af Fogden og gode Mænd paa fornævnte Ting i tre samfælde Ting tilforn; og ginge fornævnte Prior Bertel og hans Brødre norden fra Rolstrup uden den gamle Toftedige, som tilforn bevislig Skelsten laa, og der stode de og svore saa, at fra den Skelsten vesten den Digeende, som Jes Nielsen, Borgmester i Nykjøbing, lod vældelig med Magt opkaste imod fornævnte Prior Bertels Vilje, Adspørgelse og Forbydelse, og til den Sten, som de da stode paa, — og den Have i Kæret, som ind til Klosteraaen gaar og indgravet er efter Sandemænds Tov tilforn, — og fri Fægang i Vettels Mark, som haver været til Rolstrup af gamle Dage: det svore de og vonde Rolstrup til med Lavhævd.« Samme Dag vidnede otte Dannemænd paa Nørre Herredsting, at det er dem fuldt vitterligt, »at Rolstrup Fæ haver haft Udgang og Drift i Vettels Mark i 40 Aar og mere, og aldrig de haver hørt eller spurgt, at der var givet Last eller Kære paa, før nu for faa Aar siden Jes Nielsen, Borgmester i Nykjøbing, gav Kære derpaa.« Ogsaa paa Sønder Herredsting og paa Erslev Sognestævne lod Prioren tage Vidner af samme Indhold; her kunde Mændene endogsaa huske, at Rolstrup Fæ havde haft de nævnte Rettigheder i 50 Aar.

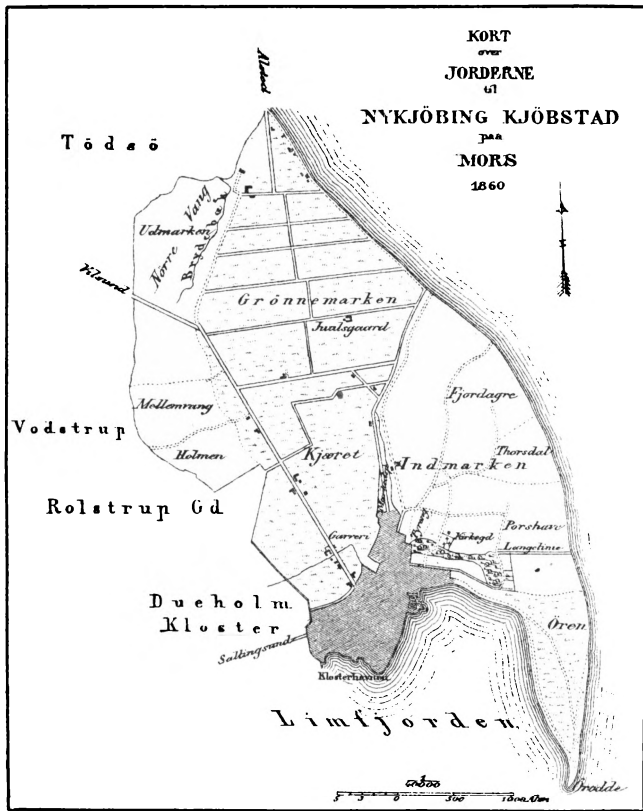
Fremdeles skaffede Prioren Vidner paa, »at den Holm, som ligger norden ved Rolstrup, var aarret (∴ pløjet) og saet til Rolstrup, ulast og ukært i tvende Brydeskifter, og aldrig havde de hørt eller spurgt, at forskrevne Holm haver nogen Tid været dyrket eller saet af anden end af dem, som i Rolstrup haver

været.« Og endelig maatte han ogsaa føre Vidner om Porshave, »at det kunde de aldrig mindes, spørge eller høre af deres gamle Forældre, eller af andre gamle, uvillige Dannemænd, — og den- nem selv fuldvitterligt er i Guds Sandhed, at det haver ligget til Dueholms Kloster i rolig Hævd af gammel Tid for fri Enemærkes Jord, Stug og Ornum . . . . Item om 40 Aar og mere, da vorde Isac Joenssen og hans Medbrødre, som Sandemænd vare paa den Tid i forskrevne Herred, krævede til Sandemænds Tov i Vettelskær; da svor de fornævnte Have østen til Rolstrup til Rolstrups rette Enemærke, og Aar fra Aar siden haver Rolstrup nydt den fornævnte Have uden al Gensigelse og Kære af alle, til nu seks Aar Mod, at Nykjøbings Borgere grove den Have ulovlig og kastede den Grøft neder, som den frie Ornum var omgravet med.«¹⁾

Man faar af disse Aktstykker et levende, men muligen nok noget ensidigt Billede af, hvorledes denne Strid har udviklet sig. Borgerne i Nykjøbing med deres Borgmester Jes Nielsen i Spidsen har med al deres nyvakte Energi kastet sig over den kære Vettels Mark. De vil nu have den for sig selv alene, al Fædrift fra Rolstrup skal udelukkes, og for at sætte deres Vilje igennem opkaster de »vældelig« et nyt Dige, som skal værne om deres Enemærker. Samtidig synes de at have foretaget en Regulering af Grænserne for Vettels Mark, som antagelig har været stærkt i Byens Favør og navnlig har tilsigtet at drage Rolstrup Holm og »Haven« østen for Rolstrup ind under deres Bymark, ligesom de har villet tilvende sig det »frie Ornum« ved at tilkaste den Grøft, som skilte det fra deres Bymark. Striden bilagdes foreløbig ved et Forlig af 1475, stiftet af Biskop Jep Friis i Børglum og andre gode Mænd; af dets Bestemmelser kender vi kun den, at Rolstrup beholdt sin Fædrift i Vettels Mark, og formodentlig har Borgernes Krav paa dette Punkt altsaa været uberettigede. Men om de øvrige Stridspunkter vedblev der endnu at herske Uenighed i en Del Aar; thi 26. Juni 1481 træffer vi atter et Tingsvidne om, at den indgrøftede Have østen for Rolstrup samt

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 111—15.

seks Agre paa Rolstrup Holm og Porshave er bleven tilsvoret Dueholms Kloster til evindelig Ejendom. Der blev da atter mæglet Forlig mellem Prioeren og Borgerne, denne Gang efter Kong Hans's Befaling, og med den Tilføjelse, at naar en af

Parterne ikke længer vilde overholde Forliget, skulde Sagen paadømmes af Kongen og Rigets Raad. Men endnu i 1532 maatte gode Mænd efter Kongens Befaling mægle imellem Prioeren i Dueholm og Borgmesteren i Nykøbing »om den Trætte, de havde paa Rolstrup og Vettels Mark, og andre Uenighed dennem imellem var.«¹⁾

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 146.

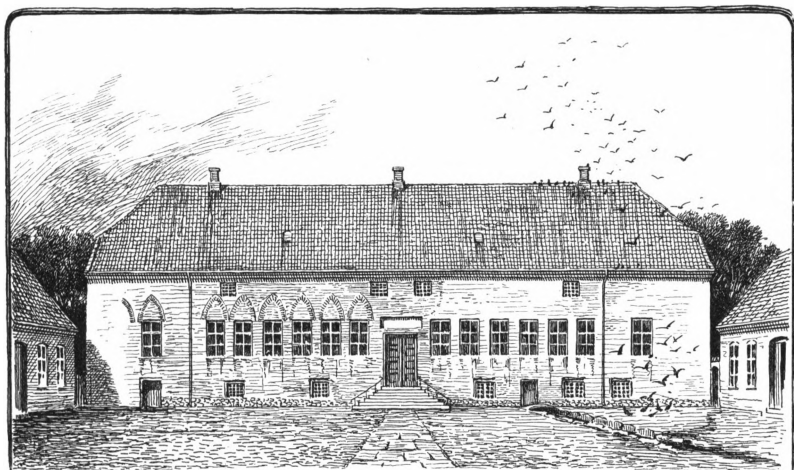
Vistnok er Klosteret tilsidst blevet den sejrende i denne Ejendomstrætte, og Sporene af den kan maaske ses den Dag i Dag. Lige øst for Rolstrup brydes Nykjøbings Bymarks Vestgrænse af en Spids af Rolstrup Mark, der ganske uregelmæssigt kiler sig ind i Bymarken. Efter Beliggenheden vil det være rimeligt at antage, at vi i dette Jordstykke skal søge den omstridte »Have« østen for Rolstrup og de 6 Agre paa Rolstrup Holm.

Naar Prioren i Dueholm saa ivrigt tog sig af Rolstrups Rettigheder, laa dette i, at Rolstrup paa den Tid tilhørte Klosteret. Den lille Torp var allerede tidlig blevet en Adelsgaard, hvis Ejere kendes langt tilbage i Tiden. Før Dueholms Kloster blev stiftet, tilhørte Gaarden den bekendte Niels Bugge, der c. 1320 gav den til Hr. Sakse Pedersen i Medgift med hans Hustru Fru Katrine, Niels Bugges Søsterdatter. Som Enke solgte Fru Katrine Gaarden til Hr. Ebbe Strangesen, og hans Enke Fru Elene skænkede den i Aaret 1407 til Dueholms Kloster imod at Brødrene ugentlig holdt to Messer og en Gang om Aaret et Anniversarium for Giverindens Sjæl, samt paa denne Dag bespiste 12 fattige med et rigeligt Maaltid af Mød og Drikke. Forskellige Adelsmænd havde efter den Tid Rolstrup i Len eller Pant af Klosteret; saaledes nævnes 1481 Peder Clausen, Væbner, og 1502 Las Reckhals, Væbner, i Rolstrup. — Ved Reformationen kom Rolstrup sammen med det øvrige Klostergods under Kronen, der bortfæstede Gaarden til Bønder, indtil Fredrik III overdrog den, i 1663 som Pant og i 1665 som Ejendom, til Skibskaptejn Movrids Brun som Betaling for resterende Gage og andre Fordringer.¹⁾ I 1688 købte Fru Christine Blücker en Part i Gaarden og i 1690 fik Peder Pedersen Brønsdorph Skøde paa den øvrige Part.

Med Opgørelsen af dette Mellemværende med Klosteret slutter Nykjøbings Historie i Middelalderen, og Byen staar nu rede

¹⁾ Topografisk Samling »Rolstrup« i Rigsarkivet.

til at gaa ind i en ny Tid og vende sig imod andre Opgaver. I Øjeblikket havde Klosteret været den sejrende i disse Ejendomstrætter med Borgerne; men det var kun Galgenfrist, og snart var den Tid ganske forbi, da et Kloster eller en Herregaard kunde øve nogen nævneværdig Indflydelse paa en Købstads Skæbne. Nykjøbing havde Fremtidsmulighederne for sig, medens Klosteret stundede mod sin Undergang, dets Bygninger nedbrødes eller forfaldt, og dets Gods blev bortsolgt. Afslutningen paa det lange Naboskab er blevet det, at tre Mænd fra Nykjøbing i vore Dage har købt Klosteret og udparcelleret dets Jorder. Bøndergodset var allerede tidligere frasolgt. Nu er der kun en tarvelig Hovedbygning med omtrent en Snes Tønder Land tilbage.

Dueholms Klosters Hovedbygning.

III. DE GEJSTLIGE STIFTELSER.

1. ST. JØRGENS HUS.

Vi saa, at fra c. 1370 havde Dueholms Kloster faaet Patronatsret over St. Klemens Kirke i Nykjøbing, og at Klosteret beholdt denne trods Biskoppens Forsøg paa at vinde den tilbage i Aarene 1422—23. Fra den Tid og indtil Reformationen kan vi gaa ud fra, at Sognepræsten i Nykjøbing er bleven beskikket af Prioeren i Dueholm og sikkert altid har været en af Klosterets Brødre. Men det var ikke nok med, at dette havde faaet Magten over Byens Kirke; ogsaa de andre halvt eller helt gejstlige Stiftelser, som Byen rummede i Middelalderen, søgte Klosteret med Held at faa lagt ind under sin Magt.

Den ældste af disse Stiftelser var Spedalskhedshospitalet eller det saakaldte St. Jørgenshus, der allerede eksisterede, før Dueholms Kloster blev stiftet, og antagelig skylder Byens Borgere sin Anlæggelse. Saadan St. Jørgenshuse fandtes ved næsten enhver Købstad i Middelalderen, da Spedalskheden var en saa frygtelig Plage for Landene. I Reglen var de anlagte uden for Byerne, borte fra alt Samkvem med den øvrige Verden, ofte omsluttede af Mure og betjente af Brødre, der levede i et næsten klosterligt Samfund. Desuden fandtes ved ethvert St. Jørgenshus et Kapel til de syges sjælelige Pleje.

St. Jørgenshuset ved Nykjøbing laa vest for Byen, ovre paa Dueholmen, men nærmere ved Byen end det senere Kloster og rimeligvis tæt ved Aaen. I 1418, da det første Gang nævnes,

kaldes det udtrykkelig »de spedalskes Hus paa Dueholm« (domus leprosorium in Dwholm), og det har endnu paa den Tid været en særlig Stiftelse og haft sit eget Gods, adskilt fra Klosterets, siden vi i det nævnte Aar ser Væbner Mogens Andersen af Næs skænke det 1 Mark Sølv og derfor pantsætte en Toft i Flade.¹⁾ Hospitalet ejede ogsaa Vandmøllen ved Klosteraaen, hvilken lige op til vore Dage har bevaret Navnet St. Jørgens Mølle.

Da denne Mølle ligesom Stiftelsens øvrige Gods senere hørte til Dueholms Kloster, kaldes den ogsaa undertiden St. Johannes Mølle eller Klostermøllen, saaledes i »et latinsk Pergaments Brev, dateret 1446, som er Bispens i Børglum Stadfæstelse paa Kloster Mølle og nogle Agre.«²⁾ Det maa herefter antages, at i Aarene imellem 1418 og 1446, og vel nærmest op imod det sidstnævnte Aar, har St. Jørgens Hus ophørt at være en selvstændig Institution, og at dets Gods er bleven slaaet sammen med Klosterets Gods. Paa denne Tid var allerede Spedalskheden forholdsvis sjælden her i Landet, saa der kan være nogen Rimelighed for, at Stiftelsen ikke længer behøvede at virke efter sin oprindelige Bestemmelse. I »Danske Atlas« udtales den Formodning, at St. Jørgens Hospitalet er gaaet under paa den Tid, da det senere Helligaands Hospital i Nykjøbing blev anlagt. Da vi første Gang hører Tale om dette Hospital 1445, synes Formodningen ganske rimelig, og Bispens ovennævnte Stadfæstelsesbrev af 1446 bliver da den første Anerkendelse af den umiddelbart forud skete Inddragelse af St. Jørgensgodset under Klosteret. Ogsaa om dette Gods var der senere Strid mellem Klosteret og Borgerne i Nykjøbing, og gentagne Gange maatte Prioeren i Dueholm med Lavhævder og Sandemænds Tov værge sin Ret til Jorden.

Nogle Dokumenter fra disse Stridigheder er endnu opbevarede, og som det var at vente, daterer de sig alle fra de samme Aar, i hvilke den energiske Borgmester Jes Nielsen saa ivrigt søgte at udvide Grænserne for Vettels Mark.

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 12.

²⁾ Smst. 135.

Et Tingsvidne af Nørre Herreds Ting 14. Juni 1474 meddelte, at Prior Bertels tvende Lovhøringer kundgjorde og sagde aabenbarlig i god Lyd, at han selv tolvte med gode Selvejere denne samme Dag gjorde sin Lavhævd paa Klosters Mølle med Dam og Damsbond, Flod og Flodsted, oven og nedent, med fri Støvning alle fire Vegne til Markmod, som af gammel Tid haver været, med fri Dæmning fra Hardeholm og ind til Møllen, og svor det til Dueholms Klosters rette Eneejendom, og dertil al St. Jørgens Jord, ihvor det helst kan findes i Nykjøbing.¹⁾

Syv Aar senere, i 1481, maatte den daværende Prior, Hr. Povl Svenningsen, atter erhverve et Sandemandstov »imellem Guds Hus og Bonden«, og baade paa Nørre og Sønder Herreds Ting vidnede 24 Mænd, »at den Grund, Jord og Dæmning, som St. Johannes Mølle staar paa mellem Klosteret og Nykjøbing, det er St. Johannes Klosters rette Enemærke og Grund, . . . og aldrig dem kan længere mindes, end St. Johannes Kloster haver haft denne forskrevne Mølle med sin Frihed og Ejendom i sin rolige Hævd og Være til denne Dag, og haver sandelig spurgt og hørt af gamle Forældre og andre gamle uvillige Dannemænd, at forskrevne Mølle med sin Frihed og Ejendom haver været til forskrevne Kloster i rolig Hævd, siden Klosteret blev først stiftet og bygget, uden Klage og Kære af alle.«²⁾

Af en Optegnelse i Klosterets Brevbog fra 1527, der i det hele lyder som et Klagesuk over de vanskelige Tider, faar vi Efterretning om, at det ogsaa for en Tid var lykkedes Borgerne at sætte sig i Besiddelse af den omstridte Jord, — uvist dog paa hvad Tid.

»St. Jørgens Mølle.

Nota: denne Mølle er den, der ligger mellem Nykjøbing og Dueholm; den hedder oprindelig St. Jørgens Mølle; og St. Jørgens Kapel, som i Fundatsen kaldes de spedalskes Hus(!), stod vester og sønder i Byen paa de to Gaardsteder, som Søren Bonde og Maren Tygesdatter nu paabor. Af de gamles Beretning har

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 105—06.

²⁾ Smst. 107.

vi ofte hørt, at hele Jorden mellem den Plads, hvor Kapellet stod, og Møllen, er med Rette St. Jørgens eller Spedalskhedshospitalets Jord, hvilken Jord Borgerne dog uretfærdig havde bemægtiget sig med Vold.

Nota. Fyldestgørende Adkomst paa den Mølle haves i Fundatsen.«¹⁾)

Den Fundats, der her i Klosterets Brevbog omtales to Gange uden nogen nærmere Betegnelse, maa være Dueholms Klosters egen Fundats, der altsaa har været tilstede i 1527; og naar denne har omtalt de spedalskes Hus, faar vi altsaa heraf den Oplysning, at St. Jørgenshuset er ældre end Klosteret. At der i Fundatsen skal have været »fyldestgørende Adkomst« til Møllen, er vel saaledes at forstaa, at den hele St. Jørgens Stiftelse straks ved Klosterets Oprettelse er bleven underlagt dette. Men derimod er det vist en Misforstaaelse af Nedskriveren i 1527, naar han siger, at det St. Jørgens Kapel, der havde staaet vesten og sønden i Byen, og som Nedskriveren synes at have kendt af Selvsyn, skønt det i 1527 var forsvundet, i Fundatsen kaldtes for »de spedalskes Hus«. »Domus leprosorum« var ikke et ældre Navn for et Kapel »vesten og sønden i Byen«, men Betegnelsen for selve St. Jørgenshuset, der, som vi har set, laa ovre paa Dueholm. Hospitalet og Kapellet har altsaa været to forskellige Bygninger, der har ligget hver paa sin Side af Aaen, om end kun i kort Afstand fra hinanden. Vi forudsætter her, at en Bygning, der i 1527 stod »vesten og sønden i Byen«, maa have staaet nord for Aaen; men det er forøvrigt ikke muligt at afgøre, hvor langt Byens Bebyggelse paa den Tid har strakt sig hen ad Klosteret til. Ved en Overenskomst i 1449 forpligtede Byens Borgere sig til, at de ikke skulde bygge længere ind mod Klosteret end til den Gaard, som kaldtes Kleberg. Men hvor denne Gaard har ligget, kan der ikke nu faas nogen Underretning om.

Resultatet af Striden om St. Jørgens Mølle blev jo omsider det, at Møllen forblev i Klosterets Eje og aldrig siden kom der-

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 105.

fra. Den laa ved Nykjøbings Vesterbom og gjorde stadig Tjeneste indtil Aaret 1803, da den blev nedlagt. I senere Tider kaldtes den sædvanlig Dueholms Vandmølle; men dog glemtes aldrig helt dens oprindelige ældgamle Navn: St. Jørgens Mølle.

2. HELLIGAANDSHUSET.

Det er en rimelig Formodning, at da Borgernes gamle Stiftelse, St. Jørgenshuset, havde ophørt at virke efter sin Bestemmelse, og dens Tilliggende var bleven opslugt af Klosteret, stiftede Borgerne et nyt Hospital for syge Mennesker, denne Gang beliggende inden for deres egen Bys Omraade. Og det er ligeledes ganske troligt, at saa snart Borgerne har bygget Hospitalet, bygger Klosteret et Kapel ved Siden af for derigennem at faa ogsaa denne Stiftelse i sin Magt. Havde Ordenen først det aandelige Herredømme over dette nye Hospital, vilde dets Indtægter og Jordegods rimeligvis ogsaa snart følge efter.

Dette nye Hospital var et af de saakaldte Helligaandshuse. Ogsaa disse var, som St. Jørgensgaardene, talrige i Middelalderen og fandtes næsten i enhver Købstad. Men medens Spedalsk-hospitalerne var beregnede paa den enkelte Sygdom, optog Helligaandshusene alle »fattige, syge, fremmede, elendige Pilegrimme og andre, som ej kunde gaae fra Hus til Hus efter deres Føde.«¹⁾ De var baade Sygehuse og Fattigforsørgelsesanstalter. Det nævnes som et fælles Mærke for alle Helligaandshuse, at de blev opførte i en Udkant af Byerne og ved rindende Vand.²⁾ For Nykjøbings Vedkommende passer dette særdeles vel. Helligaandshuset laa i Nærheden af den nordlige Adgang til Byen, ved det Vandløb, som norden om Holmen flød ud i Havnen, og som netop derfor fik Navn af Helligaandsaa.

Helligaandshusets Stiftelse falder omkring Aar 1440, og dets Fundats er stadfæstet af Kong Kristoffer af Baiern. Herom hedder det i et senere Kongebrev, at »vore Undersaatte udi Ny-

¹⁾ Af Stiftelsesbrevet for Helligaandshuset i Faaborg.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4, V. 486.

kjøbing have ladet give os tilkende, hvorledes at der er stiftet et Hospital udi deres By af gammel Tid, som nu kaldes Helliggeisthus og er opbygget af deres Forfædre, Borgere der sammesteds, til at opholde fattige, syge Mennesker udi, eftersom bevist er her for os med nogle Kopier, beseglet, af højbaarne Fyrstes Kong Kristoffers Breve, fordum Konning udi Danmark, saa de skulde være Formænd dertil at have det udi deres Værge og Forsvar og ingen anden,« — og saa følger straks den Klage, som vi er forberedt paa at møde: »og beklagede de dennem, at os elskelige Prior og Konvent udi Dueholms Kloster der sammesteds have forvældiget dem dertil, og taget samme Hospital til dennem og det udi lang Tid imod Rette nyttet, brugt og beholdet til deres egen Nytte og Behov med al sin Tilhøring, og ej deraf opholdet nogle fattige, syge Mennesker til Herberg, Klæde og Føde, som Stedet dertil er stiftet med det Gods, der tiligger.«¹⁾)

Thi straks efter at Borgerne havde grundet Helligaandshuset, begynder vi ogsaa at spore Klosterets Virksomhed. Ved ethvert Helligaandshus maatte der i Middelalderen være en Kirke eller et Kapel, hvor der skulde holdes Gudstjeneste daglig, og havde ikke Johanniterklosteret paa Dueholm taget sig af denne Opgave, vilde sikkert andre gejstlige Ordener have gjort det. Vi kan derfor gaa ud fra, at selve Hospitalet ikke er ret meget ældre end Kapellet derhos.

Allerede i 1443 hører vi om Hospitalets eller Kapellets Stiftelse gennem en Pavebulle, af hvilken dog kun et Brudstykke er bevaret,²⁾ og to Aar senere faar vi Besked om Kapellets Opførelse af følgende Brev fra Abbeden i Sorø:

»Broder Petrus, af Guds og Pavedømmets Naade Abbed i Cistercienserklosteret i Sorø i Roskilde Stift, sender de ærværdige og i Kristus elskede Brødre og Forstanderen i St. Hansklosteret paa Dueholm, i Børglum Stift, sin Hilsen evig i Herren! Vi har nylig modtaget Brevskab fra den hellige Fader og Herre i Kristus, Pave Euge-

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 126.

²⁾ Smst. 100.

nius den Fjerde, under hans eget Blysegl, at vi med Hensyn til Opførelsen af det Kapel, som I har begyndt at bygge under Navn af den Helligaands Kapel indenfor Grænserne af St. Klemens Sogn i Nykjøbing i det nævnte Stift, for Eders egne Midler eller ved andres fromme Bidrag, skulle meddele Eder den apostoliske Stols Tilladelse til videre at bygge og fuldføre dette Kapel. Idet vi altsaa venter, at I forbliver ved Eders gode og fromme Forsæt, som i Fremtiden vil kunne komme Sjælene til Gavn, meddeler vi Eder herved i Kraft af den apostoliske Myndighed fri og fuld Tilladelse til at bygge, opføre og fuldende, eller lade bygge, opføre og fuldende samme Kapel, som sagt er. Hvorhos vi bestemmer, at samme Kapel skal vies til den hellige Johannes's Tjeneste, og bestandig henhøre under Eders Kloster, dog den før nævnte St. Klemens Sognekirkes Ret bestandig uforkrænket. Ydermere forbyder vi, i Kraft af samme Myndighed, strengeligen, at nogen, af hvad Stand han er, uden Eders Samtykke befatter sig med dette Kapel eller dets Anliggender eller tiltager sig nogen verdslig eller gejstlig Ret dertil. Givet i Sorø under vort vedhængte Segl d. 16. Juli 1445.«

Saaledes havde Klosteret altsaa faaet sine Rettigheder over det nybyggede Kapel garanterede, — at der tages det Forbehold, at det ikke maatte være til Krænkelse af St. Klemens Sognepræsts Rettigheder, betød ikke noget, da ogsaa Kirken selv allerede var i Klosterets Magt. Skulde nogen gøre dette Rangen stridig, maatte det være Borgerne; men vi har endnu ikke naaet det Aar 1460, da disse begynder at hæve Hovedet for Alvor, og den Modstand, de kan have ydet mod Klosteret, er derfor meget hurtigt bleven brudt. Nogen Kamp har der dog været. Der findes en Efterretning om, at Biskop Gert i Børglum († 1452) forbød enhver, gejstlig eller Lægmand, i sit Stift at blande sig i noget, som angik dette Kapel, imod Priorens og Brødrenes Vilje. Og at det just er Byens Borgere, dette Brev er rettet imod, faar vi at vide af en anden, ligeledes udateret Notits, at »Prioren i Dueholm og Borgerne i Nykjøbing bleve forligte med Hensyn til Raadigheden over Kapellet og de fattiges Hus.« Og endvidere haves et Kongebrev, udgivet af Kong Kristian I d. 17. Januar 1451, at den Helligaands Kapel i Nykjøbing skal ligge til St. Klemens Kirke, saa at Sognepræsten ved denne skal styre

og forsyne Kapellet med Gudstjeneste og andre Stykker: »Thi forbyde vi alle, ihvo de helst ere, og besynderlig vore Borgere i Nykjøbing, forskrevne Sognepræst til St. Klemens Kirke her udi i nogen Maade at hindre eller hindre lade under vor kongelige Hævn og Vrede.«¹⁾

Klosterets Raadighed over Kapellet var saaledes sikret og fastslaaet til alle Sider, og Kapellet har trukket Hospitalet med sig, saa at ogsaa dette kom under Klosterets Myndighed. Dette havde maaske haft mindre at sige, hvis Hospitalet for øvrigt var blevet ledet efter sin egentlige Bestemmelse, og dets Midler anvendte til det Formaal, som dets Stiftere oprindeligt havde bestemt dem til. Men det var Svagheden ved Middelalderens ofte saa storslaaede Kærlighedsgerninger, at den mere lagde Vægten paa den »andelige« Virksomhed end paa den legemlige, hellere underholdt Præster og Munke end syge og fattige Lægefolk, hellere stiftede Kapeller og Klostre end Sygehuse og Fattiganstalter. Helligaandshuset i Nykjøbing er et karakteristisk Eksempel herpaa. Et halvt Hundrede Aar efter at Johanniterne paa Dueholm har faaet Magten over det, tales der om at indrette det til et Kloster, et Par Decennier længere fremme er der slet ingen syge eller fattige mere i Hospitalet.

Men Kapellet blomstrede. I en Liste over dets Jordegods fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede opregnes 10 Helgaard og 1 Halvgaard i Thy, Mors og Salling som Kapellet tilhørende foruden nogle Afgifter, som der ikke havdes Breve paa, samt Provst Henriks Gaard i Nykjøbing og alt det øvrige Gods, som denne gejstlige Stormand ved sit Testamente havde skænket Kapellet i 1502.

Henrik Olufsen, Provst over Hanherrederne og Morsø,²⁾ havde udvidet Hospitalskirken med et Kapel og i dette stiftet et nyt Alter for de 14 Nødhjælpere og dertil lagt betydeligt Gods, ialt 3 Læster Korn. Det var hans Ønske at blive begravet i dette nye Kapel, og der skulde her læses en daglig Messe for

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 101--02.

²⁾ Smlgn. om ham O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder 272—73.

hans Sjæl. Der blev altsaa knyttet en Kapellan til denne nye Stiftelse, og til Embedsbølig for ham skænkede Provst Henrik sin Gaard i Nykjøbing. Provstens Søster og eneste Arving, Fru Bodil Olufsdatter, Enke efter Godske Friis til Nebel, stadfæstede Broderens Gave og gav for sig og sine Arvinger Afkald paa alle Fordringer paa samme Gods, og efter Provst Henriks Død 1502 blev Gavebrevet ligeledes stadfæstet af Kong Hans, Nytaarsaften 1506.

Men foruden denne Sjølegave skænkede Provst Henrik en anden Del af sit Gods til Dueholms Kloster, dog med den Betingelse, at »om saa sker, at der vorder en Klosterregel eller Orden i den Helligaandshus«, skulde Prior og Konvent i Dueholm overlade Godset til dette nye Kloster; i modsat Fald maatte de selv beholde det. Det ses ikke klart, om denne Plan, som Provst Henrik altsaa har begunstiget, er bleven sat i Værk, og om Helligaandshuset virkelig er bleven omdannet til et Kloster; i hvert Fald har dettes Virksomhed kun været kortvarig, da Reformationen snart efter gjorde en brat Ende paa alle disse Institutioner. Det er som et Forvarsel for de Trængsler, Klosterne nu skulde gaa i Møde, naar der en Snes Aar efter Provst Henriks Gavebrev fremkommer Krav paa Godset fra hans Arvinger. Hans Søstersøn Niels Friis til Vadskærgaard hævdede, trods Fru Bodils højtidelige Afkald, at han som Provst Henriks Arving burde have Godset i Forsvar, samt at den ene Messe, der læstes daglig i de 14 Nødhjælperes Kapel, var for lidt Gudstjeneste for saa meget Gods. Ved Dom af Viborg Landsting 1522 blev det dog kendt for Ret, at Godset skulde forblive ved Kappellet. Men Landsdommeren har ikke fundet Niels Friis's Bemærkning om, at Kapellanen gjorde for lidt Arbejde for sin Løn, helt ugrundet; thi Dommen meddeler til Slut, at det samme Dag var bleven aftalt mellem Pionen i Dueholm og Niels Friis og hans Medarvinger, at hvis der skulde holdes mere Gudstjeneste af Provst Henriks Gods end den daglige Messe, skulde Bispen i Vendsyssel og de gode Brødre i Nykjøbing Præstegilde have Fuldmagt til at gøre en endelig Skikkelse

derpaa.¹⁾ — At man i det hele taget i Mors og Salling har haft særlig ondt af den Maade, hvorpaa Provst Henrik havde anvendt sine store Midler, fremgaar ogsaa af Samtalen i Skive mellem Peder Smed og Adser Bonde, i Fald den Formodning er rigtig, at det er Provst Henrik, der sigtes til med den rige Mand, der kort i Forvejen var død, og af Peder Smed faar et daarligt Skudsmaal, fordi han ved sit Testamente skænkede al sin Ejendom til Dueholms Kloster og andre gejstlige Stiftelser, men intet til de fattige, ikke engang til en syg Krøbling i samme By.²⁾

Paa den Tid hører vi slet intet mere om selve Helligaandshuset; det er bestandig kun Kirken eller Kapellet, der tales om, Hospitalet er som svundet bort mellem Klosterbrødrenes Hænder. Men det store Opgør mellem den verdslige og den gejstlige Magt rykkede stadig nærmere, og snart skulde den Tid komme, da de sidste Repræsentanter for Middelalderens Aandsherredømme skulde drages til Regnskab for, hvorledes de og deres Forgængere havde brugt den Magt og forvaltet de Midler, der var betroet i deres Hænder.

Under disse Omstændigheder er det, at Borgerne i Nykjøbing faar Mod til i Aaret 1527 at indgaa til Kong Frederik I med en Redegørelse for Helligaandshusets Oprettelse og senere Skæbne, og en Bøn om atter at blive indsatte i de Rettigheder, som de mener tilkommer dem fra deres Forfædres Tid. Det var som bekendt ikke Frederik I ukært at faa Lejlighed til at træde den katholske Kirke i Vejen, hvor han mente at kunne gøre det uden nogen aabenlys Risiko, og en saadan Lejlighed har han fundet her. Borgerne havde jo deres Papirer i Orden: Kristoffer af Baierns Stadfæstelse paa Fundatsen medfulgte i beseglet Afskrift, Vidnesbyrdene om, at Klosteret ikke havde anvendt Helligaandshusets Midler efter deres Bestemmelse, var klare og uomtvistelige, og Kongens Svar paa Borgernes Henvendelse, i et Brev af 3. Januar 1528, er en fuldstændig Sejr for Borgerne: Byens Borgmestre og Raadmænd skal straks tage

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 100.

²⁾ Kirkehist. Saml. 2, V, 760.

Helligaandshuset til sig med alt dets Gods, Rente og Rettighed og indsætte en Bestyrelse af 3 eller 4 gode formuende Danne­ mænd i Byen, som skal sørge for Hospitalets forsvarlige Byg­ ning og Vedligeholdelse og opholde fattige og syge Mennesker med Mad, Øl og Klæder, og 2 Gange om Aaret aflægge Regn­ skab derfor til »os elskelige« Borgmester og Raad. Og saa til­ føjer Kongen yderligere nogle store Ord til Brødrene i Dueholm, gennem hvilke vi skimter den Fornøjelse, det har været ham at lade dem føle hans Vrede: »Thi forbyde vi alle, ihvo de helst ere eller være kunne, og besynderligen Hr. Prior og menige Konvent udi samme Kloster, efterdi at vi som en Konning udi Danmark en ret Patron dertil er, og I ingen Rettighed haver dertil, uden hvis I uden Konninge i Danmark og vore Forfædres Samtykke have forhvervet med Urette af Paven udi Rom og vædeligen med Dom og Ban taget Eder til, Eder herefter udi nogen Maade ydermere med forskrevne Helliggejsthus og Hospi­ tal med hvis Gods og Rettighed der tilligger at hindre.«¹⁾

Saaledes turde Kongen nu tale til den forhen saa mægtige Johanniterorden, og Brødrene i Dueholm maatte tie dertil. Snart var deres Tid ganske udrunden, deres Magt over Sjælene brudt, deres omhyggeligt værnede Gods i de verdsliges Hænder.

Straks efter at Borgerne i Nykjøbing havde faaet Hellig­ aandshuset i deres Værge, blev de Messer afskaffede, som hold­ tes i Kapellet.²⁾ Straks meldte Niels Friis til Vadskærgaard sig igen med Krav paa Provst Henriks Gods, da den Betingelse, under hvilken det var givet, nu ikke længere var tilstede. Og nu var Tiderne saadanne, at Prioren i Dueholm ikke havde Lyst til atter at æske Landsdommerens Mening om dette Spørgs­ maal. Et magert Forlig var ham mere tjenligt, og han enedes da med Niels Friis om, at denne fik en Gaard af Godset til evindeligt Eje, medens det øvrige forblev hos Klosteret.

Kongebrevet til Nykjøbings Borgere af 1528 gjorde Ende paa det gamle Helligaandshus, idet Stiftelsen nu spaltedes i to,

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 127.

²⁾ »I Kong Frederiks Tid«, altsaa før Reformationen. Dueh. Dipl. 132.

og det gamle Navn tabte sin oprindelige Betydning. Borgerne oprettede af Helligaandshusets Ejendomme et nyt Hospital, der var en rent verdslig Stiftelse i moderne Forstand og bestaar den Dag i Dag. Men som vi har set, var der en Del af Provst Henriks Gave, som ved Forliget med Niels Friis forblev ved Klosteret, og nu i den ellefte Time blev dette Gods igen anvendt efter Helligaandshusets første Bestemmelse. Den sidste Prior i Dueholms Kloster, Mester Jakob Jensen, oprettede af dette Gods en Sygestue paa 6 Senge, som laa ovre ved Klosteret og vedblev at staa under hans Bestyrelse indtil hans Død. Paa den Tid var Dueholms Kloster inddraget under Kronen og givet som en verdslig Forlening til Hr. Niels Lange til Kjærgaard, og han lovede da, skønt Lensbrevet ikke forpligtede ham dertil, i sin Livstid at sørge for Sygestuens 6 Beboere. Men i Foraaret 1561 brændte Sygestuen med en Hølade og en anden Gaard ved Klosteret, og efter den Tid hører vi ikke mere noget om en Sygestue paa Dueholm.

Om det gamle Helligaandshus fortælles i »Danske Atlas«, at det laa »hos Aaen straks ved Broen og var et gammelt grundmuret Hus«. Om Meddelelsen til »Danske Atlas« har haft nogen egentlig Hjemmel for denne sidste Bemærkning, er vist tvivlsomt, — i hvert Fald var Huset paa den Tid længst forsvundet. Det brændte i Byens Brand 1560, og samme Skæbne havde de to andre til Helligaandsstiftelsen knyttede Bygninger, nemlig Helligaandskirken, der i 1546 af Kristian III blev skænket Byen til et Raadhus, og Provst Henriks Gaard eller Provstegaarden.

Denne Gaard, som i sin Tid var bleven skænket af Provst Henrik til Bolig for Kapellanden ved de 14 Nødhjælperes eller St. Trinitatis Kapel i Helligaandskirken, laa i Nærheden af de andre gejstlige Bygninger, syd for Hospitalet og vest for Kirken. Dens Ejere kendes langt tilbage i Tiden. Den ældste af dem er Præsten Hr. Peder Sjællandsfar, der levede 1452 og blev begravet i Dueholms Kloster. Fra ham gik den i Arv til hans Broder Jes Nielsen Sjællandsfar, kom derefter til Væbneren Bord Jensen af Ulstrup og fra ham til Las Nielsen Tintels, Borger i

Nykjøbing. Fra ham kom den atter i gejstliges Besiddelse, og de følgende Ejere var Hr. Anders Pedersen, Præst i Vejerslev, dennes Broder Hr. Jep Pedersen, Præst i Frøslev, og endelig Provst Henrik, der i 1502 gav den til Hellig Trefoldigheds Kapel. Sammen med det øvrige gejstlige Gods blev den inddraget af Kristian III, der i 1546 gav den i Forlening til Mester Niels Friis, Kantor i Viborg.¹⁾ Da Gaarden var gaaet til Grunde i den store Ildebrand, skænkede Kongen ved Brev af 3. Juli 1560 Grunden til Byens Borgere, til derpaa at bygge en Præstegaard. En saadan Bygning maa ogsaa være bleven opført; thi i 1628 nævnes Præstegaarden i Nykjøbing, men rigtignok paa en saadan Maade, at man kunde tro, det var en øde og herreløs Ejendom, der tales om. En Mand ved Navn Søren Jensen havde nemlig sat sig i Besiddelse af den, »uanset han hverken udi eller til forskrevne Præstegaard skal have haft nogen Rettighed, Hjemmel eller Minde i nogen Maade, men tvært imod lovlig Forbud paa Tinge med Magt og Hærværk skal have besiddet Præstegaarden.«²⁾ Ved Søren Jensens Uforsigtighed brændte Gaarden Natten mellem 6. og 7. Oktober 1628, og derefter havde Nykjøbing i halvtredie Hundrede Aar ingen fast Præstebolig.

3. ST. GERTRUDS HUS.

Foruden det ældre St. Jørgens Hus og det senere Helligaands Hospital har der i Nykjøbing i Middelalderen været endnu en Stiftelse af beslægtet Natur, helliget St. Gertrud. Der er dog saa faa Nolitser om denne bevaret, at man kan tvivle om, af hvad Art Stiftelsen egentlig har været. Udgifveren af »Dueholms Diplomatarium« formoder, at det har været et St. Gertruds Gilde.³⁾ Men de brugte Udtryk tyder ikke derpaa, da der tales om St. Gertruds Værger, hvilken Betegnelse man næppe vilde anvende om Forstanderne for et Gilde. »St. Ger-

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 3, VI, 146.

²⁾ Herredags Dombog ^{14/16} 1631.

³⁾ Registret til Dueholms Diplomatarium under »Nykjøbing«.

truds Værger« maa have forestaaet et Kapel eller et Hospital, og da der senere tales om en Bygning, som kaldes St. Gertruds Hus, ligger det nærmest at antage, at det er en forhenværende Hospitalsbygning, som Talen er om.

St. Gertrudshusene var sjældnere, men deres Indretning og Opgave omtrent den samme som St. Jørgenshusenes. Stiftelsen af dette Navn i Nykjøbing nævnes første Gang et halvt Hundred Aar før Reformationen, hvoraf man maaske kan slutte, at den ikke har haft nogen lang Levetid og aldrig været synderlig fremtrædende. I 1485 havde Mikkel Kragh pantsat St. Gertruds Værge i Nykjøbing 1 Gaard i Jørsby, og i 1494 oplod St. Gertruds Værger noget Pantegods til Provst Henrik. Efter Reformationen, da St. Gertrudshuset er bleven inddraget som andet gejstligt Gods, blev Bygningen midlertidig benyttet til Præstegaard; thi i en Præste-Indberetning fra 1555 hedder det: »Hr. Christen i Nykjøbing haver en Hus, som kaldes Sancte Giertruds Hus, og ingen ret Præstegaard han haver.«¹⁾ — Efter den Tid nævnes St. Gertruds Hus ikke mere.

4. PRÆSTEGILDET.

Ved Byens Kirke, Kapeller og Hospitaler og gennem Forbindelsen med Klosteret var der nu knyttet saa mange gejstlige til Nykjøbing, at de maatte have deres egen Forening eller Gilde. Saadanne Præstegilder eller Kalender var almindelige i Middelalderen, og deres Formaal var det samme som de verdslige Gilders. Medlemmerne samledes i Gildehuset, drøftede fælles Interesser, varetog i Forening Standens Tarv og — ikke at forglemme — spiste nogle vældige Fællesmaaltider. Ogsaa verdslige kunde blive Medlemmer af Præstegildet. Saaledes var Jes Povlsen i Tødsø, der blev adlet af Kongen 1452, Medlem af Gildet i Nykjøbing, som det fremgaar af hans Testamente fra 1464, i hvilket han bestemmer, at Dueholms Kloster, til Gengæld for det Gods han skænker det, skal bespise hans Gildebrødre af

¹⁾ D. H. Wulff: Vendelbo Stift 76.

Præstegildet og de af hans Venner, som følger ham til Graven, med Mad og Øl som det sig bør, og siden holde Messer for hans Sjæl. I 1522 skulde Præstegildet, som vi har set, tilligemed Biskoppen i Vendsyssel være Opmænd i Striden mellem Dueholms Kloster og Niels Friis til Vadskærgaard. Gildehuset laa sønden for Provst Henriks Gaard, der senere blev Kapellanholig, og har altsaa sammen med denne og Helligaands Hospital og Kapel dannet et særligt gejstligt Kvarter i Byens nordlige Udkant nær ved Aaen. Gildets Ejendom blev som andet gejstligt Gods inddraget ved Reformationen, og den første protestantiske Biskop i Vendelbo Stift, Hr. Peder Thomsen, indberetter i 1556, at han (omkring 1540) havde henlagt alt Gildets Jordegods tilligemed de Klenodier, Duge, Gryder, Fade, Kedler og alt hvad andet, der var til forskrevne Gildes Behov, til Skolens og Kirketjenerens Nytte.

Præstegildets Jorder opføres stadig senere mellem Skolens Ejendomme under Benævnelsen »Gildegodset«. Det bestod af Jordstykker paa Draaby, Tødsø og Elsø Marker, samt Afgifter af 2 Gaarde i Andrup, og ydede i alt, foruden anden Smaaredsel, 5 Tdr. Byg aarlig. Jordstykket paa Tødsø Mark kaldtes »Gilding«. Dette Navn er endnu bevaret og gemmer saaledes et Minde fra den Tid, da det tilhørte det katholske Præstegilde.

IV. BYENS STYRELSE.

SKØNT Nykjøbing allerede nævnes som Købstad i 1299, varer det længe, inden vi mærker noget til, at den har faaet sin egen købstadmæssige Styrelse; først et Stykke ind i det 15. Aarhundrede nævnes Borgmestre og Raad. Den ældste Borgmester, der kendes, er Jes Pedersen, der nævnes 1419. I 1422 forekommer samtidig 2 Borgmestre, hvilket derefter er det sædvanlige Tal; men først i Brevet til Kong Erik fra 1423 optræder den samlede Magistrat, bestaaende af 2 Borgmestre og 7 Raadmænd. At der saaledes kendes Borgmestre i Nykjøbing nogle Aar før vi træffer Raadmænd, maa skyldes den Tilfældighed, der har reddet enkelte Brevskaber for Efterverdenen, medens Hovedmassen er gaaet tabt. Thi den regelmæssige Udvikling i Købstæderne var den, at Raadet var ældst, og at Borgmestrene først senere hævede sig frem som Raadets Formænd. Men forøvrigt kunde denne forholdsvis sene Omtale af Magistraten i Forbindelse med den noget paafaldende Fremhæven af Nykjøbings »Byfred« i Brevet af 1423 give Indtryk af, at det var først omtrent paa denne Tid, at Byen havde faaet sin egen Styrelse og var bleven helt udsondret fra Herrederne, og at baade Øvrigheden og Byfreden i 1423 endnu var en temmelig ny Indretning.

De 2 Borgmestre og 7 Raadmænd i 1423 er det højeste Antal Magistratspersoner, der forekommer i Nykjøbing fra Middel-

alderen. I Breve fra 1425, 1426 og 1427 nævnes samtidig 1 eller 2 Borgmestre og 3 Raadmænd, og noget større Antal forekommer ej heller samlet i den følgende Tid. Ved Kong Hans's almindelige Stadsret af 1487 bestemtes Antallet af Købstædernes Magistratspersoner til 2 Borgmestre og 10 Raadmænd;¹⁾ men Bestemmelsen blev ikke allevegne overholdt, og i Nykjøbing spores ingen Virkning af den. Først efter Reformationen møder Raadsherrerne atter op i en imponerende Række, og i 1547 naaes det højeste Antal, der nogensinde forekommer: 2 Borgmestre og 9 Raadmænd.²⁾ I 1584 bestod Magistraten af 1 Borgmester og 8 Raadmænd.

Ligesom i andre Købstæder har Raadet suppleret sig selv og som Regel udvalgt Borgmestrene af sin egen Midte. I den ældste Tid gjaldt Udnævnelsen kun for 1 Aar ad Gangen, men de fratrædende kunde genvælges. Dette fremgaar tydeligt af den Maade, hvorpaa samme Mand betegnes i forskellige Aar. Snart er han Borgmester, snart Raadmand, snart Borger uden Embede. Saaledes er Ebbe Nielsen Borger i 1420, Borgmester i 1422 og 1423, atter Borger i 1424, derpaa Raadmand i 1425 og 1426 og Borger i 1428. — Esbern Snefogel er Borger 1420 og 1422, Borgmester 1426, Borger 1431, Borgmester 1433 o. s. v. Senere blev det her som andensteds Reglen, at Pladserne i Raadet blev livsvarige, og at Avancementet fra Raadmand til Borgmester krævede Stadfæstelse af Kongen.

For at forstaa den betydelige Størrelse, Magistraten havde, selv i en Smaastad som Nykjøbing, maa det erindres, at Middelalderens Borgmestre og Raadmænd ikke var Embedsmænd i moderne Forstand. Det var næringsdrivende Borgere, Byens anseligere Købmænd, der jævnsides med Stadens Tarv passede deres egen Bedrift. Nogen egentlig Løn for deres Umage fik de ikke, og sandsynligvis lagde Bestillingen ikke videre Beslag paa deres Tid, skønt deres Myndighed var vidtrækkende og ikke synderlig kontrolleret. De styrede Kommunens lidet indviklede

¹⁾ M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse 28. 63.

²⁾ Viborg Landstingsdom ^{15/1} 1620.

Pengevæsen og havde et Slags Overtilsyn med Handel og Haandværk, idet det tilkom dem at fastsætte Priserne paa de vigtigste Næringsmidler og Industrigenstande. Enkeltvis deltog de sammen med Byfogden i Retsplejen paa Tinge og samlede udgjorde de en særlig Domstol, Raadstueretten.

Ved Hjælp af opbevarede Breve kan vi konstruere en temmelig fuldstændig Liste over Magistratspersonerne i Nykjøbing i Middelalderen; men ganske vist kender vi som oftest ikke andet til dem end Navnene. Disse skal anføres her med Tilføjelse af de to Aarstal, der danner Ydergrænserne for vedkommendes, os bekendte, Funktionstid. Men i hvert Fald for de ældstes Vedkommende maa det altsaa ikke forudsættes, at de har beklædt Stillingen uafbrudt i det hele Tidsrum.

Af Borgmestre kendes:

Jes Pedersen 1419, Anders Jensen 1420, Ebbe Nielsen 1422—23, Las Brunøve 1422—33, Peder Thorkilsen 1425, Niels Pedersen Hare 1426, Esbern Snefogel 1426—33, Jens Laursen 1428, Christiern Hord 1431, Jens Nielsen 1435, Jes Pedersen 1439—55, Thomes Pedersen 1447—58, Las Nielsen 1447—64, Christiern Andersen 1457—67, Jes Nielsen 1467, Mogens Lauridsen 1490—1501, Jes Pedersen 1490—1512, Mikkel Tordsen 1496, Bo Mikkelsen 1501—02, Severin Griis 1512—37, Brun Jensen 1532.

Som Raadmænd nævnes:

Johannes Deghen, Tue Thorkilsen, Thorkil Nielsen og Tyge Mikkelsen 1423, Thomas Pedersen 1423—25, Peder Thorkilsen og Christiern Nielsen 1423—27, Ebbe Nielsen 1425—26, Jes Thomesen 1426, Thomes Rod 1427, Nis Meiniksen 1430, Jep Smed 1437, Severin Nielsen 1447, Thomas Wille 1448, Las Nielsen 1452—54, Peder Basse 1454, Peder Loffteskoff 1454, Anders Mikkelsen 1490—1502, Anders Brunk og Severin Griis 1501, Povl Pedersen, Jes Pedersen Sallingbo og Mogens Lauridsen 1502, Nis Jepsen 1502—15, Niels Skriver 1515.¹⁾

¹⁾ Disse Navne er uddragne af Ducholms Diplomatarium, Frederik I.s danske Registranter og utrykte Breve i Langebeks Diplomatarium i Rigsarkivet.

Medens Borgmestre og Raad forestod Byens indre Styrelse, varetoges Kongens Interesser paa Stedet af Byfogden. En Embedsmand af dette Navn opdukker rundt om i de danske Købstæder i Løbet af det 15. Aarhundrede som Afløser af de ældre Ombudsmænd eller Kongsfogeder.¹⁾ De ældste kendte Byfogder i Nykjøbing er Severin Nielsen 1447 og Peder Løfteskoff 1454—55, der begge tillige var Raadmænd. I 1480 nævnes Christen Krag som Kongens Foged og i 1501 Povl Peerssen som Konningsfoged i Nykjøbing, hvilke Benævnelser altsaa betyder det samme som Byfoged.

Ligesom Raadmændene var Byfogeden en almindelig Borger og store Krav til hans juridiske eller boglige Uddannelse stilledes der ikke. Naar i Begyndelsen af 17. Aarhundrede en saa forholdsvis stor By som Odense hele 6 Aar havde en Byfoged, der hverken kunde læse eller skrive, kan man nogenlunde gætte, hvorledes det har staaet til i en afsidesliggende Smaastad som Nykjøbing.²⁾

Naar vi sagde, at Byfogden var Kongens Repræsentant paa Stedet, gælder dette dog kun, hvor Kongen var Byens umiddelbare Herre. Hvis Byen var bortforlenet eller tilhørte Kirken, blev Byfogden følgelig afhængig af det nye Herskab. Men hvorledes Forholdet har været i Nykjøbing i denne Henseende, ved vi yderst lidt Besked om. Som vi har set, tilhørte hele Byen Kongen i 1299, men i 1423 ejede Ducholms Kloster en Del af den, uden at vi dog ved hvormeget. Senere er Kongen atter i Enebesiddelse af den. I 1456 giver han Otto Nielsen Rosenkrantz Kvittans for »Hundrede Lybske Mark af vor aarlige Byskat, som vi have skulle af vor Købstad Nykjøbing i Mors.«³⁾ De 100 Mark var hele Byskatten, og Nykjøbing maa derfor antages helt at være i Kongens Besiddelse eller, som det hedder, at ligge til Kongens Fadebur. Men ved Kong Hans's Død 1513 havde Nykjøbing faaet et nyt Herskab. Byen hørte nemlig til

¹⁾ M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse S. 206—08.

²⁾ Smst. S. 240.

³⁾ Danske Atlas V, 537.

det Gods, der var tillagt Enkedronning Kristine, og den nye Konge Kristian II tillod hende at beholde Byen indtil videre, som det ses af en udateret Notits paa det første Blad af en Kopibog over Kristian II.s aabne Breve fra 1513:

»Disse efterskrevne Len fik min Frues Naade at beholde indtil St. Mortens Dag næstkommende over et Aar: Næsbyhoved . . . . Item Viborg, Odense, Svendborg, Bogense, Kerteminde og Nykjøbing i Mors med al kongelig Rente og Rettighed.«¹⁾

Efter denne Bemærkning maa det antages, at Kongen igen har taget Nykjøbing Købstad til sig fra Mortensdag 1514 eller 1515, og hermed stemmer det, at vi i de følgende Aar ser Byen betale sine Afgifter til Lensmændene paa Aalborghus, Niels Klemmitsen (1516—18) og Ejler Bryske (1518—20). I 1518 fik nemlig Ejler Bryske Befalingsbrev til Holstebro og Nykjøbing, at de skulde svare og give ham deres aarlige Byskatter, Sagefald og al anden Rettighed, som de tilforn plejede at give Niels Klemmitsen paa hans Naades Vegne, saa længe til hans Naade dem anderledes tilsiger.²⁾ — Disse Stormænd har altsaa ikke selv været forlenede med Byen, men har kun, ligesom tidligere Otto Rosenkrantz, oppebaaret Indtægterne af den paa Kongens Vegne.

Den foran omtalte Vedtægt af 1460 om Anvendelsen af Vettels Mark slutter med, at Byens Indsegel er hængt neden under Brevet. Vedtægten er ikke bevaret i Original, og Seglet kendes altsaa ikke. Vi skal omtrent 100 Aar længer ned i Tiden, til 1556, før vi træffer Nykjøbings Vaaben: En paa en [grøn] Stub siddende [hvid] Due [med rødt Næb og røde Klør i blaat Felt].³⁾ Men i det nævnte Aar har Byen ladet forfærdige hele to Signeter med Byens Vaaben og en lidt forskellig Indskrift. Det ene ken-

¹⁾ Suhms Samlinger 2, I, 104.

²⁾ Suhms Nye Samlinger I, 281.

³⁾ De i Klammer anførte Farver er tilføjede efter Thiset: Om danske By- og Herredsvaaben S. 301 (Særtryk af Tidsskrift for Kunstindustri 1894).

des kun fra Aftryk under Breve fra 17. Aarhundrede. Det andet med Omskriften: »Nyekiøbing i Morsø St. Seigl 1556« eksisterer endnu. Det opbevares paa Nationalmusæet, hvortil det i 1863 blev indsendt af Konsul A. H. Schade.

FRA REFORMATIONEN TIL GRUNDLOVEN

I. BYENS SKÆBNE.

OVERALT i Landets Købstæder rørte der sig en kraftig Borgeraad i Aarene omkring Reformationen, og det saa et Øjeblik ud til, at Købstæderne kunde naa frem til en Stilling i Landet, der kunde gøre Adelen Rangen stridig. Men det blev ved Tilløbet, og i den store Klassekamp, der kaldes Grevens Fejde, bukkede de borgerlige Partier under. De to største Købstæder, København og Malmø, der paa egen Haand satte væbnet Modstand mod Kongen og Adelen, maatte kapitulere, og de mindre Byer, der havde gjort fælles Sag med Bønderne, delte ogsaa Skæbne med dem.

Dette sidste har muligvis været Tilfældet med Nykjøbing, skønt vi ikke hører synderligt derom. Man faar nærmest Indtryk af, at Byen har været splittet, og at det menige Borgerskab har staaet paa den ene Side, Raadet og de styrende Kredse paa den anden. Efter Kristian II.s Fordrivelse var Nykjøbing repræsenteret paa et Møde i København 1524, hvor der sluttedes et Forbund med Frederik I imod den fordrevne Konge. Men da Grevefejden udbrød, har i hvert Fald en Del af Borgerne gjort fælles Sag med Skipper Klement og Kristian II.s Tilhængere. Thi i 1535 stævnedes to navngivne Borgere i Nykjøbing »og deres Medfølgere« til at møde for Kongen i Horsens næstkommende Langfredag, fordi de havde plyndret Skivehus.¹⁾

¹⁾ Danske Magazin 3, IV, 217.

Det fortjener i denne Sammenhæng ogsaa at mindes, at to af Kristian II.s ivrige Tilhængere, Dr. med. Christian Winther, der fulgte Kongen i Landflygtigheden, og hans Broder Hr. Thorkil Winther, var hjemmehørende i denne Egn og ejede Jord i Nykjøbing. Efter Fejdens Afslutning, da begge Brødrene var bortrømte, blev deres Ejendom inddraget under Kronen og i 1558 solgt til Søren Skræder i Nykjøbing.¹⁾ Men hvorledes end de menige Borgeres Holdning i disse Aar har været, har Byens Øvrighed ligesom i 1524 vedblivende staaet paa det sejrende Partis Side. Thi da der i 1536 udfærdigedes en Fortegnelse over de Len og Herreder, der skulde give Øksne i Halsløsning for deres Deltagelse i Opstanden, finder vi Borgmesteren i Nykjøbing, Søren Gris, som Kristian III.s betroede Mand, idet han sammen med Viborgbispens Fogeder fik Fuldmagt til at opkræve de omhandlede Øksne af Morsøs Nørre og Sønder Herred.²⁾

Kristian III viste en redelig Vilje til at læge Krigens Saar, og det blev ikke denne Kamp, der blev afgørende for Byernes Skæbne. De holdt sig i Stillingen trods det militære Nederlag, og i endnu et Hundrede Aar efter Grevefejden var der Liv og Kraft i Borgerstanden og Velstand i de store Købmandsgaarde. Først de tre ulykkelige Krige, der i det 17. Aarhundrede fulgte efter hverandre i Løbet af en Menneskealder, satte Skel mellem gammelt og nyt. Det var dem, der ødede Byernes Velstand, ikke mindst i Jylland, der alle tre Gange var besat af fjendtlige Hære. Og andre Ulykker hjalp til med at fuldstændiggøre Ødelæggelsen og fremkaldte en almindelig Fattigdom og Tilbagegang.

I Nykjøbing begyndte Ulykkerne med den store Ildebrand Aftenen før Kristi Himmelfartsdag 1560. Det hedder om denne i en gammel Aarbog, at hele Byen blev afbrændt paa 14 Huse nær.³⁾ Ellers meddeles ikke andet om denne Ildsvaade, end hvad et Par Kongebreve fortæller. Det ene er udstedt i Odense

¹⁾ Danske Atlas V, 538. Registre over alle Lande ²⁴/₉ 1558.

²⁾ Danske Magazin 3, V, 47—48.

³⁾ Kirkehist. Saml. 2, V, 351.

3. Juli 1560 og fritager Borgerne i Nykjøbing for Landsknægtehold og Byskat i 3 Aar paa Grund af den store Skade, de havde fanget ved Ildebrand, idet Byen er alt paa det meste afbrændt. Ligeledes tillades det dem i samme Tidsrum at maatte bruge det Skib, som de med andre deres Medredere have udredet Kongen og Riget til Tjeneste, deres By til bedste, til at hente Tømmer med og i anden Maade Byen til Forbedring, dog at de skulle holde samme Skib ved Magt og lade have Opseende med, saa det ikke bliver fordærvet. Det andet Brev udgik Dagen efter til Lensmanden Tage Tott i Norge, at han skulde forhjælpe Borgerne i Nykjøbing til at købe Tømmer hos Bønderne. Det er selvfølgelig gaaet langsomt med Byens Genophbyggelse, og udenbys boende har benyttet Lejligheden til at spekulere i de afbrændte Grunde. I et Kongebrev af 27. Marts 1569 klages over, at siden Nykjøbing paa Mors afbrændte, have nogle Præstemænd og Bønder der i Landet tilkøbt sig en Part af de bedste Gaarde, Ejendomme og Renteboder der i Byen, af hvilke de aarligen oppebære en stor Summa til Leje og Rente, og dog ikke holde nogen kongelig eller Byens Tynges og Besværing med dem, naar der udgaar kgl. Breve, enten om Skat eller andet, som Borgerne skulle komme til Hjælp med, hvorover Borgmester, Raadmænd og Borgere haardt beklage sig. Kongen befaler derfor alle og enhver, som har Gaarde, Ejendomme eller Renteboder i Nykjøbing, at rette sig efter, enten selv at besidde samme Gaarde og med Borgerne tage Del i Byens Tynges, eller og at besætte samme deres Gaarde og Ejendomme med andre, som kunne holde slig Tynges og Skat som andre Undersaatter sammesteds, ellers skulle Borgmestre og Raadmænd have Fuldmagt at anholde og arrestere deres Rente og Gods, indtil de deraf svare, hvad sædvanligt er og dem bør med Rette. Og Befalingen gentages et Aar efter i et Kongebrev af 4. Marts 1570, hvori der atter ivres imod de »Præster, Bønder og andre, som bo paa Landsbyerne,« og som ikke ville bebygge de afbrændte Grunde i Byen. Det paalægges dem nu, inden 3 Aar at lade opsætte gode Købstadbygninger paa Grundene, og enhver, som

ikke efterkom denne Befaling, skulde have sin Ejendomsret til Grunden forbrudt, saa Borgmester og Raad havde Fuldmagt til at tage Jorden til sig til Byens Bedste. Da de tre Aars Skattefrihed var udløben, var Byen endnu ikke i den Tilstand, at den kunde udgive sine sædvanlige Byskatter, og Restancerne, ialt 75 enkende Daler og 75 Daler i Mønt, maatte derfor eftergives den ved Kongebrev af 4. Februar 1573.

Bedst som Byen havde rejst sig igen efter dette Slag, var Ulykken over den paany. I 1603 afbrændte en Trediedel af Byen, og ligesom sidst maatte nu Borgerne klageligen indfly til Kongen om Lindring og Hjælp. De fik denne Gang 5 Aars Frihed for al kongelig Tyng og Besværing samt for Bøsseskytte- og Baadsmanshold, og ligesom i 1560 Tilladelse til for billig Betaling at udføre Egetømmer fra Norge.¹⁾ Af Lensregnskabet for 1603 ses, at en Del Korn, som tilhørte Kongen, gik til Grunde ved denne Lejlighed, nemlig 38 Tdr. Rug, som var oplagt paa Byfogden Niels Povlsens Loft, 205 Tdr. Byg, som laa paa Kornhuset, og 16 Tdr. Byg, som laa paa Jens Skræders Loft. 175 Tdr. Byg reddedes fra Kornhuset, men var dog saaledes beskadiget, at det bedste maatte sælges for 3 ₤, det ringeste for 8 ⍶ Tønden.

Men disse Tab kunde bæres, og Ildebrandene alene kunde ikke sætte Byen i Knæ. Dog nu begyndte ret Hjem søgelserne for Alvor, da de ulykkelige Krigsaar kom, første Gang med de kejserliges Besættelse af Jylland 1627—29.

En gammel Aar bog, hvis Forfatter er ubekendt, men som er skreven i Salling paa Kejserkrigens Tid, fortæller, at de kejserlige først kom til Nykjøbing d. 16. Oktober 1627. Det var en Oberst Vagtmester Helvig Exel, der selv fjerde gik derover fra Snabe for at undersøge Færgstederne efter Landkortene og besætte dem om Behov gjordes. Senere fik han Forstærkning af to Korporalskaber Breinerske Dragoner.²⁾ De blev dog ikke længe paa Øen denne Gang, men straks efter kom de kejserlige

¹⁾ Brev ²⁶/₅ 1604.

²⁾ Danske Samlinger 2, VI, 293.

Ryttere igen, og deres Chefer, Oberst Jacob Skotthe og Oberstlieutenant Wolff Sigmund, blev indkvarterede i Borgmester Søren Gregersens Hus. Her mødte d. 10. Novbr. 1627 alle Præster, Retsbetjente og Ridefogder samt de anseligste Herremænd fra Mors og Thyholm for de kejserlige Officerer og akkorderede med dem om, hver Uge at betale 900 Rigsdaler imod at blive forskaanede for Indkvartering. For den alt forløbne Tid skulde Kontributionen erlægges samlet ved November Maanedes Udgang med 4100 Rdlr. og senere betales hver 14. Dag med 1800 Rdlr.¹⁾ Det ser ud til, at denne store Afgift er bleven prompte betalt lige til Fredslutningen i Maj 1629, skønt det næsten synes ubegribeligt, at de to smaa Landskaber i hin Tid kunde fremskaffe saa mange rede Penge.

I Kontrakten tales kun om »menige Bønder«, og sandsynligvis har Købstaden Nykjøbing derfor ikke været medindbefattet i den. Vi hører da ogsaa i den følgende Tid jævnlige om, at Nykjøbing havde Indkvartering af kejserlige Soldater, ligesom at disse blandt Byens egne Borgere havde en betroet Mand og Haandlanger.

Denne Mand var Anders Jacobsen Bartskeer, om hvem det siges i en Viborg Landstingsdom af 1632,²⁾ »at han udi Fjendernes Tid raadede for Byen, saa de [Indbyggerne] maatte gøre, hvad han vilde have gjort, uden han dem mere Ulykke hos Fjenderne skulde have paaført.« At han har benyttet denne Stilling til sin egen Fordel er rimeligt, og fra dette Synspunkt maa det formodentlig ses, naar Borgmester og Raad d. 1. Februar 1629 tilskøder ham en Byen tilhørende Ejendom, som laa paa Toften. Dette Skødes Gyldighed blev efter Fredens Slutning bestridt af Byskriveren Jens Pedersen, der hævdede, dels at Ejendommen slet ikke tilhørte Byen, men ham, dels at Skødet var sket i Fejde og Ufredstid, da Adkomstbrevene paa Ejendommen var i København, og medens Anders Jacobsen raadede

¹⁾ Kontrakten meddelt af Godsejer C. Mansa i »Morsø Avis« 1893 Nr. 24 efter Refs Herreds Tingbog 1629.

²⁾ Dombog fol. 69.

for Byen. Ejendommen havde Byskriveren købt af Arvingerne efter Hans Laustsen Smed, der i 1576 havde købt den af Ejler Lykke til Torp; det drejer sig derfor formodentlig om det Ejler Lykke tilhørende Hus, der i Tiden efter 1550 brugtes til Latin-skole, og som derfor rimeligvis har ligget paa Toften i Nærheden af Kirken. — Da Striden om dette Skødes Gyldighed kom for Landstinget i 1632, var Anders Jacobsen dog ikke længer i Live.

I Begyndelsen af 1628 var Borgernes Skatteevne udtømt, og for at møde de stadige Paalæg og Kontributioner maatte Magistraten rejse Laan hos de enkelte velhavende Indbyggere, som endnu havde rede Penge tilovers. Der er saaledes opbevaret et Brev, udstedt af Borgmester og Raad d. 2. Marts 1628, ved hvilket de pantsætter et Stykke af Byens Kær og Ejendom, strækkende sig langs med Helligaandsaa indtil Rolstrup Bro, til Raadmand Peder Andersen Hestbech, Byfoged Rasmus Pedersen og 5 andre Bymænd, for et Beløb af 247 $\frac{1}{2}$ Rigsdaler, som de nævnte Mænd havde udredet i Kontribution til de kejserlige, »hvilken forbemeldte Skat menige Mænd ikke kan udstaa deres Anpart at udgive.«¹⁾ I dette Aar øgedes Byens Lidelser yderligere ved, at der atter opstod en af de velkendte, fordærlige Ildebrande, ved hvilken Halvdelen af Byen siges at være bleven lagt i Aske. Denne Ildebrand opkom om Aftenen d. 6. Oktober 1628 mellem Kl. 10 og 11 i Præstegaardens Lade, i hvilken en Mand ved Navn Søren Jensen havde opbevaret sit indhøstede Korn. Dette Korn lod han i den sene Efteraarsaften aftærske ved Lys i Laden, og ved denne Uforsigtighed mentes Ilden at være opstaaet. Forbitrelsen var stor imod ham i Nykjøbing, og de brandlidte, 21 i Tallet, derimellem Borgmester Jens Gregersen og Raadmand Peder Hestbech foruden »menige Borger Enker og faderløse Børn,« rejste Tiltale imod ham »som den, der med Trodsmodighed, Vilje og Forsæt saadan stor Skade og Ulykke afstedkomme vilde, som sent eller aldrig igen kan oprettes.« Men Landsdommerne dømte helt

¹⁾ Viborg Landstings Dombog 1632, fol. 255.

besindigt, »at efterdi det befandtes, samme Ildebrønde af Vaade at skulle være optændt, og forskrevne Søren Jensens egen saavel som andre hans Naboers Formue derudover en Del formedelst saadan stor Ulykke at være forkommet, og ikke bevises forskrevne Søren Jensen med Vilje eller Vidskab til saadan skadelig Ildebrand at have været nogen Aarsag, da kunde de efter saadan Lejlighed ikke kende samme Klage nogen Magt at have.« De forbitrede Bymænd lod Sagen gaa til Kongens Retterting, hvor Søren Jensen selv mødte og førte sit Forsvar, og Landstingsdommen blev stadfæstet.¹⁾

Naar der i de brandlidtes Klage forekommer det stærke Udtryk, at den skete Skade sent eller aldrig igen kan oprettes, saa indeholder disse Ord en mærkelig Sandhed, selv om den vel ikke ligger paa det Punkt, som Borgerne nærmest har haft i deres Tanker. Det materielle Tab er forlængst glemt, de brandlidte fik ved Kongebrev af 17. Juni 1631 Fritagelse for al borgerlig Skat og Tynge i 2 Aar, og Byen rejste sig atter. Men Eftertiden vil dog bestandig have Aarsag til at mindes og beklage denne Ildebrand; thi det var ved denne Lejlighed, at Dueholms Klosters gamle Arkiv gik op i Luer. Lensmanden paa Klosteret, Otto Skeel til Hammelmose, havde ved Fjendernes Nærmelse ladet disse Dokumenter bringe op i Byen, hvor han formentlig har antaget, at de var i bedre Sikkerhed. Men om deres videre Skæbne fortæller Borgmester Jens Gregersen i et Tingsvidne, »at iblandt forbemeldte Otto Skeels Gods, som blev fremskikket i hans Hus, som Greven og øverste Lieutenant havde taget deres Kvarter udi, fremkom der og et Ageskrin, som var noget jærnbundet, som øverste Lieutenant straks opslog med en Økse, og da var samme Skrin mesten opfyldt med Regnskaber og Breve, hvoriblandt var og nogle Jordebreve, som dem syntes; og da der intet andet fandtes i forskrevne Skrin, lagde de det til igen og befalede at lade det staa, og blev saa standendes der i Stuen al den Stund, som de der var, og deres Officerer efter dem, og indtil saa længe, at den skadelige Ildebrand (desværre) opkom

¹⁾ Herredags Dombog 1631, fol. 284 b.

her i Byen imellem d. 13. og 14. Oktober¹⁾ Anno 1628 om Nattetide af Søren Jensens Ladehus i forskrevne Fjenders Tid og finge saa Overhaand, og da blev forskrevne Skrin med Hus og ganske Gaard med hvis andet forbrændt og øde i Grund (det Gud bedre).«²⁾ — Det siges udtrykkeligt i et Kongebrev af 7. April 1640, at alle de originale Breve vedrørende Klosteret vare bortkomne og forrykkede ved det sidste fjendtlige Indfald i Jylland.

Efter at Freden var sluttet (12. Maj 1629), men inden Fjenderne endnu havde forladt det nordlige Jylland, var Nykjøbing Skuepladsen for en krigerisk Begivenhed af en ejendommelig Art. Herom fortælles der saaledes i Beretningen fra Salling:

»Samme Tid kom til Nykjøbing i Mors nogle Crabater [ø: Kroater] fra Randers, som havde Ordinantze at tage 2000 Rigsdaler Contribution (som var 14 Dages Afgift). Men der de droge der igennem, var der en Smed i Byen ved Navn Christen, en dristig og tapper Mand, hvilken med sin Svend og Søn hug 7 af de Crabater ihjel med et Slagsværd, som han tog paa Raadhuset. Og saaledes blev de fattige Folk for samme Afgift kvitteret.«³⁾

At denne Smed har været en »dristig og tapper Mand«, vil ingen nægte, men i Bedømmelsen af hans krigeriske Optræden var Meningerne delte. Han havde jo brudt Kongens Fred og desuden havde han efter udført Bedrift bemægtiget sig 450 Tdr. Havre, som tilhørte de kejserlige og af dem var oplagt paa Raadhusloftet i Nykjøbing. Den første Følge af Smedens Bedrift blev da ogsaa, at Lensmanden paa Hald, Knud Gyldenstjerne, lod baade ham og hans Søn Peder Smed arrestere, og de sad nu i Raadhuskælderen i Nykjøbing i 8 Uger. Fra Fængslet indgav den unge Smed en Klage til Kongen over den Medfart, der blev ham og hans Fader til Del, og det er tydeligt, at Kristian IV mere end Lensmanden har ladet sig

¹⁾ Denne Datum maa være urigtig. I Herrredagsdommen staar der gentagende, at Ilden opkom Mandag d. 6. Okt.

²⁾ Dueholms Diplomatarium V.

³⁾ Danske Saml. 2, VI, 295—96.

imponere af de to Smedes udmærkede Præstation og fuldstændig har sympatiseret med deres Optræden. Den 11. August sendte han Klagen til Lensmandens Erklæring, og 22. September sendte han ham Befaling til at løslade dem af Fængslet og lade den Tiltale falde, han havde til dem, for den Havre, de havde »bekommet«, samt at tilbagelevere dem alt, hvad der under Sagen var dem frataget. Kongebrevet bruger, som man ser, uufemistiske Udtryk og gaar forsigtig uden om Hovedpunktet, Nedlægningen af de 7 »Crabater« efter at Freden var sluttet. Men Byfogden i Nykjøbing taler rent ud om Sagen, da han i 1630 indsender sit Regnskab over Sagefald af Nykjøbing Købstad i de tre Krigsjaar. I dette Regnskab opfører han nemlig blandt Udgifterne følgende Post:

»Anno 1629 udi Juli, August og noget udi September Maaned givet for Øl og Mad til Christen Smed og hans Søn Peder Smed, Borger her sammesteds, som efter vores Lensmands, velb. Knud Gyldenstjerne, hans Skrivelse og Befaling sad fangen her udi Raadhuskælder udi 8 Uger, for de havde slaget nogle af Kejsereus Folk ihjel her i Byen, siden Freden var sluttet og gjort imellem Kejsereus og Kongl. Majt., og for de samme Tid tog 450 Tdr. Havre, som Fjenderne havde ladet indlægge paa Raadhusloftet her sammesteds, hvilke 450 Tdr. Havre Kongl. Majt. dem siden skænkede, der deres Sag og Supplicatser tvende Gange havde været for Hans Majt., saavel som og gav dem deres Fængsel kvit, som de gode Herrer til Hove vel vitterligt er, beløber sig for deres Kost, begge Personer om Dagen 1 Ort til Øl og Mad, . . . 14 Rdlr.«

Krig og Ildebrand vedblev skiftevis at hærge Byen. Knap var den kommen til Kræfter igen efter en halv Snes rolige Aar, før Svenskerne stod uden for Nykjøbing. Den første Behuder af denne nye Krig var en dansk Troppeafdeling, kommanderet af Lieutenant Peder Gude, der blev indkvarteret i Nykjøbing i 1643. Tropperne skulde betale for deres Underhold hos Borgerne, men gjorde det ikke, saa de efterlod sig en Gæld paa

omtrent 700 Rdlr., da de drog bort. Saa kom i December 1643 den første sikre Efterretning om, at Svensken var nær, og kort efter indfandt han sig selv.

Sundkornet af Mors var dette Aar som sædvanlig blevet samlet i Nykjøbing og sendtes i December Maaned paa en der-til fragtet Skude til Hjarbæk. Men da der kom »stærke Tiden-der« om Fjendens Indfald, var der ingen, som vilde købe af Kornet, ej heller kunde Skipperen faa Vogne til at føre det til Hald Slot. Han sejlede da tilbage med sin Ladning til Nykjøbing, hvor en Del af Kornet blev oplagt i Knud Bærentsens Hus, medens Resten forblev i Skuden. Men baade det ene og det andet (ialt 132 Tdr. Byg) blev dog taget af den svenske Regiments-Kvartermester Wolfgang Beyer, der straks efter ankom til Byen, hvor de Svenske nu blev liggende til Mandagen før Pinse (☉: 3. Juni) 1644.

Ved en Overenskomst af 26. Maj 1644 blev det fastsat, hvormange Kvarterpenge Borgerne skulde udrede, og efter at Svenskerne var bortdragne fra Nykjøbing, blev disse Penge opkrævede ved svenske Sendebud lige til Fredslutningen i August 1645. Som Mellemand ved Forhandlingerne med de Svenske og som Byens Sendebud, naar Kontributionerne skulde erlægges, benyttedes Borgeren Anders Jensen Krag, og det gik da ham, som det tidligere var gaaet Anders Jacobsen Bartskaar, at han kom i Ry for at staa i hemmelig Tjeneste hos Fjenden. Selv paastod Anders Krag, at dette var skammelig Bagvaskelse, og at hans Bysbørn kun ilde lønnede ham for den Umag, han havde haft for deres Skyld. Men adskillige Træk, der kom frem under en Retssag mod ham efter Fredslutningen, stiller ham dog i et noget tvivlsomt Lys. Saaledes vidnede Hans Bille til Jungetgaard, at d. 27. Maj 1644, efter at de Svenske havde forladt hans Gaard, havde Anders Krag og Organisten i Nykjøbing Villum Thomsen indfundet sig paa Gaarden og der ladet bortføre en hel Del Gods. De havde ført Korn i Sække ned til en i Fjorden liggende Baad, endvidere medtaget nogle Skrin og andet Gods, derimellem et Symphonie, som var mærket med

Hans Billes Vaaben og Navnetræk, og ladet et Par Øksne bortdrive fra Gaarden. Anders Krag nægtede at have haft noget med det omtalte Korn at gøre og indskrænkede sig for øvrigt til at bevise, at de Svenske ikke paa det omhandlede Tidspunkt havde forladt Salling. Derimod vidnede et Par Borgere i Nykjøbing, at de havde set det omtalte Symphonie blive baaret ud af Anders Krags Hus og ned til Bryggen, hvor det straks blev indskibet i en Baad og bragt ud til en Skude, som laa i Havnen. Byfogden Thomas Gregersen tildømte i denne Sag Anders Gregersen at betale 500 Rdlr. til Hans Bille, eller lide Indvisning derfor i hans »Bondeje«. Denne Dom kom for Landstinget i 1647, men Sagens Slutning er ikke bekendt.

Under samme Sag blev Anders Krag ogsaa beskyldt for, at han havde »udspedset« Laurits Jensen, Skriver paa Dueholm, for Fjenderne, idet han skulde have sagt til en svensk Korporal, »at han kunde vel give Et Hundrede Daler til ham, fire eller fem, og være lige god.« Og endelig blev der aflagt et 24 Mands Vidne paa Bytinget d. 14. Marts 1646, der i ubestemt Almindelighed gik ud paa, at Anders Jensen Krag havde været Fjenderne »genedig« og holdt med dem, Fjenderne til Gavn og det fattige Borgerskab til Skade. Men Anders Krag værgede sig kraftigt imod disse Beskyldninger og hævdede med god Logik, at Borgerskabets Uvilje mod ham kun stammede fra de Kontributioner, de havde maattet betale til ham, uanset, at det ikke var ham alene, men Borgmester og Raad og en Del af Borgerskabet, der samtidig havde sluttet Kontrakt derom med Svenskerne. At Anders Krag var draget til Fjenden enten for at akkordere paa Byens Vegne, eller for at levere Kontributioner, det havde han gjort, fordi Borgmester og Raad højlig havde bedet ham derom; og siden havde Svenskerne henholdt sig til ham, at han paa de bestemte Tider skulde oppebære og levere Kontributionerne, ellers vilde de først eksekvere hos ham og siden over den ganske By. At nogle af Borgerne havde været forsømmelige med at erlægge deres Anpart til rette Tid og derover var komne i Kælderen, havde ikke han, men de selv for-

voldt. Og endelig mener han med Tingsvidner at kunne bevise, at han selv for sin Troskab mod Byen og Kgl. Majt. for Byens »Faffne« (Fane?), som han havde i Forvaring, havde været i den allerstørste Fare hos Fjenden, var bleven slagen, dragen og nær ihjelskudt og kastet udi Kælderen formedelst den »Udspedsning og Forklavelse«, som Christen Skræder gjorde paa ham for samme »Faffne« Skyld. — Landstinget gav Anders Krag Ret i disse Betragtninger og dømte alle Vidnerne imod ham magtesløse.

Efter Fredslutningen kom de danske Soldater tilbage til Nykjøbing, ligesom før kommanderede af Lieutenant Peter Gude og hans Sergent Mathis Breda. Og ligesom før kom de snart i en haabløs Gæld til Borgerskabet. Efter et Regnskab over Borgernes Tilgodehavende hos dem for Tiden 28. November 1645 til 10. Oktober 1646 beløb dette sig til over 2000 Rdlr. — heraf skyldte Lieutenanten personlig omtrent 200. Regnskabet over disse Gældsposter, der angives for hver enkelt Soldat, fortsættes til 1. Januar 1647, i hvilket Tidsrum Summen forøges med c. 250 Rdlr. Efter den Tid hører vi ikke mere Tale om Indkvartering af Soldater i Nykjøbing.

Svenskernes Afmarsch havde ikke taget Humøret fra Anders Krag, og han optræder paa denne Tid i Byen med en Frejdighed, der tyder paa en meget god Samvittighed. Samtidig med, at han staar anklaget for at have holdt med Svenskerne, viser han de danske Soldater det mindst mulige Hensyn. I September 1646 stod han paany tiltalt for Viborg Landsting, denne Gang for ærerørige Ord, han havde haft til den mandhaftige Lieutenant Peter Gude og hans underhavende Folk, nemlig Gefrejteren Jens Pedersen Solbjerg og Soldaterne Hans Jensen Vovehals, Lambertus Mikkelsen og Morten Brodwisz Polakke. Baade Officerer og Soldater havde han kaldt for Tyve, Mordere og Skælmer, og sagt: »Vi giver Eder Penge, dertil stjæler I og fratager os alt, hvad vi have.« Og paa tredie Paaskeaften havde han ønsket, at de Svenske var blevet der udi Byen: »thi de Svenske,« sagde han, »de handlede bedre med Ret og Skel, end

de, som er Kongens Folk . . . Og dersom det ikke anderledes kan være, saa ville vi tage til Gevær, og saa maa den vinde, som stærkest er.« En anden Gang havde han kneppet med Fingrene ad Licutenanten og sagt: »Eders Soldater agter Eder ikke mere end dette.« — Men ogsaa i denne Sag var Anders Krag heldig nok til at slippe udømt hjem fra Landstinget.

Ligesom vi straks efter Ildebranden i 1560 mødte Klager over, at udenbys boende havde opkøbt Grunde og Ejendomme i Nykjøbing, som de ikke selv beboede eller bebyggede, saaledes træffer vi nu ganske det samme efter Svenskekrigens Ophør — utvivlsomt et Vidnesbyrd om den Svækkelse, Borgerskabet havde lidt. 16. Maj 1647 blev der udgivet en Forordning om, at saadanne, som ejede Købstadgaarde uden at være Borgere eller bosiddende i Byen, skulde til Byens Kasse erlægge $\frac{1}{5}$ af det Beløb, som Ejendommene indbragte dem i Husleje. Denne Bestemmelse fandt ogsaa Anvendelse paa Nykjøbing. Thi kort efter dens Udstedelse ser vi Byens Borgmester og Raad ved Proces forsøge at tvinge nogle udenbys boende til at efterkomme denne Forpligtelse. Magistraten havde ikke Held med sig: Byfogden frikendte de indstævnte, og Landstinget afviste Sagen paa Grund af Formfejl, hvorfor Magistraten i 1653 maatte erhverve et kongeligt Oprejsningsbrev til at lade Sagen foretage paany.

Hvad der efter disse Krige endnu kunde være tilbage af Velstand og Selvstændighedsfølelse hos de danske Købstæder, gik fuldstændig til Grunde ved den næste Svenskekrig 1657—60. Ogsaa Nykjøbing og Mors i det hele maatte bære sin Del af de haarde Afgifter og Kontributioner, om end Øen paa Grund af sin Beliggenhed slap lettere fra Svenskernes og de Allieredes Herredømme end de Landsdele, der laa paa alfar Vej. De første Svenske, man saa i Nykjøbing, kom dertil som Fanger; det var en Ritmester Johan Schellner, der tilligemed alle sine Folk var bleven fanget af danske Sogneryttere i Skive, og som sidst i September 1657 blev indespærret i Nykjøbing. Det varede dog ikke længe, før Bladet havde vendt sig. 3. Oktober tiltvang de

Svenske sig Adgang over Tangen fra Harbøre til Agger, og dermed var Thy og Vendsyssel i deres Besiddelse. Fra Thy sendtes straks en Rytterafdeling over til Mors, og de i Nykjøbing fangne Svenskere blev befriede allerede d. 5. Oktober.¹⁾ — Efter denne Dag afløste svenske, brandenborgske og danske Krigsfolk hverandre i uafbrudt Rækkefølge som Byens Herrer, og det ulykkelige Borgerskab blev uafadelig krævet for Penge. Efter Fredens Slutning indsendte Borgmester og Raad d. 9. Marts 1661 en specificeret Opgørelse over, hvad de i de tre Krigsaar havde lagt ud. Denne Regning udviser, at der af Nykjøbing var betalt til de Svenske 6,168 Rdlr. 5 ₰ 14 β, til Brandenborgerne og de Danske 5,224 Rdlr. 4 β samt 380 Tdr. Rug, 100 Tdr. Malt og 20 Tdr. Byggryn. Men i disse Summer er kun medregnet de Udlæg, som der havdes Bevis for i Byens Regnskaber, og de virkelige Udgifter var en hel Del større. Det hedder saaledes i Indberetningen: »I lige Maade haver denne Bys fattige Menighed været besværet i en langsommelig Tid med tvende af Ritmester Jesper Vognsøns Heste at forskaffe Fourage i den store Nød og Trang for Fodring; saa og haver hans Frue udi en rum Tid haft sit Losement her udi Byen foruden nogen Betaling i alle Maader med Husværelse, Lofte, Stalde og i andre Maader, uanset han havde sit assignerede Kvarter udi Fyn.

»Nok haver her ligget udi Byen fra d. 8. Januar 1659 en rum Tid derefter af Oberst Paawiskes Officerer: 1 Major, 2 Kaptejner, 2 Fændriker, 2 Sergenter, Korporaler, Trommeslaar og Gefrejttere, hvis Traktement og Underholdning sig til store Penges Udgifter kan bedrage og nu saa hastig ej kunde blive eftersøgt.

»I lige Maade haver velbaarne Oberst Kruse med samt en Del sine underhavende Officerer haft deres Kvarter udi Byen til deris Forplejning og Underholdning, hvilket ej nu saa hastig kunde vides at anlaas udi Penge, eftersom en Part, som haver haft dem udi Kvarter, er hendød, og en Part af saadanne uophørlige Besværinger og Udgifter har maattet kvittere Byen.

¹⁾ Historisk Tidsskrift 7, III, 122.

»Uden dette haver denne arme Bys Menighed baade udi Fjendens Tid og siden med hele Kompagniers Natlager tit og ofte Byen til største Skade været besværet, hvilket specialiter at referere er os umuligt.«

Indberetningen slutter derpaa med følgende almindelige Betragtninger over Byens Tilstand:

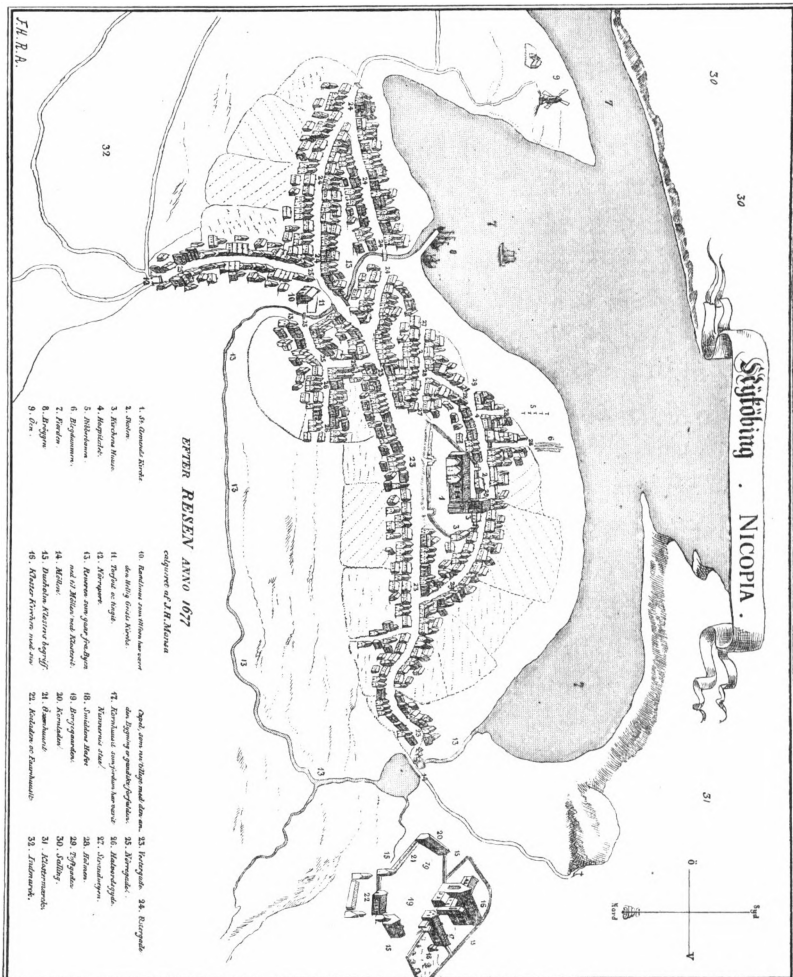
»Hvad sig ellers er belagende den Tilstand, som Byen nu er udi, da er en stor Del deraf afbrændt og øde, saa at de fattige Folk, som samme Ejendomme have tilhørt, dem til udenbys Mænd maatte afhænde, hvorover at vi af forskrevne udenbys Mænd ingen Behjælpning udi Indkvarteringen eller andre Besværinges udi denne Tid have haft.

»Ikke desmindre haver en Del af denne Bys Menighed af Fjenden bleven fra berøvet baade Skuder og Gods, Hestø og andet, hvorudover de ere geraadne udi største Besværinges og en Del af Borgeriet af Fjenden og andre tit og ofte forjaget fra Hus og Hjem, saa at vi fattige Folk, som ingen Næring eller Handel udi denne besværlige Tid kunde have, nu stikke udi største Vidtløftighed til Lybsker og andre for hvis Varer, de udi forrige Tider kunde have bekommet, og nu til en Del ingen Middel have til sligt at kontentere og betale.«¹⁾

Naar der i Indberetningen tales om, at en Del af Byen er afbrændt, kan denne Ulykke dog ikke skrives paa Krigens Regning. Ildebranden var opstaaet ved Uforsigtighed i Niels Nielsen Erslevs Hus, og Byens Øvrighed havde derfor ved Hjemtinget faaet ham dømt til at staa til Rette for den forvoldte Skade. Men ligesom i et tidligere Tilfælde af samme Art blev den tiltalte ogsaa her frikendt ved Landstinget, hvor Sagen paa-dømtes i 1663. — Ogsaa Klagerne over, at Byen affolkes, følger som tidligere i Krigens Spor. I 1669 maatte Byens Øvrighed paany indfly til Kongen i Anledning af, at »Borgerskabet udi vor Købstad Nykjøbing i Mors udflytter paa Landsbyen og andre Steder, saa vel som og at der sammesteds skal findes en

¹⁾ Indberetningen er meddelt af C. Mansa: *Fra gamle Dage*. (Føljeton til *Morsø Avis* 1893 Nr. 99—100.

stor Del Ejendom udi By og Mark, udenbys Mænd tilhørende, hvoraf lidet eller intet rettes eller gives, Byen til stor Skade og Fordærv.« Kongen paabød vel,¹⁾ at saadanne udenbys Mænd

skulde skatte og skylde af Ejendommene lige med andre i Byen, men det har sikkert ikke hjulpet meget; thi endnu længe efter vedbliver de samme Klager at komme igen.

Midt i den dybe Forarmelse og Elendighed kom saa den

¹⁾ Brev af 17. Aug. 1669.

skaanske Krig (1675—79), der vel ikke som de tre foregaaende skaffede Fjenderne ind i vort eget Land, men yderligere udmattede dets svage Kræfter ved at pine den sidste Skilling fra dem, der havde noget, og blotte Landet for Mandskab.

Et Billede af Nykjøbings almindelige Tilstand paa dette Tidspunkt faar vi gennem den Grundtakst, som blev forfattet af en kongelig Kommission i Aar 1682. Kommissionsmedlemmerne havde først ladet alle Byens Gaarde, Huse, Grunde og Pladser taksere af dertil udvalgte, edsfæstede Borgere, og derpaa havde Kommissionen selv taget hvert enkelt Sted nøje i Betragtning, Hus for Hus, og sluttelig paa Grundlag heraf affattet den endelige Grundtakst, der er underskrevet 30. Maj 1682. Der fandtes da ialt i Nykjøbing 240 Ejendomme, hvis samlede Værdi (Grundenes, ikke Bygningernes) takseredes til 3740 Rdlr. 4 ŷ 8 β . Til Sammenligning kan anføres, at Grundtaksten for Thisted var 4210 Rdlr., for Aalborg 8947 Rdlr., for Aarhus 7227 Rdlr. Men af de 240 Ejendomme i Nykjøbing var Halvdelen ganske smaa Huse og Grundstykker, der ikke naaede over 10 Rdlr.s Værdi, og 100 Ejendomme, altsaa over 40 p.Ct. af hele Byen, betegnes som øde. De nogenlunde værdifulde Ejendomme var tildels samlede paa ganske faa Hænder: Den største Grundejer var Borgmester Hans Nielsen Aarøe, der ejede 18 Grunde til en Værdi af 351 Rdlr. Efter ham fulgte Christen Nielsen Færgemand med 14 Grunde til 295 Rdlr., Søren Gregersen med 7 Grunde til 178 Rdlr., Niels Knudsen med 6 Grunde til 125 Rdlr., Morten Olufsen Quist med 5 Grunde til 125 Rdlr., Niels Olufsen med 10 Grunde til 112 Rdlr., Christen Gullerup med 5 Grunde til 68 Rdlr. og Mads Nielsen Vils med 3 Grunde til 59 Rdlr. — Man faar gennem denne Grundtakst et Indtryk af en By i Fattigdom og Tilbagegang og med kun en ganske lille Overklasse, som endnu ejer noget af fordums Velstand. Men selv denne sidste Rest fra Fortiden skulde forsvinde; Købstadlivet i Danmark havde endnu ikke naaet sit laveste Punkt, og endnu i et Par Menneskealdre har vi kun fortsat Tilbagegang at melde om.

I Tingbøgerne findes et Par Synsforretninger over Byens Tilstand fra 1688 og 1698. I den første nævnes følgende Gader: Adelgade, Østergade, Strandgade, Holmen og Toftegade. Der var ialt 108 Gaarde og 26 Huse øde, enten henliggende i Grønjord eller dog ubeboede. Da de ubeboede Huse ved Matrikuleringen i 1682 ikke er regnede med til de øde, er Tilvæksten i de øde Grundes Antal i Virkeligheden ikke slet saa foruroligende stor, som man ellers maatte faa Indtryk af: en Stigning i 6 Aar fra 100 til 134. Fremdeles skildres de fleste af de øvrige Huse som yderlig forfaldne og beboede af fattige og husarme. Byens Raadhus stod paa Rav og var tjenlig til Nedbrydelse. Byfoged Rasmus Christophersen Jungshoved foreslog paa dette Tidspunkt at lade de mange øde og herreløse Ejendomme i Nykjøbing indhegne og dyrke imod Grundskattens Betaling til den kgl. Kasse. Ved Skrivelse fra Rentekammeret af 24. August 1689 blev denne Foranstaltning bifaldet, dog saaledes, at han skulde lade bemeldte Pladsers Brug bortauktionere, for mulig at redde noget mere end Grundskatten deraf, og med den noget mistroiske Paa-mindelse til Byfogden, »at I ej søger derudi nogen egen Profit.«

Det var som om den forarmede By aldrig nogensinde skulde forundes et Pusterum mellem Ulykkerne til atter at komme lidt til Kræfter. I 1690 var der paany en større Ildebrand, som denne Gang særlig hjemsøgte Holmen. Og i et Tingsvidne over Byens lidte Søskade, som blev optaget i 1691, nævnes det, at ialt 16 Skuder fra Nykjøbing var gaet tabt siden den skaanske Krigs Udbrud, idet de dels var opbragte af Kapere, dels strandede paa Aggersborg Grunde eller forblevne paa Søen. Og Tingsvidnet opgør derefter Byens Status saaledes, at siden Grundtaksten over Byen blev gjort, »er der 13 Gaarde og Huse, som da var Bygning paa, nedfalden, og en Del deraf ved ulykkelig Ildebrand afbrændt og bleven øde. Derforuden findes største Delen af de største og bedste Gaarde og Bygninger ubesat og staar og nedfalder formedelst Byens Armods Skyld og de store besværlige Udgifter, som Byen nu maa svare, da den nogen Tid var ved Magt og besat, og derover ere mange Tid efter anden

flyttede fra Byen, og Ingen derimod er flyttet til Byen igen, som Byen kan have Hjælp af at drage Byrder og svare Kongens og Byens Tynge.«

Af Synsforretningen fra 1698 ses det, at den nedadgaaende Bevægelse er bleven yderligere fortsat. Den kommer til det Resultat, at der siden Grundtakstens Indretning er tilkommen som øde ialt 19 Ejendomme og Huse, saa at der nu kun fandtes Bygninger paa 121 Grunde. Og det bemærkes tilmed udtrykkeligt, at mange af disse 121 Bygninger var ubeboede, saa at i Virkeligheden mere end den halve Del af Byen stod øde. Synsmændene udtalte sig ogsaa om Aarsagerne til denne Tilbagegang, der efter deres Mening allerede var begyndt for 24 Aar siden (∴ ved Udbrudet af den skaanske Krig). Denne diplomatiske Hentydning til Aaret 1674 er den eneste Bemærkning om Krigen, og ellers søger de Aarsagerne i Sildefiskeriets Aftagen, der forhen havde været Borgernes vigtigste Indtægtskilde, og i flere indtrufne Ulykker til Søs. — Men nu til Dags ses det vist let, at Byens Tilbagegang kan dateres fra et tidligere Tidspunkt end 1674, selv om den skaanske Krig har fremmet den yderligere, og at den skyldes almindeligere Aarsager end dem, Synsmændene kunde faa Øje paa. Som det gik i Nykjøbing, gik det jo paa den Tid i alle vore Provinskøbstæder; det er Landets almindelige Forarmelse efter de ødelæggende Krige, der har udpint ogsaa Nykjøbing saaledes, at Byen ikke kan oprette Tabet ved, at nogle Handelsskibe forliser, og ikke kan taale, at en eneste af Byens Næringskilder slaar fejl.

Den 20. September 1715 var Nykjøbing atter Skuepladsen for en mægtig Ildebrand. Den opstod Kl. 9 om Aftenen i et Udhus, hvor der hverken var tændt Lys eller fandtes Arnested, saa den formodedes at være paasat. Det blæste en stærk Storm, og de fleste var allerede gaaet i Seng, saa der slet ikke blev Tale om noget Forsøg paa at bekæmpe Ilden. Ej heller var der Tid til at redde synderligt af Indbo og Bohave, for de fleste gjaldt det kun om at redde Livet. Det varede kun 2—3 Timer, før alle de Bygninger, som Luerne kunde naa, var lagt fuld-

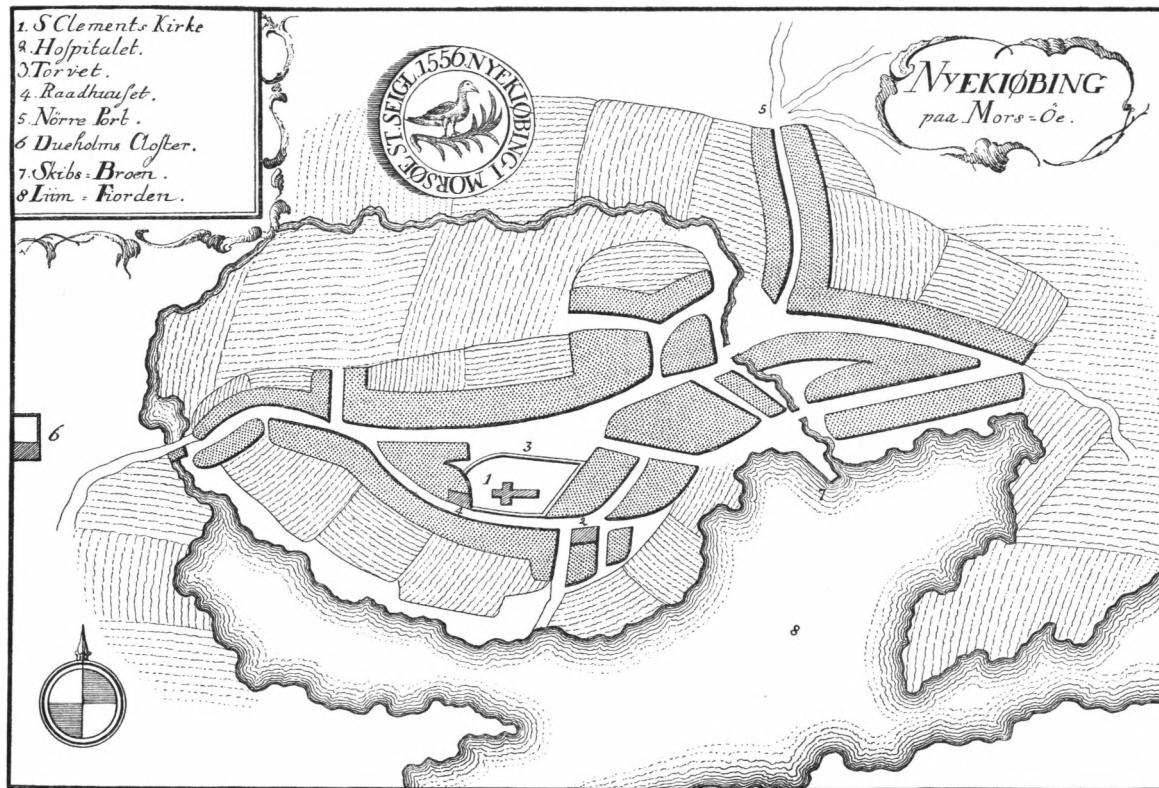

stændig i Aske; det var 18—19 af de bedste Gaarde i Byen foruden Kirken. Mellem de brandlidte var Byfogden, i hvis Hus en Mængde Bøger, Dokumenter og Regnskaber brændte, Sognepræsten Mag. Peder Damstrøm, Kapellanen Hr. Jens Karmarch, Præsteenken Madam Meldal, og den forrige Byfoged Rasmus Jungshoveds Enke, hos hvem ogsaa en Del af Byens Dokumenter gik til Grunde. Ialt blev 88 Personer husvilde. De brandlidte fik ved kgl. Resolution af 10. December 1715 Frihed for Konsumtionsafgift og Skatter i 10 Aar.

En Snes Aar efter denne Ildebrand er Byen dog kommen lidt paa Fode igen, og for første Gang i lang Tid hører vi lidt fornøjeligere Toner imellem de ensformige Beklagelser, der saa længe har lydt fra Nykjøbing. Med den store nordiske Krigs Slutning kom jo endelig den lange Fredsperiode, som Landet i Hundrede Aar havde sukket efter, og Virkningerne deraf begyndte snart at vise sig. I 1735 blev der gennem Stiftamtmanden i Aalborg forlangt indsendt til Rentekammeret en Redegørelse for den økonomiske Tilstand i By og paa Land, og for Nykjøbings Vedkommende kendes baade Stiftamtmandens, Amtsforvalterens og Byfogdens Besvarelse af det stillede Spørgsmaal. Byfoged Rasmus Jørgensen erklærer, at efter den store ulykkelige Ildebrand har Byen, dels ved de 10 Aars Skattefrihed, dels ved Indbyggernes egen Flid og Vindskibelighed, sig nogenlunde igen »recruieret« og paa Fode kommet, saa den kan holde Ballancen, saa længe den gode Gud sparer den for fremdeles Ulykke. Byens Handel, Negotie, Haandtering og Næring bestaar for Størstedelen udi Kornvarer, som af Landmanden købes, og ved egne eller befragtede Skiberomme føres til Norge og der afsættes, dels undertiden paa Kredit, dels imod rede Penges eller Vekslers Bekommelse og dels ved Studsning imod Jern og Jern-Kakkelovne samt adskilligt stort og smaat Tømmers Erlangelse, hvilket igen til Landmanden efter enhvers Fornødenhed udbringes. Af Manufaktur og Fabrikker findes ingen, kun nogle Vævere, som væve Vadmel og Lærred til egen og andre Landets Indbyggers Fornødenhed. Laug for Haand-

værkere findes ikke, der er aleneste et Par af hver Slags, saasom Skomager, Feldbereder, Skræder og Smed.

Amtsforvalter Caspergaard begynder sin Beretning med at sige, at Nykjøbing By paa Mors er med sin Negotie i nogenlunde Stand, da derudi sidde nogle formuende Folk, som den beforder, og efter hans Tanker er Byen nærmest i Fremgang, hvad der især skyldes Byens gode Havn. Amtmand Skinkels Indberetning peger paa det samme, og man faar af disse Beretninger fra 1735 Indtryk af, at Nykjøbing nu atter var i Opadgaaende, at dens Handel florerede, og at der var driftige Folk blandt dens Borgere. Og omtrent fra dette Tidspunkt og indtil vore Dage har Bevægelsen i Byen været et stadigt Fremskridt, om end dette endnu en Gang blev hæmmet af en stor Ildebrand — den sidste. Den 24. August 1748 afbrændte atter en stor Del af den straatækte By, ialt 48 Gaarde og Huse. Til Byggehjælp bevilgedes de brandlidte ialt 2000 Rdlr. af Konsumtionen, fordelte paa 3 Aar efter Stiftamtmandens Forslag, og det blev dem paalagt at lade de ny opførte Vaaningshuse tække med Tegl. Endvidere blev der af Regeringen gjort et Forsøg paa at faa saavel Nykjøbing som de andre Købstæder i Stiftet til at anskaffe de fornødne Brandredskaber, i Lighed med hvad der allerede var paabudt for de fynske Købstæders Vedkommende ved Brandordningen af 1737. Der har altsaa formentlig slet ingen Slukningsredskaber været i Byen, og ogsaa nu, efter Branden, lod Stiftamtmanden og Regeringen mærkelig nok denne Sag atter falde, da Borgerne paa Grund af Bekostningen derved ikke viste nogen Tilbøjelighed til at adoptere disse nye Indretninger. — Dette fik dog kun Lov til at gælde i en halv Snes Aar endnu. Ved en almindelig Forordning om Brandvæsenet i Købstæderne af 24. Januar 1761 blev det nøje foreskrevet, hvilke Brandredskaber der skulde findes i Byerne, og nu hjalp ingen Udflugter længere. Kun blev det tilladt de mindre Købstæder efter Stiftamtmandens Skøn at nøjes med noget mindre Redskab end Forordningen paabød; og antagelig har Nykjøbing været blandt dem, der benyttede sig af dette

Grundplan af Nykjøbing 1768. Efter »Danske Atlas«.

Tilbud. Thi den Fortegnelse over Byens Brandredskaber, som Provst Schade meddeler i sin Bog fra 1806, udviser noget mindre Tilbehør end det, Forordningen krævede. Det bestod paa hans Tid af en Kobbersprøjte, en Haandsprøjte af Træ, 2 Vandkar, 12 Læderspande, 3 Brandhager, 1 Brandstige, 3 Økser og 1 Lygte.

I 1769, da »Danske Atlas« udkom, bestod Byen af 44 Gaarde og 73 Huse, som fejlagtig angives alle at være teglhængte til Gaden, og i Byen levede 138 Familier, blandt hvilke en halv Snes Embedsmænd, 14—16 Købmænd, som tillige var Jordbrugere, 43 andre Jordbrugere, 21 Sømænd og 18 Haandværkere. I 1806 ansætter Provst Schade Byen til 116 private Gaarde og Huse, deraf 22 teglhængte, de øvrige endnu paa den Tid straatækte. Af Haandværkere opregner han henimod 40, af hvilke Skomagerne, som var 5 i Tallet, endogsaa havde dannet et eget Laug. Derimod har han kun 9 Købmænd, medens »Danske Atlas« havde 14—16. Men da Folketallet i det hele var steget siden 1769, betyder dette lavere Tal formodentlig kun, at de to Forfattere ikke har forstaaet Benævnelsen »Købmand« paa samme Maade.

Endnu paa Provst Schades Tid og længe derefter var Nykjøbing dog vedblivende den samme lille hyggelige og gammeldags Købstad, som den i Aarhundreder havde været, lidt mere velhavende og pyntelig, men ikke større i Udstrækning eller synderlig forøget i Folketal. Den sællandske Landsbypræst L. M. Wedel har udgivet en Beskrivelse over en Rejse, han ved Aar 1800 foretog til Jylland, og omtaler heri ogsaa Nykjøbing, hvor han opholdt sig en Dagstid. Hans maaske lidt for velvillige Beskrivelse af Byen tegner tydelig for os Billedet af den hyggelige, fredelige Plet, hvor alle gammeldags Dyder vokser: »Nykjøbing,« siger han, »er næsten omflydt, thi Fjordens Bugt danner mere end den ene, og en Aa udenom de øvrige Sider; der er kun 2 Hovedgader, skikkelige brede, med nogle Huse, som ere smukke. Ved Torvet ligger Kirken, en stor, gammeldags Bygning med mange Takker paa Taarnet og atter en takket

Nykøbing 1768. Efter »Danske Atlas«.

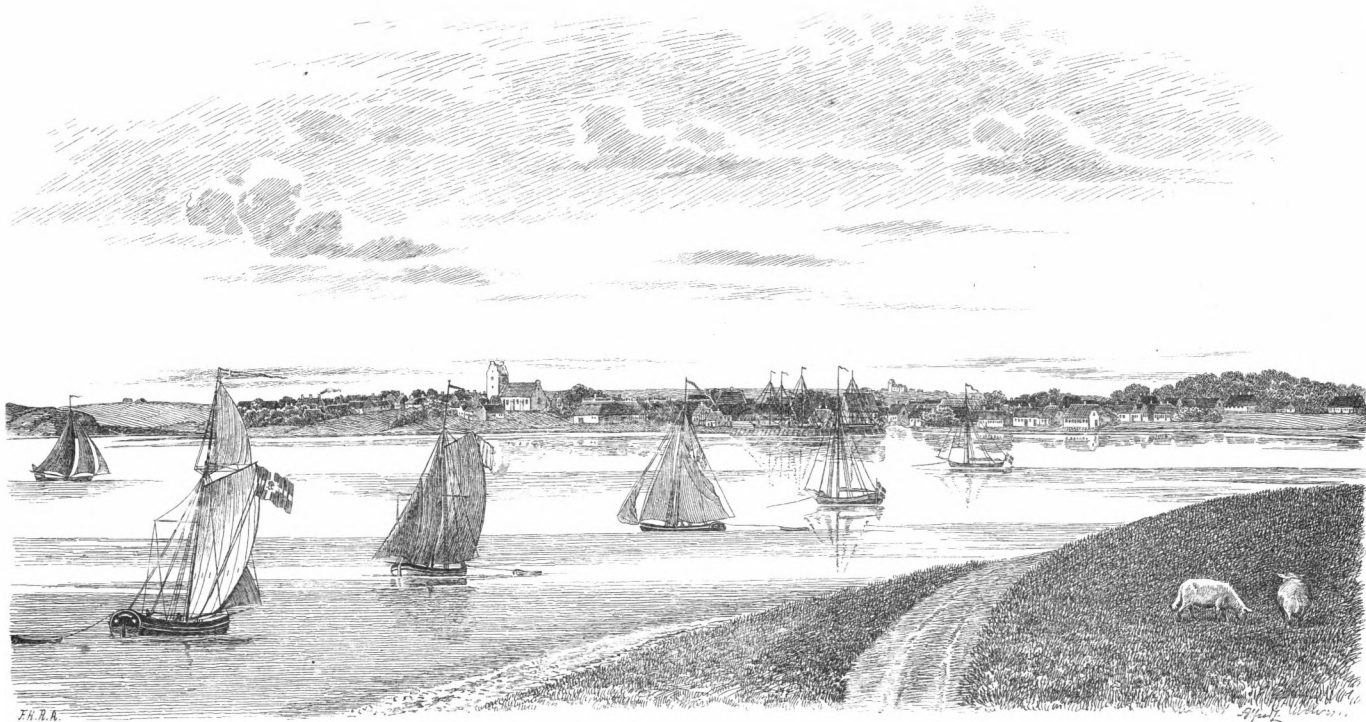
T. G. Schmid. f. 1768.

Gavl over Choret, udvendig er den ret smuk. Raadstuen ligger straks ved Kirken, er ny og pæn i sin lille Bygning. Her er 2 betydelige Hospitaler og ellers gode Indretninger for de fattige. Byen har over 100 Huse og Gaarde, en Del Købmænd og mange Professionister efter dens Størrelse. Nede ved Stranden er en liden men god Skibsbro, dér omkring er skønne Promenader; bagved Byen har man en herlig Udsigt fra de høje Bakker, hvori der skal være Kalksten. Dueholms Kloster ligger i Ud-kanten af Byen, en anselig grundmuret Bygning, som Munkene længe beboede, men nu er en Herregaard. Derfra kan man gaa over en Bro bagom Byens Stræder, hvor en Del Haandværks-folk, Skippere og Fiskere er bosiddende, og i ethvert Hus ser man Tarvelighed, Flid og megen Virksomhed.«¹⁾

Af saadanne Beskrivelser af Byen, som den tager sig ud, naar den ses med en tilrejsendes flygtige Øje, haves nu adskil-lige fra den følgende Tid, og alle har de et eller andet nyt at melde om Byens Fremvækst. I Tregders »Haandbog for Rej-sende« fra 1824 nævnes Postekspedition og Gæstgivergaard, Borgerskole med indbyrdes Undervisning og et i 1806 oprettet Bibliothek under Navn af »Morslands Laanebibliothek«. Om-egnen betegnes som skovløs og ensformig; men faa Aar tidligere var der anlagt en Skovplantning tæt ved Byen, som Forfatteren venter med Tiden kan blive et behageligt Spadserested. Denne Forventning er som bekendt tilfulde gaaet i Opfyldelse. — I Jensens »Provincial Lexicon« fra 1830 omtales Plantningen allerede som en smuk Lystskov, der er i ypperlig Vækst, og han ved endvidere, at der efter Danske Kancellies Opfordring i 1826 er anlagt en Have-Koloni efter holstensk Methode paa 2 Tdr. Land.

Og det samme Indtryk af venlig Hygge og solid Velstand gjorde Byen endnu i 1864 paa de uvelkomne Gæster, Tyskerne, som Byen i dette Aar i nogle Uger maatte huse. En af de der indkvarterede Fjender har i en Korrespondance til »Illustrierte Zeitung« i Leipzig for 20. August 1864 skildret sine Indtryk af

¹⁾ Wedel: Indenlandske Rejse II, Odense 1806, S. 92—93.

Nykjøbing 1830. Efter et Maleri af R. H. Kruse.

Øen og Byen. Efter at have omtalt Købstadens lyse, teglhængte Huse fortsætter han saaledes: »Nykjøbing er en ret venlig lille By med 2—3000 Indbyggere, som ernære sig ved Handel og Skibsfart. Næsten paa ethvert, selv det mindste, Hus, befinder sig en Storkerede, og ofte ser man Storkene spadsere omkring i Gaderne. Kirken har mange Vinduer, men disse ere saa besynderlig tilmurede, at der inde i den hersker et saadant Mørke, at man ikke en Gang kan se at finde Klokkerebet, af hvilken Grund Klokkerne blive trukne udvendig fra. Byens gunstige Beliggenhed ved Fjorden gør den til eneste Ind- og Udførselsplads for den frugtbare og tæt beboede Ø, som udfører meget Korn og Kvæg. Tre Gange om Ugen afgaar Dampskib derfra til Aalborg, og een Gang til København, og lige saa ofte kommer det dertil igen. Stedets Hotel er langt bedre, end man efter Byens Størrelse skulde vente; man spiser ikke slettere der end i Flensborg, og Gæstgiverens københavnske Øl var fortræffeligt. I Havnen laa over 20 danske Skibe, deriblandt 4 temmelig store Tomastere. Selv en Dampfer fandtes imellem dem.«¹⁾

Det sikre Udtryk for Byens Vækst og Fremgang har man i det voksende Indbyggerantal. I Danmark fandt de første, om end ikke fuldt paalidelige Folketællinger Sted i 1769 og 1787, derefter fulgte de mere nøjagtige Tællinger i 1801 og 1834, hvilke siden er bleven fortsatte. Men for den ældre Tid har man ikke paalidelige Oplysninger og kan kun faa et omtrentligt Tal paa Grundlag af forskellige Beregninger. Af Nykjøbing Kirkebøger fremgaar det, at der i Aarene 1691—1704 døde gennemsnitlig 12 Personer aarlig; og naar man, som Provst Schade gør, antager, at der i et Aar dør 1 af 40, har Nykjøbing altsaa ved Aar 1700 haft en Befolkning af c. 480 Mennesker.

En Liste over Folketallet i Nykjøbing fra det Tidspunkt, da Byen antagelig endnu stod paa sit laveste Trin, og indtil vore Dage vil derefter se saaledes ud:

¹⁾ Morsø Avis 1864, 20. Sept.

	c. 1700 fandtes	480	Indbyggere.
	1769	—	547 —
	1787	—	531 —
1. Febr.	1801	—	651 —
	1805	—	695 —
	1831	—	980 —
	1840	—	1168 —
	1850	—	1398 —
	1860	—	2034 —
	1870	—	2246 —
	1880	—	2723 —
	1890	—	3607 —
1. Febr.	1901	—	4507 —

I Løbet af 200 Aar er Nykjøbings Indbyggerantal altsaa vokset til det 10-dobbelte, og denne Udvikling er navnlig foregaaet i de sidste 50 Aar. Det første Aarhundrede bragte kun en Tilvækst af ialt 170 Mennesker; i de næste 50 Aar fortsattes denne jævne Fremgang, idet hvert Tiaar bragte en Tilvækst først af 100, derpaa af 200 Mennesker. Men fra 1850 begynder de store Spring i Tallene, og de sidste Tællinger har vist en Tilvækst paa c. 1000 Mennesker i hvert Decennium. Nykjøbing er i Færd med at omskabe sig til en helt ny By; det er ikke længer Markjorderne, ej heller Fiskeri og Søfart, der er Byens vigtigste Næringskilder. Men Handelen har i vore Dage faaet fornyet Opsving, og gennem store industrielle Anlæg er helt nye Virksomheder kommen til. Det er som en blomstrende og udviklingsdygtig Handels- og Fabriksby, at Nykjøbing gaar ind i det 20. Aarhundrede.

II. BYENS STYRELSE.

STYRELSESFORMEN i de danske Købstæder, som den havde udviklet sig i Middelalderen og bestod til henimod det 17. Aarhundredes Udgang, var et aristokratisk Selvstyre. Byens Raad kunde lede Byen, omtrent som det selv vilde. Det Tilsyn der førtes ovenfra, fra Staten, og den Kritik der øvedes nedenfra, fra det menige Borgerskab, havde kun grumme lidt at betyde. Men Adgangen til Raadet var begrænset til de fornemste og rigeste Købmandsfamilier i hver By; Haandværkere og Avlsbrugere, for ikke at tale om endnu lavere Folkeklasser, var faktisk udelukkede fra al Indflydelse, og Bystyrelsen blev saaledes et Privilegium for Overklassen, som denne frit kunde udnytte til egen Fordel.

Raadet i Nykjøbing bestod i 16. og 17. Aarhundrede som Regel af 2 Borgmestre og et vekslende Antal Raadmænd, sædvanlig ikke under 4 og ikke over 7. Det højeste Antal findes i Aarene efter Reformationen, og længere frem i Tiden viser Tallet Tilbøjelighed til at synke. Da Antallet i Begyndelsen af Kristian V.s Regering var gaaet ned til 1 Borgmester og 3 Raadmænd, blev der gjort Ansøgning om at faa en Borgmester og en Raadmand til, hvilket ogsaa blev bevilget. Til sin Hjælp havde Raadet en lønnet Raadstueskriver, der i den senere Tid altid var samme Person som Byskriveren. Embederne som Raadsmedlemmer var ulønnede, men kunde dog paa forskellig

Maade gøres frugbringende. Raadets Medlemmer var fri for andre borgerlige Ombud og for visse Skatter. De forestod Skiftevæsen og Værgemaal og andre slige Hverv, for hvilke der gaves Vederlag i Sportler. Til Borgmesterembederne, og undertiden ogsaa til Raadmandsbestillingerne, var henlagt Brugen af en Del af Bymarken; i Nykjøbing havde endvidere Tyr- og Ornejorden af Arilds Tid været tillagt Borgmestrene, imod at de deraf skulde holde Tyr og Orne. Dog var det ikke for disse temmelig uvæsentlige Indtægters Skyld, at Pladserne som Medlem af Raadet var eftertragtede. Men med dem fulgte jo en Magt og Anseelse i Byen, som hver enkelt nok kunde drage sig til Nytte i den borgerlige Næring, han stadig drev jævnsides med sit offentlige Hverv.

Statens Indgriben i Byernes Styrelse var, som sagt, ikke af stor Betydning; men noget Tilsyn med den havde der dog altid været. Det udøvedes fra gammel Tid under den Form, at Kongen overdrog de enkelte Byer i en eller anden Stormands »Befaling« eller »Forsvar«, og efter Reformationen fik dette bestemtere Former, idet Kristian III ved Brev af 17. Oktober 1547 fordelte samtlige Landets Købstæder mellem de ved Byerne nærmest boende Lensmænd. Denne Ordning blev yderligere befæstet ved et nyt Kongebrev af 8. Juli 1561, og efter den Tid var det da Reglen, at hver By laa under et bestemt Len.

Ved begge de nævnte Breve blev Nykjøbing underlagt Niels Lange til Kjærgaard, Lensmand paa Dueholm. Han døde i 1565, men hans Enke Fru Abel Skel beholdt Lenet indtil sin Død 1585. Dog havde hun kun Forsvaret over Nykjøbing indtil 1574, i hvilket Aar Byen blev taget fra Dueholms Len og lagt under Lensmanden paa Hald Slot, Niels Jonsen Viffert. Og derefter forblev Byen under Lensmanden paa Hald indtil 1660, da Byen blev underlagt Stiftamtmanden i Aalborg. Ved kgl. Resolution af 4. Sept. 1793 overgik den verdslige Bestyrelse af Købstaden fra Stiftamtmanden til Amtmanden i Thisted.

Navnlig i den ældste Tid betød dette Tilsyn fra Statens Side dog ikke meget. De adelige Lensmænd kom aldrig til ret at

føle sig som Embedsmænd, der kun skulde udføre Kronens Vilje. »Deres private Anliggender var og blev Hovedsagen, Embedsgerningen et Bihverv, som de passede i Ny og Næ, men hvoraf de næsten helt forsømte de Dele, hvor Forsømmelsernes Følger ikke traadte iøjnefaldende frem. Og dette gjaldt i høj Grad den Tilsynsret overfor Byerne, der efterhaanden overdroges dem.«¹⁾

Noget skarpere blev Tilsynet efter Kristian IV.s Købstadslov af 1619, i Følge hvilken Lensmændene paa Kongens Vegne skulde udnævne Medlemmerne af Raadet, en Ret, som de vel ogsaa tidligere havde haft, men kun lejlighedsvis benyttet. Men om nogen virkelig Kontrol med Bystyrelsen fra Statens Side bliver der dog først Tale efter Regeringsforandringen i 1660.

Fra neden øvedes Kontrollen med Bystyrelsen gennem de saakaldte Raadstueforsamlinger, hvortil alle Byens Borgere undertiden sammenkaldtes, og som ogsaa kendtes i Nykjøbing. Dog betød heller ikke denne Indgriben i Styrelsen meget; naar Borgerne samledes paa Raadhuset, var det ikke saa meget for selv at fatte Beslutninger som for at paahøre, hvad Raadet havde at meddele dem. Undertiden nedsattes i særlige Øjemed et Udvalg af de bedste Borgere, sædvanlig 24 i Tallet. Saadanne Udvalg træffes i Nykjøbing allerede fra 16. og 17. Aarhundrede; de optræder særlig ved Kongehyldingerne, saaledes 1584 og 1610, men har sikkert lige saa lidt som Raadstueforsamlingerne bevirket nogen egentlig Indskrænkning i Raadets Myndighed. Endvidere fandtes i Nykjøbing i 17. Aarhundrede saakaldte Takserborgere, der lignede de pligtige Skatter paa Byens Borgere. Kassevæsenet styredes af Kæmneren, der var ulønnet og udtoges blandt Borgerne for et Aar ad Gangen, og Skatterne opkrævedes af Rodemestre.

Den dømmende Myndighed var delt mellem Raadet, der udgjorde den saakaldte Raadstueret og havde Sæde paa Raadhuset, og Byfogden, der ledede Forhandlingerne paa Bytinget. Grænserne for de to Retters Omraade var højst uklare,

¹⁾ P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark, I, 22.

men som Hovedregel gjaldt, at de større Sager kom for Raadet. Flere Købstæder havde fra gammel Tid den Forrettighed, at Raadstueretten var en Overinstans over Bytinget, og at Raadets Domme stævnedes lige til Kongens Retterting med Overspringelse af Landstinget. Denne saakaldte Landstingsret havde ogsaa den lille By Nykjøbing vidst at erhverve sig gennem et Kongebrev fra Kristian III af 12. Maj 1552:

Vi Christian etc. gøre alle vitterligt, at os elskelige Borgmester og Raadmænd udi vor Købstad Nykjøbing i Mors have haft deres Fuldmægtige hos os og dennem beklagendes, hvorledes at de tidt og ofte stævnes og plazes til Viborg Landsting for hvis Domme, som de dømme og udgive i deres By, og derpaa gør stor Omkostning, dennem og deres By til stor Hinder og Skade. Da paa det vore Undersaatter, forskrevne Borgmester og Raadmænd i forskrevne Nykjøbing, de som nu ere eller her efter kommendes vorder, kunne saa meget desbedre tage Vare paa deres Næring og Bjerling og ramme og vide deres Bys Gavn og bedste, have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at de ej skulle efter denne Dag for deres Domme stævnes andensteds end for os og vore elskelige Danmarks Riges Raad. Til ydermere Vidnesbyrd haver vi ladet hænge vort Signet neden for dette vort aabne Brev. Givet udi vor Købstad Viborg Tirsdagen næst efter Søndagen Jubilate Aar Mdlj.

Borgmester Morten Lauridsen i Nykjøbing havde ladet dette Brev tinglæse paa Viborg Landsting i 1563; men da der i 1586 udgik en Forordning om, at Landstingsretten skulde begrænses til København, Malmø og Ribe, var ogsaa Nykjøbings Privilegium jo derved indirekte ophævet. En saadan Fortolkning af Forordningen 1586 har man dog ikke villet bøje sig for i Nykjøbing, hvor man holdt paa sin Landstingsret indtil den direkte blev Byen frataget. Paa denne Maade bevarede man, i hvert Fald i Theorien, denne Rettighed i 100 Aar. Men 31. Marts 1652 udgik et Kongebrev til Landsdommerne i Jylland, at »eftersom Borgmester og Raad i Nykjøbing Mors tilholde sig en Frihed efter et gammelt Brev, som de derpaa skulle have, at de for deres Domme ikke andetsteds skal kunne stævnes end for Kon-

gens og Rigets Raad, da eftersom saadant ikke i lang Tid har været i Brug, vil Kongen have, at de i Lighed med Landets øvrige Købstæder skal søge Landstinget, og siden deres Sager at komme for Kongen og Rigsraadet.«

Dermed var altsaa Nykjøbings Landstingsret uigenkaldelig forbi.

I ældre Tider var Byfogden ofte Medlem af Raadet; men dette blev forbudt ved Brev af 14. Maj 1636. Byfogden var kongelig Embedsmand, og i Modsætning til Raadsmedlemmerne oppebar han en fast Aarsløn, om end det i ældre Tid var smaat nok bevendt med den. I Nykjøbing var Byfogdens Løn i 1621 og 1622 i Følge Lensregnskaberne 10 Rdlr. aarlig, hvilket synes at have været alt, hvad han fik. I 1630—40 fik han $\frac{1}{10}$ af Kronens uvisse Indtægter, hvilket dog sjældent indbragte ham mer end 1 eller 2 Rdlr. aarlig. Men efter at Regeringen var begyndt at slaa flere af de smaa Embeder sammen til et, fik Byfogden efterhaanden bedre Kaar. Ved 1720 var Lønnen 50 Tdr. Byg og 30 Rdlr. i Penge, c. 1750: 30 Rdlr. i fast Løn og 80 Rdlr. i Sportler, c. 1780: 130 Rdlr. i alt, 1837: 2500 Rdlr.

Byfogdens Funktioner var først og fremmest at føre Forsædet paa Bytinget, hvor han, med 8 Stokkemænd som Vidner og i visse Tilfælde med særlig udtagne Borgere som Meddomsmænd, afsagde Dommene. Han sørgede ligeledes for Dommernes Udførelse. Endvidere opkrævede han alle kongelige Indtægter i Byen og gjorde derfor Regnskab til Rentemestrene, ligesom han i det hele taget skulde varetage Kronens Interesser paa Stedet.

Imidlertid viste det sig stedse tydeligere i Løbet af det 17. Aarhundrede, at den fra Middelalderen overleverede Styrelsesform, efter hvilken Raadet var den egentlige Myndighed i Købstaden og Styrelsen af de offentlige Anliggender besørge- des om trent gratis, ikke mere passede til Tiderne. Paa den ene Side forlangte Staten nu mere Haand i Hanke med Bystyrelsen, end den tidligere havde haft, og ved det ene kongelige Reskript efter det andet indsnævredes efterhaanden Raadets Myndigheds-

omraade. Paa den anden Side blev de kommunale Styrelsesformer stedse mere udviklede, saa at Ledelsen af Byens Anliggender ikke mere var en Fritidsbeskæftigelse, der kunde sysselsette en velstillet Borger, men et Arbejde, der krævede en Mands hele Tid og Kraft og derfor maatte lønnes derefter.

Efter Suverænitetens Indførelse blev Misforholdet mellem de gamle Former og deres nye Indhold særlig iøjnefaldende, og man søgte da først ved Smaareformer at afhjælpe de værste Brøst. I 1667 indgik Borgmester og Raad i Nykjøbing til Kongen med en Beklagelse over, at der intet var tillagt dem for deres Bestillingers Besværligheder. Deres Andragende blev fundet berettiget, og ved aabent Brev af 3. Januar 1668 blev der tillagt dem 1 Skilling dansk af hver Sletdalers Værdi af alt, som ind- eller udskibedes i Nykjøbings Havn. Men idet Raadsmedlemmerne forlangte og fik Betaling for deres Virksomhed, havde man allerede underkendt det gamle Princip for Bystyrelsen, og det varede da heller ikke længe, før Konsekvenserne af dette Skridt blev dragne fuldtud.

I 1681 var der af Regeringen bleven nedsat en Kommission til Undersøgelse af, hvorledes der kunde skaffes Købstæderne bedre Kaar. Kommissionen fremsatte en Række hertil sigtende Forslag og henledede blandt andet Opmærksomheden paa, at det var »til største Last og Tyngde, at i de smaa Købstæder er for mange Øvrighedspersoner, som alle af de faa Borgere vil leve.«¹⁾ Ved Forordningen af 28. Januar 1682 blev da Magistraten afskaffet i en Række smaa Købstæder, deriblandt Nykjøbing, saa at Byfogden fremtidig skulde være den eneste Øvrighedsperson. Tillige blev der nedsat en Række specielle Kommissioner, der skulde bringe Orden i Købstadstyrelsen, revidere Kæmnerregnskaberne o. s. v., og for den Del af Jylland, vi her har at gøre med, bestod denne Kommission af Erik Rodsten, Peder Rosenørn, Jens Simonsen og Erik Henriksen. De fik tildelt Byerne Viborg, Skive, Nykjøbing, Thisted og Hobro.

¹⁾ P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark, I, 84.

I Nykjøbing tog Kommissionen først fat paa at forfatte en ny Grundtakst, med hvilket Arbejde den var færdig 30. Maj 1682. Derefter gik den i Gang med at revidere Byens Regnskaber, om hvilke den under 4. Juli 1682 kunde indsende Beretning til Rentekammeret.

Regnskaberne blev gennemgaaede fra Aar 1670, — før den Tid var intet bevaret. Selv for disse 12. Aar viste det sig at være vanskeligt at skaffe fuldstændige Oplysninger. Magistraten havde forsømt at lade de aarlig skiftende Kæmnerne aflægge ordentligt Regnskab ved deres Fratræden fra Embedet, og en Del af Kæmnerne var nu »øde og døde«. Alligevel fik Kommissionen saa meget stykket sammen, at den kunde give en Beretning om hvert enkelt Aar. I 1671 var det særlig galt: der fandtes ingen Liste over, hvad der skulde opkræves; Kæmneren paastod, at nogen saadan var aldrig bleven ham leveret, men hver Rodemester havde leveret ham det, han havde opkrævet. Imidlertid var en Del af Rodemestrene »øde og døde«, saa der kunde overhovedet ikke faas Underretning om, hvor meget der i dette Aar var opkrævet. Kommissionen havde da henholdt sig til Borgmester Hans Nielsen Aarøe, som ogsaa havde været i Embedet i 1671. Borgmesteren havde naturligvis ingen Papirer, men beskyldte sin daværende Kollega Terkel Sommerfeldt for, at han havde taget dem med sig, da han rejste fra Byen. Kommissionen mente dog, at det burde Hans Nielsen ikke have tilladt ham, og indstillede derfor, at det blev paalagt ham, enten at skaffe Papirerne tilbage fra Sommerfeldt, eller selv at svare derfor.

For 1673, da Morten Olufsen Quist havde været Kæmner, var Skattelisterne tilstede, og det viste sig da her, at Skatten ikke var opkrævet efter Takserborgernes Takst, men efter en anden, som Borgmester og Raad selv havde forfattet, og som afveg fra den første paa den uheldige Maade, at Raadsmedlemmerne og en Del af de fornemste Borgere var sat lavere, og derimod en Del af de forarmede sat højere i Skat end efter Takserborgernes Liste. Kommissionen bestemte, at sidstnævnte

Liste skulde følges, saa at de, der havde betalt for meget, fik Pengene tilbage, og Raadsmedlemmerne og de fornemme betalte det, de resterede med, foruden at Øvrigheden, som paa egen Haand havde forandret Skatteansættelsen, skulde staa til Rette derfor.

For de øvrige Aar var Fejlene mindre graverende, dog var der intet Regnskab, som helt kunde passere uden Vedtegninger.

Samtidig med at Kommissionen indsendte sin Beretning om Regnskabernes Revision, gjorde den Forslag om at indsætte en ny Mand, Søren Gregersen, til Byfoged, og at overdrage ham alle den tidligere Magistrats Forretninger. Og tilbage stod da kun at afgøre de Klagemaal over den afsatte Borgmester Hans Nielsen, som i rigelig Mængde strømmede ind til Kommissionen.

Hans Nielsen Aarøe var paa den Tid eneste Borgmester og ganske enevældig i Byen. Raadmand Niels Nielsen Erslev, der havde faaet Bestalling 1672 og i nogen Tid synes at have modarbejdet Borgmesteren, var død, og de to andre Raadmænd, Søren Gregersen og Niels Knudsen, mærkes der ikke det mindste til. Hans Nielsen havde derfor alene staaet for Byens Pengevæsen, for Skifterne, for Indkvartering og Udskrivning, og da han tillige havde forpagtet Konsumtionen, stod han som den eneste Mand, mod hvem Borgernes almindelige Misfornøjelse kunde vende sig.

Hovedanklageskriftet mod ham er en udførlig Skrivelse af 27. Maj 1682, underskrevet af 25 Borgere i Byen, deriblandt saa godt som alle de »fornemme«: Søren Gregersen, Byrge Knudsen, Morten Quist, Christen Gullerup, Christen Færgemand o. s. v., der saaledes nu viser ringe Taknemmelighed, fordi Borgmesteren i 1673 havde sat dem for lavt i Skat. Klagepunkterne er ordnede gruppevis og lyder saaledes:

Højædle og velbaarne, velædle og velbyrdige, Hans Kongl. Mayts. højtbetroede Hr. Kommissarier!

Saasom vi fattige Borgere tilforn ydmygeligst haver andraget vores korte Klagemaal angaaende Borgmester Hans Nielsen her i Byen, da bestaar den udi efterskrevne Poster:

I. Konsumtionen angaaende, da befindes Borgmester i den Tilfald at handle for hart med os, idet han

1. Truer os med Byens Indhegning, hvilket vilde falde os for hart og snart umuligt, eftersom her er saa godt som en ganske forarmet og øde By, og findes faa Borgere, som den efter hans Vilje kunde indhegne.

2. Holder han ikke Betjenter ved Bommene, som efter Forordningen Pengene kunde annamme og derpaa Sedler give, saa de sælgende maa blive udenfor Byen med det, de have at sælge, indtil de faar givet Borgmester det tilkende, hvor de undertiden længe maa opvarte Borgmesters Tid og Lejlighed; af den Aarsag foraarsages mange Godtfolk at føre deres Vare herfra paa andre Steder at forhandle, hvilket er vi fattige Folk i vores ringe Næring til stor Skade.

3. Maa vi betale Konsumtionen af en Del af de Varer, som vi os her tilforhandle og paa andre Steder her i Riget henføre, hvoraf vi igen efter Hans Kongl. Majts. naadigste Forordning maa betale, hvor det sælges og konsumeret vorder.

4. Dersom nogen tilkøber sig en Td. Kringler hos Bageren udi Aalborg, som efter Forordningen maa gives af 1 Td. Hvede 4 f , vil Borgmester dog have 2 f af hver Td. Kringler. I lige Maader maa vi betale af Humle og alt andet, som i Forordning er indført og vi til vores Næring behøver, dog den ringeste Part bliver her i Byen konsumeret.

5. Saasom her er mange fattige Folk og en Del haver ikke andet at nære sig af end deres ringe Fiskeri, maa de enten give ham af Baaden 8 β om Aften, uanset, at de mange Gange ikke have fisket saa meget om Dagen, eller ogsaa akkordere med hannem efter hans Vilje. Og dersom en fattig Baadsmand, som dog ikke er bedre end en Daglønnere, begiver sig i Ægteskab, tager han af hannem Kopulationspenge 3 Sldl. — Af slig Medfart ræddes baade fattige og rige at indlade sig i Ægteskab.

6. Holder han med os fattige Folk efter Nytaarsdag med By-svenden og andre i vores Huse at ransage og skriver vores Øl, Brændevin, Fiske, Kaal og andet og tæller og vejer vores Brød, Flæsk, Kød og Pølser, saa vi haver eller ved os ingen Frihed for hannem, hans Tjenere og Bysvenden, for vi over sligt maa gøre hans Vilje eller og give hannem 2 f af 1 Td. Øl, som da findes, uanset deriblandt kunde findes 3 eller 4 Tdr., som kunde være brøget af 1 Td. Malt, og ligesaa af alle Specier, som findes efter Forordning, uanset deraf i den forgangne Aar kunde være betalt. Udi saadant Tilfald synes vi at ske Uret.

II. Hvad sig Skatterne anbelanger, som Borgmester kan have udgivet, da kan ses:

1. Af vores gunstige Lensherre, sal. velb. Jørgen Friises Forretning hvad han resterer for Anno 1675 og for Anno 1676, da han er tilkendt at betale, hvilket endnu ej sket er.

2. Om det maatte behage de gode Herrer, hans Kongl. Majts. højt betroede Kommissarier, at Rødsedlerne maatte efterses fra Matrikelens Indrettelse og til Anno 1667, da mange ærlige Skatteborgere maatte flytte her fra Byen, skulle de vel give stor Oplysning, om de ellers maatte blive fremvist.

3. Entholder han sig endnu og ikke vil svare af hans Ejen-dommer og store Midler tilligemed vi andre, hvilket er Byen ikke til ringe Skade.

III. Skifterne angaaendes haver mangan fattig Enke og faderløse sig derover at beklage, som med Skiftebreve, Pantebreve og mangan ærlig Folk skal bevises:

1. Efter Sal. Knud Nielsen Færgemand; thi endog Borgmester ikke selv var over Skiftet, saa haver dog den sal. Mands Hustru og Arvinger maattet give og levere hannem 40 Sldr., paa det de kunde være i Fred og Rolighed for hannem.

2. Kan ses af sal. Christen Hierches Skiftetbrev, hvorledes dermed er forhandlet, den fattige Enke til største Skade.

3. Hvorledes Øvrigheden haver forholdt sig i sal. Niels Byrgesens efterladte Bo, ses iblandt deraf, at de haver æsket en Del Penge der i Boen, som de vilde, hans fattige Hustru og faderløse Børn skulde betale, som de berettet, at sal. Peder Skriver skulde være skyldig paa hans Kæmner Regnskab, uanset, at de haver ladet hannem flytte fra Byen ikke aleneste med hans Midler, men ogsaa med skønne Huse, som han haver flyttet ud paa Landet, og ikke befalt Kæmner hans Gods her i Byen at arrestere, og derforuden haver der været tvende ærlige Mænd 2 Aar Kæmmener efter Peder Skriver, som burde efter Recessen at annamme Beholdningen; for slig hans Forhold sidder endnu den fattige Enke saa vel som Børnenes For-mynder og haver ingen Rigtighed imellem dem.

4. Skifter efter sal. Peder Bollesen, sal. Niels Ollesens Hustru, Mette Jacobsdatter Nør, sal. Jens Skræders Hustru paa Toften og sal. Jens Christensens Hustru Øster, at Borgmester maatte fremvise Skiftebreve og Bevis, hvorledes han deres Pladser haver bekommet, saasom han sig dem bemægtiger, de fattige og umyndige til stor Skade.

5. Paa Skiftet efter sal. Peder Hare befindes Magistraten og Rettens Mittel at have taget for deres Umage af Boens Midler for 54 Sldr. 12 β , og befindes intet mere til Arvingerne end 19 Sldr. 14 β , som skal bevises med Skiftetbrev uden Forsegling.

6. At Borgmester maatte tilholdes at fremvise Skiftebrevene efter sal. Mads Skyldall og sal. Christen Andersen Byskriver, at kunne ses, hvorledes dermed er omgaaedes, eftersom mange Godtfolk haver lidt stor Skade over samme Skifter.

IV. Hvad sig Regnskaber belanger, da formoder vi fattige Folk, at de nu for I gode Herrer vorder fremvist at kunne fornemmes, hvorledes af Borgmester dermed er omgaaedes.

V. Hvorledes Borgmester Hans Nielsens Forhold haver været med Borgerskabs Penge kan ses af forhvervede Tingsvinde paa dem, som haver taget Borgerskab paa Raadhuset, at han og hans Medcollegi Brødre haver taget Borgerskabspenge; derforuden haver han forundt en Part Borgerskab i hans Hus, som derfor haver givet mange Penge, og ikke heller er kommen Byen og Borgerskab til Nytte, mens mere til Skade, saa Raadhuset derudover er forfalden, Brygge og Broer øde, som af Borgerskabs Penge tilforn er holdt vedlige, som med Tingsvinde er at bevise.

VI. Indkvarteringer angaaende, da have vi haft mange og store, som af kgl. Ordre til Borgmester og Raad kan erfares, at de til Oplysning maatte fremvises, og imidlertid haver Borgmester ej villet tage imod det ringeste Indkvartering, som han billigen i saadanne besværlige Tider burde at have gjort af hans store Gaarde og Midler, hvilket har været os fattige Folk til største Ruin og Skade, som noksom paa Byen kan ses og kendes; isærdeleshed da Kaptejn-Lieutenant Bomgart var assigneret Kvarter her i Byen, haver Borgmester ikke haft nogen Omsorg for denne fattige By, at vi kunde erlange nogen Betaling for deres Heste og dem selver, eftersom vi ikke vidste, hvad vi havde at fordrø for deres Fortæring, formedelst Borgmester havde Assignationen udi Hænde, og der Borgerskabet æsket Betaling, for hvis de haver fortært, medens de laa her i Kvarter, lod Borgmester ved Byens Tjenere samtlige advare, at vi skulde intet begære af dennem, førend de kom til Skive, saa skulde vi faa vores rigtige Betaling; og der Kaptejn-Lieutenant med sine Underhavende kom til Skive, fik vi ikke en Skilling siden derfor.

VII. Med Udskrivning har det sig saaledes, at for Anno 1677 skulde vi efter Befaling forskaffe de 10 Baadsmænd i hans Majestæts Tjeneste, hvoraf ingen blev annammet; nogen Tid derefter kommer Befaling, at der skulde betales for 10 Baadsmænd 250 Rdlr. Da haver Øvrigheden ladet en Rodseddell udgaa paa samme Penge, dog ikke efter Taksten, og sat Peder Markursen og Johan Stolmager til Rodemestere; men som Borgerskabet formedelst andre store Skatter og Udgifter ikke kunde bringe Pengene tilveje udi samme Aar, er

de efterfølgende Aar assigneret til Staldmester Claus Just, som da havde her sin Indkvartering, som Borgmester og de andre Øvrighed her i Byen beordrede med sine Underhavende at skulle eksekvere og forblive hos Rodemesteren, indtil han fik klaret efter Rødseddelen, hvilket var ham umuligt, eftersom en Del, der stod paa Rødseddelen, var 1678 i hans Majts. Tjeneste udskreven; og fordi ikke mere end 200 Rdlr. var inddreven, maatte den ene fattige Mand, Johan Stølmager, tage Tjeneste hos Claus Just, at han kunde vorde Eksekution fri, hvorover Peder Markursen maatte udstaa en haard Eksekution, indtil han af hans egne Penge fik betalt 50 Rdlr.

Anno 1678, da Kæmneren havde indfordret af Byen en Summa Pendinge til Klæde og Rejse-Penge for 10 Baadsmænd, haver Borgmester deraf begært 69 Sldr. at købe Klæder, Sko og Strømper for til forskrevne Baadsmænd, mens hvad Ret han i den Tilfald haver gjort denne fattige By, skal hans Regnskab noksom udvise.

Anno 1677, da 3 Kusker findes at være udskrevne, mens ikkun 2 efter Befaling leveret, haver Øvrigheden der foruden tvende Gange udskrevet Søren Gregersens Tjenestekarl, navnlig Peder Jensen, i Majts. Tjeneste Anno 1678 for en Kusk, som da en anden i hans Sted maatte leveres; siden derefter i samme Aar er han udskreven til en Baadsmænd, hannem og hans Husbond ikke til ringe Skade, med videre, som vi for de gode Herrer mundtliggen haver at beklage og for dennem demonstrere.

Falder derfor endnu som tilforn til Excellence saa vel som I andre gode Herrer hans kongl. Majts. Kommissarier vores ydmyge og indstændige Bøn og Begæring, at denne vores dristige Anbringende i Naade maatte vorde optaget og denne ringe og snart »ruinede« Bys Tilstand anset, at den dog en Gang, om nogenledes muligt var, maatte komme til Rette igen, og Gotfolk, som hellers gerne vilde, kunde faa Lyst til at nedersætte sig her og udi Rolighed bruge nogen ringe Næring; derforuden at vi fattige Borgere og Indvaanere maatte ske nogen Vederlæg af Borgmester for al den Uret, han i en og anden Maade os haver tilføjet. Saadan Eders store Godhed og Velgerning vil Gud igen rigeligen belønne; forventer herpaa de gode Herrers milde og gode Resolution og forbliver stedse

de højædle og velbaarne, velædle og velbyrdige Kommissariers
ydmygste og pligtskyldigste

Tjenere.

Nykjøbing d. 27. Maj Anno 1682.

(25 Underskrifter.)

Endvidere modtog Kommissionen en halv Snes Klager fra Enkeltmænd, derimellem fra Niels Byrgesens og Raadmand Niels Erslevs Enker, og endnu en Gang en samlet Opgørelse fra Størsteparten af de tidligere Klagerere i Forening med et Par ny tilkomne, ialt 20. Deres Brev lyder kort og kraftigt saaledes:

Er endnu som tilforn vores store og højdrivende Nød og Klage for hans Excellens saavel som for de velb. Herrer Kommissarier over Borgmester Hans Nielsens store Uret imod os, idet han ikke alene sidder fri med hans store Midler og ikke skatter med os i Matrikelskatten, Saltskat, Baadsmænds Skat, Indkvartering og andre kongl. Udgifter, men endogsaa i andre Maader udsuger Byens Midler til sig, sær med Konsumtionen og sær over Skifter fra fattige Enker og faderløse Børn foruden det, at han hader den fattige og arme med Arbejde uden Betaling, endog slar og handler ilde med dennem, naar de ikke ville gøre hans Vilje eller vinde med hannem paa andre ærlige Folk imod deres Samvittighed; thi for hans Skyld ligger her mange øde Steder i Nykjøbing; mens dersom I gode og gunstige Herrer ville tro hans slege Ord og milde Tunge, skal han gøre det krogede ret, mens vi fattige Folk kender hans Medfart altfor hart; begæres derfor paa det ydmygeligste, at Borgmester maatte fremvise Rødsedler paa Baadsmændsskat og Indkvartering, saasom ikke paatvivles, at han haver jo Genpart af dennem, og kunde ses deraf, hvorledes han haver skattet, ogsaa at han maatte tilholdes at gøre Rigtighed for Foderageskat, saasom her kom en stor Del Heste her til Byen Anno 1678, mens ikke den ringeste Part herfra igen, hvilket var fattige Borgerskab til stor Skade, som maatte betale Rakkeren for dem at udslæbe.

Formoder af I højædle og velb. Herrer, at denne vores Klage maatte anses, at Borgmester maatte betale til Byen, hvis han efter Takseren kan restere, saa og svare fattige Enker og faderløse til, hvis han haver faaet fra dennem med Uret.

Velædle og velb. Herrer! for Guds Skyld lad vi fattige Folk vederfares hvad Ret er, at vi ikke skal forarsages med vores fattige Hustruer og smaa Børn af Armod at flytte her fra vores fattige Hus og Hjem for hans Skyld, saasom vi ikke i Middel og Klogskab imod hannem kan bestaa; forventer hans Excellences saavel de velbaarne og velbyrdige Herrers gode og milde Svar. Gud skal for slig være de gunstige Herrers Belønner og vi deres ydmyge og skyldigste

Tjenere.

Nykjøbing d. 29. Maj Anno 1682.

(20 Underskrifter.)

Kommissionen besvarede Borgernes Klager Punkt for Punkt, og næsten i dem alle blev Angivelserne befunden rigtige og Borgerne fik Medhold.

Med Hensyn til Konsumtionens Opkrævelse og hans altfor vidt udstrakte Skattefrihed blev det Borgmesteren paalagt at efterleve de kgl. Forordninger. De paa Skifter uretmæssig oppebaarne Penge blev han tildømt at tilbagebetale, for saa vidt han ikke kunde forliges i Mindelighed med Arvingerne derom. Det Tab, han havde paaført Byen ved ikke at sørge for Godtgørelse for Indkvarteringen m. m., skulde han skaffe den Opregnsning for. — Derimod blev der ikke ført tilstrækkeligt Bevis for, at han slog og mishandlede fattige Folk, og naar han to Gange havde udskrevet en og samme Person til Artillerikus, fandt Kommissionen vel, at »det synes sligt hannem af Misundelse mere end andre er vederfaret, alligevel efterdi sligt nu ej staar til at afhjælpe, faar det derved at forblive.« Samme Resolution blev fældet i Sagen om den opkrævede Fourageskat, som Borgmesteren skulde have anvendt til egen Nytte, saa Artillerihestene derover døde af Sult, og Borgerne yderligere maatte betale Natmanden for at slæbe dem ud. Denne Paastand var kun bestyret ved et enkelt Vidne.

Da Kommissarierne d. 12. Januar 1683 indsendte Beretning om Udfaldet af deres Undersøgelser til Rentekammeret, gjorde de opmærksom paa, at de med Hensyn til Klagerne over Borgmesteren kun havde tilkendt ham »slet og ret at tilbagelevere Borgerskabet, hvad han selv vedgik at have faaet fra dem uden Føje.« »Men,« tilføjes der, »dersom de høje Herrer gunstig vilde lade sig behage, at et Par Borgere af Nykjøbing maatte overkomme deres Nød og Anliggender for dennem at andrage, skulde fornemmes, paa dette Sted at være sket saa stor Formastelse, som vi næppe tror Lige til udi nogen Hans Majts. Byer at være passeret.«

I Henhold hertil indstillede Rentekammeret til Kongen, »om forrige Borgmester Hans Nielsen skulde, foruden anden Skades Erstattelse til de forurettede, være Eders kgl. Majts. Fiskals Til-

tale undergiven, hvilket hans Gerninger og vel have fortjent, eller og det maatte forblive ved Skadens Erstattelse, efterdi han derforuden af saadanne Aarsager er kasseret.«

Formodentlig er Hans Nielsen sluppet med sidstnævnte Udvej. Der forlyder intet om, at der blev rejst Tiltale imod ham, og han levede endnu længe efter den Tid som en velstaaende Privatmand i Nykjøbing. Og man faar ikke Indtryk af, at hans Trods og Stædighed endnu var bleven knækket. Thi skønt det var blevet ham paalagt at gøre Rigtighed for Skatterne 1670—82, foretog han sig endnu i lang Tid intet for at efterkomme Befalingen. I 1691 blev det ham og de øvrige Medlemmer af den gamle Magistrat paa det strengeste tilholdt at indsende disse resterende Regnskaber og Beviser. Da det ikke hjalp, blev Ordren gentaget 19. Marts 1692 med Tilføjende, at hvis Regnskaberne ikke fremkom inden 4 Uger, vilde deres Indsendelse blive fremtvunget ved militær Eksekution. Fristen udløb, og Eksekutionen blev iværksat. 21. Juni 1692 ses, at Regnskaberne fra Byfoged Søren Gregersen og Konsumtionsforvalter Niels Knudsen paa denne Maade var bleven fremtvungne; derimod havde det endnu paa dette Tidspunkt ikke virket paa Hans Nielsen, hos hvem derfor Eksekutanterne blev beliggende indtil videre.

Søren Gregersen, der i 1682 efter Kommissionens Indstilling var bleven beskikket til Byfoged, var paa den Tid Nykjøbings eneste Øvrighedsperson, og i et Hundred Aar var nu Borgerskabet selv udelukket fra al Deltagelse i Bystyrelsen. Byfogdens Stilling blev yderligere højnet, da han fra 24. Januar 1716 tillige blev Herredsfoged i Sønder og Nørre Herred. Derimod fandtes vedblivende jævnsides ham en Byskriver, der fra 1. Juli 1667 tillige havde været Herredsskriver i Nørre Herred og fra 24. Januar 1670 ligeledes i Sønder Herred. Disse to Retsbetjentembeder vedblev at bestaa til ind i det sidste Hundred Aar. Men ved Reskript af 21. August 1824 blev omsider ogsaa disse to Embeder slaaet sammen til eet, og Øens tidligere 6 Retsbetjentembeder var saaledes forenede i een Person. Denne

Sammenlægning har her som overalt kun haft heldige Virkninger; de mange Embeder i Fortiden var alt for smaa til, at en Mand kunde leve af dem, og deres Indehavere stod derfor bestandig økonomisk og socialt paa et saa lavt Trin i Samfundet, at det nødvendigvis maatte virke skadeligt paa deres Embedsførelse. Ved Sammenlægningen af flere Embeder steg ogsaa Embedsindtægterne, og des større Fordringer kunde man altsaa stille til de Mænd, der skulde beklæde Stillingerne.

Efter en Fornedrelsestilstand, der udfylder det første Aarhundrede efter Enevældens Indførelse, var vore Provinsbyer imidlertid atter kommen til Kræfter, og en rask Fremgang begynder i Slutningen af 18. Aarhundrede at spores overalt. Og samtidig hermed begynder paany Borgernes Deltagelse i det offentlige Liv. Ved Indførelse af de saakaldte »eligerede Borgere«, den første Oprindelse til vore nuværende Byraad, fik Købstadborgerne efter et Hundred Aars Forløb atter nogen Indflydelse paa deres Bys Styrelse. I Nykjøbing valgtes de Eligerede, saa vidt vides, første Gang d. 12. Juli 1773. Deres Antal var 2, og Borgerne valgte dem efter Stiftamtmandens Ordre. Denne Ordning blev dog ikke varig. Da vi næste Gang hører om dem, i 1784, var deres Antal 6, men de udnævnes nu af Stiftamtmanden efter Byfogdens Forslag. Men ved Reskript af 24. Marts 1797 blev det atter indført, at Borgerne selv skulde vælge deres »eligerede Mænd«, og endelig grundlægges den nuværende Form for Bystyrelsen ved Kommunalloven af 1837.

III. BYMARKEN.

NYKJØBINGS Bymark udgør et Areal paa c. 800 Tdr. Land. Den bestaar af de fire store Strækninger: Indmarken, Udmarken, Kæret og Ørodden.¹⁾

Indmarken, c. 190 Tdr. Land, ligger nord for Byen og støder umiddelbart op til denne. Den er højtliggende med lette sandmuldede Jorder. Da den bestandig er bleven gødet stærkt, er den trods den mindre gode Jordbund i Reglen frugtbar.

Udmarken, c. 117 Tdr. Land, ligger vest for Byen, adskilt fra denne ved den store Kærstrækning. Den er jævn, muldrig og fed og staar i Godhed langt over Indmarken; men paa Grund af den lange Afstand fra Byen er dens Dyrkning temmelig besværlig.

Kæret med Grønmarken, c. 400 Tdr. Land, er den store, græsrige Lavning vest og nordvest for Byen.

Ørodden er c. 70 Tdr. Land; den er aldrig bleven udskiftet, men henlaa tidligere som Hede og Sand og er nu delvis beplantet.

Medens Købstadens Grundlæggelse ikke kan henføres til noget bestemt Aarstal, har Bymarkens Historie derimod sit sikre Udgangspunkt. Den begynder med Vedtægten om Vettels Mark 1460.

Vi har set, at Byens Borgere og Øvrighed i dette Aar tog Bestemmelse om Anvendelsen af Kong Kristians Gave. »Ind-

¹⁾ Se Kortet S. 27.

marken« blev udskiftet, saaledes at hver Grundejer i Byen fik sin Part af den. Om »Udmarken« tales der ikke i Vedtægten af 1460; men den er, i hvert Fald senere, bleven behandlet paa samme Maade som Indmarken; thi paa den Tid, da Forholdene bliver nøjere kendte, ved vi, at der til hver Gaard i Byen hørte Agerjord paa to Steder i Bymarken: en Lod i Indmarken, en anden i Udmarken. Kæret og Grønmarken blev derimod ikke udskiftet, men henlaa endnu i Aarhundreder som fælles Græsgang for Byens Kreaturer.

Agerjorden har saaledes fra første Færd været givet i privat Besiddelse, og kun den Forpligtelse var bleven paalagt Ejerne, at Markloden aldrig maatte afhændes til udenbys Mand. Det er denne Bestemmelse, som det drejer sig om, hver Gang vi i de følgende Tider hører Tale om Nykjøbings Bymark.

I et Par Hundrede Aar synes den gamle Bestemmelse at være bleven overholdt. Gaarden i Byen og Jorderne paa Bymarken fulgtes ad, og det er kun Undtagelsen, der bekræfter Reglen, naar en ny Borger i Byen, Severin Andersen, der af Kristian III havde faaet Ejendomsret til en Gaard i Nykjøbing, i 1578 besværer sig over, at hans Medborgere forholder ham Brugen til den Kornsæd i Marken, som efter gammel Sædvane altid fulgte med hver af Byens Gaarde. Men efter Branden 1560 og i stedse stigende Grad senere begyndte man at omgaa denne Bestemmelse. Vi har før berørt de hyppige Klager over, at udenbys boende ejede Grunde i Nykjøbing og Jord paa Nykjøbing Mark. Da der var nok af øde Grundstykker i Byen efter Krigene og Ildebrandene, og det netop jævnligen fremhæves, at disse udenbys Skødehavere hverken selv bebyggede Grundene eller satte Folk paa Ejendommene, som kunde skatte af deres Bedrift, fejler vi næppe ved at antage, at det var den til Ejendommen hørende Markjord, der for disse Købere var Hovedsagen. Oplysende er det i saa Henseende at lægge Mærke til en af disse Ejendomshandler, som vi kender noget nøjere til.

Blandt de forhadte udenbys boende var baade den ældre og den yngre Poul v. Klingenberg til Højris. Faderen havde i

1666 af daværende Raadmand Hans Nielsen Aarø faaet Skøde paa »tvende Gaardsgrunde og Ejendomme« i Nykjøbing »med tvende Hoved-Indmarksagre liggende norden til Byen« og »thou Udmarks-Agre liggendes paa Rolstrup Holm«. ¹⁾ De to Ejendomme, som her er Tale om, er den saakaldte »Giesse Provst Svends Jord«, og Skødet er jo for saa vidt i bedste Orden, som Bygrund og Markjord følges ad. Men da den yngre Poul v. Klingenberg i 1696 under en Sag for Nykjøbing Byting fremlægger dette Skøde, refereres dets Indhold saaledes, at Hans Nielsen »haver skødet velbemelte salig Hr. Etatsraad tvende Ejendommers Markjorder paa Nykjøbings Mark med al deres Rettighed i Indmark og Udmark, kaldes Giesse Provst Svends Jord.« ²⁾ Her er Bygrundene fuldstændig glemte, og man holder sig i Referatet af Skødets Indhold alene til det, som var Sagens Kærne: de to Ejendommers Markjorder. — Poul v. Klingenberg var i 1696 Ejer af Dueholm, saa man forstaar, at Jorderne har kunnet ligge ham ret belejligt.

At et saadant Forhold paa den Tid har været helt almindeligt, fortæller Sognepræsten Mogens Gundersen os i en Indberetning fra 1690:

»Til Nykjøbing ere tvende Vange, den ene kaldes Indmarken, den anden Udmarken, og er en Ager i Indmarken og en i Udmarken een Ejendom. En stor Del af denne Jord tilkommer udenbys Folk, som Borgerne leje dem af og kan have dem 1—2—3 Aar i Brug, og siden ligge de at hvile sig i nogle Aar, om det ellers skal give noget igen af det, som saaes; thi en Ager her at røgte kan koste imod 10 Sldr., og de ere forarmede Folk her i Byen, som ikke formaa at gøre saadan Omkostning herpaa.« ³⁾

Men Staten, der bestandig havde kæmpet mod disse udenbys boende, var ogsaa fremdeles paa sin Post over for dem og vaagede næsten indtil Smaalighed over, at Indtægten af Bymar-

¹⁾ Tingbogen ²¹/₄ 1666.

²⁾ Tingbogen ²⁷/₄ 1696.

³⁾ Wulff: Aalborg Stift, 235.

ken kom Byen selv og ikke udenbys Folk til Gode. I den store Ildebrand 1748 havde Købmand Søren Nielsen Børgesen mistet tre Huse og Gaarde i Nykjøbing og var derfor i Forlegenhed med Husrum til Afgrøden af 8 Tdr. Sædeland, som han ejede paa Nykjøbing Mark. Da han tillige var Ejer af Hovedgaarden Frøslevgaard, ansøgte han i 1749 om Tilladelse til at føre Afgrøden derhen, men det blev ham nægtet.

Grunden til denne Modstand mod de udenbys boendes Ejendomsret var jo den, at man ved at skille Markjorden fra den Ejendom i Byen, som den var tillagt, forringede Ejendommens Værdi og saaledes gjorde den mindre skikket til at svare sine Skatter og Afgifter. Thi Afgifterne fulgte med Bygrunden, medens Markjorden var afgiftsfri. Paa den anden Side var mange af disse Marklodder saa smaa og langt fraliggende, at den Haandværker eller Smaahandlende, til hvis Hus i Byen de hørte, ikke havde nogen synderlig Glæde af dem, hvorimod de ved at bortsælges kunde indbringe ham en Kapital, der vilde være af Betydning for hans øvrige Næring. Som Forholdene var her i Nykjøbing, var de ogsaa i mange andre Købstæder, hvis Markjorder i sin Tid var bleven udskiftede til Bygrundene, og Regeringen blev derfor stadig overhængt med Ansøgninger fra private om Tilladelse til at bortsælge deres Marklodder. Omsider søgte Regeringen en Gang for alle at gøre Ende herpaa, og ved en Forordning af 14. August 1741 indskærpedes den almindelige Regel, at Købstadjord ikke maatte bruges af udenbys boende; de Overdragelser, som allerede var sket, maatte dog fremdeles staa ved Magt; men Køberen skulde fremtidig skatte af Jorden som af andet skattepligtigt Hartkorn.

Dette Forbud blev ikke efterlevet, og Afhændelse af Købstadgods fortsattes som før. I 1794 blev da Spørgsmaalet paany taget under Overvejelse i Kancelliet. Der var fremkommet Forslag om at faa Forordningen af 1741 indskærpet med Tilføjende, at Ejendomsafhændelser, som stred imod den, skulde være uden Kraft. Kancelliet var dog nu tilbøjelig til at slaa lidt af paa Principperne, og efter dets Indstilling blev det ved kgl. Resolu-

tion af 11. April 1794 bestemt, at Købstadjord, som tidligere havde ligget under en Landsby, frit og uden nogen Indskrænkning maatte afhændes til enhver Køber, enten han boede i Byen eller paa Landet, hvorimod al anden Slags Købstadjord hverken maatte sælges eller bortlejes til udenbys boende.

Men heller ikke denne Indrømmelse viste sig tilstrækkelig. Det absolute Forbud mod Overdragelse af al anden Slags Købstadjord end forhenværende Landsbymarker, kunde lige saa lidt nu som tidligere gennemføres, og tredje Gang blev Spørgsmaalet taget op til Behandling af Kancelliet i 1811. Denne Gang fandt man en Form, som synes at have truffet det rette og imødekommene baade det offentlige og de private Besidderes beretigede Krav. Ved kgl. Resolution af 12. August 1811 blev det tilladt at bortsælge enhver af de til Købstadgrundene udskiftede Marklodder, imod at der ved Salget paalagdes dem en aarlig Afgift til Kommunens Kasse. Denne Afgift bestemtes for det første Bortsalg til 2 Skpr. Byg pr. Tønde Land. Ved hver følgende Overdragelse forøgedes Afgiften med 2 Skpr., indtil den havde naaet en Størrelse af 1 Td. Byg pr. Td. Land, hvorefter den ikke kunde vokse yderligere. — Denne Bestemmelse gælder endnu for Nykjøbings Bymark saavel som for Kæret og Grønmarken; der blev i 1894 forsøgt gennem Proces at rokke ved den, men uden Held.

Saaledes har man i vor Tid udtrykt det, som Vedtægten af 1460 saa stærkt fastslog i sin gammeldags Form: Borgernes Privateje til deres Jord paa Bymarken begrænset af Hensynet til hele Byens Tarv.

Uafhængig af Jordlodden paa Bymarken henlaa Kæret og Grønmarken som en Fællede, paa hvilken omtrent 100 Høveder kunde finde deres Føde Sommeren igennem. Det højeste Antal, der nogensinde i Fællesskabets Tid blev sluppet derud, var 120 Høveder, men saa hed det sig ogsaa, at de blev sultefødede. Det var ikke noget stort Udbytte af 400 Tdr. Land; men da Fællesskabet forhindrede Udgrøftning og anden hen-

sigtsmæssig Behandling, henlaa de højere Strækninger i Lyng og Mos, medens de lavere ofte stod under Vand.

Kæret er jo, som tidligere omtalt, meget lavtliggende; i vor Tid ligger største Delen af det kun 2 Fod over Havet, og for et Par Aarhundreder siden har det snarest været endnu lavere. Man forstaar derfor den Ravage, det maatte afstedkomme, da Søren Povlsen Feldbereder kort efter Aar 1700 havde ladet indrette en Stampemølle ved det gennem Kæret flydende Aaløb og til Brug for denne opstemmet Vandet. I en Synsforretning herover i Aaret 1704 udsiges, at før Stampemøllens Anlæg kunde Folk om Sommeren gaa med tørre Fødder fra Byen midt over Kæret til Udmarken; men siden Dæmningen var opkastet, stod Vandet saa højt, at Kvæget ofte maatte gaa i Vand til midt paa Livet. Endnu i 1818 erklærede Landvæsenskommissionen, at 70—80 Tdr. Land af Kæret var helt eller saa godt som ubrugeligt paa Grund af det skadelige Vand. — I vore Dage kan man gaa men ikke køre tværs over Kæret fra Nykjøbing til Rolstrup. Men utvivlsomt har der her i ældre Tider været en regelmæssig Forbindelsesvej. Da St. Klemenskirke i Middelalderen var Sognekirke ogsaa for Rolstrup, tør man antage, at de Rolstrup Mænd har haft en Kirkevej med Bro over Aaen, og en saadan Bro, Rolstrup Bro, nævnes ogsaa gentagne Gange, saaledes 1447 og 1628. Endnu i Mands Minde har der gaaet en Sti over Frydsbrønds og Rolstrups Marker til Nykjøbing, og denne Sti var en Levning af en gammel Kørevej, som endnu findes løst antydet paa Mansas Kort fra 1842 og ikke helt er glemt af Folk paa Stedet.¹⁾

Reglerne for Benyttelsen af Kæret og Overdrevet som for Markvæsenet i det hele var i Nykjøbing ligesom paa Landsbyerne samlede i de saakaldte »Vider og Vedtægter«. Saadanne vedtoges paa Bytinget i 1683, 1694 og 1739. Det var i 17. Aarhundrede forbudt at holde Faar og Gæs paa Byens Fællede ligesom at holde Svin i Tøjr eller lade dem gaa løse uden Hyrde. Fælleden skulde alene benyttes til Græsning for Køer, og da i

¹⁾ Efter velvillig Meddelelse af Sognepræst Hansen i Nykjøbing.

1695 nogle Borgere ogsaa satte Stude paa Græs paa Bymarken og lod dem vogte i Flok sammen med Køerne, opsagde et Par Bymænd i den Anledning Videbrevet. Der var ogsaa truffet Bestemmelser om Digernes Vedligeholdelse, om Byhyrdens og Markmandens Kost og Løn og om Forbudet mod at grave i Marken; men der klages over, at Overtrædelse af disse Bestemmelser jævnlig gik i Svang.

Spørgsmaalet om, hvem der var berettiget til Græsning paa Overdrevet, har været Genstand for megen Tvivl, og i Praksis har der her fundet en Udvikling Sted, som efterhaanden har udvidet denne Rettighed fra en snævrere Kreds af Byens Borgere til en bestandig større. Som før nævnt, blev Overdrevet ikke udskiftet i privat Eje paa samme Maade som Ind- og Udmarken; men i ældre Tid betragtedes det dog som en stiltiende Forudsætning, at kun de Grundejere, der ejede Jord paa Marken, havde Del i Græsningen paa Overdrevet og var berettigede til at sætte deres Kreaturer derud. Imod denne Opfattelse hævdede sig efterhaanden en anden: at Overdrevet, som ikke udskiftet, tilhørte hele Byen, og at alle Grundejere havde Part i det, enten de ejede Markjord eller ej. Den ældre Fortolkning synes at have været eneraadende indtil Vedtægten af 1683; men i denne blev det bestemt, at ogsaa andre af Borgerskabet end Lodsejerne kunde faa Del i Græsningen imod at betale 1 ₤ for hver Ko. Og denne mere demokratiske Anskuelse arbejdede sig stadig videre frem. I Vedtægten 1739 er Betalingen falden bort, og det bestemmes nu, at de, som ingen Markjord ejer, skal dog være berettigede til hver at holde en Ko om Sommeren paa Byens Græsning. Og endelig gjorde man i 1777 det sidste Skridt i Retning af at udjævne Forskellen mellem Lodsejerne og deres jordløse Medborgere. Retten til at sætte en Ko paa Græs i Kæret betød jo ikke meget for dem, der ingen Ko havde, og for at da disse ikke helt skulde være brøstholdne, blev Forholdet om-sider efter Rentekammerets Forslag ordnet paa den Maade, at der til Byens Kasse betaltes en vis Afgift af hvert Hoved, der blev indsat til Græsning, baade af Lodsejere og andre. I 1777

blev der efter Rentekammerets Ordre forfattet et Reglement for Antallet af de Høveder, der maatte udsættes paa Grønmarken, og hvilken Græsleje der skulde betales for hvert. Den hele Fælle blev da takseret saaledes: Overdrevet eller Grønmarken til 80 store Høveders Græsning. Graaris, et lille Stykke Fælle i Udmarken ved Holmleddet, til 4 Faars Græsning. Haugbakkerne, der efter Byens Vide var henlagt til syge Kreaturer, ansloges til 1 stort Høveds Græsning. Øren blev ikke vurderet. Græsningspengene blev sat til 24 β pr. Høved.

Paa den Tid var man altsaa naaet til den Opfattelse, at Overdrevet maatte anses for hele Købstaden tilhørende, og af Hensyn hertil afslog Rentekammeret i 1788 en af de eligerede Mænd indgivet Ansøgning om at faa det hele Areal opmaalt og udskiftet. I 1807 blev dette Spørgsmaal draget frem paany, da Byfoged Schumacher indsendte en Delingsplan, som dog ikke vandt Kancelliets Bifald. Derimod blev der nedsat en Kommission til at føre Sagen igennem, men dens Arbejde stødte paa mange Hindringer, særlig derved, at de saakaldte »græsningsberettigede« (modsat »Lodsejerne«) gik ud fra, at de vilde blive forfordelte ved Udskiftningen og derfor helst ønskede Fællesskabet opretholdt. Nogen Enighed blev aldrig opnaaet; men Spørgsmaalet førtes dog til en Afslutning derved, at Thisted Amts Landvæsenskommission fastslog, at de blot græsningsberettigede ingen Stemme havde. Det lykkedes derefter at samle Størstedelen af Lodsejerne om en af Landinspektør Torm forfattet Udskiftningsplan, i Følge hvilken Kæret deltes mellem alle Huse i Byen uden Hensyn til, om de havde Ejendom i Bymarken eller ikke. Det tillodes endvidere de blot græsningsberettigede at forblive i Fællesskab indbyrdes, i Fald de ønskede det. Denne Plan blev billiget af Kancelliet og 2. Juni 1819 stadfæstet af Kongen; men først i 1824 var Udskiftningen tilendebragt.

I 1828 indsendte Amtmand Faye i Thisted en Redegørelse til Rentekammeret for det hele Arbejde. Det fremgaar heraf, at det er denne nidkære Embedsmand, der væsentlig har Æren

for Planens Gennemførelse, og da den velskrevne Indberetning ogsaa indeholder andre Oplysninger af Interesse angaaende Arbejdets Gang, skal her meddeles et Uddrag af den.

»Dette Jordsmon,« skriver han om Kæret og Grønmarken, »hella ved min Ankomst hertil i en meget slet Forfatning; omtrent den halve Del, nemlig Kæret, var en moradsig Eng, hvorpaa de græssede Kreature ofte satte sig endogsaa midt paa Sommeren; Græsset selv, som bestod af Stargræs, var lidet Næring, og Jordbunden fordærvedes ved Kreatureres Trin i den bløde Jordbund. Den anden halve Del, Grønmarken, bestod af lutter Hede med Vandsumper i alle Fordybninger, hvorigennem løb den Gang Landevejen i en halv Cirkel, saa at man maatte gøre en Omvej af næsten $\frac{1}{2}$ Mil for at komme ind i Byen. — Min første Tanke var kun at rette denne krumme Vejlinje ved at lægge Landevejen tvært igennem Kæret og derved tillige, igennem Vejgrøfterne og passende Tværgrofter, ganske at udløse Vandet fra den sumpige Eng, hvilket ogsaa fuldkommen lykkedes; men da jeg havde undersøgt Grunden i Grønmarken og fandt, at den bestod i Almindelighed af en god Beskaffenhed, fattede jeg straks den Beslutning at faa det hele Jordsmon udskiftet og opdyrket, i hvilken Anledning en Kommission blev nedsat for at udkaste en Plan til Udskiftning og hensigtsmæssig Fordeling imellem Byens Beboere. — Hr. Stiftslandinspektør Torm, skønt selv Medlodsejer i disse Jorder, blev, saavel med Hensyn til hans Indsigter, som den Tillid, man havde til hans Retskaffenhed, optaget som Medlem af Kommissionen, fornemmelig da han erklærede, at han ansaa det for uberegnelig Fordel at faa disse lidet benyttede Jorder under Kultur; imidlertid arbejdede han som bekendt hemmeligen imod Sagen og forlængede derved Sagens Tilendbringelse i flere Aar. De vigtigste Opponentere, hvoraf Stiftslandinspektøren betjente sig, vare de af Byens Indvaanere, som ingen Jorder ejede, men havde Rettighed til et Høveds Græsning paa Byens Mark, og som man havde indbildt, at de ved Udskiftningen ej kunde erholde tilstrækkelig Godtgørelse for dette Høved; imidlertid foranledigede Hans Kongl. Majestæts Nærværelse her i Amtet til at Sagen blev fremmet, og det var mig nu vigtigt at vide, hvorledes de misfornøjede mindre Lodsejere fandt sig tilfreds, efter at enhver havde modtaget sin udskiftede Lod. — Jeg har derfor ved min Nærværelse i Nykjøbing saavel i forrige som sidst afvigte Aar talt med de ivrigste Opponentere, og enhver erkender nu med Taknemmelighed den store Fordel, der ved Udskiftningen er bleven dem til Del; thi enhver af disse græsningsberettigede har

nu erholdt 1 Tønde boniteret Jord, der i Almindelighed udgør et Areal af 2 Tønder geometrisk Land, udlagt tæt ved Byen i regulære Figurer, og kunne nu dyrke den halve Del med Kornsåed, medens den anden halve Del benyttes til Græsning, hvorved de ej alene have Sommergræsning men ogsaa Vinterfoder og noget Korn til Husholdningen. — Foruden disse Fordele har adskillige af Byens Indvaanere begyndt at omplante deres Lodder med levende Hegn, hvorved Egnen forskønnes og Vindene brydes. En Skovplantage er anlagt paa Byens østre Side, og for Enden af denne er anlagt en Have-Koloni, der ganske skylder Hr. Assessor Rummelhoff sin Tilværelse; denne Embedsmand har desuden den Fortjeneste, at han har uddelt mangfoldige Pileplanter fra sin egen Have til Byens Indvaanere, samt opdraget og uddelt Frugttræer til Landmænd under hans Jurisdiktion, saa at Nykjøbings Købstad midt under de Lidelser, som følger med Handelens næsten fuldkomne Stansning, er bleven forskønnet og har i det fremskridende Agerbrug fundet en ny Udvej til Livets Underholdning, indtil maaske en lykkeligere Fremtid vil bringe den tilbage i sin forrige Flor.«

Faye havde tillige forskaffet sig Underretning om, hvad Afgrøde der i det forløbne Aar, 1827, var indvundet af de ny opdyrkede Jorder i Kæret og Grønmarken. Afgrøden havde, foruden Kartoffler, Vikker og Hør, været 333 Kornlæs, hvilket kunde anslaas til c. 1000 Tønder aftærsket Korn »uden at Byen ved Opdyrkningen af disse raa Jorder har været nødsaget til at formindske Antallet af det Kvæg, som tilforn har været græsset paa Byens Mark.«¹⁾

Utvivlsomt har det altsaa kun været Uforstand hos de »græsningsberettigede«, der bragte dem til at modsætte sig Udskiftningen lige til det sidste, og selve Reformen var paatrængende nødvendig. Landvæsenskommissionen siger i sit Forsvar for den disse kraftige Ord: »Faa Købstæder i Danmark har, i Forhold til sin Størrelse, et ypperligere Græsnings Areal end Nykjøbing, og der er maaske ingen, der formedelst sit skadelige Fællesskab hidindtil har faaet sine Kreaturer slettere græssede end netop denne By.«

¹⁾ Thisted Amts Kopibog 1828, Nr. 184.

Som alle andre Steder vrimlede det ogsaa paa Nykjøbings Bymark i ældre Tid med Særnavne paa enkelte Dele af Marken. I Middelalderen træffes Stedbetegnelser som Hardeholm, Grandzen Høj og Ulfs Bygsted. Porshave, Vettelsør, Vejrmøllehøj og Rolstrup Holm forekommer jævnligt. Ude ved »Kapelen« nord for Byen laa Kapelkrogen og Kapelskaaret, en af Fjordagrene hed Kid, andre Markjorder hed Vildkild Mark, Holgersagre, Fædams Fald, Skovens Led og Torsdalen.

Jagttrettigheden paa Nykjøbing Bymark tilhørte Kongen, men blev i 19. Aarhundrede lejet ud. Efterhaanden som Udsiftningen skred frem og Jorderne blev indhegnede, blev Rettigheden af stedse mindre Værdi. 1810 bortforpagtes den paa 10 Aar til Byfoged Møller. For det følgende Tiaar blev Købmand Faartoft højstbydende med 6 Rdlr. 88 β aarlig. I 1832 fik Sognepræst Laurberg Jagttrettigheden for 2 Rdlr. aarlig.

IV. FISKERI, SØFART OG HANDEL.

DA Nykjøbing af Kristian I modtog Gavebrevet paa Vettels Mark, der for en lang Fremtid gjorde den til en halvvejs agerdyrkende By, havde den allerede eksisteret som Købstad i et Par Hundrede Aar. Det var Beliggenheden ved den godt beskyttede Bugt i den fiskerige Limfjord, der havde betinget dens Fremvækst, og den samme Konge, som gav Byen de store Markjorder, sørgede da ogsaa for at sikre dens Fiskeri, ligesom han gav den sit ældste, os bekendte Handelsprivilegium.

Allerede »fremfarne Konger«, siges der, havde bevilget Nykjøbing frit Fiskeri i Limfjorden, og denne Frihed blev bekræftet ved Kristian I.s Brev af 1459. Det blev Borgerne tilladt »at fare op og ned efter deres Bjerling i Limfjord, hvor dem behager at fare eller ligge,« og kun Udlændinge blev henviste til alene at købe og salte i Aalborg og andre tilladte Havne. Det Forsøg, som Aalborg maa antages at have gjort paa at tvinge de smaa Limfjordsbyer ind under sit Herredømme, var altsaa for denne Gang mislykkedes.

Der foreligger fra den lidt senere Tid Vidnesbyrd om, at driftige Borgere fra Nykjøbing ogsaa kom længere ud end i Limfjorden. I det 15. Aarhundrede deltog de livligt i de store Søstævner, der holdtes under Læsø, vel baade for Fiskeriernes Skyld og for at deltage i den Saltudvinding, som i hine Tider

spillede saa stor Rolle paa Øen. I Tingsvidner fra Læsø ser man stadig Borgere fra alle de omliggende Kystbyer omtalte som tilstedeværende paa Øens Birketing. I et Vidne af 1. Juli 1485 om Ejendomsretten til Grundene omkring Læsø nævnes saaledes som nærværende 4 Borgere fra Nykjøbing sammen med Borgere fra Varberg, Kongsbakke, Aalborg, Thisted og Viborg. Aaret efter var en Mand fra Nykjøbing til Stede paa Læsø Birketing, da der blev optaget et Vidne om Vrag, og 20. August 1507 var atter 4 Købstadmænd fra Nykjøbing til Stede paa Tinget.¹⁾ — Men saa længe Sildefiskeriet i Limfjorden stod paa sin Højde, var dog Nykjøbings Hovedinteresse naturlig knyttet til dette, og under stadig Kamp med sine mange Rivaler søgte Byen at hævde sine Rettigheder. 10. Februar 1516 udgik et Kongebrev, der efter sin Ordlyd synes at staa i Strid med det i 1459 til Nykjøbing givne Privilegium. Det bestemtes nemlig her, at ingen af Danmarks Riges Indbyggere, som vil lade salte Sild i Limfjorden om Vaaren eller Høsten, maa ligge og salte andensteds end ved Aalborg og Løgstør, og alle andre Saltepladser oven for Aalborg skal være aldeles nedlagte, nemlig Nibe, Sebbørsund, Gøl og Klitgaard.²⁾ Nykjøbing nævnes ikke udtrykkelig i dette Brev, men denne Bys Indbyggere er altsaa bleven den samme Indskrænkning undergivne, som de andre Rigets Indbyggere, saa de nu maatte føre de Sild, de fangede, til Løgstør eller Aalborg for at faa dem saltede. Denne Bestemmelse stod derefter ved Magt for Nykjøbings Vedkommende i en Menneskealder; men saa klagede Byens Øvrighed og Menighed til Kongen over, at deres Næring gik tilbage, og de selv blev forarmede, fordi de ikke mere maatte bruge deres Handel med Sild, og ved Brev af 30. Juni 1553 blev det da tilladt dem, at de maatte udføre de Sild, de havde saltet i dette Aar, og at de fremdeles maatte salte de Sild, de fangede i Limfjorden eller købte paa deres Bys Torv, efter deres Privilegier, og bruge deres Købmandskab dermed. — Skønt det gamle Forhold saaledes ikke blev helt gen-

1) Diplomatarium Vibergense, 81, 82, 127.

2) Suhms Samlinger 2. Bd., 1. Hefte, 141.

oprettet, havde Nykjøbing Borgere dog vistnok herved opnaaet hvad der havde størst Betydning for dem.

Men Nykjøbing maatte ikke blot væрге sit Fiskeri imod den fjerne, men mægtige Rival Aalborg; ogsaa lige uden for sine egne Døre havde Byen Konkurrenter, med hvem det undertiden kom til bitre Rivninger. I 1594 synes der at have været et almindeligt Opgør mellem Byen og dens Naboer mod Syd og Nord. Overfor Lensmanden paa Dueholm, Henning Reventlov, lod Borgmester Peder Andersen føre Vidne af Bytinget, at Sætteriet i Klosterhavnen tilhørte Nykjøbing By indtil Midtstrømmen, og paa den modsatte Side af Byen stødte Borgerne i deres Interesser sammen med Niels Kaas til Damsgaard og Mogens Jul til Pallesbjerg, som ejede Gods i Landsbyerne Alsted og Bjørndrup og derfor ikke alene tilholdt sig Fiskerettigheden ud for disse Steder, men tillige vilde formene Borgerne at udsætte Bundgarn og lange Lænkegarn ud for Byens egen Mark, hvorved de formentes at hindre Fiskens Opgang til Stranden ud for Alsted og Bjørndrup. I Henhold til Borgernes Besværinger fik Niels Kaas et Par Gange Breve fra Kongen om at lade Byen uhindret nyde sit Fiskeri, uden at dette dog nyttede noget, og i 1595 blev da udnævnt en Kommission af 6 Adelsmænd til at dømme Parterne imellem eller faa Striden bilagt i Mindelighed. Henning Reventlov fik samtidig Brev om at være tilstede og varetage Borgernes Interesser, at de ikke blev forurettede.

Saalænge Fiskeriet holdt sig, vedvarede dog ogsaa Stridighederne. I 1640 var der atter Uenighed om Fiskeriet mellem Nykjøbing By og Dueholms Kloster, og i 1688 maatte et Kongebrev paany skille Trætten mellem Aalborg og de øvrige Indbyggere ved Limfjorden. Det blev nu disse tilladt, hvad Aalborg havde forbudt, at sejle med Salt og tomme Tønder op til Nibe og der salte de Fisk, som de paa Stedet kunde tilforhandle sig, dog uden at drive nogen anden Handel. — Sildefiskeriet var dog en meget usikker Rigdomskilde, og det gik bestandig op og ned. Allerede i 1621 havde Aalborg ansøgt om Formildelse i Byens

Afgifter paa Grund af Byens Svækkelse ved Fiskeriets Ophør. Og da »Danske Atlas« udkom (1769), klages baade fra Nykjøbing og Aalborg over, at Fiskeriet næsten helt er gaaet til Grunde, idet Silden nu søger over til de svenske Kyster.

Men Fiskeriet var ikke det eneste, som drev Nykjøbings Borgere tilsøs. Allerede tidligt sendte Byens Handelsmænd deres egne Skibe til fjernt liggende Steder for selv at hente Handelsvarer hjem, saaledes som det ses af et Brev fra 1536, der omtaler, at et Skib, tilhørende tre Borgere i Nykjøbing i Mors og ladet med Savdeller, Staal og Tjære, er forlist i Øresund.¹⁾ Endvidere fragtede Kongen jævnlig Skuder fra Nykjøbing. I Aarene 1551—52 brugtes saadanne gentagne Gange til at sejle med Kalk fra Mariager Fjord til Kolding til Koldinghus Slots Bygning, og i 1553 beordredes et Antal Skibe fra Nykjøbing til at sejle med kgl. Majts. Korn fra Aalborg og til de Steder, som Stiftsskriveren maatte give, alt selvfølgelig for Betaling.

Særlig under Syvaarskrigen gav denne Transport af Korn og anden Proviant fra det nordlige Jylland til Krigsskuepladsen paa den modsatte Kyst af Kattegat Nykjøbings Skippere meget at bestille og vel en Del at fortjene, selv om Skibene, som det hedder i et Kongebrev derom, maatte »løbe for en temmelig Fragt«. Under Kalmarkrigen skabte de samme Forhold en lignende livlig Trafik, og der er ved Lensregnskaberne opbevaret forskellige Kvitteringer fra Borgere i Nykjøbing for de Beløb, de havde faaet udbetalt i Fragt. Peder Sørensen Hvidhoved, Borger i Nykjøbing, kvitterer saaledes 31. Maj 1611 for et Beløb af 75 Daler, som han havde faaet udbetalt af Lensmanden for i sin Skude at føre en Del af Madskatten, ialt 37½ Læster Gods, til Varberg. Ladningen havde han indtaget dels i Hjarbæk, dels i Nykjøbing, og Rejsen frem og tilbage varede 6½ Uge. I Baadleje og for en Karl, der hjalp til at transportere Madskatten af Mors fra Bryggen ud til Skibet, havde han betalt 1½ Daler ½ ƒ . For at faa Skibet lettet og losset over Løgstør Grunde erlagdes 1 Td. Øl. Ligéledes fortælles i Lensregnskabet fra 1611, at da

¹⁾ Danske Magazin 3, VI, 66.

to Skippere fra Nykjøbing kom med deres Skuder, ladede med Havre, til Halmstad, begav de der indkvarterede tyske Ryttere sig samtligen ud paa deres Skuder og modvilligen med Sække og Poser røvede fra dem »nogen mange Tønder Havre«, og Mogens Kaas kunde ikke selv med al sin Magt holde dem derfra.

Ogsaa i Fredstid var denne Sejlads med Skattekorntet fra det nordlige Jylland til København, og hvor det ellers skulde bruges, i 17. og 18. Aarhundrede en staaende Indtægtskilde for Skippere og Skibsredere i Nykjøbing. I 1621 gjorde Borgerne et Forsøg paa at faa Betalingen for disse Rejser sat op og lod derfor tage et Vidne af Nykjøbing Byting, at de ikke kunde have ringere for at føre Korn til København, baade til Lossepending, Mattepending¹⁾ og Fragt end 8 β for hver Tønde; thi det var en »thøllig« og lang Sejlads.

Det Skattekorn, som samledes i Nykjøbing, indtil det derfra kunde føres til sit Bestemmelsessted, blev i 16. og 17. Aarhundrede henlagt paa lejede Lofter. Tidligst træffer vi dette Forhold omtalt i et Kongebrev fra 1546. Senere blev et særligt Kornhus opført; men da dette var brændt i 1603, tyede man atter til at leje Lofter i private Gaarde. I 1611—12 kvitterer Borgmester Jørgen Hansen for 5 eller 6 Daler, han har modtaget i Loftsløje til Kongens Korn, i 1613 er det Kæmneren Oluf Jensen Find, der har denne Indtægt, i 1614 laa det paa Raadhusloftet. — Et Kornmagasin synes ikke at være bleven genopført før i 1652, da der paa Mors som andre Steder i Landet blev opkrævet en »godvillig Kontribution« til Magasiners Opretelse. I hele 18. Aarhundrede fandtes saadanne Kornmagasiner i Nykjøbing og Thisted, og fra dem udleveredes under Misvækst Korn til de fattige for en modereret Pris, saaledes i 1763, da Rugen paa Grund af det forrige Aars slette Høst var i høj Pris, for 2 Rdlr. 4 $\mathbb{K}$ pr. Tønde. — I Magasinerne i Nykjøbing og Thisted fandtes i 1785 en Beholdning af 4300 Tdr. Rug. Nogle Aar senere blev Bygningerne bortsolgte.

¹⁾ Maatter brugtes ved Transport af Korn. Se Kalkars Ordbog »Matte«.

I 17. Aarhundrede var der 14 à 16 temmelig gode Skibe hjemmehørende i Nykjøbing; men den almindelige Forarmelse i Aarhundredets Slutning og senere Tabene under den store nordiske Krig bragte ogsaa her en stor Nedgang, og i en Indberetning fra 1710 omtales, at der da kun fandtes 4—5 smaa Skiberumme i Nykjøbing. Men derefter begynder paa dette Omraade som paa alle andre en langsom Opgang: I 1769 bestod Byens Handelsflaade af 5 Søfartøjer og 3 Fjordfartøjer,¹⁾ i 1797 fandtes 9 Fartøjer, og i 1805 var Flaaden naaet op til 13 Skibe, af hvilke de 7 største regelmæssig fo'r paa Norge eller København, medens de 6 mindre sejlede paa Fjorden eller paa de østjyske Havne og Øerne.²⁾ I de nærmest følgende Aar blev Skibenes Antal atter noget formindsket ved et Sammenstød af uheldige Omstændigheder: I 1805 døde den driftige Handelsmand Niels Quistgaard, der ejede to Skibe, som derefter blev solgte til fremmede Steder; et Par Skibe forliste, og et blev taget af Engelskmændene under Krigen. Men langsomt voksede atter Skibenes Tal op til den gamle Højde for derpaa i rivende Fart at gaa langt op over det tidligere Antal. I 1842 havde Byen endnu kun 10 Fartøjer,³⁾ men i 1845 fandtes 15 og i 1855 29 Skibe.⁴⁾ I 1898 bestod Nykjøbings Skibsflaade af 55 Fartøjer, deraf 5 Dampskibe, og 1 Dampmuddermaskine.

Byens nuværende Havn er god, men af temmelig ny Oprindelse. Til ind i 17. Aarhundrede hjalp man sig med den af Naturen dannede, godt beskyttede Bugt, ved hvilken Byen ligger, og med det Udløb, som Aaen dannede, og i hvilket mindre Baade fandt en bekvem Plads. Herfra foregik saa Lossen og Laden af Skibene i Bugten ved Hjælp af Pramme.

I 1611 besørgede Peder Skov Indladningen af den Havre, som fra Nykjøbing skulde føres til Halmstad og Varberg, og fik

¹⁾ Danske Atlas V, 553.

²⁾ Schade 59.

³⁾ Djørup 392.

⁴⁾ Morsø Avis 1856 Nr. 1.

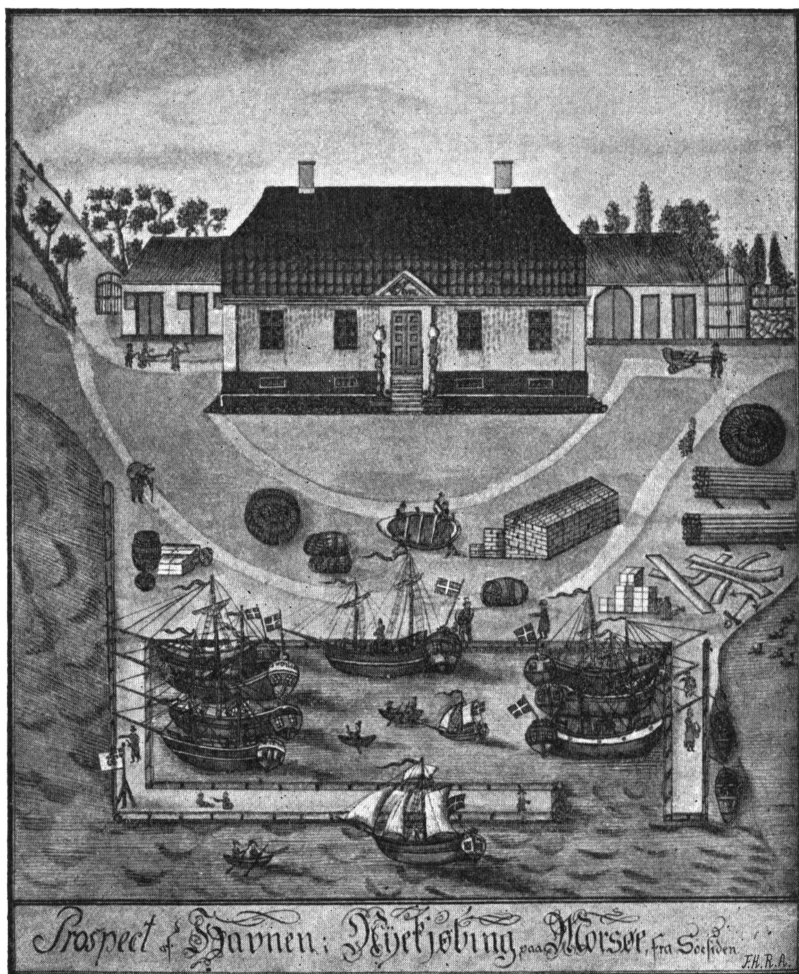
derfor i Leje af den Baad, der førte Kornet fra Bryggen ud til Skibene, 4 β af hver Læst. — I et Tingsvidne af 1652 berettes omstændeligt, hvorledes en saadan Pram, der var lastet med 60 Tdr. Byg og 40 Tdr. Havre, som skulde sendes til Hald, ved Nattetide var sunket i Nykjøbing Havn, saa Bygget blev vaadt og Havren flød helt bort. En Menneskealder senere faar vi at vide, at Havnen var forsynet med Skibsbro eller Bolværk. Det opføres i 1682 paa Borgmester Hans Niensens Synderegister, at »Brygge og Broer« var forfaldne; og i 1685 advarer Kæmneren paa Tinget mod »at belægge Baade, Kaage, Pramme eller noget andet Skiberum paa Byens Brygge eller Hamre, men aleneste paa de Pæle, som ere satte udenfor Bryggen, ej heller at grave Huller paa Bryggen.« Ligeledes forbyder han at belægge nogen Baad i Aaen. — Indretningerne ved Havnen har dog endnu efter den Tid kun været af en meget primitiv Beskaffenhed, og dens Indtægter smaa — kun 3—4 Rdlr. aarlig, hvilket Beløb opkrævedes i Smaasummer af de Skibe, som benyttede Havnen og Skibsbroen. I en Vedtægt af 12. Marts 1739 fastsatte Borgerskabet i Nykjøbing med Amtmandens Approbation disse Havneafgifters Størrelse: For at overvintre i Havnen og benytte Byens Grund til Oplag for sine Redskaber betalte et Skib efter sin Størrelse fra 2 til 8 $\mathfrak{f}$. Hvert fremmed Fartøj, som havde Efterbaad og ankrede i Havnen, betalte 2 β , og enhver mindre Baad 1 β for hver Gang, den landede. Men de søfarende nægtede at erlægge disse Afgifter, og i 4 Aar blev der intet betalt. Byen maatte føre Proces om Rettigheden til disse Havneindtægter og fik endelig i 1742 udvirket en Landstingsdom, der tilholdt de søfarende at betale de forlangte Afgifter.

Det var overdraget Kæmneren at oppebære og gøre Regnskab for disse Havnepenge, og ligeledes tilkom det ham at sørge for Broernes og Bryggens aarlige Vedligeholdelse. Det hedder herom i den nævnte Vedtægt af 1739: »Og paa det Isdrift eller og Højvande ikke skal borttage eller nedbrække Byens Brygger og Broer, saa bør Kæmneren besørge deres Optagelse og Konserveration saa betimeligt, at sligt ikke kommer Byen til Præju-

dice.« Disse Havneindretninger har altsaa ikke været særlig solide, siden de kunde tages op om Vinteren. Betalingen for Overvintring i Havnen synes efter Landstingsdommen 1742 stadig at være erlagt; men Afgiften af de Fartøjer og Baade, som om Sommeren lagde ind i Havnen, gik snart efter af Brug igen, fordi, som det udtrykkelig siges ved en senere Lejlighed, Byen ikke holdt Skibsbroen og Bryggen vedlige for de søfarende. I 1797 vedtog da Byens Øvrighed ogsaa formelt at ophæve Bestemmelsen om denne Havneafgift, idet den dog tog det Forbehold, »at om Byen nogensinde fandt sin Regning ved at indrette Skibsbrygge og Bro paa sin Bekostning, at den da desformedelst kunde have Føje til at forlange Havnepenge af dem, som lagde an derved.«

Paa dette Tidspunkt var imidlertid Havnespørgsmaalet løst ved tre Privatmænds Initiativ. I 1788 indgav Købmændene Christen og Niels Quistgaard og Thomas Jepsen et Andragende til Danske Kancelli om Tilladelse til i et Hjørne af Byens Havn at anlægge »et Bassin eller indelukket Havn«, og denne Tilladelse blev dem givet under 29. Marts 1788, dog med det Vilkaar, at om fremmede Fartøjer blev indlagte i Havnen til Overvintring, skulde Byen deraf nyde de sædvanlige Vinterlagspenge. Anlægget blev nu udført, og i de følgende 50 Aar var denne private Havn Nykjøbings eneste. Den bestod af et med Bolværker indelukket Bassin, 90 Alen langt og 62 Alen bredt, og med Plads til 24 smaa Fartøjer. En Lade- og Losseplads ved Havnen blev dannet ved Opfyldning, og senere anlagdes her et Skibsværft, hvor flere nye Skibe blev byggede. Havnen betalte sig godt og gav paa Slutningen en aarlig Indtægt af 6—700 Rdlr., til Trods for, at Afgiften af den vigtigste Udførselsartikel, Korn, var sat meget lavt af Ejerne, der selv var Byens betydeligste Kornhandlere. Af de oprindelige Ejere døde Christen Quistgaard 1794 og Niels Quistgaard 1805. Den sidste af dem, Købmand Jepsen, solgte i 1820 sammen med Enkemadam Quistgaard Havnen til Købmand Niels Faartoft.

Imidlertid følte det efterhaanden som en Ulempe for Byen, at et saa vigtigt Anliggende var ganske givet i privates Hænder.

Nykjøbings gamle Havn.
Efter et koloreret Billede af Toldbetjent Bagge c. 1840.

Havnen blev ikke tilstrækkelig vedligeholdt, og Dæmningerne omkring den, der var opførte af svage og simple Bolværker med Jordfyld imellem, havde bestandig været for lave. Opmudringen blev forsømt, navnlig i Løbet uden for Havnen, hvor der ikke

blev mudret i 25 Aar, saa det tilsidst kun var sejlbart for Skibe af indtil 5 Fods Dybtgaaende.

Byen havde derfor længe ønsket at erhverve Havnen, men bestandig manglet Kapital. Imidlertid benyttede man heldig Øjeblikket, da Kristian VIII i Sommeren 1842 besøgte Byen, til at vække hans Interesse for denne Sag, og efter Ansøgning fra Kommunalbestyrelsen opnaaede man i 1843 et Laan paa 8000 Rdlr. af Kongens Kasse til Erhvervelse af Havnen. Ved Skøde af 11. August 1843 overdrog derpaa Købmand Faartoft til Kommunen den ham tilhørende Skibshavn med Grund og Inventarium af Flaader, Gangspil, Gier, Blokke, Kaag, Rambuk og Muddermaskine for en Købesum af 6000 Rdlr. De øvrige 2000 Rdlr. af Laanet anvendtes straks til de nødvendigeste Istandsættelsesarbejder, navnlig Forhøjelse af Bolværkerne, Opmudring af et Løb paa 7 Fods Dybde i en Længde af 1000 Alen ud fra Havnemundingen og Opførelse af en Skorsten til Kogning af Beg og Tjære. — Bestyrelsen af Havnen blev nu overtaget af Nykjøbing Havnekommission, der alt havde eksisteret siden 1798, men hvis Virksomhed hidtil havde været indskrænket til at oppebære og gøre Regnskab for de Byens Kasse tilkommende Winterlagsspenge, i Reglen et Par Rigsdaler aarlig.

Siden Byens Overtagelse af Havnen er Arbejdet paa dens Forbedring bestandig fortsat. I 1862—63 uddybedes saavel Havnebassinet som Sejlløbet dertil til 10 Fods Dybde, og Løbet førtes ud i en Længde af 1500 Alen og i en Bredde af 60 Alen. Samtidig blev Havnepladsen udvidet ved nye Opfyldninger, og lidt senere anlagdes et nyt Havnebassin nord for det gamle. I 1883 blev endelig en ældre Baadehavn omdannet til Anlægsplads for Skibe af indtil 10 Fods Dybtgaaende, og nutildags lægger Dampfærgen fra Glyngøre til ved Bolværkerne i Nykjøbings Havn.

Men hvad nyttede det, at Nykjøbings Borgere udvidede og uddybede deres Havn, naar deres Skibe dog var bundne til at blive indenfor den Krog af Limfjorden, ved hvilken Byen ligger?

Vest paa var der i tidligere Tider ingen Udgang fra Fjorden at søge, og øst paa laa som en spærrende Bom de berygtede Grunde mellem Aggersborg og Løgstør. Talrige Klagesuk og utallige Forhandelser har disse Grunde afløkket de Nykjøbing Skibsredere og Sømænd. Det var umuligt, selv for de smaa Fartøjer, der kunde løbe ind i Nykjøbings Havn, at gaa lastede over disse Grunde. Naar Skibet kom dertil, maatte Ladningen udlosses for at lægtes over Grunden i Pramme, det tomme Skib blev saa slæbt over og Ladningen indtaget paany. Man forstaar, hvilken Tidsspilde, Ulejlighed og Bekostning al denne Omstændelighed maatte give Anledning til; i stærk Blæst turde man slet ikke nærme sig Grunden af Frygt for Stranding, og mange Dage blev spildte med at vente paa stille Vejr. Her-til kom, at Lægtningen over Grundene var bortforpagtet til en Entreprenør, der havde Eneret paa at besørge dette Arbejde, og at det ved kgl. Resolution af 26. April 1690 var forbudt Borgerskabet i Limfjordsbyerne at besørge Lægtningen med egne Pramme. I de saa jævnlige Klager over Byens Tilbagegang og Armod danner da ogsaa Løgstør Grunde et stadigt tilbagevendende Omkvæd.

Allerede tidligt har det været paatænkt at gøre noget for at skaffe taaleligere Forhold til Stede. I 1636 paabød et Kongebrev »at sammenkalde menige Stænder, som bo ved Limfjorden, for at forhøre deres Betænkende, om Løgstør Grund kan afskaffes, og et Sejlløb derigennem tilvejebringes, og hvad enhver dertil vil kontribuere.« Men der forlyder intet om, at der kom noget Resultat ud af dette Forsøg, og først over 100 Aar senere hører vi Tale om, at der blev gjort et nyt.

Under et Ophold i København i 1758 bragte Amtmanden i Thisted, Frederik Hauch, denne Sag frem i en Forestilling til Kongen. Han mente, at det vilde være let at skaffe et passende Sejlløb: det gjaldt kun om at fjerne noget løst Sand paa en Strækning af c. 50 Alen, og Udgifterne derved, som han anslog til c. 2640 Rdlr., vilde kunne udredes af de 6 Limfjordskøbstæder og tilstødende Landdistrikter. Regeringen tog sig med

Interesse af Hauchs Plan, og Aaret efter blev en Overskipper ved Holmen, ved Navn Stavanger, sendt til Løgstør for at undersøge Forholdene. Ogsaa han mente, at en Muddermaskine temmelig let kunde udgrave et Løb af 5—6 Fods Dybde, og anslog Udgiften derved til 4600 Rdlr. Ved kgl. Resolution af 8. April 1760 blev det da bestemt, at Arbejdet skulde udføres efter Stavangers Plan, og de fornødne Penge forskydes af den kongelige Kasse. Opmudringen blev derpaa sat i Gang og fortsattes indtil Udgangen af 1771; men der opnaaedes intet kende- ligt Resultat derved.

I 1772 sendtes da Kommandørkaptejn Lous og Professor Hee til Løgstør for paany at undersøge Grundene, og disse to Mænd kom snart paa det rene med, at ad den hidtil fulgte Vej lod der sig intet udrette. Deres Betænkning gik derfor ud paa: enten at lade alt i det væsentlige blive ved det gamle, eller at grave en helt ny Kanal gennem det faste Land ved Fjordens sydlige Bred. Pælebuktermester ved Holmen, Statius Sørensen, havde forfattet et Overslag over, hvad denne sidste Plan vilde koste; det lød paa 185,857 Rdlr. 60 β .

Dette vældige Tal gik Regeringen langt af Vejen for, og medens Stavangers Muddermaskine laa paa tørt Land og faldt fra hinanden, og Sandbankerne voksede baade i Højde og Bredde, drøftede Limfjordskøbstæderne i indbyrdes modstridende Pro- memorier, om man ikke kunde slippe fra Vanskelighederne paa en billigere Maade. Løgstør og Nykjøbing holdt vedblivende paa, at noget maatte der gøres; Thisted, hvis Handel hovedsage- lig foregik som Nordstrandshandel, og Aalborg, der havde In- teresse i at holde de vestlige Konkurrenter nede, stemte deri- mod for, at man skulde lade alt blive som det var. Da indtraf under alt dette en Begivenhed, som syntes at skulle gøre alle Planer og Beregninger overflødige.

Under en stærk Storm Natten mellem 28. og 29. Marts 1775 blev hele Sandbanken mellem Løgstør og Aggersund skyllet 300 Favne længer mod Vest og samtidig sænket saa meget, at der nu intetsteds var under 6 Fod Vand, medens der før ikke havde

været over 3 Fod. I Anledning heraf sendtes Kaptejn Lous og Pælebukkermeister Statius Sørensen paany derover. De hjemsendte den glædelige Efterretning, at det af Naturen dannede Sejlløb trods gentagne haarde Storme fra Vest ikke blot havde holdt sig, men endogsaa var uddybet til $6\frac{1}{2}$ Fod Vand. Mod Høst plejede Vandet altid at stige i Fjorden, og man kunde da forvente, at Dybden vilde blive 8—9 Fod. De foreslog saamtidig, at man nu skulde benytte den gunstige Lejlighed og komme Naturen til Hjælp ved at indespærre Strømmen til den nydannede Rende og ved Anlæg af Bolværker spærre alle andre Overløb. — Men det ses ikke, at noget af dette blev udført.

Det nye Løb holdt sig henved en Snes Aar. I 1786 var der endnu 7 à $7\frac{1}{2}$ Fod Vand over Grundene; men i 1798 siges det, at nu var Forholdene igen blevne ganske som de var i 1772. Og de blev nu slettere Aar for Aar. I 1815 var der kun $2\frac{3}{4}$ Fods Dybde ved højeste Vandstand, og i en Ansøgning fra 15 Købmænd i Nykjøbing, dateret 12. Juni 1828, siges, at Dybden paa Grundene kun er 2 à $2\frac{1}{2}$ Fod.

Imidlertid havde for anden Gang en Naturbegivenhed uventet bragt en øjeblikkelig Hjælp. I 1825 var Aggerkanalen bleven dannet ved et Gennembrud af Vesterhavet, og den derved fremkomne Rende blev i de følgende Aar stedse dybere, indtil den i 1835 kunde besejles. De første Skibe, som gik der igennem, var tre Fartøjer fra Nykjøbing. I nogle Aar koncentreredes nu al Interesse fra de vestlige Limfjordsstæders Side om denne nye Vandvej, og alle Klager over Grundene ved Løgstør syntes forstummede. Men de store Forventninger, man nærede til Aggerkanalen, blev skuffede. Ogsaa dette nye Sejlløb sandede efterhaanden til igen, og det viste sig snart, at Limfjordsbyerne dog ikke kunde undvære den ældre og naturligere Vandvej mod Øst.

Den gamle Tanke om en Kanal gennem det faste Land var i 1828 bleven genoptaget i et Andragende fra Borgerne i Nykjøbing og blev ligeledes i 1843 berørt af en til Forholdenes Undersøgelse nedsat Kommission. Men Udgifterne ved den an-

sloges nu til c. 300,000 Rdlr., og af Hensyn til dette store Beløb turde Kommissionen ikke tilraade Arbejdets Udførelse. For at gøre noget greb man da til den tidligere forsøgte Udvej: at rydde lidt op i de gamle Sejlløb, hvad der altid kunde gøres billigere. Man benyttede denne Gang et nyt Apparat, som var konstrueret af Toldinspektør Barfred i Frederikshavn, der ligeledes ledede Arbejdet. Apparatet bestod i en Harve, 7 Alen i Kvadrat, og besat med 182 Jerntænder; efter denne fulgte en Skraber med Slæbesko af Egetræ. Den hele Indretning blev trukket hen over Sandbunden ved Hjælp af et dertil lejet Dampskib. Arbejdet tog sin Begyndelse den 9. August 1843 og afsluttedes som haabløst sidst i September samme Aar. Hele Fordybningen udgjorde kun 2—3, højst 4 Tommer, der straks efter udjævnedes af Strømmen.

Efter den Tid hørte man op med alle Palliativ-Kure. Det havde nu vist sig, at man ikke kunde komme uden om Vanskeligheden, og at de fornødne Pengeofre maatte bringes for at faa Sagen ordnet paa den eneste rationelle Maade. I 1853 indbragtes i Rigsdagen Forslaget om Anlæg af Løgstørkanalen; i 1856 blev Loven vedtaget, og i 1861 var Arbejdet tilendebragt. Kanalen blev indviet under Kongens Nærværelse d. 14. September 1861 og kaldet »Frederik den Syvendes Kanal«. Den havde da kostet 420,495 Rdlr. 6 β.

Siden den Tid har Nykjøbing fri Forbindelse med Havene for Skibe af indtil 10 Fods Dybtgaaende.

Men Grundene ved Løgstør var ikke ene om at vanskeliggøre Sejladsen til Nykjøbing. Ganske i samme Retning virkede Bestemmelsen om, at alle Skibe til og fra Nykjøbing skulde fortoldes i Aalborg, og Side om Side med Klagerne over de forhadte Grunde lyder derfor stadig Besværingerne over, at Byen ikke har sit eget Toldsted. Provst Schade udtrykker sig saaledes herom i sit Skrift fra 1806: »Da Nykjøbing ligger under Aalborg Toldsted, maa Skibene paa deres Fart ud og hjem efter anløbe Aalborg for der at klareres, hvilket atter foraarsager Op-

hold, især naar Ankomsten indtræffer paa Søn- og Helligdage. Og hvor heldig maa ikke en Skipper anse sig, om han efter al den Sinkelse ved Grundene og ved Aalborg endnu ser sig begunstiget af den føjelige Vind, som førte ham fra Nykjøbings Havn! Paa udenrigs Fart fra Nykjøbing tør ikke tænkes, da alt, hvad som hjembringes, skal udlosses i Aalborg, hvilket medfører saa megen Ulejlighed, Tidsspilde og Bekostning, at ingen ved slig Handel finder sin Regning.« — Følgen heraf blev da den, at Købmændene i Nykjøbing, hellere end at gennemgaa disse mange Besværigheder, købte alle deres Varer i Aalborg, saa Forholdet blev, som Amtmand Ferslev udtrykte det i en Skrivelse til Generaltoldkammeret i 1799: »Købmændene her ere ikke andet end Aalborg Købmænds Høkere.«

Denne Ordning var bleven indført ved Toldrullen af 1. September 1655 og bestod i omtrent to Hundrede Aar. Den gjaldt for alle Købstæderne ved Limfjorden undtagen Thisted, der i 1672 fik eget Toldsted. Misfornøjelsen med den var lige saa gammel som Forordningen, men først i 1828 blev der gjort et alvorligt Skridt til at faa Forholdet ændret. De 15 Købmænd i Nykjøbing, der i dette Aar androge om at faa gravet en Kanal ved Løgstør, ansøgte samtidig om, at Byen maatte faa sit eget Toldsted. Toldens Erlæggelse i Aalborg, skriver de, foraarsager et kostbart Ophold for Fartøjerne ved Losning, Varernes Eftersyn og Vejning samt Indladning. Den nødvendiggør, at Købmanden skal antage og lønne en Kommissionær, da han ikke personlig eller ved sin Skipper maa lade klarere. Desuden skal han, forinden Fartøjet ekspederes, paa een Gang erlægge hele Lastens Told, og kan ikke som de Handlende i Aalborg og de fleste andre Købstæder nyde godt af Kreditoplags Retten. »Vel ved vi, at vor Handelsfrihed vil være en Torn i Øjet paa Aalborgerne; men Aalborgs herlige Beliggenhed, dens ypperlige Sildesalteri kan gøre den stor nok, og langt større end den er, uden at have os som Høkere i sit Garn. Thi dens Medbejlere, Aarhus og Randers, have ikke nær saa fordelagtig en Beliggenhed, ikke denne rige Kilde at øse af, som Sildesalteriet yder

Aalborg, og dog staa hine, som aktive Handelsstæder betragtede, for Tiden paa et højere Trin end denne.«

Andragendet i 1828 skaffede hverken Kanal eller Toldsted; men snart efter tegnede det til, at Nykjøbing paa en vidunderlig Maade skulde faa sine Ønsker opfyldte: Aggerkanalens Sejlbarhed syntes at ville gøre Løgstørkanalen overflødig og samtidig at føre et uimodsigeligt Bevis for, at Byens Toldsted nu maatte flyttes bort fra Aalborg.

I Juli Maaned 1835 sendte Nykjøbing gennem Aggerkanalen to Skibe til Altona og et til Norge. Alle tre vendte lastede tilbage ad samme Vej, og Øvrigheden var saaledes nødt til at fravige Bestemmelsen om, at de skulde fortoldes i Aalborg. Det blev tilladt disse Skibe, saa vel som to andre, der senere ventedes, at indklarere i selve Nykjøbing under Konsumtionsvæsenets Opsyn og at indbetale Tolden i Thisted Toldkasse. Nu mente Købmændene i Nykjøbing at staa ved deres Ønskers Maal, og de drømte allerede om en kommende Storhedstid for Byen. Under 16. September 1835 indgav de et nyt Andragende om eget Toldsted, i sin Tone vidt forskelligt fra det ældre fra 1828, sikkert og fortrøstningsfuldt, som om de paa Forhaand var overbeviste om, at deres Forlangende ikke kunde afslaaes. Der er en Klang i dette Aktstykke som af en Sejrsfanfare, en Selvfølelse og et Haab til Fremtiden, som vi ikke er vant til at træffe i Skrivelser fra denne lille By. Andragendet er forfattet af Købmand Niels Ettrup:

»Kanalens ved Vester Agger,« siger han, »er Skaberens Værk og, som det synes, et af hans fuldendte, da det kun efter hans uransagelige Vilje er forgængeligt som alt andet jordisk. Thi Stormens sønderknusende Magt, det oprørte alt med sig tagende Hav, Vinde fra alle Hjørner, den snart bølgende snart stille Limfjord, den ud og ind med flere Miles Fart løbende Strøm og flere vedvarende Dages skønt Sommervejrhav har i et halvt Aar ikke bevirket nogen skadelig eller mærkelig Forandring ved Kanalens Løb.«

Mindre fortrøstningsfuldt lød imidlertid de Erklæringer, som

Regeringen i Anledning af dette Andragende indhentede fra de forskellige Avtoriteter. Toldembedsmændene i Thisted fandt det nærmest ubeskedent af Nykjøbing at stille et saadant Forlangende, da Byens Skibsfart var og blev ganske ubetydelig, — men rigtignok var de selv interesserede i at holde paa det bestaaende, da deres Sportler af Toldklareringen ved Nordstrands-handelen selvfølgelig vilde formindskes, hvis Nykjøbing fik sit eget Toldsted. Mere Vægt havde derfor Erklæringen fra Over-toldkontrollør Tetens i Aarhus. Han mente, at et halvt Aars Erfaring var for kort til at danne sig en begrundet Mening om, hvorvidt Aggerkanalen vilde holde sig. At man i Nykjøbing følte sig forvisset om dens Uforgængelighed, var lige saa naturligt, som at man i Aalborg med Sikkerhed ventede dens snarlige Tilstopning. I hvert Fald var 7 Fod Vand saa lidt, at Løbet blot ved en lille Tilsanding vilde blive ufarbart, og at det havde modstaaet flere vestlige Storme beviste intet, da det netop var ved Østenstorm, at Sandet lejrede sig ved Jyllands Vestkyst. Og skulde Nykjøbing have Toldrettighed, vilde man ikke med nogen Grund kunne nægte Lemvig, Skive, Løgstør og Nibe det samme.

Andragendet fra Nykjøbing blev i 1836 behandlet af Viborg Stænderforsamling, og i Henhold til Forsamlingens Betænkning blev Sagen indtil videre stillet i Bero.

Men længe lod Tidens Krav sig dog ikke holde nede, og ved Plakaten af 10. August 1841 fik Nykjøbing ligesom alle Købstæderne ved Limfjorden sit eget Toldsted.

Var Nykjøbings Søhandel saaledes besværliggjort af mange og forskelligartede Hindringer, var Byens Landhandel til Gengæld sikret den saa meget des tryggere fra Naturens Haand. Den havde sit lille, men sikre Opland i Øen Mors, og paa dette Omraade var dens Handelsherredømme uangribeligt. Borgerne vaagede da ogsaa med den største Skinsyge over, at ingen Uvedkommende her gik dem i Næringen, og ved talrige Brevskaber fik de gennem Tiderne denne deres Eneret omgærdet

med al den Sikkerhed, som kongelige Forordninger og Privilegier kunde give.

Vi har tidligere omtalt Kristian I.s Privilegier for Nykjøbing af 1459 og 1460, af hvilke det sidstnævnte allerede udtalte den senere bestandig fastholdte Sætning, at ingen maatte ligge og købslaa paa Mors andensteds end i Nykjøbing. Disse Privilegier blev stadfæstede af alle følgende Konger, i 1545, i 1560 og, da de originale Breve var brændte i den store Brand, atter af Frederik II 21. Juli 1568. Til Gengæld for denne Ene ret til Handel paa Mors skulde Borgerne være pligtige at falholde Humle, Staal, Salt og anden Nødtørft, som Bønderne paa Landet til deres Huses Ophold havde Behov, og at sælge dem det for en skellig Værd. Dog skulde det staa Bønderne frit for af Hallandsfarere og Norbagger at købe Tømmer og Deller til deres Huses Bygning og betale det med Korn og andre Varer, som de havde at afhænde, og som det ikke var forbudt at udføre af Riget. Dette Brev blev stadfæstet og udvidet 2. Maj 1571, og som en ny Indrømmelse til Nykjøbings Borgere maa det betragtes, at det Marked, som fra Arilds Tid havde været holdt ved Vestervig, men senere var bleven henlagt til Thisted, ved Brev af 2. Oktober 1573 atter henflyttedes til det gamle Sted, da det netop i Motiveringen heraf siges, at dets Afholdelse i Thisted havde været til stor Skade for Lemvig og Nykjøbing i Mors. Hvor strikst Nykjøbings Borgere holdt over disse Rettigheder, ses af en Dom fra Viborg Landsting 1580, i Følge hvilken de i Henhold til deres Privilegier havde anlagt Sag mod Raadmand Laurids Christensen i Viborg, fordi han havde tilforhandlet sig noget Korn paa Mors. Og endnu i det 19. Aarhundrede har Spørgsmaalet om Norbaggernes Ret til at drive Handel med Træfang ved Kysterne af Mors givet Anledning til Rettergang.

Hvorvel disse Privilegier blev stadfæstede af alle de følgende Konger, kom Overholdelsen af dem dog efterhaanden i Forfald, og i Slutningen af 17. Aarhundrede maatte Borgerne indgaa til Kongen med en Ansøgning om at faa Forbudet mod

Handel paa Landet indskærpet og kraftigere overholdt. I denne Ansøgning beretter Borgerne, hvorledes »deres Handel og Næring saa ganske er borttagen, at de ingenlunde kan subsistere, meget mindre Skat og Konsumtion udrede, af den Aarsag, at adskillige Forprangere indsnige sig under Landet med deres smaa Fartøjer, tilbringe Bønderne allehaande Købmandsvarer og derimod tage Korn og andre Varer af Bonden igen, alt imod de Købstaden givne Privilegier, ja det gaar endog saa vidt, at en Del arme Mennesker i Byen formedelst Kornets Fraførelse mange Gange ej saa meget Brød kan faa tilkøbs, de deres Hunger med kan lække.« — De ansøger derfor om, at deres tidligere Privilegier allernaadigst maa blive konfirmerede, og at enhver, som i Forprang betræffes, maa have sit Fartøj og Gods konfiskeret. Stiftsbefalingsmanden attesterer under 11. Januar 1698, at »Nykjøbing By er næsten den ringeste og sletteste Købsted udi Jylland, og at det er Sandhed, at en Del smaa Købmænd i Aalborg og ellers andre ledige Personer, som hverken skatter eller skylder til Kongen, drive Forprang paa Mors, hvad der strider baade imod Loven og Toldrullen og særdeles imod Frederik II.s Privilegier.« Efter dette fik Nykjøbings Borgerskab 19. Marts 1698 et aabent Brev, som paany fastslog, at Lossen og Laden paa Morsø ikke maatte finde Sted andensteds end ved Nykjøbing, samt indskærpede Forbudet mod Landprangeri. Aaret efter antog Borgerskabet en Mand ved Navn Hans Christian Steenwinchel til, for en Løn af 30 Rdlr. aarlig, at have Opsyn med, at intet ulovligt Landprangeri fandt Sted. — Reskriptet af 1698 stod ved Magt indtil 1839.

Men Staten skulde jo tage Hensyn til alle Sider. Det gik ikke an at begunstige Købstaden saaledes, at Landboerne kom til at lide derunder, og der har nu sikkert i de følgende Aar været nogen Uvilje paa Mors over den Eneret til al Handel paa Øen, som Nykjøbing saaledes havde erhvervet sig. Den 16. April 1722 indgik en Del Bønder i Mors Nørre Herred med en Klage til Kongen over, at Borgerskabet i Nykjøbing forbød Bønderne at forhandle deres Korn og bortføre det til andre Steder og

dertil at holde Baade og smaa Fartøjer, som de dog havde højlig fornøden, naar de skulde hente Træfang andre Steder fra. Desuden opskruede Borgerne deres Priser og forlangte den dobbelte Pris af Købmandsvarer mod andre Stæder, medens de kun gav den halve Betaling for Bondens Varer. Ogsaa var der mange Slags Varer, som Bønderne til sine Tider slet ikke kunde faa tilkøbs. — De anraabte derfor Kongen om Tilladelse til at købe og sælge, hvor de selv lystede.

Borgerne i Nykjøbing tog uhyre overlegent paa denne Klage. De indstævnede alle Underskriverne af Aktstykket til at lide Straf for deres ubeføjede Beskyldninger, samtidig med at de dog førte en stor Mængde Vidner fra Salling, Thyholm, Harboøre, Fur og selve Mors om Priserne paa deres Handelsvarer. Alle Underskriverne, 21 i Tallet, blev paa Herredstinget den 8. Marts 1723 tildømte hver at betale en Bøde af 2 Rdlr., og deres ubeføjede og ubevislige Klager skulde ikke komme Nykjøbings Borgerskab til Forklejnelse paa dets gode Navn og Rygte. — Klagerne hørte dog ikke op, fordi Nykjøbings Borgere havde faaet deres Ære rensset ved Dom, og et Faktum var det, at Bønderne paa Mors endnu i lange Tider maatte betale deres Varer dyrere, end man betalte dem andensteds i Landet. I den tidligere berørte Indberetning fra Amtsforvalter Caspergaard af 1735 hedder det saaledes herom: »Ellers holder denne Bys Borgerskab strikte paa deres Privilegier og ikke taaler eller tillader, at enten Aalborger-Mænd med Vare at opføre eller Vare igen at nedføre, anlægger med deres Skib og Gods andetsteds end i Nykjøbings Havn. Foruden, da det er et omflydt Land, er den gemene Bonde vel under nogen Slags Tvang, at han maa sælge sine Varer for ringere end paa andre fri Stæder, hvor de kan føre og køre dem til at faa mere.« Den samme Antydning af, at Byen i Virkeligheden flourer paa Landboernes Bekostning, kommer aabenlyst og meget stærkt frem i Stiftamtmand Skinkels Relation fra samme Aar: »Øboernes Næring og Tilstand er ikkun ganske slet,« siger han, »allerhelst den Købsted Nykjøbing, som paa denne Ø er beliggende, har saadant allernaadigste Privilegium,

at Beboerne og Bønder og gemene Folk ej maa sælge deres Varer til andre end til denne Købsteds faa Indbyggere og ringe Borgerskab, skønt de arme Bønder ej har fast andet at sælge og handle med end det ringe Korn, de kan avle, og derfor maa de tage, hvis de udi denne liden Købsted Negocierende vil give dem, som altid er ringere end det ellers sælges for i ganske Landet. Men hvis Varer, Bønderne igen skal købe af disse Borgere til deres Nødtørf af alle Slags som Salt, Humle, Tran, Hør, Hamp, Staal, Jern og Tømmer til deres Huse og Plovredskab, Brædder, Lægter og videre, det maa de betale dyrere end jeg tror nogen af Deres Majestæts Undersaatter i ganske Danmark, siden det er dem forbuden at handle med andre, der ej heller nogen Slags Fartøj fra Købstedet Aalborg, mindre fra Norge eller andre Steder, ved Landene maa anlægge, af hvem de selv sig slige Vare for en billig Pris kunde tilhandle, hvilket dog i forrige Tid har været allernaadigst tilladt ligesom det og endnu sker, at Købstedet Aalborg fournerer de fleste ved Limfjorden boende paa 12 à 16 Mile med omrørte behøvende Vare. Men disse indskrænkende Morsø Beboere maa eneste ligesom staa under Formynderskab af Nykjøbing og i alle Tilfælde under deres Medhandling udsuges, hvilket ej lidet kontribuerer ved Tidens Længde til dette Lands eller Ø's Fordærv og Aftagelse, saa det vel var ønskeligt, at det kunde blive udgjort, enten denne Købsted med Tiden kan ruinere Landet eller ej.«

Den eneste Følge af Amtmandens varme Indlæg for Landboerne blev den, at der i 1738 gaves Tilladelse til, at et Marked aarlig maatte afholdes paa Vejerslev Hede d. 24. Maj. Tidligere havde der ingen Markeder været paa Landet i Mors. I Nykjøbing holdtes et aarligt Marked d. 26. September, og i 1782 fik Byen Tilladelse til foruden dette at afholde to Markeder aarlig med Slagtekvæg og Gæs, nemlig d. 9. og 16. Oktober. Markederne holdtes paa Fælleden ved Kapels-Led. Samtidig havde Byen, men forgæves, ansøgt om at faa Markedet paa Vejerslev Hede afskaffet. — Byens Torvedag var i 1698 bleven fastsat til Torsdagen; men den maa snart være gaaet af Brug, siden

Danske Atlas siger, at Byen har ingen fast Torvedag. Nu for Tiden er Lørdagen den almindelige Torvedag.

Nykjøbing beholdt altsaa sine Privilegier — og det dermed følgende Odium. Endnu Provst Schade maa i sin Beskrivelse af Mors tage Borgerne i Forsvar. Efter at have omtalt Løgstør Grunde og Mangelen af Toldsted siger han: »Under saadanne Omstændigheder er det meget naturligt, at Nykjøbings Købmanden ikke kan holde Prisen med Aalborgeren, allermindst naar Varerne ere tagne hos denne, og at følgelig Landboen i Mors maa betale Købmandsvare dyrere i Nykjøbing, end om han umiddelbart handlede paa Aalborg. Skulde det forekomme nogen, at de Handlende i Nykjøbing tage vel mange Procent i Fordel, saa bør ovenstaaende dog i nogen Maade kunne tjene til Undskyldning.«

Men allerede paa den Tid havde det gamle Privilegium fra Kristian V.s Tid overlevet sig selv. Det krænkedes aabenlyst og i Smug og kunde ikke længer opretholdes. Da der i 1839 paany kom Anmeldelse om, at en Skipper ulovlig havde landsat en Ladning Trælast ved Skarregaard paa Øens Nordkyst, tog Amtmanden heraf Anledning til at foreslaa, at Reskriptet af 19. Marts 1698 blev ganske ophævet. Generaltoldkammeret sluttede sig hertil, og ved Resolution af 5. Juni 1839 blev det tilladt, at Losning af Varer fremtidig maatte finde Sted overalt paa Morsø.¹⁾

Udviklingen siden den Tid har udelukkende været til Nykjøbings Gavn. Hver Skranke, som faldt, har aabnet Byen nye Veje udadtil, og dens Handelsherredømme paa Øen har dog staaet uanfægtet. Det trængte ikke til at støttes ved Privilegier, og kun Hadet og Misundelsen mod den begunstigede Købstad er bleven berøvet sin Næring. Nu sejler Dampskibe ind fra Havene i Øst og Vest for at lægge til ved Nykjøbings Toldbod, og ved Færgen holdes Jernbanevogne, for hvilke Vejen staar aaben saa vidt over Jorden, som Skinnevejene gaar.

¹⁾ Kollegial Tidende 1839, 578 ff.

V. SKATTER OG BYRDER

I 16. OG 17. AARHUNDREDE.

DE Bidrag, som de danske Købstæder fra Middelalderens Slutning og til Enevældens Indførelse ydede til Staten, bestod dels i en fast aarlig Afgift, den saakaldte Byskat, dels i ekstraordinære Afgifter, der til bestemt Anvendelse, særlig i Krigstid, paalagdes en Gang for alle, og endelig i forskellige Naturalydelse og i Levering af Mandskab til Hær og Flaade.

Den aarlige Byskat af Nykjøbing var i 16. Aarhundrede 100 Mark danske Penge. I Begyndelsen af 17. Aarhundrede, da en anden Møntberegning var bleven indført, angives Nykjøbings aarlige Byskat til 33 Daler 21 β 4 d. Dette Skattebeløb blev afkrævet Byen i en samlet Sum, og Magistraten eller Takserborgerne besørgede selv Ligningen paa de enkelte Skatteydere. I Løbet af 17. Aarhundrede kom der ved Siden af denne gamle faste Skat flere nye til, idet de oprindelig ekstraordinære Paalæg efterhaanden gik over til at blive faste. Byskatten ophævedes kort efter 1660.¹⁾

Langt føleligere var de ekstraordinære Skatter, der opkrævedes, naar særlige Foranstaltninger gjorde det nødvendigt. Ligesom Byskatten paalagdes de i Reglen med et bestemt Beløb, som Byøvrigheden selv kunde fordele paa Borgerne; kun en enkelt Gang, kort efter Grevefejden, blev Nykjøbing som de andre Købstæder paalagt en Skat, der imod Sædvane udskreves

¹⁾ Historisk Tidsskrift 7, III, 160.

paa den Maade, at hver 20 Borgere skulde give 80 Lod Sølv, den rige hjælpe den fattige. »Og skulde Borgmester og Raad lægge Eder i Læg sammen, saa at det gaar ligelig til, og ikke de rige komme alle i Læg sammen, og ikke heller de fattige i Læg tilsammen. Dermed gør I os synderlig til Vilje og Eder selv storlig til Gavn og Fordel.« Anledningen til Udskrivning af Ekstraskatter var sædvanlig Krig eller Forberedelse til Krig, og f. Eks. under Syvaarskrigen fulgte Paabudene Slag i Slag.¹⁾ Bidragene udskreves ikke altid i Penge, men undertiden ogsaa i Naturalier som en Kobberskat eller Madskat. I 1566 maatte Nykjøbing saaledes levere 4 Skippund Kobber, de to Parter i Grydekobber, den tredie i Kedelkobber, til Anskaffelse af nyt Skyts i Stedet for det, der gik tabt ved den danske Flaades Stranding under Øland. Og i 1567 maatte Byen levere til Krigsfolket 100 Sider Flæsk, 1 Læst Oksekød, 1 Læst Faarekød, 4 Tdr. Smør, 6 Læster Øl og 6 Læster Brød.

En anden Form for Byernes Afgift til Staten var i 16. Aarhundrede Levering af Mandskab til Hær og Flaade. Ved en Mønstring over Hæren ved Kalmar St. Hansdag 1505 nævnes som nærværende 16 Mand fra Nykjøbing i Mors, og i 1515 skulde 20 Mand fra Nykjøbing ligeledes følge Kongen til Kalmar. I 1517 købte Byen sig fri for at sende Udbudsfolk til Sverig ved at betale 8 Læster Malt og 100 Mark i danske Penge, hvilket Beløb leveredes til Thile Pedersøn af Bramsted som Betaling for Krudt og Salpeter, han havde leveret Kongen.

Da Syvaarskrigen nærmede sig, kom der ogsaa Liv i Udskrivningen, særlig af Søfolk. I November 1561 udgik Brev til alle Købstæder ved Søsiden, deriblandt Nykjøbing, at da Kongen straks til Foraaret vilde lade Orlogsskibene udruste og løbe i Søen, skulde de skaffe Kongen alle de Baadsmænd, Skippere og Styrmand, der kunde faas i Byen, og sende dem til København, saa at de sikkert var der Paaskeaften. Ved et nyt Brev i Februar 1562 blev Antallet af Baadsmænd for Nykjøbings Ved-

¹⁾ Samlede Oversigter findes som Tillæg til V. A. Sechers »Forordninger og Recesser« I—IV.

kommende sat til 5. D. 22. Marts 1564 blev det paalagt Købstæderne til Brug paa Orlogsskibene at stille værgagtige Karle, vel rustede med Harnisk, gode Værger, Hager og lange Spyd, og sætte en Borgmester og Raadmand til at kommandere dem, samt møde med dem i København d. 16. April. Nykjøbing skulde stille 30 Karle. Til Sammenligning kan anføres, at Thisted ligeledes stillede 30, Aalborg 100, Skive 20, Hobro 15.

I 1565 blev der i Nykjøbing udskrevet 10 Baadsmænd og 2 Skibsbyggere, i 1566 1 Borgmester og 1 Raadmand og 20 gode Karle med Harnisk og Værger og vel stafferede, og i hvert af de følgende 3 Aar udskreves 10 Baadsmænd, 1 Bartskeer og 1 Spillemand, der under Ledsagelse af en Raadmand skulde sendes til København.

Udtagningen af dette Mandskab i Købstæderne skete enten af Magistraten eller af en dertil af Kongen udvalgt Mand. De udskrevne trakteredes med et Par Tønder Øl og blev derpaa ekviperede for Byens Regning: Dragten bestod af en Pjækkert, Bukser og Nederhoser, og som Værge til Baadsmændene en Kaarde og en Økse. Naar Afrejsens Dag kom, fik de Penge paa Haanden af deres Sold, desuden Tærepengene til Rejsen og atter en Tønde Øl til Afsked. Saa blev de edsfæstede, at de vilde tjene Kongen af Danmark samt Raad og Rige hulde og tro, og med et eller to Magistratsmedlemmer som Førere drog de saa afsted. Det var nødvendigt, at de var under Øvrighedens Opsigt, indtil de var rigtig afleverede. Thi Lysten hos det udskrevne Mandskab til at komme i Krigstjeneste var i Reglen ikke stor — lige saa lidt som hos Byen til at udrede Udgifterne derved. Af de i 1569 fra Nykjøbing udskrevne 10 Baadsmænd med Bartskeer og Spillemand, mødte ved Mønstringen i København — ikke en eneste.¹⁾

Efter Syvaarskrigens Slutning udskreves Baadsmænd i vekslende Antal, 4—7 ad Gangen, og med nogle Aars Mellemløb Aarhundredet ud. Efter Aar 1600 bliver Udskrivningen sjældnere, og der forlanges aldrig mere end en eller to ad Gangen.

¹⁾ Historisk Tidsskrift 2, I, 182.

Endda var det meget usikkert, om disse mødte, og hverken Magistraterne eller Lensmændene tog sig synderlig alvorligt af Kongens Breve. I det mindste faar man Indtryk af meget idylliske Forhold ved at læse en Undskyldningsskrivelse, som Lensmanden paa Hald, Knud Gyldenstjerne, i 1619 tilskrev Kristian IV i Anledning af, at et Par Skibstømmere, som Kongen to Aar i Træk havde rekvireret fra Nykjøbing, endnu ikke havde indfundet sig. Den ene af de udskrevne havde det første Aar taget Bunden ud af en Mands Skib, forinden Kongens Brev var kommet, ligesom ogsaa Plankerne af et andet Skib, som begge vilde være bleven fordærvede, hvis han skulde have forladt det paabegyndte Arbejde. Gyldenstjerne havde derfor tilladt ham, at han denne Sommer maatte blive hjemme og »føre« paa de nævnte Skibe; men at han ogsaa sidste Sommer var bleven hjemme, havde han gjort paa sin egen Haand. — »Hvad den anden, Just Andersen, angaar, da er han ikke Skibstømmere, men Byens Klokker, der vel kan flikke noget paa en Baad og ogsaa selv bruger Fiskeri.«

Sidste Gang, der blev udskrevet Baadsmænd i Fredstid, var i 1631. Kort efter blev det tilbudt de Købstæder, som ønskede det, at faa Udskrivningen afløst mod en aarlig Skat, og Nykjøbing tilbød for sit Vedkommende at betale 10 Rdlr. aarlig i dette Øjemed. I Magistratens Skrivelse af 28. Februar 1634 fremstilles dette Tilbud som en stor Opofrelse fra Byens Side, eftersom »denne Sted er liden og ringe og formaar ikke uden nogle faa og smaa Skuder at udrede, . . . hvorudover her underholdes ganske faa Baadsfolk.« Kongen saa dog anderledes paa Tilbudet; da Baadsmændsskatten blev paalagt ved aabent Brev af 23. Marts 1635, ansattes Nykjøbing til 26 Rdlr.

For et kortere Tidsrum forsøgtes ogsaa i Midten af 16. Aarhundrede en Genoplivelse af den middelalderlige Ledingspligt: at Købstæderne stillede Orlogsskibe til Kongens Flaade. Forsøget blev dog ikke af lang Varighed.

23. Februar 1555 udgik Kongebrev til alle Købstæder: »Vider, at for de mangfoldige Klagemaal, som har været for os af vore

Undersaatter og andre søfarende Folk, som søge deres Næring og Bjering til Søs, at de ofte overfaldes af Sørøvere og andre Udliggere, røves og fratages hvad de have med at fare, som mange af vore Undersaatter i disse forgangne Aar tit og ofte vederfaret er; da paa det at vore Strømme maa holdes rene, saa at vore Undersaatter, saa vel som andre søfarende Mænd, der sejle paa deres rette Rejser, maa fare med Fred, ere vi vorden tileens med vort elskelige Danmarks Riges Raad, at vi i denne tilkommende Sommer ville lade udrede nogle vore Orlogsskibe med vore Undersaatters Hjælp, som skulle løbe ud i Søen for at beskytte og haandhæve den søfarende Mand og nedlægge de modtvillige Skalke og Sørøvere, som tage fra vore Undersaatter og andre i Søen, og, dersom vore Fjender ville foretage noget imod os, at vi da saameget desbedre kunne gøre dem Modstand.« — Skibene skulde forsynes med Skyts, Krudt og Lod samt gode, værgagtige Karle med Vaaben og Væрге og Proviant for 4 Maaneder, og de skulde være i København inden 19. Maj. Nykjøbing, Thisted og Skive skulde i Forening stille 1 Skib paa 32 Læster med 32 Mands Besætning og 26 Aarer. Af en Besigtelse over den samlede Flaade ses, at dette Skib rigtig blev leveret, dog kun med en Besætning af 24 Mand.

I Sommeren 1555 var denne Købstadflaade under Mogens Gyldenstjernes Anførsel paa Tøgt mod Sørøvere, men det synes ogsaa at være den eneste Gang, den kom til Anvendelse i krigerisk Øjemed. I 1556 blev det vel tilholdt Købstæderne at lade afhjælpe de Brøst, som forrige Sommer var fundne paa de udrustede Skibe, men der meldes intet om, at de blev udbudte. I 1557 fik Nykjøbing ligesom andre Købstæder Brev om, at de ikke efter tidligere Befaling skulde udruste det Orlogsskib, som de med deres Medredere var takserede for, men at de kun skulde forskaffe sig et godt Skib og have alt Tilbehør rede for paakommende Tilfældes Skyld. Og paa en Maade, som de mindst havde tænkt, fik Borgerne i Nykjøbing kort efter Brug for Skibet; thi da Byen var brændt i 1560, var det dette

Skib, som med Kongens Tilladelse blev sendt til Norge for at hente Tømmer til dens Genopførelse.

Ved Syvaarskrigens Udbrud blev det paany paalagt Købstæderne at stille Orlogsskibe, og Nykjøbing blev nu ved Brev af 1. April 1563 lagt i Læg med Thisted, Lemvig, Ringkøbing og Holstebro, at de i Forening skulde stille 1 Skib. Det er sidste Gang, der tales om en saadan Skibsudskrivning i Købstæderne, og det er tvivlsomt, om de i 1563 udskrevne Skibe nogensinde kom til at deltage i Krigen. Nykjøbing og de 4 Medredere lod i Sommeren 1563 et nyt Skib bygge efter Kongens Befaling; men allerede ved Fastelavnstide 1564 var det afgjort, at det ikke skulde benyttes mod Fjenden, og Borgerne fik da Tilladelse til at sælge det. Laurids Klyn i Thisted og Niels Mikkelsen i Nykjøbing købte det, og sidstnævnte solgte atter 1. Februar 1565 sin Halvpart af Skibet til Fru Jytte Podebusk paa Vosborg.¹⁾ Senere høres ikke Tale om Orlogsskibe i Nykjøbing.

En tredje Form, under hvilken Købstæderne i 16. Aarhundrede bidrog til Rigets Hærvæsen, var ved at modtage Soldater i Indkvartering eller Borgeleje. Som oftest leveredes disses Underhold in natura, undertiden afgjordes det dog med en samlet Pengesum, for hvilken de Soldater, Byen skulde have haft i Indkvartering, blev underholdte paa andre Steder. Saaledes betalte Nykjøbing i 1518 260 Mark »for Rytterhold, som de skulde have holdet«, og i 1539 blev det paabudt Byen som andre Købstæder at holde Landsknægte eller give Penge i Stedet. Gennem hele det 16. Aarhundrede træffes jævnlig Soldater i veksellende Antal, 6, 10 eller 20 ad Gangen, indkvarterede i Nykjøbing. Ved en enkelt Lejlighed, i 1573, bemærkes det i Kongebrevet herom, at ingen af de Krigsfolk, som sendes Byen til Herbergering og Underhold, er berettiget til mere end 6 Potter Øl daglig. Ved Aar 1600 blev denne Form for Beskatning afløst af en fast Pengeafgift. Byen takseredes endnu bestandig for et vist

¹⁾ Personallistorisk Samling (Gyldenstjerne) i Rigsarkivet.

Antal Bøsseskytter, men disses Underholdning ydedes kontant som Borgeleje Penge.

En ejendommelig Form for Beskatning var endnu i 16. Aarhundrede det saakaldte Nathold, som bestod i, at Købstæder og Lensmænd underholdt Kongen og hans Følge paa de den Gang hyppige Rejser gennem Landet. Selv om Kongen i Reglen ikke naaede op til den afsides liggende Morsø, slap Nykjøbing dog ikke for at udrede sin Andel af Udgifterne ved hans Underhold. Under Kongens Rejse i Jylland 1545 var det i Forvejen bestemt, at Nykjøbing skulde underholde ham 1 Nat i Viborg, med Aftensmaaltid Søndagen næst efter St. Pouls Dag og Middagsmaaltid den følgende Mandag. I 1546 underholdt Nykjøbing og Thisted i Forening Kongen 1 Nat i Viborg, og i 1552 underholdt Nykjøbing alene ham og hans Følge en Nat sammesteds med Mad og Øl samt Hø, Havre og Straafoder til Hestene.

Foruden saaledes at yde Bidrag til Underhold af Kongens Krigsfolk var Købstæderne pligtige til hjemme i Byen at holde en forsvarlig Borgervæbning. Herom udgik et Kongebrev i 1537, at Borgerne i Købstæderne skulde holde sig rustede med Harnisk, Rør og lange Spyd og selv udvælge en Borgmester eller Raadmand til at være deres Hovedsmand. Lejlighedsvis afholdtes Mønstringer over det vaabenføre Mandskab, og i 1554 blev det paabudt, at saadanne Mønstringer skulde afholdes aarlig den første Onsdag i Maj Maaned.

Det ældste Mønstringsregister, der haves fra Nykjøbing, er fra 1556, da Mandskabet fra Købstæderne og Herrederne under Halds Len mønstredes paa Røgelhede i Fjends Herred. Nykjøbing stillede ialt 119 Mand, nemlig:

- 1 Fændrik (Niels Mikkelsen),
- 21 Mand med Hagebøsser og Telrør,
- 20 med Spids og Harnisk,
- 25 med Harnisk og Hellebard, og
- 52 med Hellebard men uden Harnisk.

Bevæbningen »Telrør« forekommer ikke andensteds end i

Nykjøbing og nævnes her kun denne ene Gang.¹⁾ Det har været en Art Skydevaaben.

I 1588 var Borgervæbningen steget til 125 Mand, hvis Bevæbning var saaledes:

- 53 Hageskytter,
- 23 med Harnisk og Spids,
- 2 med Slagsværd,
- 47 med Hellebarder eller Fjederspyd.

Man ser, hvorledes Ildvaabnene har bredt sig siden 1556, medens de harniskklædte er i Tilbagegang. — De enkelte Borgere nævnes ved Navn i disse Mønstringslister, og man træffer her allerede mange af de Slægtsnavne, der senere bestandig kommer igen i Nykjøbings Historie. I 1588 nævnes saaledes: Jens Skov, Quist Olufsen, Niels Klog, Christen Fursmand, Anders Hestbæk. Endvidere findes saadanne Navne som Mikkel Bleg (Blik?) og Ingermand Kamphus, den ene af de to, der møder med Slagsværd. Byens Borgmestre, Oluf Andersen og Morten Lauritsen, var takserede for Harnisk og Spids.

I 1600 stillede Nykjøbing kun 85 Mand, nemlig:

- 48 Hageskytter,
- 17 Harniskmænd med Spidser, og
- 20 Mand med Hellebarder.

Til Sammenligning kan anføres, at i det samme Aar stillede Sæby ligeledes 85 Mand, Holstebro 76, Hjørring 70, Ringkøbing 66, Skive 60, Lemvig 54, Mariager 50 og Hobro 49. Højest af de jyske Byer staar Aalborg med 512 Mand; Thisted stillede 91, deraf de 4 med Slagsværd, hvilken Bevæbning allerede den Gang var gaaet af Brug i Nykjøbing.

I Mønstringslisten fra 1624 nævnes først Borgervæbningens Officerer, nemlig:

- Andreas Gyldenbjerg, Hopmand,
- Andreas Badskær, Lieutenant,
- Niels Aand, Fændrik, og
- Enevold Glarmester, Korporal.

¹⁾ Historisk Tidsskrift 2, I, 219.

Desuden nævnes en »Rodemester« i Spidsen for hver af de tre Vaabenarter.

Mandskabet talte 116 Mand med følgende Bevæbning:

61 Hageskytter med lange Bøsser, Stormhatte, Sideværge, Felttegn og Gehæng.

13 med Harnisk, Langspidser og Felttegn.

42 med Hellebarder, Sideværge, Felttegn og Gehæng.

Byfogden Rasmus Pedersen og Borgmester Jens Gregersen var takserede for Hageskytter, medens den anden Borgmester Anders Pedersen stod blandt Harniskmændene. Af kendte Nykjøbingnavne findes her Jens Vinter, Niels Klog, Christen Bodsen, Byrge Nielsen, Jens Skov, Christen Smed (der faa Aar efter gjorde sit Navn berømt i Kejserkrigen), Peder Hestbæk, Christen Krog, Christen Ingermand, Bolle Christensen o. s. v.

Hver Borger skulde selv anskaffe og vedligeholde de Vaaben, han var takseret for; men ofte ejede ogsaa Byen selv et Forraad af Angrebs- og Forsvarsvaaben til Borgernes Brug, hvilke i saa Fald opbevaredes paa Raadhuset. Det var paa Raadhuset i Nykjøbing, at Christen Smed hentede det Sværd, hvormed han nedlagde »Krabaterne« i 1629.

Et mærkeligt Fund, som i 1857 blev gjort i Nykjøbing, kunde tyde paa, at Byen i en, dog langt ældre Tid, endog har været forsynet med Artilleri. Ved Nedbrydningen af et Hus, den saakaldte »Trommesal« i Holgersgyde, fandtes i Grunden tre Kammerstykker til en middelalderlig Bagladekanon. De vejede omtrent 1 L $\overline{w}$ Stykket, var 6 $\frac{1}{2}$ Tommer høje og lignede nærmest et Jærnkruis med en stor Hank paa Siden og en noget smallere Hals foroven. Et Eksempel af dem blev sendt til Oldnordisk Museum, der straks oplyste, hvad deres Bestemmelse havde været, og anslog deres Alder til over 400 Aar. Skulde der muligvis i dette Fund ligge en Antydning af, at Byens ældste Raadhus, om hvis Beliggenhed vi ellers intet ved, har staaet paa den Grund, hvor »Trommesalen« senere blev bygget? Holgersgyde gaar over det i Middelalderen stærkt be-

byggede Terræn ved Aæn, hvor Helligaandshuset, Provst Henriks Gaard og Raadhuset efter 1546 har ligget.

Efterhaanden som det 16. Aarhundredes mange forskellige Naturalieydelse gik af Brug, opdukkede stadig nye Pengeskatter under forskellige Navne. Sammen med Baadsmændsskat og Borgelejepege i 17. Aarhundrede nævnes Unionsskat (1639—42), Matrikelskat, Saltkat, Konsumtions- og Folkeskat, Krigs- og Defensionsstyr, Prinsessestyr, Forstrækninger (∴ Tvangsaaen) o. s. v. Listerne over alle disse Pengeskatter lærer os ikke synderligt om Byens almindelige Tilstand og Udvikling; derimod giver de gode Bidrag til Byens Personalhistorie ved deres Fortælling om hver enkelt Borgers økonomiske Kaar; og vi kan gennem dem følge de ledende Slægters og Handelshuses Skæbne indenfor det lille Samfund.

VI. BYENS BORGERE.

SAA længe Nykjøbing havde sin egen Magistrat, træffer vi, som venteligt var, Byens mere fremtrædende Borgere som Medlemmer af Raadet; og selvfølgelig var disse alle Handelsmænd, aldrig Haandværkere. I Slutningen af 16. Aarhundrede er det Navne som Bonde, Bodsens, Skræder, Skriver, Fursmand, Klog og Blaahjerg, vi hyppigst træffer inden for Raadsmedlemmernes Kreds. Jens Skræder var sammen med Morten Klog Nykjøbings Repræsentant ved Prins Kristians Hylding i Viborg 15. Juni 1584, og i 1589 gjorde han sig paa en tiltalende Maade bemærket fremfor sine Medborgere ved at tilbyde at give Skolens Hører Kost en Dag om Ugen og ligeledes at hjælpe trængende Skoledisciple.¹⁾ En Jens Skriver, Borger i Nykjøbing, fik 1569 et aabent Brev, hvorved han formedelst sin Armod og den Sygdom, der er tilstødt ham paa Rigens Rejse, fritages for al Skat og borgerlig Tynge i 2 Aar. Peder Skriver var Raadmand i Aarene 1584—88, Jens Sørensen Skriver Raadmand i 1616, da han laante 5 Daler af Latinskolens Penge og derfor pantsatte en stor Kobberkedel, og Søren Skriver var Raadmand 1640. — I 17. Aarhundrede træffer vi som Medlemmer af Raadet Rasmus Holst 1608, Jens Jensen Holst 1648 og Rasmus Rasmussen Holst 1650—55. Endvidere Peder Andersen Hestbæk 1614—28, Andreas Gyldenbjerg, der

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 776.

i 1624 var Hopmand for Borgervæbningen, den rige Laurids Jensen, hvis Formue ved Skifte efter hans Hustru i 1659 blev opgjort til 11,000 Rdlr., og som ejede meget Jordegods i og udenfor Mors, derimellem Vejrmøllen paa Vettelsør, og Jens Nielsen Lillebonde, der i 1615 skænkede 250 Rdlr. til Lørdags Aftensang i Nykjøbing Kirke, og i 1620 atter skænkede Kirken 2 Huse i Byen og 10 Agre paa Nykjøbing Mark; han var gift med Mette Jensdatter Skov og døde i Viborg 1623. Ogsaa den stridbare Anders Jensen Krag var Medlem af Raadet.

Efter Enevældens Indførelse giver de hyppigt paalignede Ekstraskatter god Oplysning om de enkelte Borgeres Formuesforhold. En almindelig Oversigt over Indbyggernes Kaar faar vi saaledes i 1676, da der i Anledning af den skaanske Krig blev paalignet en Krigsstyr paa den Maade, at alle Landets Familier stiftsvis inddeltes i 10 Klasser, af hvilke hver Klasse havde sin bestemte Sum at betale. I Aalborg Stift fandtes 25 Familier af 1ste Klasse, der hver skulde udrede 243 Rdlr., og 40 af 2den Klasse, hvis Takst var $182\frac{1}{2}$ Rdlr. Af disse Klasser fandtes dog ingen i Nykjøbing. I 3die Klasse (84 Familier à 121 Rdlr. 4 ſ) fandtes i Nykjøbing 1, nemlig Borgmester Hans Nielsen Aarøe; i 4de Klasse (91 Rdlr.) fandtes ingen, og i 5te (61 Rdlr.) 1, nemlig Raadmand Hans Jensen. I 6te Klasse (45 Rdlr. 3 Ort) fandtes Præsten Hr. Iver Jacobsen og 3 Borgere, Niels Olufsen Vester, Byrge Knudsen og Christen Pedersen Gulerup. I 7de Klasse ($30\frac{1}{2}$ Rdlr.) fandtes 7 Familier, derimellem Unge Niels Erslev, Christen Nielsen Færgemand og Morten Olufsen Quist, i 8de (15 Rdlr. 1 Ort) ligeledes 7, og midt imellem 7de og 8de er Raadmand Niels Nielsen Erslev indført med 20 Rdlr. I 9de Klasse (11 Rdlr. 3 Ort) fandtes 7 Familier, i 10de (7 Rdlr. $2\frac{1}{2}$ Ort) 10 Familier, derimellem Byfogden Mads Skyldal. Under alle Klasserne staar endnu 83 Skatteydere, hvis Afgift varierer fra 6 Rdlr. til 16 ſ , der var det laveste Beløb, som blev paalignet. Den hele Krigsstyr af Nykjøbing beløb sig til 998 Rdlr. 2 Ort 12 ſ .

Saa længe Borgmester Hans Nielsen Aarø levede, var han Byens største Skatteyder. Ved Ligning af Krigshjælpen i 1683 var Rækkefølgen saaledes: Borgmester Hans Aarø, Christen Nielsen Færgemand, Niels Olufsen (Vester?), Christen Pedersen Gullerup, Morten Olufsen Quist og Byfoged Søren Gregersen. I 1688 betalte Hans Nielsen Aarø 10 Rdlr. i Defensionsstyr, medens den næststørste Skatteyder Niels Olufsen kun betalte 4 Rdlr. Ved Krigsstyrens Taksering 1710 har Ligningsmændene, foruden at sætte hver Skatteyder til et vist Beløb, tillige vedføjet nogle Bemærkninger om hver enkelt af dem. Efter Tidens Skik er disse Bemærkninger holdt i en klagende Tone, og muligvis har Forholdene ikke været slet saa bedrøvelige, som Ligningsmændene skildrer dem:

Sognepræsten Mag. Christen Meldahl, kun ringe Tilstand, har 6 Børn.

Peder Nielsen og Søren Nielsen Børgesønner, Brødre, ejer en Skude, bruger liden Handling, af temmelig Tilstand.

Peder Christensen Gulderup, bruger ringe Handling.

Claus From, bruger Handling, maadelig Tilstand.

Jacob Mortensen Quist, nærer sig af liden Handling og Avling.

Rector Scholæ, Niels Simonsen, ganske ringe Indkomster.

Kapellanen Hr. Jens Nielsen Karmark, en fattig Mand, mange Børn og ringe Indkomst.

Byfoged Rasmus Christensen, en fattig, forarmet Mand.

Christian From, Collega, en Ungkarl, haver ganske lidet at leve af.

Inger Sidenborg, en fattig Præsteenke af ringe Vilkaar, ejer ej andet end den liden Pension, hun af Kaldet nyder.

Morten Mortensen Quist, en fattig Mand med mange smaa Børn, haver nylig ved ulykkelig Ildebrand mistet sit Hus.

Hans Hansen Organist, fattig, haver ingen Løn.

Christen Skiødt, Klokker, fattig og forarmet.

O. s. v.

I Aarene 1710—20 kappes Oluf Mortensen Quist og de to Børgesønner om den øverste Plads paa Skattelisten. 1750—60 staar i Reglen Niels Erslev øverst; efter ham kommer Rasmus Skallerup, Niels Olufsen, Peder Sund, Christen Krog og Quistgaard. — En Parykmager nævnes i 1757.

I »Danmarks Handels-Spejl« fra 1766 nævnes 17 Handlende i Nykjøbing, hver med en liden Vedtegning, f. Eks.:

Hr. Søren Buchhave, handler med fede og grove Vare samt Hør.

Hr. Mads Draabye, sorte og røde Kar samt Træsko.

Hr. Frederik From, Korn og fede Vare.

Mad. Krog og Søn Niels Nielsen, Korn og fede Vare, Tømmer, Hør og Isenkram, som er Bondens Gadding.¹⁾

Hr. Michel Møller, Bondekram. — O. s. v.

I en senere Udgave af samme Bog fra 1780 nævnes kun 14 »Købmænd og Handlende«.

Enkelte Handelshuse vedblev gennem flere Generationer at høre til de ledende i Byens Forretningsverden, og deres Medlemmer har, som det ses af Fadderlisterne i Kirkebogen, udgjort et By-Aristokrati, der plejede Omgang indbyrdes eller sammen med Embedsmændene. Til disse hører Familien Erslev, der i over 100 Aar indtog en fremskudt Plads blandt Nykjøbings Borgerskab. Alle dens her bosatte Medlemmer hed Niels til Fornavn.

En Niels Nielsen Erslev har paa Nykjøbing Bys Vegne underskrevet Suverænitetssakten af 10. Januar 1661 uden dog, som det synes, paa den Tid at have været Medlem af Raadet. Thi det er antagelig den samme, som i 1671 indgav Ansøgning til Kongen om at blive beskikket til Raadmand, hvilket Andragende han motiverer ved, at der paa den Tid kun fandtes 3 Raadmænd i Byen, medens der tidligere havde været 6 eller 7, og med en Henviisning til, at han i 30 Aar, baade i Freds- og i Fejdetid, havde skattet og skyldet som en af de bedste og ældste Borgere i Byen. Hans Ansøgning blev bevilget, og 9. Januar 1672 fik han Bestalling som Raadmand, hvilken Stilling han beklædte til sin Død 1681. Han synes dog ikke at have haft megen Glæde af den attraaede Værdighed: thi efter hans Død beretter hans Enke Ane Jakobsdatter († 1688) i en Klage over Borgmester Hans Nielsen Aarøe, at i de 9 Aar, hendes Husbond havde været Raadmand, »havde Hans Nielsen gjort ham største

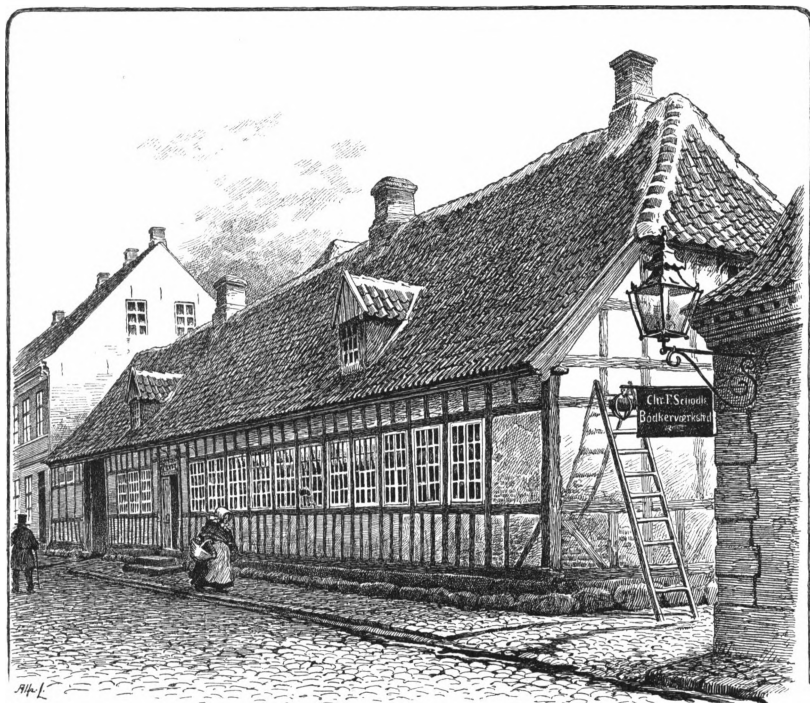
¹⁾ Gadding eller Ganning =: Glæde, Gavn.

Fortræd, fordi han ikke imod Borgerskabet vilde samtykke med ham.« — Paa Ansøgningen i 1671 underskriver han sig »Niels Nielsen Erslev den Ældre«. Der har altsaa allerede paa dette Tidspunkt været en Borger i Byen, som hed Niels Nielsen Erslev den Yngre, og det er da antagelig denne, som ved Brev af 10. Marts 1674 fritages for borgerlige og Byens Bestillinger paa Grund af hyppig og langvarig Udeblivelse udi sin Nærings Søgelse til Søs. Denne »Niels Erslev den Yngre« fik i 1686 Skilsmisdom paa Aalborg Konventshus over sin utro Hustru og døde 1688, 69 Aar gammel. En tredie Niels Nielsen Erslev, en Søn af Raadmanden, blev i 1690 gift med Maren Christensdatter Gullerup, der døde 1715. Han nævnes senere som »Gamle Niels Erslev« og døde 1731. Samtidig med ham levede »Unge Niels Nielsen Erslev«, der i 1730 fik Oprejsning paa en af Byfogden i 1727 sluttet Skifteforretning efter hans Mormoder afg. Anne Pedersdatter, som var Enke efter Peder Nielsen Gunderslev. Han nævnes i 1743 som lille Købmand; dog holdt han dengang 2 Dreng, 2 Piger og 2 Heste. Han levede endnu i 1762 som en af Byens største Skatteydere og var i dette Aar Ejer af 69 Tdr. Hartkorn Bøndergods, deriblandt Galtrupgaard. Og da han kort efter døde, efterlod han sig en betydelig Formue. En Søsterdatter af ham, Engel Marie Holm, der boede i Amsterdam, arvede saaledes for sit Vedkommende 2440 Rdlr. efter ham. Hans Enke Ingeborg Hansdatter, der i Kirkebogen kaldes »Madame« ligesom hans Datter kaldes »Jomfru«, ægtede i 1764 Handelsmand Christen Sund i Nykjøbing.

Familien Quist forekommer allerede i 16. Aarhundrede i Nykjøbing, og da, som senere, førte dens Medlemmer Fornavnene Oluf og Morten. En Morten Olufsen Quist døde i Nykjøbing 1686, kun 47 Aar gammel; hans Enke Anne Jacobsdatter fortsatte Forretningen; hun købte i 1691 en øde Gaard, kaldet Quadsgaard, i Tødsø Sogn, og i 1717 var hun sat i Skat af 2 Tjenestefolk og 2 Heste. Hendes Søn Oluf Mortensen Quist styrede paa den Tid Moderens Forretning, men blev senere selv en af Nykjøbings største Handelsmænd og en stor Jordegods-

ejer. I 1714 købte han Aarbæk Mølle af Kaptejn Albrecht Deichmann til Hegnet. I 1715, da Ryttergodset i Aalborg Stift blev bortsolgt ved Auktion, købte han 1 Gaard og 1 Gadehus i Tøving, 1 Gaard i Fredshøj (Fredsø) og 2 Gaarde i Erslev. Da ligeledes Kronens Kirker bortauktioneredes i 1719—20, købte han Dragstrup og Skallerup Kirker med Tiender og Jordegods, ialt for

Gammel Købmandsgaard i Nykjøbing.

over 1000 Rdlr. 1721 fik han Part i Tødsø Kirke, og senere var han tillige Ejer af Alsted Kirke. I 1724 købte han Fæggeklit, og da han døde i 1727 i en Alder af 59 Aar, efterlod han sig ialt 277 Tdr. Hartkorn Bøndergods paa Mors. Han havde i 1721 ægtet Malene Nielsdatter og efterlod sig en 6aarig Søn Morten Olufsen Quist. Som Værge for ham nævnes Morten Mortensen Quist, formodentlig Drengens Farbroder. Ogsaa han var Handelsmand og havde i 1706 købt Halvparten af en Skude af Byskriver

Peder Bartramnsen i Thisted; senere blev han ogsaa Ejer af den anden Halvpart. Men han var ikke saa heldig som Broderen og naaede aldrig nogen synderlig Velstand. Hans Ejendom brændte, uden at han derfor som de andre brandlidte nød nogen Frihed, og i 1717 opføres han mellem de forarmede, som ikke kan svare nogen Kopskat. Som Værge for den lille Morten Olufsen søgte og fik han i 1728 Tilladelse til at lade alt Oluf Mortensens Jordegods bortsælge ved Auktion.

Til de driftigste Handelsmænd i Nykjøbing i 18. Aarhundrede hørte de to Brødre Søren Nielsen og Peder Nielsen, der førte Familienavnet Børgesen. Faderen Niels Børgesen, hvem Niels Nielsen Erslev den Ældre i 1665 havde givet Skøde paa en Gaard i Vestergade, maa være død før 1684, da han ikke findes mellem begravede i den fra dette Aar bevarede Kirkebog; hans Enke Anne Pedersdatter døde 1707. De havde 4 Sønner: Børge, Christen, Søren og Peder. Børge, som efter Navnet at dømme har været den ældste af dem, var født 1663 og døde 1706. Ogsaa Christen er formodentlig død tidlig; thi han nævnes kun en enkelt Gang, da han og de andre Brødre i 1703 kvitterede for Modtagelsen af nogen Arv, der var tilfaldet dem efter deres Farbroder Børge Knudsen, deriblandt Farbroderens Gaard paa Østergade. Søren Børgesen var født 1665, Peder Børgesen 1666. De to Brødre forblev begge ugifte og drev siden bestandig Handel i Fællesskab. De opnaede en betydelig Velstand, og i 1717 opgives deres Formue saaledes:

Huse og Grundsteder .	133	Rdlr.
Markjorder	80	—
Skiberomme	300	—
Høvder	50	—
Bohave	200	—
Udskibningsgods	500	—
Østermølle	245	—

Ialt. . 1508 Rdlr.

I samme Aar betaler Peder Børgesen Kopskat og Krigsstyr for sig selv og »en Broder, som sejler«. Formodentlig har altsaa

Gadedøren til den gamle Købmandsgaard S. 145.

Bogstaverne betyder: Niels Quistgaard — Ellen Margrethe Bang.

Søren Børgesen paa gammeldags Vis selv ført det Forretningen tilhørende Handelsskib.

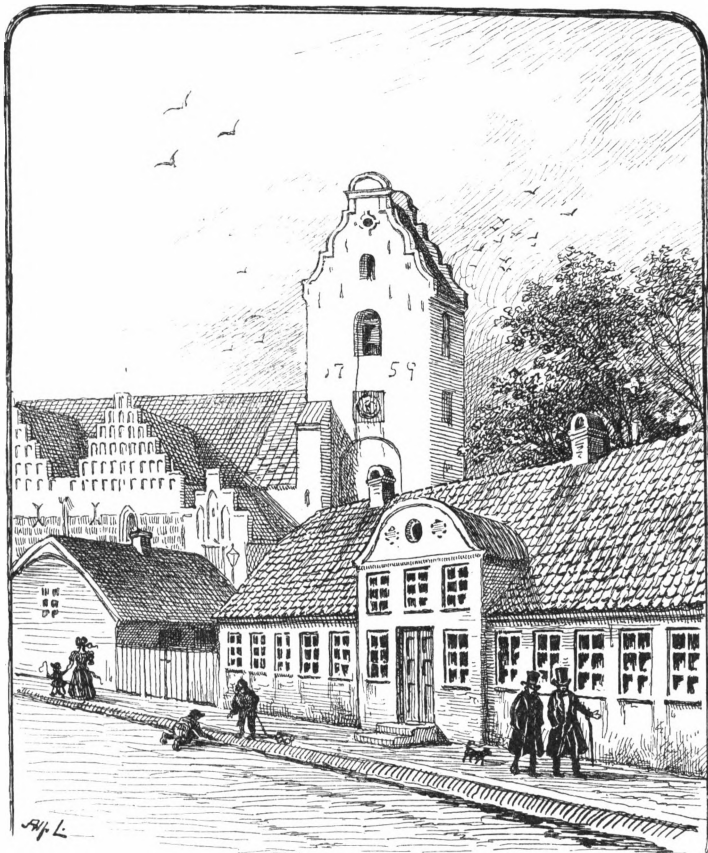
I 1726 købte Brødrene i Forening Solbjerg Kirke, i 1738 Vejerslev Kirke, og fra 1743 var de Ejere af den komplette

Sædegaard Frøslevgaard. Samtidig ejede Søren Børgesen Fæggekliit, ligesom han paa Auktionen efter Oluf Mortensen Qujst i 1728 havde købt Dragstrup og Skallerup Kirker. — Peder Børgesen døde i Nykjøbing 1748, Søren Børgesen paa Frøslevgaard 1754. Aaret før havde han gjort sit Testamente, i hvilket han bestemte, at der af Frøslevgaard bestandig skulde uddeles til de fattige i Nykjøbing 5 Rdlr. til hver af de tre store Højtider. Frøslevgaard tilfaldt en Slægtning af ham, Niels Mortensen Børgesen, der allerede nævnes som Medejer af Gaarden fra 1748, og som tillige var Ejer af Aarbæk Mølle. Han var gift med Karen Hvistendal, der efter hans Død 1764 oprettede et Legat paa 1000 Rdlr. for 4 fattige Enker i Nykjøbing og gav 100 Daler til Kirken mod Forpligtelse til at vedligeholde de 4 Brødres Gravsteder paa Nykjøbing Kirkegaard. Hun overlevede sin Søn Peder Nielsen Børgesen, der døde paa Frøslevgaard 1769. — Under et Dokument fra 1734 (Apotheker Warbergs Testamente) er Søren Børgesens Segl bevaret. Det viser en kvindelig Figur med et Anker i højre og en ikke afbalanceret Vægtskaal i venstre Haand, samt Bogstaverne S. N. S. B.

I Slutningen af 18. Aarhundrede var Niels Olufsen blandt de mest velhavende Borgere. En Købmand Oluf Nielsen, der i 1743 svarede Skat af 2 Dreng, 2 Piger og 2 Heste, var formodentlig hans Fader. Selv blev han i 1749 gift med Maren Andersdatter Tøttrup fra Dueholm. Samme Aar havde hans Handelsdriftighed bragt ham i en meget mislig Situation, idet han, trods den grasserende Kvægsyge og de i den Anledning udstedte Forbud, havde indkøbt 20 Stude paa forskellige Steder i Salling og ved Nattetider praktiseret dem over paa Mors. En særlig Kommission blev nedsat til at paadømme denne Sag, og Niels Olufsen tilstod sin Forseelse. Men inden nogen Dom var faldet, havde han anraabt Kongen om Naade, hvorpaa Sagen ved kgl. Resolution af 25. Marts 1749 blev hævet og Niels Olufsen befriet for videre Tiltale imod at betale Sagens Omkostninger med 390 Rdlr. Han var som de andre Købmænd i Nykjøbing paa den Tid tillige Jordegodsejer og havde i 1762 ialt 66 Tdr. Hart-

korn. Han blev i den Anledning i 1778 af Amtmand Hauch i Thisted afæsket en Betænkning om Fællesskabets Ophævelse, og hans Svar herpaa viser ham som en Godsejer af den gamle Skole. »Paa mit lidet Bøndergods udi Dueholms Amt,« siger

»Den gamle Sparekasse«. Efter et ældre Billede.

han, »er ingen Forandring til Forbedring mere i dette end udi forrige Aaringer foretaget, mens enhver paa det yderste og bedste i Tillid til Guds Forsyn i til sine mange Udgifters Bestrielse dyrker vel sin Jord uden at tænke paa Fællesskabets Ophævelse, som enhver befrygter vilde have lige saa slette Følger for dem som deres Naboer udi Skivehus Amt, sc. til

stor Bekostning, uendelig Udfald og for de fleste til Fornærmelse og Skade.«

Af andre fremtrædende Navne i Nykjøbing kan nævnes Familien Færgemand fra Slutningen af 17. Aarhundrede. Christen Nielsen Færgemand havde i 1684 forpagtet Konsumtionsindtægterne af Nykjøbing for en aarlig Afgift af 560 Rdlr. Men han satte Penge til paa Forpagtningen, kunde ikke udrede Afgiften og blev endelig i 1688 arresteret i Aalborg for Gæld. Til denne Familie, men med en kvindelig Form af Familienavnet, hørte antagelig Karen Andersdatter Færgepige, der i 1692 skænkede et Legat til St. Klemens Kirke. — Christen Pedersen Gullerup døde 1688 som en anset Mand. Hans Datter Else blev gift med Kapellanen Hr. Jens Nielsen Karmark, en anden Datter Maren var gift med Niels Erslev, og Sønnen Sr. Peder Christensen Gullerup tog Borgerskab i Nykjøbing 1691. — En særdeles anset Mand var Sr. Peder Nielsen Gunderslev, der tog Borgerskab 1690 efter tidligere at have været Skriver paa Rysensten. I 1714 ansøgte han om at blive Byfoged i Nykjøbing og kunde da henvise til, at han i 23 Aar havde i alle Kontributioner været anset blandt de bedste i Nykjøbing. Ved Auktionen over Ryttergodset i 1715 købte han flere Bøndergaarde paa Mors. Han døde i 1717, 54 Aar gammel. Hans Enke blev i samme Aar sat i Kopskat blandt de højeste i Byen; foruden to Tjenestefolk holdt hun en Tjener — et helt enestaaende Tilfælde i Nykjøbing.

Peder Stephansen Skallerup tilhørte ogsaa en bekendt Nykjøbing Slægt. Sammen med sin Hustru Maren Hesselberg skænkede han i 1759 200 Rdlr. til Nykjøbing Kirke.

Claus Bertramsen From var en formuende Præstesøn fra Selde, der 1698 tog Borgerskab i Nykjøbing. Han drev en stor Forretning, og da han døde i 1718, blev han begravet i en Egekiste, hvad der i Nykjøbing var en sjælden Ære, og hvorfor der maatte betales en særlig Afgift af 2 Rdlr. Alligevel viste det sig ved Opgørelsen af hans Bo, at Gælden langt oversteg Boets Formue, og hans Enke, Inger Sidenborg, levede i smaa Kaar til

sin Død 1725. De havde flere Børn, og Navnet From træffes ogsaa senere i Nykjøbing. I 1767 ansøgte Købmand Frederik From om Byskriverembedet og fik af Stiftamtmanden det Skudsmaal, at »han var en vittig og i Pennen vel øvet Mand«. Men Embedet fik han dog ikke.

Anne Bertramsdatter From blev gift med Handelsmand Christen Mikkelsen Utrup, der døde 1736. Ogsaa en Peder Nielsen Utrup levede i Nykjøbing paa samme Tid; han købte i 1728 Alsted Kirke paa Auktionen efter Oluf Mortensen Quist.

Kirketorvet og Algade. Gamle og nye Gaarde.

Navnet Sund træffes ligeledes igennem et Par Aarhundreder i Nykjøbing i Forbindelse med Handelsforretninger og Godskøb. Et Medlem af Slægten, Hospitalsforstander Christen Sund, skænkede ved Gavebrev af 24. Juli 1793 et Legat paa 300 Rdlr. til de husarme i Nykjøbing.

Endnu kan blandt Byens mest fremragende Borgere i 18. Aarhundrede nævnes Handelsmand og Hospitalsforstander Melchior Meldahl, der ejede Frydsbrønd og døde i Nykjøbing 1757, og Havnens Anlægger Niels Quistgaard, der døde 1805. Han og hans Hustru Ellen Margrethe Bang skænkede et Legat paa 500 Rdlr. til Nykjøbings fattige.

Af Læger havde Nykjøbing i ældre Tid ikke andre end de saakaldte Bartskeerere, en Mellemform af en Barber og en Kirurg. En Morten Bartskeer søgte forgæves i 1580 at kurere Latinskolens Rektor, og en Christen Hendricksen, Bartskeer og Borger i Nykjøbing paa Mors, nævnes i 1591 i Viborg Landstings Dombog. Han maa have været en velsitueret Mand; thi i det nævnte Aar tilskødede han Hans Johansen Lindenov to Gaarde i Sortebrødre Sogn i Viborg.

Under Kejserkrigen træffes i Nykjøbing den før omtalte Andreas Badskær, og en Snes Aar senere forekommer en Niels Bartskeer. Det ses imidlertid ikke, om Betegnelsen for deres Vedkommende har været andet end et Kendingsnavn.

Senere hen havde Byen i hvert Fald ikke Raad til at holde sin egen Bartskeer. 21. December 1686 fik Christopher Stephani af København Bevilling paa alene at være Bartskeer for Thisted og Nykjøbing med omliggende Landsbyer. Dog forpligtedes han til i den Købstad, hvor han ikke selv boede, at holde en dygtig Svend. Antagelig har han og hans Efterfølgere bosat sig i Thisted; thi da der i 1693 var Brug for Bartskeerere i Nykjøbing i Anledning af et Slagsmaal, maatte saadanne hentes fra Thisted og Viborg. Ved Aar 1700 omtales i Nykjøbing en »Mester« Conrad Herpich, der befattede sig med at helbrede Benbrud.

Gennem det 18. Aarhundrede træffes atter Bartskeerere eller Kirurger i Nykjøbing, sædvanlig med udenlandske Navne. En Barber Peder Knabenhøver nævnes i Nykjøbings Skatteliste i 1717, da han var saa fattig, at han aldeles ingen Kopskat kunde betale; han boede i et Lejehus og havde 6 Børn. I 1722 nævnes han som »erfaren Chirurgus«; men Aaret efter har han faaet en Konkurrent i en dansk Mand, Johan Christian Jensen, der ligeledes kaldes Chirurgus i Nykjøbing. 1728—39 forekommer Johannæs Henkel som Kirurg i Nykjøbing, og 1743 nævnes Adolph Casper Merch som Barber; han var gift med en Datter af Sognepræst Basballe i Nautrup og kaldes paa et Epitafium

i Nautrup Kirke »Chirurgus i Nykjøbing«. ¹⁾ Efter hans Tid bruges alene Titlen Kirurg.

Kirurgus Peder Theiste træffes i Nykjøbing fra 1772. Han var ugift og ret velhavende, og ved Testamente, oprettet 1798, skænkede han, foruden Gaver til forskellige private, 100 Rdlr. til Nykjøbings fattige og 20 Rdlr. til Kirkens indvendige Prydelse. Han døde i November 1801, og der tilfaldt Amtstuen i Arveafgift efter ham 90 Rdlr.

Imidlertid var der i 1787 bleven oprettet et Distrikts-Kirurgikat i Nykjøbing, under hvilket Morsø og Refs Herred i Thy hørte, og 12. Oktober 1787 blev dette Embede besat med Cand. chir. Johan Christian Schwartz. Hans aarlige Løn var 150 Rdlr. Hans Rygte levede længe i Nykjøbing paa Grund af en Strid, han havde med Byfogden, Raadmand Spliid. Traditionen fortalte senere, at han for at haane en Nabo havde rejst ham en veritabel »Nidstang«, et Dødningehoved, der kigede op over det Plankeværk, der skilte deres Haver ad. Om dette Træk melder dog Retsprotokollerne intet; men om Schwartz's Stridbarhed bærer de tydelige Vidnesbyrd. 21. Februar 1801 havde Kirurgen i Selskab med en Saddelmager Anker Blok indfundet sig paa Bytinget, hvor de havde Forretninger at besørge. Byfogden skulde imidlertid først afgøre nogle Sager med Fattigkommissionen, hvilket trak lidt længe ud, saa de blev utaalmodige og begyndte at gøre Ulyd paa Tinget og at true og skælde mod Fogeden og Landets Øvrighed. Anker Blok sagde, at naar Kongen udførte Kornet af Landet, var han og enhver fattig Mand i Byen nødt til at sulte ihjel, da Byfogden ikke var den Mand, der sørgede for Byen eller afhjalp nogens Mangel. Schwartz gentog disse Ord og overstemmede Blok, og da Byfogden sagde til Schwartz: »Kære Ven, jeg ved ikke at have gjort ham nogen Uret«, svarede Schwartz: »Kære Ven« bruger man til en Hestetyv, men jeg ved ikke nogen Tid at have været ude med Raadmanden at stjæle Heste.« En Sættedommer dømte 24. Oktober 1801 Anker Blok til 15 Rdlrs. Bøde; men Schwartz skulde, for-

¹⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi III, 394.

uden at betale Bøder og Sagsomkostninger, have sin Boslod forbrudt. Han indgav imidlertid Ansøgning om at faa den sidste Del af Straffen eftergivet, og da baade Byfoged Spliid og Amtmand Ferslev anbefalede hans Andragende, blev den ved kgl. Resolution af 2. Juli 1802 forandret til 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Efter at have faaet Meddelelse herom, indstillede Schwartz sig hos Byfogden for at afsone Straffen, men satte derved denne i en pinlig Forlegenhed. Og efter at have overvejet Betænkelighederne ved denne Sag, skrev Byfogden atter til Amtmanden for at indhente nærmere Forholdsordre.

»Hr. Schwartz er nemlig,« skriver han, »den eneste Kirurgus og Læge, som man nu har her paa Øen at raadføre sig med. Det kunde da hænde sig, imedens Arresten varede, at mangt et sygt Menneske trængte til hans Raad, hvorved han enten i sit eget Hus behøvede at tage til sit Husapothek eller vel at rejse ud af Byen for at hjælpe en Kone i Barnsnød, en henbruden eller et andet sygt Menneske, ligesom jeg ved, at han for nærværende Tid har en farlig henbruden Patient paa Lund, som ligger 3 Mile herfra.

Jeg vilde derfor underdanig forespørge, om jeg i saadan en Nøds Tilfælde maatte udlade Hr. Schwartz af Arresten, førend den forelagte Tid var til Ende, og saaledes eksekvere den i Intervaller?

Her ved Byens Arrest er heller intet konvenabelt Arrestkammer for Arrestanter uden for Almuestanden, naar de nemlig ikke ere saa grove Forbrydere, som med Jern og anden stærk Hæftelse bør belægges, andet end Tingstuen selv; men dér er fast daglig Forretninger, dels med ordinære Rettertinge, dels Ekstraretter, dels Forligelseskommissioner, hvilke sidste især ikke kan admittere uvedkommende Tilhørere. Jeg vilde derfor for det andet underdanigst forespørge, om det kan være mig tilladt at anvise Schwartz et Kammer enten i mit eller en anden Borgermands Hus i Byen, for der at udholde den hannem dikterede Arrest?«

Sluttelig indstiller han til Amtmanden, om det ikke aller-

bedst kunde ordnes saaledes, at Schwartz afsonede Stuearresten i sit eget Hus!

Ogsaa denne Ansøgning blev anbefalet af Amtmanden; men nu havde Kancelliet tabt Taalmodigheden, og ved Skrivelse af 21. August 1802 blev begge Begæringer afslaaede, og Byfogden fik ikke andet for sin Tjenstvillighed end et Paalæg om at indberette, af hvad Aarsag Arresterne ikke var anordningsmæssigt istandsatte. — Schwartz døde 1817.

Distriktslægerne i Nykjøbing efter Schwartz's Tid har været følgende:

J. C. P. Norgaard 1818—39.

F. G. Veith 1839—40.

J. E. Nyrop 1840—80.

A. C. Faartoft efter 1880.

Skønt Nykjøbing først i 1804 fik et privilegeret Apothek, fandtes dog allerede i 18. Aarhundrede Handelsmænd i Byen, der solgte Medicinalvarer, og som kaldtes Apothekere. Denne Benævnelse anvendes saaledes om Peiter Andersen Warberg, første Gang 1721, da han omtales i Nykjøbing Kirkebog. Hans første Hustru Hylleberg Henriksdatter Herrested døde 1741, hvorefter han i 1743 ægtede den 17aarige Maren Nielsdatter Ho, Datter af Farveren i Nykjøbing. Da de i 1745 har en Søn til Daaben, kaldes han atter i Kirkebogen Apotheker, og med samme Titel betegnes han, da han i 1746 blev kaldt til Thisted for at taksere den der afdøde Apotheker Apoldis Efterladenskaber.¹⁾ Han findes endnu et Par Gange efter den Tid i Nykjøbing Kirkebog, sidste Gang i 1749. I dette Aar indgav Beboerne i Mors og Thy et Andragende om at faa oprettet et lidet Husapothek i Thisted, hvor der intet havde været siden Apoldis Død. Det fremhæves i Andragendet, at de nærmeste Apotheker var dem i Viborg og Aalborg, og at Postforbindelsen med disse Byer ofte var saaledes, at Medicinen ikke kunde faas, før 14 Dage efter at den var forskrevet. Derefter fik Lægen i Thisted, Oluf Leo-

¹⁾ E. Dam: Ringkøbing Apothek 37.

pold Bjørnstrøm, Tilladelse til at indrette et Husapothek. I 1758 fik Christian August Ziegler, der siges tidligere at have handlet med Medicin i Nykjøbing, Privilegium paa at anlægge et Apothek i Thisted for Dueholm, Ørum og Vestervig Amter. Senere flyttede han til Nykjøbing, hvor han uden Bevilling solgte Medicamenter i 1775. Et Apothek blev oprettet i Nykjøbing 1778, men gik'atter ind. 1802 fik Jakob Møller, senere Apotheker i København, Bevilling paa Anlæg af et Apothek i Nykjøbing, men benyttede den ikke, og først ved Privilegium af 29. Maj 1804 grundlagdes det nu bestaaende Apothek. Dets Indehavere har været: Jens Jakobsen 1804—12, P. C. F. Siemsen 1812—24, Henrik Sørensen Lund 1824—26, Carl Christian Borup 1826—29, A. G. Begtrup 1830—70, A. J. F. Gether 1870—74 og A. C. Teilmann Friis siden 1874. — Købesummerne for Apotheket var: i 1830: 8000 Rdlr., 1870: 46,000 Rdlr., 1874: 67,000 Rdlr.¹⁾

En privilegeret Stand var i 18. Aarhundrede Farverne, der indtil 1812 skulde have særlig kgl. Bevilling til Udøvelse af deres Haandværk uden for København. Den første Farver, der kendes i Nykjøbing, var Mads Christensen, der fik Bevilling 11. Juli 1707. Han svarede i 1717 Kopskat for sig selv, sin Hustru, et Barn, en Dreng og et gammelt Bæst til $\frac{1}{2}$ Td. Sæds Dyrkelse. I 1724 afstod han Farveriet til Niels Thomsen Ho. Denne blev efter sin første Hustru Anne Madsdatters Død forlovet med Kammerpigen hos Konferentsraadinde Klingenberg paa Højris; men da hun hørte Rygter om, at han havde været haard mod sin første Hustru, hævdede hun Forlovelsen, og Niels Thomsen giftede sig da med Kokkepigen paa Højriis, Anne Jensdatter Meier. Hun har altsaa ikke været bange for at blive haardt behandlet, og det viste sig da ogsaa snart, at hun selv forstod at sætte sig i Respekt hos sin Mand. I 1744 afstod Niels Thomsen »med sin Hustrus Samtykke og paa Grund af tiltrædende Alderdom« sit Farveri til Jens Brøchner, og da hans Søn Benjamin døbes i Oktober samme Aar, kaldes han i Kirke-

¹⁾ Jordening og Seehusen: Farmaceutisk Stat 1770—1879.

bogen »forhen Farver«. Kort efter anlagde han Sag mod sin Hustru og erhvervede Skilsmisdom over hende ved Viborg Landsting i 1746.

Denne Skilsmisdom lagde i en ualmindelig Grad Beslag paa den lille Bys Opmærksomhed og blev et højst kærkomment Emne for Bysladderen. Endnu inden Dommen var falden, var der en lang Nidvise om den paa nogle og tyve Vers i Omløb i Nykjøbing, og Forfatteren til denne var efter den almindelige Mening ingen ringere end selve Sognepræsten Hr. Jens Halse. Som en Prøve paa hans Digtetekunst skal vi anføre nogle af de anstændigste Vers:

Et Klagedigt af Nykjøbings Indvaanere, da den fattige Mand i Østergade skammelig blev forladt af Anne Render.

Komponeret af en Ven, som rejste med Hummelføreren, og tilsidst trykt udi Viborg under Melodi:

»Med Sorgen og Klagen hold Maade«.

Hjælp Gud, hvilken Jammer og Smerte
Har rammet paa Farverens Hjerte!
Anne Render hos hannem har rapped,
Af Huset hans Gode bortsnapet.

Han skaffede nok udi Huset,
Hun skænkte ham Ædike i Kruset.
Hun skænker og Byen, ak Jammer,
Ondt Rygte, Had, Trætte og Klammer.

Alene Niels Farver maa trine
Paa Gaden, hun veed at begrine
Den fattige Mand som en Abe,
Naar hun staar i Vindvet at gabe.

Men se, nu kom Ulven i Mose.
Et Barn er i Barmen og Pose.
I Byen det rygtes saa fage:
»Hvad Ende mon dette vil tage?«

Niels Farver erklærer sig straxen
»Jeg er ikke Fader til Laxen!

Hun har den bekommet til Gilde,
Der hun gik om Aftenen silde.«

Ak Jammer! Nu kom her til Tinge
Saa mange af høje og ringe.
De sværted Anne Render saa græsselig,
At hun blev for alle ret hæsselig.

Nu kommer Benjamin for Dagen,
Han skænker lidt Pine og Bragen.
Som en Hovhest i Styrke hun føder,
Da Døden en anden tid møder.

Seks Uger hun holder sig inde,
Som det sømmer en Ægtemands Kvinde.
Men saa snart hun slap ud af Arresten,
Straks beklikker hun Byfoged og Præsten.

Hvad mon her vil blive af Sagen?
Dommen er nu til Landsting optagen.
Anne Render faar visselig Fanden,
Faar hun ikke Smæk udi Panden.

For denne Vises Skyld anlagde Anne Meier i Begyndelsen af 1747 Sag imod Præsten.

Jens Brøchner overtog ved Bevilling af 1. Maj 1744 Farveriet efter Niels Thomsen Ho. Han sad i fattige Omstændigheder, og da han yderligere havde lidt Skade ved Ildebrand i 1754, fik han 20. August 1756 Tilladelse til at afstaa det ham forundte Privilegium til en Farversvend Jens Mortensen Brøchner. Det viste sig dog snart, at denne »formedelst Farveri-Speceriernes nu mere end for nogle Aar siden højtstigende Priser« ikke kunde subsistere, hvorfor han Aaret efter afstod Farveriet til Søren Bruun Billeskov, Farversvend af Ebeltoft, der fik Bevilling 1. Juli 1757. Han blev 1759 gift med Kirsten Mortensdatter Brøchner. Da ogsaa han efter nogle Aars Forløb ønskede at slippe af med Forretningen, fik han i 1764 Tilladelse til at afhænde Farveriet til en, der forstod Farver-Professionen. Men en saadan har maaske ikke været at finde;

thi ved Bevilling af 30. Maj 1766 blev Farveriet overdraget til Købmand Christen Wilse, med Forpligtelse til at lade det bestyre af en duelig Farversvend. Fra Wilse gik Farveriet over til Michel Hornbech, der selv drev det; men da han snart gik fallit, blev det bortsolgt efter Dom og Udlæg. 20. Maj 1774 fik Steen Reissner Bevillingen; han ægtede Aaret efter Magdalene Sybilla Quistgaard og var den sidste privilegerede Farver i Nykjøbing.

»Farvergaarden« laa paa Hjørnet af Østergade og Skovgade.

En Prokurator har til forskellige Tider været bosat i Nykjøbing. I 17. Aarhundrede træffes af saadanne Mads Christensen Skyldal, der senere blev Byfoged, og Knud Nielsen Bodsén, Søn af en tidligere Kapellan i Nykjøbing. I 18. Aarhundrede var Frederik Christian Hjelm, der senere blev Byskriver, Prokurator i Nykjøbing, samtidig med Knud Christian Hee, der fik Konstitution 1762 og Bevilling 1770 paa at føre Sager ved alle Over- og Underretter; han var Student fra Aalborg Skole 1723 og døde 1774. I Aarhundredets Slutning nævnes Frederik Juul, Christian Lohmann og Exam. jur. Laurits Offer Hansen som Prokuratorer i Nykjøbing samtidig med, at ogsaa Hospitalsforstander og Forligelseskommisær J. P. Woydemann, en Broder til Byfogden i Nykjøbing, drev juridiske Forretninger. Han var født i Varde 1744 og var Krigsprokurør, da han i 1767 ægtede Provst Winthers Enke, Barbara Marie Thestrup, der boede i Nykjøbing, og derved erhvervede sig en solid Stilling i denne By, der befæstedes yderligere, da han i 1788 indgik nyt Ægteskab med Karen Marie Hegelund. Han døde 28. Januar 1809, og en Ligsten over ham ses endnu indmuret i Nykjøbing Kirke.

Senere virkede Wolhart Voetmann († 1836) og J. M. B. Calundan († 1869) som Underretssagførere i Nykjøbing.

I større Afstand fra det egentlige Borgerskab stod en Del Standspersoner, der kun for en Tid havde Bolig i Nykjøbing eller ejede Gaarde i Byen, saaledes en Del af Morsøs Adel, for hvilken Nykjøbing som Øens Hovedstad var et naturligt Centrum, og Officererne over de paa Morsø garnisonerende Krigsfolk.

Af Adelspersoner i Nykjøbing nævnes tidligst en Væbner Niels Eskildsen i 1504¹⁾ og en Fru Sophie, der i 1511 stillede en Karl til Landforsvar. Senere træffes Fru Anne i Nykjøbing, der i 1535 stævnedes Erik Saal i Skarregaard for hendes Barn og Gods og Gaard, han tog hende fra imod hendes Vilje og al Lov og Ret, og for hendes Tjener han havde frataget sin Bjerling.

I Begyndelsen af 16. Aarhundrede ejede de to Brødre Dr. Christiern Winter og Hr. Thorkild Winter en Gaard i Nykjøbing, der efter Grevens Fejde blev inddraget under Kronen. De hørte formentlig til den adelige Slægt Winter, som var hjemmehørende paa Mors.²⁾

I Aarhundredets Midte ejede Ejler Lykke til Torp et Hus i Nykjøbing, som midlertidigt blev benyttet til Latinskole; i 1612 ejede Hans Pors til Nørgaard Halvdelen af en Gaard i Nykjøbing, og i 1633 stævnedes Jomfru Johanne Lykke Mads Skyldal i Nykjøbing for 1 Td. Humle og 1 Td. Salt, hende tilhørende, som han havde ladet borttage af et Hus der i Byen. Tage Høg, der havde maattet kvittere Frøslevgaard, boede i 1687—88 med Frue og Folk i en, rimeligvis lejet, Gaard i Nykjøbing, og Fru Helvig Sandberg, Enke efter Sivert Brockenhus til Ullerup, tilbragte sine sidste Leveaar i denne By. Hun boede til Leje, og da Huset var i høj Grad brøstfældigt, lod hun i 1686 en Synsforretning optage over det og afhjemle ved Bytinget. Den aarlige Leje var 9 Slettedaler, men selv denne beskedne Sum var hun ikke i Stand til at udrede, hvorfor hun i 1688 blev sagsøgt for tre Aars resterende Leje og til at rømme Gaarden. Hun blev dog boende i Nykjøbing, hvor hun døde

¹⁾ Ældste danske Arkivregistraturer III, 151.

²⁾ Danske Atlas V, 538. Kirkehist. Saml. 4, V, 561.

9. Juli 1700, 86 Aar gammel. Hendes Efterladenskaber blev solgte ved Auktion, men indbragte kun 154 Rdlr.¹⁾ Dog mærkedes det endnu paa det fattige Bohave, at det havde tilhørt en adelig Dame; der nævnes i Auktionslisten enkelte Genstande, som hører hjemme i den fornemme Verden, saaledes Flasker til Rosenvand, Balsamvand og Isopvand. — En adelig Dame, Jomfru Else Kaas, var gift med Lieutenant og Konsumtionsforpagter Jens Fursmand i Nykjøbing, der døde 1695. De ejede Hovedgaarden Faddersbøl og en Gaard paa Østergade i Nykjøbing. Efter Mandens Død beholdt Enken Forpagtningen i et Aar og lod flere af Byens Borgere tiltale for resterende Konsumtionsafgifter. Efter Tidens Skik vedblev hun baade som gift og som Enke at tituleres Jomfru. Paa samme Tid behøvede Fru Dorthe Blücher en Gaard med Have i Nykjøbing. Hun døde i 1720 og blev hensat i en Egekiste i Nykjøbing Kirke.

Da Krongodset paa Mors blev udlagt til Underhold af Ryttere, og da der senere kom Infanteri i Kvarter paa Øen, blev Nykjøbing jævnlig Residens for den Øverstbefalende over disse Tropper. Allerede tidligere havde en Major Bartholomæus Ritter ejet en Gaard i Nykjøbing, hvor han døde 1680. Han blev begravet i Kirken, til hvilken han selv havde skænket en Lysekroner, ligesom hans Arvinger i 1681 yderligere gav til Kirken 12 Rdlr., hvis Renter skulde anvendes til at holde Kronen forsynet med Lys. — Kaptejn Frants Christopher v. Bülow boede i Nykjøbing i 1739, da han af Peder Færgemand fik Skøde paa Ballegaard i Vejerslev Sogn. Her døde han 1756. — Kaptejn Gerhard v. Puttkammer, der afløste ham som Chef for Kompagniet paa Mors, døde i Nykjøbing 1758. — En konstant militær Befolkning havde Nykjøbing i Aarene 1779—85, da Byen var Garnisonssted for en Afdeling af det sællandske Infanteriregiment. Ørodden var i disse Aar Ekserserplads, og Byen blev forsynet med Vagthus og Skilderhuse. Forøvrigt efterlod disse Soldater sig ikke noget godt Minde i Nykjøbing.

¹⁾ Historisk Tidsskrift 4, V, 519.

Det siges, at den nordre Sidegang i Kirken, hvor de havde deres Pladser, efter den Tid blev kaldt for »Brændevinsgangen«, og Antallet af uægte fødte Børn fordobles flere Gange i disse Aar.¹⁾ — Efter at Soldaterne i 1785 havde forladt Byen, og Niels Quistgaards Skude havde overført deres Bagage til Nyborg, træffes dog endnu i Nykjøbing en Kaptejn Johannes v. Thim, der i 1791 fik eftergivet, hvad han skyldte paa Rangskatten.

¹⁾ Se Tabellen hos Schade S. 56.

VII. RETSTILSTANDE OG OVERTRO

I 17. OG 18. AARHUNDREDE.

BEFOLKNINGEN paa Mors var i det hele taget gammeldags. Endnu efter 1660 sloges Bønderne med Stridshamre ved deres Gæstebud og kvad over Øllet, før de drak. Nykjøbings Borgere var ikke stort videre fremme, og vi finder derfor i Byens Tingbøger fra Slutningen af 17. Aarhundrede rigelige Vidnesbyrd om et fra tidligere Aarhundreder nedarvet Tankesæt, der giver sig Udslag i Voldsomhed, Slagsmaal og Overtro.

Meddelelser om, at en eller anden er »kommen i Ulykke« og har dræbt en Medborger, er ikke sjældne, og over de mindre Forseelser giver de aarlige Byfogedregnskaber en udførlig Fortegnelse ved at specificere de Summer, der er erlagte i Bøder for Lovovertrædelser.

Nogle Uddrag af disse Sagefaldsregnskaber skal her meddeles:

1620.

Oppebaaret af Erik Smed, Borger i Nykjøbing, for han slog en Kvinde af Jølby	3	⊥
Af Peder Lauritsen, Borger her sammesteds, for han slog Oluf Thybo	3	R⊥
Af Søren Lendum for han slog Ane Vilsdatter	3	—
Af en stakkels Kvinde, tjente Rasmus Pedersen, som siden blev straffet og forvist Byen, for hun ikke havde hendes fulde Fald at udlægge, hvilken Kvinde en af Hans Dyres Karle belaa	2	Rdlr.

11*

Af Thomas Kjærgaard for han besov sin Fæstemø, førend de blev viet sammen, begge deres Fald	9 R $\mathfrak{f}$
Af Anders Gyldenbjerg for en Kvinde ved Navn Maren Jensdatter, han belaa	12 Rdlr.
Af Erik Smed og Christen Pedersen, Borgere i Nykjøbing, for »Pellemente« [Parlamente $\varnothing$: Skænderi og Slagsmaal], de med hverandre haver i været	6 R $\mathfrak{f}$
Af Christen Bleg for han slog hans Medborger ved Navn Ebbe Lauritsen	3 $\mathfrak{f}$
Af Klemen Pedersen og Staffen Christensen for Pellemente, de var i med hverandre	6 $\mathfrak{f}$

1627.

Annammet af Niels Olufsen Frost, Borger her sammesteds, for han belaa hans Tjenestepige ved Navn Maren Lauritsdatter, som han siden tog til Ægte	1 $\frac{1}{2}$ Rdlr.
--	-----------------------

1629.

Af forskrevne Niels Olufsen Frost for han anden Gang belaa forskrevne Kvinde, som han dog straks tog til Ægte	1 $\frac{1}{2}$ Rdlr.
Af Jens Jensen, Borger her sammesteds, for Slagsmaal og Pellemente, han i var med Hans Kræmer, Borger her sammesteds	3 Ort.

1630.

Af Christen Nielsen Abildgaard for han slog Oluf Glarmesters Søn	3 Ort.
Af Peder Sur for Pellement og Slagsmaal, han i var med Jens Madsen Rested	3 Ort.
Af Jens Jensen, Borger, for han slog Skammels Guldsmed, hans Broder	3 Ort.

1633.

Annammet og opbaaret af Espen Enevoldsen, Indvaaner her sammesteds, for han overfaldt en Karl ved Navn Ib Glarmester, boende i Sønder Herred, og sønder slog noget Glar for ham udi Christen Blegs Hus her sammesteds	3 Ort.
---	--------

1634.

Af Christen Nielsen Skomager, Borger her sammesteds, for han slog en Mand ved Navn Oluf Quist, Borger ibm.	3 Ort.
Af Peder Nielsen Øster for han slog Søren Bødker	3 Ort.
Af Christen Nielsen Hiorbosk for han slog en af hans Medborgere ved Navn Laurits Hammer	3 Ort.

- Af forskrevne Christen Nielsen Hiorbosk for han slog en anden af vore Medborgere ved Navn Anders Færgemand 3 Ort.
 Af Niels Smedegaard for han skar Niels Jensen i Løderup i hans Haand med en Kniv ..... 3 Ort.

1636.

- Af Christen Nielsen Skomager for Trætte og Pellemente, han i var med Espen Mønbo ..... 3 Ort.
 Af Jens Poulsen Skomager for han slog Svenning Pedersen i Sejerslev ..... 3 Ort.
 Af Poul Skræder for han og med var at slaa forskrevne Svenning Pedersen ..... 3 Ort.

1638.

- Af Jens Madsøn for Bordag og Slagsmaal, som blev gjort i Peder Svenningsens Hus ..... 3 Ort.
 Af Peder Laustsen for en Bordag med Oluf Quist ..... 3 Ort.
 Af Oluf Quist for en Bordag med Jep Vægter ..... 3 Ort.
 Af Mads Skræder for en Bordag med Jens Sørensen Skræder 3 Ort.
 Af forskrevne Peder Laustsen for en Bordag med Jep Vægter 3 Ort.

1641.

- Af Anders Nielsen Færgemand for en Bordags Fald..... 3 Ort.

1642.

- Af Jens Pallesen, Hører i Nykjøbing, for den Bordag, han gjorde paa Søren Selgensen i Løgstør..... 3 Ort.

1647.

- Af Johan Andersdatter, Peder Skræders Hustru, for den Overvold, hun gjorde Iver Skomager i hans eget Hus 3 Ort.
 Af Anders Jensen Krag for den Vold, han var oversvoren for den Bordag med Niels Knudsen Mørk i forgangen Aar, d. 30. Januar blev svoren og indtil 28. August havde været i Trætte baade til Landsting og Hjemting.... 3 Rigsort.
 Af Niels Madsen Bødker for det Saar og Skade, han gjorde Niels Jensen Vinther..... 3 Rigsort.

Lejlighedsvis forefaldt større Begivenheder, som ikke kunde afgøres med de smaa Sagefaldsbøder, der betaltes til Byfogden. Dette var saaledes Tilfældet med Anders Krags ovenfor nævnte Bordag i 1646.

Denne ustyrlige Borger, hvis Forhold mod hans Bysbørn og de danske Soldater under Svenskekrigen vi tidligere har om-

talt, blev i 1646 af Ridefoged Knud Berentsen paa Lensmandens Vegne stævnet for Landstinget »for den ulovlige og forbudne Puffert eller Lommebøsse, hvormed Anders Krag uadvaret og uden al billig Aarsag havde skudt og stømpret sin fattige Nabo Jens Jensen [!] Mørch paa Ko. Majts. Gade om Nattetide i Mulm og Mørke.« Anledningen til dette Sammenstød var Klammeri mellem de to Mænds Sønner. Byfogden Christen Bodsens, der maaske ikke har været tilstrækkelig stiv i sin Jura eller har følt sig ilde berørt af Sagen, vilde ikke dømme i den, men hen-skød dens Afgørelse til Landstinget. Knud Berentsen gjorde imidlertid her opmærksom paa, at Byfogden havde »udtrykkelig Bogstav i Kong Kristians ny Reces pag. 245, at det er halsløs Gerning slig skammelig Gerning paa sin fattige Nabo at begange med ulovligt og forbudent Gevær,« og satte derfor i Rette, om ikke Anders Krag havde forbrudt sin Hals. Landsdommerne sendte Sagen tilbage til Byfogden med Paalæg om at fælde endelig Dom; men inden det kom saa vidt, var Anders Krag bleven forligt i Mindelighed med Jens Mørch, og det lykkedes ham derefter ogsaa at aftinge Sagen med det offentlige. Det kostede ham 100 Rdlr. til Kongens Kasse og 50 Rdlr. til Nykjøbing Hospital. — Samtidig med at denne Sag bragtes i Orden, kom det d. 23. Januar 1647 til en almindelig Fredslutning mellem Anders Krag og hans Bysbørn, idet Anders Krag »bepligtede sig at gøre Byen rigtig Rede og Regnskab for, hvis han af Menigheden der sammesteds i Ufredstid til Fjenderne ophaaret, saavel som for hans egen Kontribution, som han imidlertid med Indbyggerne i Nykjøbing kan tilkomme at udgive. Og dermed al deres Tvist og Irring bilagt, og derhos forpligter sig, at han dem nu herefter ved Ord eller Gerning ikke ved unyttig Trætte derudinden skal tribulere eller igen oprippe, saafremt denne Sag ikke skal igen staa aaben, med samt den, nu sluppet er. De og ham igen lovede, at saa længe de for ham er i Fredelighed, skal de bevise ham det samme.«

At en Raadmand kunde begaa saadanne Voldsomheder, vil synes mindre paafaldende, naar vi ser, at selv Byens højeste

Øvrighed, Borgmesteren, med egen Haand mishandlede sine Bysbørn. Om et saadant Tilfælde foreligger udførlige Oplysninger i en Sag mod den mægtige og selvraadige Borgmester Hans Nielsen Aarøe, af hvilken vi tillige faar et godt Indblik i den Vilkaarlighed, hvormed det herskende Byaristokrati kunde behandle det lavere Borgerskab.

Borgmesteren blev en Dag i 1673 paa aaben Gade overfaldet af en Mand ved Navn Niels Olufsen, der slog ham oven i Hovedet med et Stykke Træ, saa baade Huen og Parykken røg af ham. Om denne Niels Olufsen er den samme, som den neden for nævnte Niels Olufsen Nør, siges ikke; men hvis saa er, findes heri en Forklaring paa den Haardhed, hvormed Borgmesteren senere behandlede denne Mand.

Da der efter Udbrudet af den skaanske Krig skulde udskrives Baadsmænd i Nykjøbing, udpegede Borgmesteren denne fattige Mand som en af dem, der skulde sendes afsted, og om det, som derefter foretoges med ham, blev der aflagt Vidnesbyrd af en Del Stykkuske, som paa den Tid laa indkvarterede i Nykjøbing.

Niels Olufsen blev anholdt med Magt og ført ud af sit eget Hus og ind i Borgmesterens Stue, hvor han modtoges med et »Kommer du der, din Skælm og Hundsfot!« og samtidig overvældedes med Slag af Hans Nielsens egen Haand, saa han faldt omkuld. Bysvenden fik derefter Ordre til at kaste en lang Lænke om hans Liv; men da han ikke kunde gøre Borgmesteren tilpas, spændte denne selv Lænken fast og slog en Laas derfor, saa Niels Olufsen næppe kunde drage Aande. Siden satte Bysvenden efter Befaling Haandknuder paa begge hans Hænder, og Hans Nielsen satte selv Laas derfor, og ligeledes blev »Bouren« (?) sat om Benet paa Niels Olufsen, og Borgmesteren satte selv en Stang derigennem. Alt dette foregik paa Borgmesterens Stuegulv, og Niels Olufsen var saaledes fængslet, at han laa »grue«¹⁾ paa Gulvet. Saa gik Hans Nielsen hen til ham og sparkede ham i Næse og Mund med sin Fod mange

¹⁾ forover, nedadbojet.

Gange, saa Blodet flød derefter. Da sagde Niels Olufsen: »Jeg vil gerne tjene Majestæten af Danmark. Dersom I slaar mig ihjel, dør jeg ikke for min Fjende!«

Bysvenden Jens Lauritsen var derefter i Forhør angaaende samme Sag; men han var mest optaget af at fortælle om de Prygl, han selv havde faaet ved samme Lejlighed. Han fortalte, at Borgmesteren flyede ham Bolt og Laas, som han skulde sætte paa Niels Olufsen; men da var han ganske fortumlet i Hovedet af de mange Hug, Borgmesteren havde givet ham, inden Stykkuskene kom med Fangen. Senere slog Borgmesteren ham i Hovedet med Haandknuderne, som han skulde sætte paa Niels Olufsen, saa Blodet randt ned i hans Øjne, og han ikke kunde sanse, hvad han skulde gøre. Dog fik han Haandknuderne sat paa, men Borgmesteren satte selv Laas derfor. — Ved Skrivelse af 17. April 1678 beordrede Amtmand Jørgen Friis Undersøgelse mod Borgmester Hans Nielsen for hans Fremfærd mod Niels Olufsen Nør. Det bemærkes i Skrivelsen, at Niels Olufsen var forsvunden, siden han havde været fængslet i Borgmesterens Hus, og ikke senere havde været til at finde.

Under den paafølgende Vidneførsel generede Borgmesteren sig ikke for at prøve paa at bestikke Vidnerne. En af Stykkuskene fortalte, at Borgmesteren havde givet ham $\frac{1}{2}$ Rdlr. for at underskrive en Seddel angaaende Niels Olufsen Nør, og desuden gav han ham Kvarterbillet paa saa mange Værter i Byen, »at han kunde have hans Fornøjelse«, ligesom han lovede at give ham endnu flere Værter, dersom han kunde tie stille eller vidne saaledes, som Borgmesteren vilde have. Og ydermere havde Borgmesteren sagt til ham: »Jens! I kunde vel have været en ærlig Karl og tjent Eder et Par Støvler, om I havde villet.«

Ved denne Undersøgelse kom ogsaa andre mærkelige Ting frem i Anledning af Baadsmandsudskrivningen. Byens Kæmner, Børge Knudsen, vidnede, at da han i April 1678 stod beredt til at afrejse med de udskrevne Baadsmænd til Aalborg, havde Borgmesteren befalet ham, at naar han kom paa Rejsen med

Folkene, skulde han lade en af dem, Christen Rasmussen, forstikke sig og ikke lade ham indskrive i Kongens Tjeneste sammen med de andre. Christen Rasmussen var virkelig ogsaa rømmet bort undervejs og blev derpaa efterlyst som Rømningsmand af Lensmanden. Han har antagelig ikke været langt borte; thi da der blev anlagt Sag imod ham, fremskikkede han et Indlæg til Bytinget, hvori han hævdede, at han ikke var Sejlingsmand, havde Kone og smaa Børn og desuden havde udgivet sin Skat til Baadsmændene og andre Skatter. Af disse Grunde og fordi Borgmesteren havde givet ham Forlov til at forstikke sig, frikendtes han ved Bytingsdommen, medens Hans Nielsen tilpligtedes at skaffe en anden dygtig Baadsmænd i Stedet for.

Denne Sag smager jo noget af Bestikkelse, og at Borgmesteren i det hele taget ikke forsmaaede at vende Krigens Byrder til sin egen Fordel, faar man ligeledes Indtryk af, naar Jens Jensen Foderskaffer staar frem og vidner, at der var død 40 af kgl. Majts. Heste, siden de kom til Nykjøbing, formedelst de ikke kunde faa saa meget Hø og Halm af Borgmester Hans Nielsen, som dem af kgl. Majt. var beskikket. Havde de faaet det, da kunde de have været Heste for hvilke Officerer, der skulde have redet paa dem; men intet de bekom uden noget gammelt Hø og Halm, hvorover Hestene døde og omkom.

Hans Nielsens Søn Laurits Hansen Aarøe slægtede Faderen paa i Tøjlesløshed og Voldsomhed. Han stod i Forhold til Niels Erslevs løsagtige Hustru, og i Paaskedagene 1685 gik han i to Nætter grassat udenfor hendes Vinduer i Selskab med Orgemesteren og Johan Feltskær, saa Niels Erslev maatte true dem med en Bøsse for at faa dem jaget væk. — I 1693 kom Laurits Hansen under et Drikkelag i Strid med Forvalteren paa Højris, og sidstnævnte blev saa farlig saaret af Laurits Hansens Kniv i Kinden og den ene Haand, at der maatte tilkaldes to »Balberere«, Mester Peder Sadelmeyer fra Thisted og Mester Morten Peitersen Mutterlosen fra Viborg, for at syne og behandle Skaden.

Særlig livligt gik det jo til, naar der, som det saa ofte var Tilfældet i 17. Aarhundrede, laa Soldater indkvarterede i Byen.

Tingbøgerne meddeler herom adskillige Træk. I 1665 var tre Soldater af Kaptejn Magnus von Butlers Kompagni stævnedes til Bytinget, fordi de havde stimet med dragne Kaarder udenfor Raadmand Hans Jensens Vinduer, raabt »at det var et Tyvehus og holdt Tyve inde«, og stukket med Kaarden efter en af Hans Jensens Kvinder, der viste sig ved Vinduet. De slap dog med paa Tinget at bede Hans Jensen om Forladelse. — I dette Tilfælde har Herren ikke været bedre end Svendene; thi Kaptejn Butler selv stævnes i 1668, fordi han havde overfaldet Organisten Knud Villumsens Hustru ved Nattetid i hendes eget Hus. — I 1690, da der var indkvarteret Krigsfolk af forskellige Vaabenarter i Nykjøbing, kunde dette ikke gaa af uden Sammenstød. En Korporal og to Ryttere havde et større Slagsmaal med en Del Dragoner, under hvilket Rytterne endog affyrede deres Pistoler. De blev arresterede og indbragte paa Raadhuset, hvor der var indrettet en midlertidig Hovedvagt.

Efter Aar 1700, da den store Fattigdom og det fuldstændige Ophør af alt kommunalt Liv tog Humøret fra Folk, høres sjældnere om saadanne Ekscesser. Den nye Øvrighed tog vel ogsaa noget anderledes paa disse Ting end de gamle Borgmestre og Raadmænd, der undertiden selv havde gaaet i Spidsen; og den bedre Del af Borgerskabet var nu bleven mere ærbar. Ganske vist var de store Købmandsgaarde endnu jævnlig Skuepladsen for Optøjer og Slagsmaal. Men som Regel var det Folk fra Landet, og det ikke blot Bønder, men ogsaa Forpagtere, Proprietærer, Præster og andre Standspersoner, der satte disse i Scene efter en velanvendt Markedsdag.

Hvorledes de Nykjøbing Købmænd havde Bønderne i Lommen, og hvor lidet Hensyn Købstadfolk den Gang tog til deres Kunder fra Landet, faar man dog et Indtryk af ved en Sag, som i 1736 blev anlagt ved Bytinget mod Købmand Peder Børgesen. Han havde overfaldet en Bonde, der uden hans Tilladelse havde sat et Par snivede Heste ind i Købmandsgaardens Vognhus. Peder Børgesen greb Bonden i Haaret og gav ham adskillige Kindheste, idet han bestræbte sig for at kaste ham omkuld

for, som han raabte, at træde Indvoldene ud af Livet paa ham. Da Bonden ikke vilde lade sig kaste, bad Købmanden en af Tilskuerne om at hjælpe sig Frakken af, for at han bedre kunde faa Bugt med ham, hvorpaa Bonden, idet han ynkelig bad for sit Liv, retirerede ud af Gaarden med Heste og Vogn.

Byens Kvinder udkæmpede deres Stridigheder paa det i hin Tid sædvanlige Felt: Spørgsmaalet om hvem der skulde staa øverst i Stolestaderne. I 1691 indkom saaledes en Klage til Byfogden fra Niels Nielsen Erslev over, at hans Søster Hilleborg ikke kunde faa sin Ret i Kirken. Hun havde paa Præstens og Biskoppens Befaling overladt sit hidtil hafte Stolestade til Fru Dorthe Blücher og havde derefter selv faaet anvist Stedet Nr. 19 i den næstfølgende Stol. Dette Stade skulde Anne Vævers kvittere, og derfor havde hun faaet anvist en Plads længere nede; men dette vilde hun ikke lade sig gefalde, men trængte sig med Magt ind i hans Søsters nu havende Stol, hende til Uret og Menigheden til Forargelse. Han bad derfor Byfogden skaffe hans Søster sin Ret, saa meget mere som hans Fader havde været Øvrighedsperson og snart som Byens bedste Borger havde tiendet til Kirken, medens det aldrig skulde kunne bevises, at Inger Væverkvinde eller hendes Datter Anne nogensinde havde givet eller tiendet til Kirken, uden muligvis Anne Vævers havde givet et Par Skilling i Leje af Stolen.

Byfoged Rasmus Jungshoved gjorde et velment Forsøg paa at tale Anne Vævers til Rette; men her kom han fuldstændig til kort og vidste da ingen anden Udvej end at indberette Sagen til Biskoppen. Han meddeler, at Niels Erslev havde ladet sætte Laas for Kirkestolen; men det hjalp kun til en Tid, thi nu havde Anne ladet sig gøre en Nøgle til Laasen og trængte atter med Magt ind i Stolen og satte sig foran gamle Koner og forrige Raadmænds Døtre, uagtet hun dog kun er et Hørebarn og kommet af ringe Folk. Byfogden formoder derfor ydmygeligst, at Hans Højærværdighed vil give Ordre til, at den trodsige Kvinde, som hverken agter Gud eller Mennesker, maa sættes tilbørlig i

Rette. — Biskoppen resolverede da, at Byfogden skulde tiltale og dømme hende og hendes Mand efter Loven, og Sognepræsten tildele hende en Irettesættelse og true med Kirkens Disciplin og Indstævning for Provsten og Landemodet. »Saa giver hun vel bedre Køb, med mindre hun til andres Eksempel og Eftersyn tilbørligen vil vorde anset.«

Især mellem Kvinderne trivedes alskens Overtro, og af de uhyggelige Hekseprocesser havde ogsaa Nykjøbing sin Part. I Lensregnskabet for 1614 omtales, at Christen Møllers Hustru er bleven brændt for Nykjøbing. Dette var Begyndelsen til en Hekseepidemi, som i en Række Aar derefter hærgede Nykjøbing og hele Morsø. I 1616 brændtes en ældgammel Kone, Maren Pedersdatter i Vester Jølby; men inden hun kom af med Livet, havde hun bekendt, at Maren Jensdatter paa Grøndige i Solbjerg og Karen Sortkone i Nykjøbing var tilhobe og dansede omkring en liden grøn Kjelde (Brønd) paa Vildkjelde Mark ved Nykjøbing og vilde have Povl Niensens Sild og Lykken af hans Garn og vilde unde hendes Broder det. Samme Aar brændtes Margrethe Christensdatter fra Stagstrup i Thy; og hun havde bekendt, at hun og hendes Selskab dansede ved Sundbybækken i Thy og der forgjorde det ene Øje paa Svend Færgemand ved Vilsund. Da var der en sortladen Kvinde hos dem, som havde noget ondt i hendes Øjne; hun kendte hende ikke, men de andre Kvinder, som var med hende, sagde, hun hed Karen Pedersdatter Sortkone og havde hjemme i Nykjøbing. — Efter saaledes at være udlagt fra to Sider blev Karen Sortkone fængslet.

Hvad Vidnerne kunde fremføre imod hende, var de sædvanlige Ting, som med en trættende Ensformighed gaar igen i alle Hekseprocesser. Hun havde lovet Folk ondt, og det var gaet i Opfyldelse. Det var her sket for 24 Aar siden; da havde en Borger i Nykjøbing, Morten Nielsen Klog, lejet hende til at bøde hans Bundgarn, og da han saa kom ud i Porshauge for at se til hende, sad hun og bødte paa en anden Mands Garn. Han

blev vred, de kom i Skænderi, og hun lod da de sædvanlige Ord falde om, at det skulde komme til at svie til ham en anden Gang, eller lignende. Denne Ordveksel fandt Sted om Formiddagen, da Klokken var ni slet; Morten Klog lagde sig derefter ned paa Jorden og blev liggende til henimod Aften den samme Dag. Saa gik han hjem og lagde sig i sin Seng, og siden stod han aldrig mere op her i Verden. — Saaledes fortalte i hvert Fald hans Datter nu, da Sagen kom frem, 24 Aar efter.

Dernæst havde Karen Sortkone fordærvet Jordens Afgrøde for Folk. En Bonde vidnede, at nogle Aaringer tilforn, da kom Karen til hans Gaard og begærede noget Sæderug af hans Hustru, og dersom hun ikke kunde faa Sæderug, da var det ikke til Tykke. Og et Aar imidlertid udi Høstens Tid, da fløj der vel 10 Læs Rug bort af hans Ager, og hans Korn blev meget vogere end andre hans Granders, som laa Ren om Ren med ham. Og det hun fik, det gav de hende, for hun ikke skulde gøre dem ondt. — En anden Mand vidnede, at for 2 Aar siden vilde Karen Sortkone have Sæderug af hans Hustru og fik det, og samme Aar blev Rugen meget tynd og vog paa hans Ager. — Det er vanskeligt at finde nogen egentlig Mening i disse Vidnesbyrd; enten man giver hende noget eller ikke, synes Resultatet at blive det samme: at Afgrøden en Gang imellem slaar fejl.

Endelig var der det sidste kraftige Bevis imod hende: hun havde forsøgt at rømme bort. Det mente man i hvert Fald at kunne slutte af hendes Adfærd. En Kone i Nykjøbing havde hun anmodet om at skaffe sig oplyst, hvorvidt de to Kvinder, der sad paa Dueholms Kloster, havde »raabt noget paa hende« : udlagt hende som Medskyldig. Dernæst havde hun indkrævet et Beløb af 11 $\frac{1}{2}$ Daler, som Karen Bysvends skyldte hende, og for hvilke hun havde en Pose og et Forklæde til »Jertegn« (Kendetegn, Bevis). Endelig havde en Mand set hende tage med Færgen over Fæggesund til Hanherred, og da omvendte hun sit Navn og lod sig kalde Karen Jensdatter.

Mangen gammel Tiggerkvinde er bleven svoret til Baalet paa ringere Beviser end disse, og det kan ikke forundre, at Kirkenævningerne i Nykjøbing svor hende skyldig. Landsdommerne dømte i 1616, at Nævningeeden indtil videre ikke skulde komme hende til Hinder eller Skade. Men senere er hun dog vistnok bleven brændt.

I 1617 var en Kone i Vester Assels anklaget for Trolddom, og i 1620 træffer vi en ny og særlig celeber Hekseproces i Nykjøbing. Den anklagede var denne Gang selve Byfogdens Hustru Birgitte Jensdatter.

Imod hende anføres først, at hun var bleven udlagt af Karen Sortkone og siden den Tid havde været i Rygte for Trolddom. Dernæst havde hun som sædvanlig lovet Folk ondt og Ulykke, hvad der stedse var gaaet i Opfyldelse. Engang havde hun saaledes været i Ordstrid med Hans Kræmer, og derefter kom der Ild i hans Hus i to Fade Krudt. Helt barokt lyder det, da en anden Mand klager paa hende, at hun var Aarsag i den Ulykke, at han slog Jens Grettrup ihjel. En tredie havde set hende staa i et Portrum ved Nattetide, uden at vi dog faar noget at vide om, hvad hun der foretog sig. Hovedbeviset imod hende var dog følgende Beretning, der her gengives i Justitsprotokollens noget uklare Referat:

»Christen Graversens Vinde, at han og Niels Nielsen løb der fra Bryggen med en Baad d. 7. Maj, og løb saa med en god Vind ind udi Liussen (?) og tog noget Gryndt (Grønt?) ind. Sejlede derfra igen samme Dag 2 Stunder efter Middag. Da de kom noget ud fra Landet i en god magsom Vejrlig, og som Christen Graversen sad og tog et Stykke Brød, før han fik det til Munden, sloges Baaden omkring og Esningen i Vejret, og han selv kom paa Esningen, og Sejlet og Masten i Vandet. Og Baaden saa drev nogen Stund med dem. Og som de saa sad, vendtes Baaden runden omkring, saa Sejlet og Masten kom i Vandet igen. Og da kom de alle fire paa Esningen af den igen, og Niels Nielsens Søn da sad hos Christen Graversen, og Niels Nielsen saa tog ham til sig. Niels Nielsen bad da, de skulde

bede Gud om Naade og holde Haand ved Haand . . . I det samme vendtes Bunden op paa Baaden, og de kom alle fire fra den, Christen Graversen op igen til den ene Side, og Niels og Sønnen; og Baaden bar sig til Christen, saa han og Pigen kom paa den, og Niels og Sønnen druknede.«

Om denne samme Sejlads vidnede Anne Thomisdatter, at »en stor høj Mand med opskøt Bukser fulgte efter Baaden og skød den ud, og fulgte efter, indtil de fik Sejlene op. Langt udi Vandet siden, som hun syntes; og som hun saa sig om, var Baaden væltet.«

Birgitte blev svoret skyldig af Kirkenævningerne og dømt ved Landstinget og er altsaa bleven brændt. Hendes Mand, Byfogden Ole Jensen Thybo, havde, som det hedder i Landstingsdommen, »tiltaget og vedkendt« sig Sagen, hvorfor ogsaa han burde at straffes og have sin Hovedlod forbrudt. Han rømte bort.

Derefter synes Byen at have haft Fred for Hekseprocesser i 30 Aar. Men ved Aarhundredets Midte blussede de atter op, og i 1651 blev der dømt to Hekse paa samme Dag. Formodentlig er de ogsaa fulgtes ad paa Baalet.

De to Kvinder hed Karen Sæbys og Mette Lauridsdatter Krøgfød. Hovedanklagen imod dem lød paa, at de ved Trolddom havde taget Laust Mikkelsen Smedegaard af Dage.

Allerede ni Aar tidligere var Laust Smedegaard falden i en unaturlig Sygdom, og efter flere Vidners Udsagn havde de to Kvinder den Gang fjælet sig. I 1650 blev han syg paany, og denne Gang var der ingen Tvivl om, at Karen Sæbys var hans Skademand. Thi en Aften, den første Søndag efter Jul, havde han mødt hende paa Gaden, hvor hun kom med et Stykke tændt Lys i Haanden. Laust Smedegaard havde da tiltalt hende saaledes: »Hvor har din Troldkvinde været?« Hun svarede fredsommeligt: »Jeg har været til Christen Surs at tænde et Lys.« Laust vedblev: »Du skal dog faa din Løn med det første for det, du gjorde i Aftes tillorn, din slemme Troldkvinde! Du maatte jo vel lade mange være med Fred!« Da tabte hun

Taalmodigheden og gav ham Svar igen i samme Tone: »Du skal faa Skam, din Tyv og Skælm, med det første! det lover jeg dig paa min Tro og Ære.« Henad Foraaret laa Laust paa sin Sotteseng, og dem, der kom for at se til ham, bad han om, at de for Guds Skyld vilde give Øvrigheden det tilkende, at Karen Sæbys kunde faa sin Straf. Da en af dem spurgte ham, om han turde lægge Haand paa hende, svarede han: »Ja! Hun er skyldig i min Sygdom.« — Laust døde kort efter, og hans Enke sigtede da Karen Sæbys for hans Død.

Samtidig kom en anden Sag op imod hende. Christen Smed paa Holmen vidnede, at for ungefær 2 Aar siden kom Karen Sæbys til ham paa Holmen 3 Dage i Træk og 3 Gange hver Dag, med tiende Ord og Mund, og stirrede ham under Ansigtet hver Gang. Og tredie Dag hun gik fra ham, mistede han sit Mandermaal, og sigtede hende derfor fuldkommelig. Efter denne opsigtsvækkende Meddelelse blev der udnævnt Synsmænd til at tage Syn over Christen Smeds Mandermaal; de erklærede, at der var intet, mens slet borte, og han derfor sigtede hende fuldkommelig. — Mon det er den tapre Smed fra Kejserkrigen, der skulde opleve den Tort paa sine gamle Dage?

Da Mette Krogfod kom i Forhør, lød Fortællingen om Laust Smedegaards første Sygdom noget anderledes. Efter hendes Bekendelse var det saa langt fra, at Karen Sæbys havde fjælet sig, det var netop hende, der havde skaffet ham hans Helbred igen, da hun lod ham komme i Jorden paa Marken og pløjede og harvede [over ham]. Men anden Gang forgjorde Karen Sæbys ham, og da var der ingen Raad dertil. I Mod-sætning til Karen Sæbys, der intet bekendte, fortalte Mette Krogfod løst og fast — ganske vist ved vi, at hun blev pint dertil. Hendes Bekendelser er os dog kun overleveret i forvirrede Brudstykker: hun talte om Bauner paa Vettelsør, om Haar i Rugen, om at hun sigtede [Mel] paa Penge som et Raad mod Pest, at hun havde drømt, at en var død, og derpaa havde sagt, at det maaske blev Laust Smedegaard. — Hun blev domfældt og brændt 1651. I Lensmandens Regnskab opføres: »for hende at pine og

brænde« 12 Rdlr. 1 Ort til Mestermændene. Da Kongens Kasse søgte Dækning i hendes Bo for denne Udgift, blev der optaget Tingsvidne i Nykjøbing om, at »det er dennem alle fuldtvitterligt, at Mette Lauridsdatter Krogfod, som blev forfulgt for Trolddoms Sag og blev brændt her for Byen forgangen Aar, at hun var en Betler og ginge for hver Mands Dør her i Byen og betled i mange Aar, førend hun blev paagreben.«

Senere vides ingen at være brændt for Trolddom i Nykjøbing. Kun et lille Tilløb til en Hekseproces blev gjort i 1671, da Christen Skræder paa Bytinget udskældte Niels Byrialsens Hustru for en Troldkvinde-Unge. Niels Byrialsens Svigermoder, der med Rette følte sig angrebet ved dette Udtryk, førte da et 24 Mands Vidne paa, at hun altid havde skikket og forholdet sig ærlig og vel; og da Sagen kom for Landstinget, turde Christen Skræder ikke fastholde sin Sigtelse, men tilbød sig at »erklære« (rense, retfærdiggøre) begge de fornærmede Kvinder.

Ogsaa et andet Udslag af Overtroen var vel kendt i Nykjøbing, nemlig den saakaldte Baareprøve, der bestod i, at man, naar et Drab var begaaet, førte de forskellige mistænkte frem til Liget og lod dem lægge Haand derpaa, i Forventning om, at Ligets Saar vilde begynde at bløde, naar den rette Gerningsmand rørte ved det. At selve Byens Øvrighed ansaa dette Middelet for tjenligt til Sandhedens Aabenbarelse, faar vi et Vidnesbyrd om af en Dom fra Viborg Landsting 1617, i hvilken fortælles følgende¹⁾:

Den 12. Marts 1617 sad en Mand fra Nykjøbing ved Navn Eske Christensen sammen med et Par andre Mænd og drak i et Hus i Øster Lyby i Salling. En af de tilstedeværende, en Tjenestekarl ved Navn Knud Bollesen, slog da Eske Christensen et Slag paa hans Kind, hvorover han rejste sig og gik bort. Og, tilføjer Vidnerne, hvis ikke Eske Christensen havde faaet det Slag, var han bleven siddende hos de andre i Stuen.

Saa vilde Ulykken, at kort efter at Eske Christensen var

¹⁾ Her meddelt efter »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 3, II, 12 f.

kommen hjem til Nykjøbing, blev han syg og døde. Hans Lig blev synet d. 21. Marts. Det fremviste intet Spor af Legemsbeskadigelse, men alligevel kom allehaande Rygter i Omløb om Aarsagen til hans Død. Nogle havde hørt, at siden Knud Bollesen slog ham det Slag paa Kinden, havde han ligget paa sin Seng, til han døde. Andre sagde, at han havde stødt sin Hæl, enten paa Fjorden eller hjemme; men Præsten i Nykjøbing, der stadig havde besøgt ham i hans Sygdom, vidnede sammen med flere andre, at Eske Christensen døde af Forstoppelse, og at han aldrig havde klaget paa nogen for sin Sygdom.

Imidlertid var dog Sandemændene af Salling Nørre-Herred bleven opkrævede for at sværge i denne Sag, og blandt de fremskaffede Tingsvidner findes følgende fra Nykjøbing Byting af 12. April 1617:

»Niels Bollesen i Ejerslev vandt for 8 Mænd, at han da paa Torsdag var 3 Uger, som var d. 20. Marts, var ovre i Salling i Øster Lyby efter Borgmester og Raads Befaling der i Byen hos Knud Bollesen, barnefødt i Oksenhøl udi Poul Christensens Hus ibidem, og begærede af forskrevne Knud Bollesen, at han vilde følge med ham over til Nykjøbing og lægge sin Haand paa salig Eske Christensens Lig, efterdi Røgt og Tidende gik, han skulde have været udi Bordag med ham; og han sagde og svarede, at han det gerne vilde gøre; og der de da fulgtes med hverandre og kom vester der i Byen, da sagde han til forskrevne Niels Bollesen, at han ikke turde gaa hjem med hannem, fordi der var Tyranner i deres Hjerter i Nykjøbing [o: der var Folk i Nykjøbing, som var Tyranner i deres Hjerter].

Anders Jensen barnefødt i Tøving at have vundet, at han i lige Maade begærede af forskrevne Knud Bollesen, at han skulde komme derover til Nykjøbing og lægge sin Haand paa forskrevne salig Eske Christensens Lig, og han da samme Tid lovede og svor, at han det gerne vilde gøre.«

Det er beklageligt, at Knud Bollesen ikke blev ved sin første Bestemmelse og gik med til Nykjøbing. Thi det havde været

interessant at se, hvorledes Borgmester og Raad da havde grebet Sagen an. Nu blev det altsaa ikke til noget. Knud Bollesen rømte bort, og Sandemændene svor ham »Manddød over og fra hans Fred, efterdi han er vigt for Gerningen, og som de selv Sandheden derom haver udspurgt.«

Nogle Aar senere er der atter Tale om en Baareprøve i Nykjøbing. Det var i den foran omtalte Trolddomssag mod Birgitte Jensdatter i 1620. Da hun var beskyldt for ved sine Kunster at have kærtret Niels Nielsens Baad, saa han selv druknede, skulde hun bevise sin Uskyldighed ved at lægge Haand paa hans Lig; men heller ikke her faar vi at vide, hvorledes Prøven faldt ud.¹⁾

Til at besørge de jævnlig forefaldende Eksekutioner havde Mors sin egen Skarpretter. For ham og hans Virksomhed var der jo i 17. og 18. Aarhundrede langt mere Brug end i vore Dage, og paa det samme Omraade, hvor nu en enkelt Skarpretter i Aarevis intet har at forrette, fandtes dengang en Mesterman i omtrent enhver Købstad eller hver lille Landsdel, og alle havde de nok at bestille. Et grundmuret Rettersted var et nødvendigt Tilbehør til enhver større Købstad, en Galge fandtes ogsaa ved de mindre ligesom ude ved Tingstederne i Herrederne, hvor man endnu ofte vil træffe paa Stedsbetegnelser som »Galgebakken« eller lignende. At Nykjøbing i det mindste havde en Kag, ses af en Proces fra 1627, der drejede sig om, hvor Kagen skulde staa.

Da Mestermanen paa Mors var tilbøjelig til at praktisere uden for sit eget Distrikt, blev det i 1667 af Stiftamtmanden indskærpet Bønderne paa Hannæs, at de ikke maatte benytte Skarpretteren i Nykjøbing, men alene Mester Bendix Niemann i Thisted. Senere boede Øens Skarpretter, Mester Jens, i Fredsø. Men i 1683 blev Forholdet ordnet saaledes, at der ansattes en enkelt Skarpretter, Mester Jakob Niemann, over hele det nuværende Thisted Amt og med Bolig i Thisted. Hans faste Løn

¹⁾ »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 3, II, 17—20.

var 4 β af hver Gaard og 2 β af hver Halvgaard aarlig; desuden skulde han paa Retterstedet have en Kande Vin eller 1 Rdlr. i Stedet. — Det er bekendt, at Skarprettet ofte stod i Ry for at kunne helbrede Benbrud og andre Legemsskader, saa de var farlige Konkurrenter for Badskærerne eller Kirurgerne. Den før nævnte »Mester« Conrad Herpich i Nykjøbing var formodentlig Skarprettet. Han døde 1711, 79 Aar gammel.

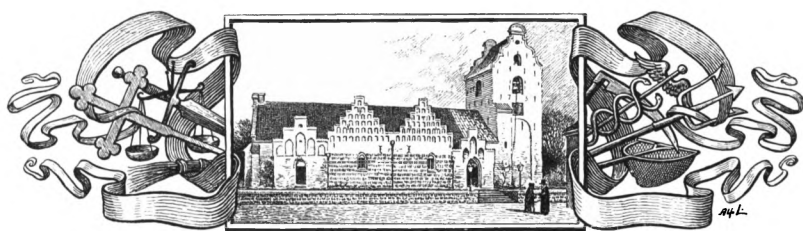
Sluttelig kan her maaske anføres følgende Kuriosum:

I Numret for 15. August 1749 fortæller »Kjøbenhavnske Post Tidender«, at der er fanget en mægtig stor Havfrue i Nykjøbing paa Mors; hun er gul og bleg med langt sort Haar og med Hud mellem Hænderne, og der er mægtigt Tilløb fra hele Nørrejylland for at se hende.

BYGNINGER, INSTITUTIONER OG EMBEDSMÆND

I. RAADHUSET.

OM Nykjøbings Raadhus i Middelalderen ved vi intet, og kun et enkelt Brev oplyser os om, at et saadant overhovedet har eksisteret. Dette Brev er en Vidisse, dateret 16. Februar 1490, af det Indhold, at Byens to Borgmestre, to Præster, Væbneren Jens Kaas, en Raadmand og en Borger i Nykjøbing gør vitterligt, at for dem var skicket paa Nykjøbings Raadhus velbyrdig Svend Mikkell Krag og lod læse et Lavhævd's Brev paa 1 Eng og Jord i Krogsmark i Skodborg Herred, hvilket Brev ligeledes var udstedt paa Nykjøbings Raadhus og dateret Mandagen efter St. Ketils Dag 1471.¹⁾ — I hvert Fald efter Opblomstringen i 1460 har Byen altsaa haft sit eget Raadhus, men hverken før eller efter de to anførte Aarstal hører vi mere Tale derom.²⁾

Saa kom Inddragelsen af de gejstlige Stiftelser ved Reformationen, som Nykjøbing paa saa mange Maader høstede Fordel af. Vi har set, at Helligaandshuset atter blev givet Byen til Hospital, St. Gertruds Hus benyttedes en Tid til Præstegaard, Præstegildets Gods blev lagt til Skolen, og Grunden, hvor Provst Henriks Gaard havde staaet, blev skænket Byen til en ny Præstegaard. Saa var der kun tilbage af det gejstlige Kvarter ved Helligaandsaa selve Helligaandskirken med de 14 Nød-

¹⁾ Langebeks Diplomatarium i Rigsarkivet.

²⁾ Sml. S. 138.

hjelperes Kapel, og denne Bygning blev nu i 1546 af Kongen skænket Byen til Raadhus.

Kongebrevet herom er ikke indført i Brevbøgerne efter sin Ordlyd. Der findes kun følgende Notits derom:

»Nykjøbing Borgere i Mors fik Ejendomsbrev til deres Bys Raadhus paa Helliggejsthus Kirke og Kirkegaard med den Bod, der tilhører, som den nu begreben er.

Nykjøbing, Anden Paaskedag 1546.«

Da Borgerne havde faaet Raadighed over Kirken, blev Kirkegaarden omdannet til et Torv eller aaben Plads, der i den følgende Tid stadig omtales som Tingjorden. De 14 Nødhjelperes Kapel blev nedbrudt, saa at Provst Henrik, der laa begravet i dette Kapel, nu kom til at ligge ude paa Torvet. Men Lensmanden Niels Lange paa Dueholm, der selv var af Provst Henriks Slægt, lod da hans Ben optage og tillige med den Sten, der var lagt over hans Grav, henflytte til St. Klemens Kirke.

Den Bod, som stod paa Kirkens Grund, solgte Byens Magistrat allerede i 1547 til Laurids Nielsen Skræder tilligemed den Del af Kirkegaarden, som laa norden for Kirken, saa der kun forbeholdtes Byen et Jordstykke af 4 Alens Bredde langs Kirkens Nordside. Mod Øst stødte den bortsolgte Ejendom op til Gaden eller Torvet og mod Vest gik den helt ned til Aaen, langs hvilken der ligeledes forbeholdtes saa megen Plads som en Gadevejs Rum med Hest og Vogn. Mod Nord begrænsedes den af en Rende, som Magistraten udlagde til Laurids Skræder, og som løb ned til Aaen. 1570 solgte Laurids Skræder denne Ejendom til Bunde Klemetsen. Han bebyggede den nordlige Del af Grunden, medens den sydligste Del af den, nærmest Kirken, stadig henlaa uindhegnet og brugtes som Gade og Markedsplads. Men saa ser det ud til, at Byens Borgere og Øvrighed har fortrudt, at de i sin Tid skilte sig af med denne Grund, og Kæmneren Peder Christensen søgte da paa Byens Vegne ved Proces at vinde den tilbage. Hans Begrundelse heraf var den, at Salget af Jorden stred imod Kongens Gavebrev af 1546, og at derfor Skøderne af 1547 og 1570 begge var ulovlige, og han tilbød at

bevise, at det nedbrudte Kapel havde staaet norden for Raadhuset, altsaa netop paa den omstridte Grund. Men ved en Dom af Nykjøbing Byting d. 14. Februar 1596 kendte Byfogden Niels Povlsen Skøderne ved Magt, saa at Ejendommen fremdeles skulde følge Bunde Klemetsen. Hans Datter Inger Bundesdatter solgte i 1618 Ejendommen til Handelsmand Jens Ibsen Skov, der allerede tilforn ejede et Hus tæt norden for. Nu bebyggede han tillige den sydlige Del af Tingjorden nærmest Kirken. Men dette Skridt bevægede Magistraten til et nyt Forsøg paa at vinde Tingjorden tilbage ved Hjælp af Kristian III.s Gavebrev, eller til dog i det mindste at redde den tidligere aabne Plads ved Kirken. Der førtes Vidner paa, at saa langt de kunde huske tilbage, fra 20 til 40 Aar, havde det Stykke Jord norden Raadhuset altid været brugt ulast og ukært til Nykjøbing Bys Gavn og Bedste, med Vogne at køre paa og med Gang, og holdtes fal Korn, Fæ og anden Vare, og ikke de nogensinde havde hørt eller fornummet, at samme Jord havde fulgt nogen anden end Kongen og Byen. Men Jens Skov henholdt sig til sine Skøder, som lød paa Jorden indtil 4 jyske Alen nær Raadhuset, og han fik Medhold ved Viborg Landsting. Ved tvende Domme af 15. Januar og 6. Maj 1620 blev han kendt i lovlig Besiddelse af Ejendommen, og da Vidnerne kun havde vidnet om Brugelighed og ikke om Ejendomsretten, kunde der ikke tillægges dem nogen Betydning overfor Skøderne. Hvis Byens Øvrighed forment, at Magistraten i 1547 havde begaaet en Ulovlighed ved at bortsælge Grunden, henvistes de til at søge Regres hos den daværende Magistrats Arvinger. Jens Skovs grundmurede Gaard stod der og blev staaende; endnu i 1684 kaldes denne Bygning i Tingbogen for »salig Jens Skovs Gaard nord for Raadhuset«.

Om selve Raadhusets Skæbne faar vi ellers kun sparsomme Oplysninger i denne Periode. Det er formodentlig ikke sluppet uskadt over den store Ildebrand i 1560, som ødelagde saa mange Bygninger netop i dette Kvarter. Men det er da i hvert Fald bleven genopbygget paa samme Plads. I 1634 omtales Raadhuskælderen, som anvendtes til Arrester. Denne Oplysning kunde

maaske tyde paa, at et helt nyt Hus var bleven bygget; thi under den gamle Helliggejsthus Kirke har der næppe været Kældere. Raadhusloftet var i 1623 udlejet til Oplag for Tiende- og Sundkornet, hvorfor betaltes 4 Sldr. til Byens Kæmner.

Af et Syn over Raadhuset fra 1673 faar man nogen Forestilling om dets Udseende og Indretning. Huset har været en 1-Etages Bygning med Kælder og Kvist. Kælderen var ved et Skillerum med en Dør i delt i en Inder- og en Yder-Kælder. I Stuen var ligeledes to Raadstuer, den indre i den østre og den ydre i den vestre Ende af Bygningen, samt et Værelse for Byens Tjener. Taget var tækket med Tegl, og paa den søndre Side var der Kviste med Vinduer. Endelig nævnes »Ydersvale-Loftet« og den dertil førende Yderdør.

Allerede ved Synsforretningen i 1673 fandtes Raadhuset meget forfaldent: Vinduerne var ituslaaede, Dørene ganske borte, Skillerum brækkede og ødelagte, Sten og Kalk manglede paa Taget. Nogen ordentlig Reparation er næppe bleven foretaget, thi nogle Aar efter, i 1691, afhjemles atter et Syn over Bygningen, og da er Tilstanden bleven endnu meget værre: »Raadhuset her i Byen, hvor Retten administreres, staar for Fald, at den ikke staar til at reparere, og er snart Livsfare at gaa derind formedelst Overet, som der er over, hænger paa Fald, og kan den ikke repareres med den Bekostning, at man en mindre til den Brug kunde for opsætte. Ellers var Mestedelen af Tømmeret og Stenene dygtig til en anden mindre Bygning, saafremt de i Tide kunde blive nedtaget, førend det bliver forraadnet at Regn og Vand, som gaar igennem Tækket, og Overet derover nedfalder og i sønder slaaes.« Der bliver nu ikke Tale om at istandsætte det. Byen var i Tilbagegang, den havde paa den Tid ingen Magistrat længere, og der var ingen Brug for et Raadhus. Hvad man nu trængte til var et Tinghus, hvor Byfogden, Byens eneste Øvrighed, kunde holde Retten.

Den 1. Juni 1694 indsendte da Byfogden og 5 Borgere en Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at nedbryde Raadhuset og anvende Materialerne til Kirkens Reparation. Begge disse

Bygninger var meget brøstfældige, og Byen formaaede ej, formedelst sin store Afgang, at reparere dem begge. Af de Sten og Tømmer, som blev tilovers fra Kirken, vilde de da lade opbygge et lidet Tinghus, »hvor udi hans Majestæts Ret her efter maatte holdes, hvilket var os fattige Indbyggere til megen Nytte, eftersom vi ringe Almue, som nu tilbage er, ej paa andre Maaeder haver Raad og Middel at holde vor Kirke og Tinghus vedlige.« Stiftamtet attesterede, at »det af fordum Tid grundmurede Raadhus« var saa brøstfældigt, at man daglig maatte befrygte dets Nedfald, at Indvaanernes Tilstand var saa slet og ringe, at de ikke formaaede at reparere baade Raadhus og Kirke, og at et lidet Tinghus vilde være tilstrækkeligt for deres Behov, og anbefalede derfor Andragendet. Ved Kongebrev af 14. Juli 1694 til Stiftamtmanden i Aalborg fik derpaa Nykjøbings Borgere den ønskede Tilladelse.

Saa forsvandt da omsider de sidste Levninger af den gamle Helligaandskirke, og Stenene fra Johanniterordenens Kapel vandrede over i St. Klemens Kirke. Fire Aar efter at Tilladelsen var givet, laa Raadhuset hen som en sammensunken Stenhøj; thi i Tingbogen for 1698 nævnes, at en Mand blev indstævnet for at have bortført en Del Mursten fra det nedbrudte Raadhus.

Saaledes gik det let nok med Nedrivningen af det gamle Raadhus. Med den lovede Opførelse af et nyt Tinghus havde det derimod lange Udsigter, og i 30 Aar havde Retten i Nykjøbing ikke sit eget Hus.

De mange Vanskeligheder ved at faa denne Sag ordnet stod tildels i Forbindelse med, at Købstaden i Mellemtiden blev forenet med Landjurisdiktionerne paa Mors, og at det nye Tinghus nu skulde være fælles for dem alle.

Ved Reskript af 26. November 1687 var Nørre og Sønder Herreder samt Lund og Jegindø Birker forenede til een Jurisdiktion. 12. Marts 1688 holdtes for sidste Gang Tinget paa de gamle Tingsteder, og Herredsfogden indvarslede det næste Ting til at holdes paa den nye Plads ved Harrehøj: »Dog som intet Tinghus endnu er opsat,« sagde han, »og det da saa vel som

i Dag kunde hænde sig, at man for Guds strenge Vejrlig ej Retten paa den vilde Mark skulde kunne betjene, bedes enhver, som der da kunde have noget at forrette, de vilde lade sig behage at møde i Elsø til Josef Christensens, hvor Retten indtil videre skal blive administreret.«

Det var altsaa Hensigten at bygge et Tinghus ved Harrehøj mellem Elsø og Vodstrup. Det trak længe ud hermed; thi i August 1693 ser vi Herredsfogden advare Bønderne om at levere deres Tag til Tinghuset, for at dette kunde blive tækket inden Vinteren; men omsider kom det da i Stand, en tarvelig Hytte med lerklinede Vægge og Straatag.

Med denne Hytte for Herredernes Vedkommende og slet intet Hus for Byen hjalp man sig, indtil Byen og Herrederne 14. August 1716 blev forenede til een Jurisdiktion, og Byfogden Rasmus Jørgensen blev Foged over hele Øen. Han led selv under Lokalevanskelighederne, og ved en Henvendelse til Øens Proprietærer af 30. Marts 1720 søgte han at vinde dem for Tanken om at faa et nyt fælles Ting- og Arresthus opført. Han skildrer heri Tinghuset for Nørre og Sønder Herred som liggende langt borte fra Byen paa en vild Hede, hvor det aldrig kan holdes vedlige formedelst onde Mennesker, der bortstjæler Døre og Vinduesskodder, og Regnvejrliget, der nedskyller Væggene, medens Vejen dertil især ved Vintertid er ond og vanskelig. Han formener, at en ny Bygning vil kunne opføres for en Udgift af 1—2 β pr. Tønde Hartkorn, foruden Købstadens Bidrag, og lover for sin Embedstid selv at ville holde Bygningen vedlige. Hans Forslag blev tiltraadt af samtlige Proprietærer paa Øen, og 21. Juni 1720 kunde han indsende sin Ansøgning om det nye Tinghus til Kancelliet, forsynet med Anbefalinger fra Amtmanden i Thisted og Stiftamtmanden i Aalborg. Ved Brev af 19. Oktober 1720 blev det da paalagt Amtmanden i Thisted at gøre Forslag om »en udenfor og noget fra Byen beliggende Plads, hvortil Tinghuset kunde forflyttes«.

Med denne Resolution var man imidlertid ikke fornøjet i Nykjøbing, og Borgerskabet erklærede rent ud, at de ikke vilde

bidrage noget til Husets Opførelse, hvis deres Bytingsret skulde forflyttes til Landet. Da Byfogden endvidere gjorde gældende, at der udenfor Nykjøbing ikke fandtes nogen Plads tjenlig til Tinghusets Opførelse, da der paa den ene Side var Vand, paa den anden Kær og Morads, og den tredie hørte til Dueholms Klosters Endels Mark, fik Byen omsider sin Vilje. Ved et nyt Missive af 20. Januar 1721 blev det tilladt, »at Tinghuset maatte opsættes paa den Plads, hvor Byens gamle Ting- og Raadhus i gamle Tider havde staaet, og hvor Retten herefter for Byen og begge Herrederne skulde administreres.«

Indtil det nye Tinghus kunde blive færdigt, hjalp man sig, som man i 30 Aar havde gjort, med Husrum i private Ejendomme. I 1721 holdtes saaledes Bytinget i salig Klavs Froms Gaard.

Om dette Byens tredie Raadhus haves forøvrigt ingen Efterretninger — dets Levetid blev ogsaa kort, thi det brændte i Ildebranden 1748. Derefter har man atter i en Del Aar hjulpet sig uden Tinghus; thi først i 1757 holdtes der Licitation over Opførelse af et nyt, samtidig med at Levningerne af det gamle solgtes ved offentlig Auktion for 50 Rdlr. Og nu forlod man endelig den gamle Grund, hvortil Byens Raadhus havde været knyttet i 200 Aar. Thi det fjerde Raadhus, som blev bygget 1757, kom til at ligge i Algade, »ved den store Gade straks vesten og norden for Kirkegaarden«, siger »Danske Atlas« rigtigt, medens det derimod paa det medfølgende Kort¹⁾ fejlagtig er betegnet som liggende i Toftegade paa den gamle Latinskoles Plads. Dette Tinghus beskrives som en 1-Etages Bygning paa 9 Fag, Bindingsværk i den østlige, Grundmur i den vestlige Ende og med Tegltag. Det indeholdt en Tingstue i 3 Fag og et Par Smaaværelser til Behoelse for Arrestforvareren. Desuden fandtes i den grundmurede Ende 3 Arrester, af hvilke de to i Kælderen, og i den østlige Ende et andet lille Aflukke, som kaldtes den civile Arrest. Over Døren stod Frederik V.s kronede Navnetræk og Aarstallet 1757, og der neden under følgende Indskrift, som

¹⁾ Se foran S. 74.

ogsaa fandtes paa andre Raadhuse, saaledes paa Københavns 3die Raadhus paa Nytorv:

Hæc domus odit, amat, punit, conservat, honorat
Nequitiam, pacem, crimina, jura, probos.¹⁾

(Dette Hus hader Sletheden, elsker Freden, straffer Forbrydelser, vaager over Lovene, hædrer de retskafne.)

Raadhuset og Torvet.

Da denne beskedne Bygning omsider ikke mere fandtes tidssvarende, og en ny maatte opføres, søgte man atter hen i Nærheden af den Plads, paa hvilken Byens ældre Raadhuse havde staaet. Tæt ved det Sted, hvor Broen til Nørregade førte over Helligaandsaaen, men paa den sydlige Side af Aaen, ligger Byens nuværende Raadhus, det femte i Rækken. Det er opført i Aarene 1846—47 efter Tegning af Arkitekt N. S. Nebelong.

¹⁾ Schade S. 49.

BORGMESTRE EFTER REFORMATIONEN.

1. Christen Pedersen var Borgmester paa Reformations-tiden. Det var til ham, Superintendenten overleverede Præstegildets Inventarium, og han nævnes 1541 og 1547, da han som Borgmester var med til at afhænde et Stykke af Helligaands-husets Kirkegaard. I 1556 var han død.

2. Jens Pedersen var ligeledes Borgmester i 1547 og nævnes i det samme Skøde.

3. Morten Lavridsen nævnes som Borgmester 1563. Han fik i 1575 Skøde paa den Jord, som Giesse Provst Svends sidst havde haft i Værg. I 1584 var han sammen med to Raad-mænd og fire Borgere befuldmægtiget fra Nykjøbing til at 'del-tage i Prins Kristians Hylding i Viborg. Han var Borgmester endnu i 1588, i hvilket Aar han ved Mønstringen blev takseret for Harnisk og Spids.

4. Oluf Andersen nævnes sammen med foregaaende i 1588 og blev takseret ligesom denne. Han lod 1594 optage Vidne paa Bytinget om, at Sætteriet til Midtstrøm i Kloster-havnen tilhørte Nykjøbing By.¹⁾

5. Jens Ibsen Skov, Borgmester c. 1595—1609, var en driftig Handelsmand, der særlig gav sig af med Studehandel. I et enkelt Aar, 1599, udførte han alene over Ribe 150 Øksne.²⁾ Studehandel giver jo let Anledning til Processer, og i 1615 finder vi da ogsaa Jens Skov indviklet i en saadan med Jomfru Dorthe Skeel til Rostrup. Det var et af de sædvanlige haarfine Pranger-fif, Sagen drejede sig om: havde Jens Skov indkøbt de omstridte Øksne paa egen Regning, eller havde han købt dem som Kom-missionær for Dorthe Skeel og laant hende Pengene til Hande-len? Sagen gik Jens Skov imod, og Studene blev ham fra-dømte.³⁾ — I 1614 konfiskeredes 27 Øksne, som Jens Skov ulovlig imod Kongl. Majts. Brev havde ladet indkøbe paa Læsø, og som nu blev Kongen tildømte, og samme Aar maatte en

¹⁾ Danske Atlas V, 542.

²⁾ Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse II, 826.

³⁾ Herredags Dombog ^{20/3} 1615.

Mand i Saugstrup betale 7 Rdlr. i Bøde, fordi han havde aget Jens Skov omkring i Skivehus Len for at købe Øksne.

Jens Skov var i det hele taget en Mand med mange Processer, og baade ved sin Embedsførelse og sin private Virksomhed gav han Øvrigheden meget at bestille. I 1598 blev der beordret Tiltale imod ham, fordi han egenmægtig havde ladet opføre en Vejrmølle, uagtet hans Ansøgning derom var bleven afslaaet af Kongen, og samtidig fik Lensmanden paa Dueholm Befaling til at lade den nævnte Mølle, »som er opsat mod Kongens Mandat og andre Møller til Skade«, nedtage. En lignende Egenmægtighed begik han nogle Aar senere, da han i Nykjøbing lod et nyt Hus opføre og byggede det længere ud paa Torvet eller den gamle Tingjord, end hans Breve hjemlede ham Ret til. De optagne Syn over Ejendommen gik ud paa, at Synsmændene ikke i Alenmaal kunde angive, hvor langt det nye grundmurede Hus var bleven udbygget, da de aldrig havde maalt det gamle Hus, forinden det brændte, enten i Længden eller Bredden, og da de gamle Syldsten og Fodsten var bleven opbrudte; men det forekom dem dog, at baade den nordre Side og den østre Ende var noget videre udsat, end den gamle Bygning havde været. 11. Februar 1607 udgik der Kongebrev om, at Lensmanden paa Dueholm i Forbindelse med nogle andre tiltagne Mænd skulde enten i Mindelighed eller ved Dom skille Trætten om dette Hus imellem Jens Skov og Lensmanden paa Hald. Samtidig var der, som forhen omtalt, ogsaa Strid mellem ham og Byen om et Stykke Jord bag ved Raadhuset, som i sin Tid var bortsolgt af Tingjorden og nu var kommen i Jens Skovs Eje; men her blev hans Skøder kendt ved Magt ved Viborg Landsting, og han beholdt den omstridte Jord.

Mindre heldig var han med en anden Ejendomstrætte, der ligeledes strakte sig over et længere Aaremaal. Han havde ladet sig indføre i en Gaard, kaldet Aagaard, paa Sallingholm i Harre Herred.¹⁾ Men herimod protesterede Præsten Hr. Lavrids Jen-

¹⁾ Dom af 17/9 1604 hos Secher: Kongens Rettertingsdomme I, 600, hvor han dog fejlagtig kaldes Jens Skaffve.

sen Aagaard i Viborg, der efter sin Fader havde arvet en Broderlod i samme Gaard, hvilken Lod Jens Skov nu brugte lige med den øvrige Del uden Præstens Ja eller Minde og imod al Lov og Ret. Endnu i Aarene 1623 og 1625 førtes denne Sag for Viborg Landsting, hvor det endte med, at Jens Skov tabte Sagen, og der tilkendtes Arvingerne deres rette Part i Gaarden.

Af Jens Skovs Hefthighed og Stridbarhed faar vi et livligt Indtryk gennem Beretningen om et Sammenstød, han havde med Kapellanen i Nykjøbing, Hr. Søren Vincentsen.

Den 16. August 1606 blev der paa Bytinget afhjemlet et Syn over Peder Bødkers Svin, som var blevet hugget med en Økse. Da stod Kapellanen udenfor Tingstokkene og sagde saa sagte ved sig selv: »Nu vil vi se, hvem der skal blive en So,« men ikke han nævnede nogen ved Navn. Jens Skov, som stod inde paa Stokken, har dog følt sig truffet af disse Ord og svarede hastig tilbage: »Du skal selv blive en So.« Den følgende Søndag gentog samme Scene sig inde i Kirken. Kapellanen udraabte fra Prædikestolen Guds Hævn og Straf over den, som havde hugget Svinet, og Jens Skov svarede straks nede fra Kirkegulvet, at Gud maatte straffe Kapellanen selv. For denne Overilelse blev han ved Bytinget dømt i Kongens Naade og Unaade og maatte ved en Pengebøde tilkøbe sig et Kongebrev af 11. Februar 1607, der gav ham Tilgivelse for hans Forseelse. Imidlertid havde han ogsaa anlagt Søgmaal mod Kapellanen for ærerørige Ord; men han tabte Sagen ved Viborg Landsting i 1608, da det ikke kunde bevises, at det var ham, Hr. Søren havde sigtet til med sine Ord.

Netop som alle disse Processer stod paa, frasagde Jens Skov sig sit Borgmesterembede. Men dette var atter en ny Egenmægtighed, thi han kunde ikke blive fritaget for dette Embede uden Lensmandens Tilladelse, og den havde han forsømt at indhente. Lensmanden anlagde da af den Grund en ny Sag imod ham og tog med det samme en anden Smaating med, Spørgsmaalet om Skat af en Bondeggaard paa Mors, som Jens Skov havde haft i Fæste i 1605, men ingen Skat betalt af. Her maatte den

stridige Borgmester bøje sig, og han indgik da til Kongen med en Ansøgning om, at Kongen naadigst for hans Alderdoms Skyld vilde lade Tiltale og Forfølgning imod ham falde for en lidelig Afsoning. Saaledes ordnedes disse Sager i Mindelighed, og 23. Marts 1609 fik Lensmanden paa Hald Brev om at lade sin Tiltale mod Jens Skov falde.

I dette Brev kaldes Jens Skov endnu »Borgmester«, men i et følgende Kongebrev af 23. Oktober 1609 kaldes han »fordum Borgmester«; og i den følgende Tid nævnes han bestandig som Borger. Han er saaledes ikke kommen i Embedet igen. Dog har han næppe været nogen gammel Mand i 1609. Han træffes endnu mange Aar efter den Tid og fortsætter sine ældre Processer med usvækket Kraft og indlader sig i nye. I 1625 havde han Strid med en Borger, Bolle Christensen i Nykjøbing, om en Ager, som denne havde solgt ham, og i 1627 tabte han en Sag, han havde anlagt mod Borgmester og Raad, fordi de, efter hvad han paastod, havde oprejst Byens Kag paa hans Ejendom. Det var meget forskelligartede Ting, han kunde bruge til Grundlag for en Proces.

Hans Dødsaar kendes ikke.

6. Oluf Andersen var Borgmester d. 7. Maj 1608, da han fik Fuldmagt til i København at repræsentere Nykjøbing By ved Prins Kristians Udvælgelse til Tronfølger.

7. Rasmus Holst nævnes som Borgmester 1609 og var i 1610 en af Byens Delegerede ved Prins Kristians Hylding i Viborg.

8. Jørgen Hansen, 1609—13, havde været Byfoged og Raadmand, før han blev Borgmester. At han drev Købmandsforretning, ses af Lensregnskabet for 1613, hvor det anføres, at Træfang til Reparation af Sallingsunds og Vilsunds Færger var indkøbt hos Borgmester Jørgen Hansen. Et Loft i hans Gaard var udlejet til Oplagsplads for Kongens Korn, efter at Kornmagasinet var brændt, og han fik derfor aarlig 5 eller 6 Rdlr. i Leje. I 1611 fæstede han Kongetienden af Tødsø Sogn. 1614 var han død, da hans Hustru Anne Henriksdatter i dette Aar

omtales som Enke. En Søn af ham blev senere Rektor ved Nykjøbing Latinskole.

9. Anders Pedersen, 1615—28, var ved Mønstringen 1624 i den næstøverste Klasse, der takseredes for Harnisk, Langspids og Felttegn. Ogsaa han var Købmand; i Lensregnskabet for 1618 nævnes, at der hos ham var indkøbt 4 Kander Tjære til Sallingsunds Færge.

10. Jens Gregersen, 1616—48, var ved samme Taksering i øverste Skatteklasse og blev ansat for en Hageskytte med lang Bøsse, Stormhat, Sideværge, Felttegn og Gehæng. Han var Ejer og rimeligvis selv Fører af en af de Skuder, der i 1625 førte Proviantkorn fra Halds Len til København. — Under de kejserliges Besættelse af Byen brændte Jens Gregersens Hus Natten mellem d. 13. og 14. Oktober 1628, og ved den Lejlighed brændte blandt andet hele Dueholms Klosters Arkiv.

Hans lange Embedstid synes ellers at være forløben ualmindelig fredelig. Kun ved en enkelt Lejlighed, i 1630, ses han at være kommen i Ustand med nogen, og det var ikke i hans Egenskab af Borgmester i Nykjøbing, men som velbyrdige Holger Gagges Fuldmægtig over Mors og Hanherredernes Provsti. Det drejede sig om en Undersøgelse af Kirkernes Formuestilstand, som Biskoppen vilde lade foretage, og til hvilken Jens Gregersen nægtede at udlevere Kirkernes Jordebøger og Regnskaber. — I 1648 var han saa gammel og svag, at han ikke personlig kunde møde til Kong Frederik III.s Hylding i København.

11. Jacob Jacobsen var Borgmester i 1635, men var død 1636, da Skiftet efter ham sluttedes d. 30. Marts. Han efterlod sig over 2300 Rdlr. I sit Ægteskab med Johanne Povlsdatter, der senere ægtede Raadmand Knud Berentsen, havde han 3 Børn, af hvilke det yngste var født Juleaften 1634. En ældre Søn var Otto Jacobsen, der døde 1643 og fik en standsmæssig Begravelse, ved hvilken Sognepræsten, Kapellanen, den latinske Skolemester, begge Hørerne og Skolens Personer alle medvirkede for Betaling, og Ligvagten drak Øl for 3½ Sldr.

12. Søren Jensen Skriver er ikke truffet som Borgmester før 1638, da han sattes i Skat for 630 Rdlr. Rentepenge; men da han i 1640 efter Ansøgning entlediges fra denne sin Bestilling og for sin lange Tjenestes Skyld fritages for al borgerlig og Byens Tyngde sin Livstid, maa han antagelig have været i Embedet en Del Aar forinden. Han levede endnu i 1653, men i Tingbogen for 1665 tales om Arvingerne efter ham.

13. Knud Berentsen, 1648—63, var en ny Mand i Byen, der ad den i hin Tid meget benyttede Vej som Ridefoged havde skaffet sig Adgang til Overklassen. Maaske var han selv en Skaaning, i hvert Fald havde han Slægt derovre. En Broder til ham, Mikkel Berentsen, havde været Borgmester i Kristiansstad, og efter at han var død, opkom der i 1642 Strid mellem hans Børn, der repræsenteredes af Hr. Hans Adriansen i Skaane paa sin Hustrus Vegne, og Knud Berentsen i Nykjøbing. Striden bilagdes saaledes, at Knud Berentsen skulde give sine Broderbørn 100 Sldlr. i god gangbar Mønt, og al Trætte dermed være nedlagt.¹⁾

Knud Berentsen omtales tidligst som bosiddende i Nykjøbing 1638 og var paa den Tid Ridefoged over Hald Slots Gods paa Mors. Paa samme Tid ægtede han Johanne Povlsdatter, Enke efter den tidligere Borgmester Jacob Jacobsen, med hvem han fik en Del Midler og maaske tillige Adgangen til de styrende Kredse i Nykjøbing. I 1640 var han Raadmand og i 1648 Borgmester, og som saadan var han delegeret til at overvære Prins Kristians Hylding i Viborg 20. September 1655, ligesom han har underskrevet Suverænitetssakten af 10. Januar 1661. Da hans Hustru var død d. 16. April 1648, blev Boets Formue gjort op til Skifte mellem ham og deres to Børn, Jakob Knudsen, født 1639, og Maren, født 1642; og uagtet Knud Berentsen havde lidt store Tab i den første Svenskekrig, og en Del af hans Gaard var brændt, udviste Boet dog en særdeles god Status. Knud Berentsen ejede et Hus i Nykjøbing med to Gaardes Grund og tilliggende Markjorder samt et Kornhus ved Stranden og en

¹⁾ Viborg Landstings Justitsprotokol ²¹/₇ 1642.

Skude i Søen, som, den Gang Registreringen fandt Sted, var forskikket med en Ladning Rug »ad Norge i Herrens Navn paa Æventyr«. I hans »Sals« fandtes to Jernkakkelovne.

Som et Vidnesbyrd om hans Forretningstalent kan anføres følgende Ansøgning:

Stormægtigste højbaarne Fyrste,
allernaadigste Herre og Konning!

Jeg, Eders Kongl. Majts. underdanigste Skatteborger udi Nykjøbing i Mors, haver hos min allernaadigste Herre og Konning paa det underdanigste at andrage, at her i Byen er ofte stor Mangel paa Vin, af Aarsag undertiden haver to eller tre af Borgerne en ringe Ting indkøbt til at sælge, undertiden er her udi 6, 7 eller 8 Uger intet at bekomme, saa Præsterne maa lide stor Besværing for Vin til Kirken og maa lade det hente langvejs fra over Færgesteder, eftersom baade Landet og Byen er ganske omflydt, hvorfor, dersom Eders Kongl. Majst. vilde naadigst bevilge, at jeg alene i den ringe By og ingen anden maatte holde Vin tilkøbs, da skulde jeg underdanigst være obligeret Vinhandelen at holde vedlige for hvem, det for billig Værd vilde købe, baade inden og uden Byen. Hverpaa jeg underdanigst forventer af Eders Kongl. Majts. Clementie et naadigste Ansvar, eftersom des Omstændigheder ere velbemelte min gunstige Husbond fuldkommelige bekendt. Den allerhøjeste Gud vil det rigeligen igen belønne, udi hvis guddommelige Protektion jeg Eders Kongl. Majt. dagligen og ideligen vil commendere.

Nykjøbing Mors d. 26. Maj Anno 1650.

Kongl. Majts. underdanigste Tjener altid
Knud Berentsen.

Ansøgningen blev bevilget ved aabent Brev af 25. Juni 1650. Men senere gik det stærkt tilbage for ham, og han synes at være bleven helt ruineret i den næste Svenskekrig. Da han døde i Januar 1663, var Kornhuset og Skuden pantsat, og hans Gæld i det hele betydelig, saa Børnene fragik Arv og Gæld. Paa Begravelsesdagen d. 5. Februar blev hans Hus og Bo forseglet af Øvrigheden, men henstod derpaa saaledes i omtrent 3 Aar, inden Registreringen endelig blev foretaget. I denne Mellemtid havde Gaarden lidt megen Overlast, og meget af Løsøret var bleven bortstjaalet, saa det hele vurderedes kun til 474 Slette-

daler. Ved Registreringen nævnes i hans Gaard »Lensmandens Kammer med to Himmelsenge«.

Da Gælden løb langt højere op, mistede hans to Børn med Maren Povlsdatter ikke blot Arven efter deres Moder, men tillige den langt betydeligere Arv, der i 1659 var tilfaldet dem efter deres Moster Kirsten Povlsdatter, gift med Raadmand Laurits Jensen i Nykjøbing. Sønnen Jakob søgte nu paa egne og Søsterens Vegne at redde disse Penge og indgav derfor under 17. Juli 1665 et Andragende til Kongen om, at det maatte paalægges Borgmester og Raad i Nykjøbing, »saasom Byens Øvrigheds Pligt er, uden nogen Ophold at skaffe os rigtig Fornøjelse for vore Arveparter, som udi vores sal. Forældres Bo er bestaaende efter Skiftebrevens og andre lovlige skriftlige Bevisers Indhold, efter som de haver bevilliget vores sal. Fader det at forestaa og forvalte og ikke haver anset, at den sal. Mand sig efter vores sal. Moders dødelige Afgang tvende Gange haver forandret, derhos heller ikke haft udi Agt at forskaaffe os vederhæftige Formyndere, som de billigen burde i Henseende, at vi var umyndige.«

I Følge heraf udgik under 22. Juli 1665 et Missive til Borgmester og Raad i Nykjøbing om at skaffe Redelighed i denne Sag. Da Magistraten, som paa dette Tidspunkt bestod af 5 Raadmænd, ikke godvillig vilde betale disse Penge, kom det til Sagsanlæg, og ved Nykjøbing Byting dømtes da Raadmændene i 1665 til at gøre Rigtighed for Pengene eller derfor lide Indvisning, Nam og Vurdering i deres Bo, Gods og bedste Løsøre. De to af Raadmændene affandt sig derpaa i Mindelighed med Arvingerne, de tre andre først efter at Sagen i det følgende Aar ogsaa havde været for Viborg Landsting.

Som det fremgaar af Børnenes Skrivelse, havde Knud Berentsen efter sin første Hustrus Død »forandret sig tvende Gange«. Den ene af disse to Hustruer kendes ikke, den anden var Mette Jacobsdatter Holm, en Datter af Sognepræsten i Nykjøbing. Om hans Børn af dette Ægteskab siges i 1669, at de gaar her i Byen og tigger.¹⁾

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 780.

14. »Hæderlig og højlærd Doctor« Hans Jacobsen Wulff blev beskikket til Borgmester 25. August 1665. Han har kun beklædt Embedet et Par Aar. 30. Marts 1667 nævnes »Johan Wulff, Bürgermeister in Mors aus Jüdtland« som ankommen til og indpasseret i København, men senere er han ikke truffet omtalt, og en ny Borgmester udnævnes i Nykjøbing.

15. Terkel Sommerfeldt fik Bestalling 2. Juni 1667 og forekommer ikke i Embedet efter 1672; i 1682 levede han i København og var »forrige Borgmester«. Da der efter hans Bortrejse var Uorden i Arkivet, og der navnlig manglede Bevisligheder for Pengene paa Byens Regnskab 1671, beskyldte hans Kollega, Hans Nielsen Aarøe, ham for at have taget Papirerne med sig til København. Han havde selv i 1671 ansøgt om at faa Hans Nielsen ansat som Borgmester og kunde da i sin Ansøgning herom, der er skrevet i København, henvise til, at han »fast Aar og Dag« havde maattet opholde sig i Hovedstaden paa Nykjøbing Bys Vegne.

16. Hans Nielsen Aarøe, der fik Bestalling som Borgmester 29. Juni 1671, havde da været Raadmand i 10 Aar og som saadan underskrevet Arve-Enevoldsakten af 1661. Han var en vel situeret Købstadmand, der i 1652 kunde yde et frivilligt Bidrag til et Kornmagasins Oprettelse paa Mors og i 1655 forpagte Maltakcisen for 125 Rdlr. aarlig. I 1662 gjorde han Udlæg hos Christian Lindenov for 500 Rdlr. Han ejede i Nykjøbing blandt andet »Giesse Provst Svends Jord«, som han i 1666 solgte til Povl Klingenberg; senere var han Ejer af Jølbygaard med tilliggende Bøndergods, der forblev i hans Arvingers Besiddelse indtil 1717.

Hans Nielsen var den sidste af de gamle Borgmestre i Nykjøbing, ja man kan næsten sige: den sidste Mand af den gamle Borgertype, der havde faaet sit Præg i Tiden før Suveræniteten og stadig bevarede nogen Forestilling om, at Byen var Borgernes By, som det tilkom dem selv at styre. Med ham gaar en Tidsalder i Graven. I de nærmest følgende Slægtled er Byens Borgere kun kgl. Majestæts underdanige Arve-Undersaatte, hvis

skriftlige Efterladenskaber endnu den Dag i Dag fremkalder Billedet af den ydmyge Supplikant med krummet Ryg og Hatten i Haanden.

Hans Nielsen var en myndig Mand med Driftighed og Selvfølelse. Som Borgmester kunde han med egen Haand slaa en Karl til Jorden og lægge Haandjern paa ham, som Ægteemand maatte han betale Lejermaalsbøder, som Forretningsmand udnyttede han hensynsløst de Fordele, hans Embedsstilling gav ham, og kunde købe Jordegods som en Adelsmand. Han regerede sine Bysbørn med kraftig Haand, ofte nok med tyrannisk Vilkaarlighed; men sikkert har han ogsaa været dem langt overlegen i Evner og Energi. Da sluttelig Uvejret trækker sammen over hans Hoved, og han rammes af den nye Enevoldsregerings kraftige Arm, rejser ogsaa hans Bysbørn sig imod ham alle som een. Men lige til det sidste frygter de for, at »hans slege Ord og milde Tunge« som sædvanlig skal skaffe ham Sejren, og med deres egen Underskrift giver 20 af Byens bedste Borgere sig selv Attest for, at de »ikke i Middel og Klogskab imod hannem kan bestaa«.

I Modsætning til sine nærmeste Forgængere i Embedet var han selv Borger og Handelsmand i Nykjøbing, og den gamle borgerlige Standsfølelse var stærk i ham. Den første Retssag, vi finder ham indviklet i, peger just i denne Retning: Den myndige Adelsmand Sigvardt Brokkenhus til Ullerup sagsøgte ham i 1660 ved Landstinget, fordi han havde nægtet efter Tilsigelse at køre ham med sine Heste og Vogn over til Salling, kgl. Majts. Hverv at forrette. — Men hans Embedsførelse var holdt i den gammeldags patriarkalske Stil, der mest lagde Vægt paa den personlige Myndighed, og den passede derfor meget slet til de nye Tider, hvor det gjaldt om at have sine Protokoller og Regnskaber i Orden. Da den fra Rentekammeret i 1682 udsendte Kommission gennemgik Papirerne fra hans Embedsførelse, fandtes derfor mer end nok af Uorden og Vilkaarlighed til at motivere hans Afsættelse. Ogsaa efter den Tid, som Privatmand, gav han de høje Herrer nok at bestille. Endnu 10 Aar

efter sin Afskedigelse havde han ikke faaet gjort Rigtighed for sine gamle Skattemandtaller og Regnskaber, og Rentekammeret maatte gentagne Gange true ham med Eksekution for at faa ham til det. Saa nægtede han at betale Skat under Paaskud af, at Amtmanden af Had og Avind havde takseret ham for højt, og Rentekammeret maa minde ham om, at han er en af de mest formuende Mænd i Byen, og at der ikke er nogen Mening i, at han kun vil betale Kopskat lige med en Sædedegn paa Landet. En anden Gang spørger Kammeret ham, med hvilken Hjemmel han nu snart i 20 Aar har brugt en Markjord paa Nykjøbing Mark, som skal være Kongen hjemfalden, uden al Afgift. Disse Skatter og Afgifter, som han havde været fri for i sin Borgmestertid, var det ham en utaaelig Ting at vende tilbage til, da han var bleven afsat fra Embedet.

Hans Nielsen var gift med Maren Jakobsdatter, Datter af Borgmester Jakob Jakobsen; en af deres Sønner, Jakob Hansen Aarøe, blev senere Præst. En anden Søn, Laurids Hansen Aarøe, var bosiddende i Nykjøbing, hvor han af Faderen fik Skøde paa en Gaard i 1693. Betydeligere Ejendomme kom i hans Besiddelse efter Borgmesterens Død; men det varede ikke længe, før Laurids Hansen begyndte at sælge bort af dem. I 1702 solgte han selve Fædrenegaarden, der laa næst norden op til Helligaandsaa paa Østersiden af Adelgaden, til Handelsmand Jens Madsen Vils. Og i det samme Aar solgte han til Rektor Falch Christensen noget Jord paa Nykjøbing Mark, ligesom han afhændede et øde Hussted paa Holmen, kaldet »Rostoch«.

Borgmesteren efterlod sig ogsaa en Datter Johanne Marie. Hun har antagelig været trolovet med Peder Olesen Morsing, Borger i Nykjøbing; thi ved et Gavebrev af 23. November 1688, umiddelbart før han døde, skænkede han hende den Gaard, han iboede i Nykjøbing, samt en Del Bøndergods paa Hannæs, i Himmerland og i Koldinghus Amt. — I 1702 var hun eller en anden Datter af Borgmesteren gift med Morten Nielsen i Hobro.

Hans Nielsen Aarøe døde sidst i Aaret 1701 og blev begravet i Nykjøbing Kirke.

BYFOGDER EFTER REFORMATIONEN.

1. Jens Bonde nævnes 1547 i Anledning af en Strid om Arven efter Provst Svend i Vestervig.

2. Thomas Knudsen var i 1559 indstævnet af en Børgerske i Nykjøbing, Klavs Langsteds Hustru Margrethe Gregersdatter, som ligeledes laa i Konflikt med den følgende Byfoged. — Noget galt har der vist været med ham. I 1567 var han ikke længer Byfoged, men levede dog endnu nogle Aar derefter, idet han først i 1578 betegnes som afdød. Men allerede i 1569 var hans Gaard i Nykjøbing hjemfalden til Kongen, der lod den indrette til Oplagsplads for den Rug, som Stiftsskriveren i Vendelbo Stift havde indsamlet under Syvaarskrigen. I 1578 blev Gaarden overladt til en Borger i Nykjøbing.

3. Jens Christensen nævnes som Byfoged 1567 og 1570, første Gang i Anledning af nogle Fortrædeligheder, som hans Hustru Karen skaffede ham. En Misdæder, Anders Fedder, var bleven dømt til Døden for at have stjaalet Varer fra Klavs Langsteds Krambod. Men efter at Dommen var bleven afsagt paa Bytinget, havde han med høj Røst raabt paa Klavs Langsteds Hustru Margrethe Gregersdatter, der ogsaa kom til Stede og havde en Samtale med ham, og i Henhold til hans Bekendelser beskyldte hun derpaa Byfogdens Hustru Karen for at have været i Ledtog med Anders Fedder. Hun skulde ikke blot have købt Tyvekosterne af ham, men endogsaa selv have flyet Tyven Nøglerne til Hængelaasen paa den Krambod, hvorfra de var stjaalne. Allerede tidligere havde Anders aflagt Tilstaaelse herom, men atter tilbagekaldt den, fordi Byfogden skulde have lovet ham fri for Dødsstraf, hvilket Løfte ikke blev holdt.¹⁾

4. Peder Jensen fik i 1595 Tilladelse til at være forskaaet for Byfoged Bestillingen, efterdi han havde beklaget sig over, at hans Næring og Bjeriing derved forsømtes, og Lensmanden Henrik Below fik Befaling til at forordne en anden Dannemand i hans Sted.

¹⁾ Gl. kgl. Samling, Fol., 1136. — Ny kgl. Saml., Fol., 832. (Kgl. Bibliothek.)

5. Niels Poulsen var Byfoged her, da der d. 14. Februar 1596 fældedes Dom i Sagen om Ejendomsretten til den bortsolgte Del af den gamle Helligaandskirkegaard, og ligeledes i 1603, da hans Gaard brændte.

6. Knud Pedersen var Byfoged 1607 og 1608.

7. Jørgen Hansen var Byfoged 1609 og blev Aaret efter Borgmester.

8. Oluf Jensen Thyboe forekommer i Aarene 1613—20. Han har ligesom vel alle Byfogderne i ældre Tid tillige drevet Købmandsforretning. Thi i Lensregnskabet for 1613 omtales, at Stangstaal til Reparation paa Aarbæk Mølle er indkøbt hos Byfogden Oluf Jensen. — Han var tillige Tolder.

Han og hans Hus blev et Offer for en af de uhyggelige Katastrofer, som den Tid frembyder en saa sørgelig Overflødig-
hed af. Hans Hustru Birgitte Jensdatter blev brændt i Nykjø-
bing for Trolddom, og han selv rømte af den Aarsag bort fra
sit Hjem og sine smaa Børn, og der blev aldrig senere hørt
noget om ham.¹⁾ Hans Boslod blev tildømt Kongen: ved Vur-
deringen d. 1. Maj 1621 bestod hans Ejendele af 3 Gaarde i Ny-
kjøbing med tilhørende Markjorder til en Værdi af 500 Daler,
Løsøre til 80 Daler og et Par Øksne til 27 $\frac{1}{2}$ Daler. Af kgl.
Naade tilstodes der Børnene til deres Livs Underholdning Halv-
delen af Løsørets Værdi, 40 Slettedaler, medens Kongens Kasse
ved den Lejlighed blev beriget med ialt 567 $\frac{1}{2}$ Dlr.

9. Peder Bødker, Borger i Nykjøbing, blev efter Oluf
Jensens Rømning midlertidig indsat som Byfoged og varetog
Embedet fra Snapsting 1620 til 29. Juli s. A. Derpaa blev

10. Rasmus Pedersen Byfoged fra 29. Juli 1620—1637.
Han hørte til den mest velhavende Del af Byens Borgere, siden
han ved Mønstringen i 1624 takseredes til at stille 1 Hageskytte.

11. Christen Bodsens nævnes 1637—6. Juni 1646.

12. Thomas Gregersen fra 6. Juni 1646—1652.

13. Christen Eriksen Smed nævnes 1656 og 1657, sidste
Gang dog udtrykkelig som Sættefoged.

¹⁾ Smlgn. foran S. 174 f.

14. Mads Christensen Skyldal c. 1658—80. Da han i 1672 søgte om kgl. Konfirmation paa sit Embede, oplyste han, at han havde beklædt det i omtrent 14 Aar. Den ansøgte Konfirmation blev udfærdiget under 6. Februar 1672, men i Regeringens Kopibog er den atter overstreget og forsynet med Vedtegningen: »Uaffordret og igen kasseret.« Mads Skyldal har rimeligvis ikke haft Raad til at betale for at faa den indløst.

Inden han blev Byfoged, havde han været Prokurator i Nykjøbing og var i den Stilling ikke synderlig anset. Betegnende er saaledes den Maade, hvorpaa han omtales i følgende Brev, som Peder Madsen, Borger og Raadmand i Nykjøbing, d. 30. Januar 1649 tilskrev Esaias Kriger, Borger i Lybæk:

»Kære Esaias! Er Eders Skrivelse mig til Hænde kommen anlangende de Penge, jeg Eder skyldig er, at Mads Skyldal skal dem hos mig fordre og mig tiltale derfor. Saa haver jeg ikke troet Eder dertil. Jeg fattige Mand haver givet Eder 90 Daler paa 2 Aars Tid og haver givet Eder langt over min Evne. Fjenderne have røvet bort al min Gods og Formue, og I fornemmer, at jeg stræber paany; derfor ængster I mig, det saarest I kan. Dersom I vil have det med det gode og have Dilation med mig og tage, som jeg kan afstedkomme, da vil jeg stræbe og se til, at jeg til Pinsedag kan skikke Eder 40 Sldlr.; og dersom I ikke vil det gøre, saa nødes jeg til at drage paa de Steder, som jeg kan leve udi Rolighed. Betænk Eder, om det er ikke bedre, at jeg bliver paa Stedet og giver Eder det, jeg kan afstedkomme, end at jeg skal drage slet bort med alle, eller Mads Uskiøldig Kræmmer skulde tale til for Eder, og jeg da skulde lægge Eder ud gamle Kør og Plov, Harve og gamle Vogne og gamle Heste, som jeg haver bekommet i min Betaling, om jeg vilde have noget. Men kære Esaias, jeg tækker, at det var bedre, at I lod det fare og ingen Proces brugte, saa skal I være langt nærmere ved Eders Betaling, og I vilde skrive Mads Skiøldal til, at han skulde intet befatte sig dermed, og han skulde levere det fra sig og skikke Eder det med Eders Svoger Berndt Skræder. Kære Esaias, gør nu, som min Tro er til Eder. Jeg findes igen Eders villige Tjener. Saa megen Skade, som I haver af mig, saa meget Gavn skal I med Guds Hjælp have igen af mig. Gører saa vel og skriver mig et Ord tilbage igen.«

Men Esaias Kriger gjorde Peder Madsens gode Tro til Skamme. Han sendte Brevet til Mads Skyldal, der i berettiget Krænkelse over Udtrykket »Mads Uskiøldig Kræmmer« paaførte Peder Madsen Proces.

At han ikke har været ivrig for at blive Byfoged, fremgaar formodentlig af den Sag, i hvilken Sættefogden Christen Eriksen fældede saadan Dom d. 15. August 1657, at Mads Skyldal skulde straffes paa Bremerholm i Fængsel og Jern for Modvillighed til Retten at betjene efter Lensmandens Begæring. Ved Landstinget blev han dog frifundet, saa at Dommen ikke skulde komme ham til nogen »Forklænering«.

Som Byfoged naaede han heller aldrig at komme i nogen Anseelse, hvortil hans altid daarlige økonomiske Omstændigheder bidrog ikke lidet. I 1664 maatte han skyde sit Skudsmaal til 24 Dannemænd paa Bytinget i Anledning af, at Byens Raad havde paaført ham en Proces for et Skifte, som han paa egen Haand havde paataget sig. I 1665 maatte det offentlige sagsøge ham til Betaling af den pligtige Jordskyld af en Ejendom, han ligesom den forrige Byfoged Thomas Gregersen havde i Brug, og af hvilken der altid tidligere var svaret 1 Rdlr. aarlig til Kronen. Og i 1680, da han var bleven en gammel Mand, var Misfornøjelsen med ham saa stærk, at Borgerne ansøgte Kongen om at blive fri for ham. De anfører i denne Ansøgning, at Mads Skyldal for flere Aar siden har pantsat alt, hvad han ejede, saa mangan fattig Mand derover har været og er fra sin Ret, at han dertil er aldrende og skrøbelig, saa han ikke er god for at komme af sit Hus, langt mindre betjene Kgl. Majts. Ret. — Mads Skyldal blev dog forskaanet for at blive afsat fra sit Embede, thi han døde samme Aar. Men hans mislige Formuesomstændigheder beredte endnu hans Enke Vanskeligheder længe efter hans Død.

15. Hans Hansen Irup, 1680—82, havde tidligere været Forpagter paa Gaarden Irup og deraf antaget sit Tilnavn. I den samme Skrivelse, i hvilken Borgerne besværede sig over Mads Skyldal, androg de om at faa Hans Hansen i Stedet for, og han

fik nu Udnævnelse under 5. Juni 1680. Et Par Uger efter døde Herredsfogden i Sønder Herred, og Hans Hansen ansøgte da om tillige at faa dette Embede, hvilket ligeledes blev ham tilstaaet under 1. September 1680. Embedernes Forening varede dog denne Gang ikke længe. Ved den store Kommissionsundersøgelse i 1682 blev Hans Hansen ikke fundet egnet til at beholde Embedet i Nykjøbing, hvorimod han vedblev at være Herredsfoged indtil 1688. — Han havde en Søn Hans Hansen Irup, der i 1679 tiltaltes til Betaling af 9 Rigsort i Lejermaalsbøde, men indskød sig som Student under Konsistorium i København som sit rette Værneting.

16. Søren Gregersen, 1682—88, blev bragt i Forslag af Kommissionen i 1682 som skikket til Embedet og modtog Bestalling under 13. December samme Aar. Kommissionens Valg synes dog ikke at have været synderlig heldigt, og Søren Gregersen, som vist allerede var en gammel Mand, tænkte mest paa at komme af med Embedet igen, naturligvis mod en passende Godtgørelse. Han havde først opladt det til en forhenværende Byfoged i Horsens, Peder Christensen¹⁾; men da det blev oplyst, at denne ved Højesteret var dømt fra sit tidligere Embede, maatte Handelen gaa om igen. Han fik da nedenævnte Rasmus Christophersen udnævnt til sin Efterfølger og levede derefter endnu en halv Snes Aar som Privatmand. Den forrige Borgmester, Hans Nielsen Aarøe, klagede senere over, at Søren Gregersen i sin Embedstid skulde have begaaet adskilligt imod kgl. Majts. Interesse. Det, han sigter til, er dog muligvis kun Bagateller af samme Slags som den, der foranledigede følgende Skrivelse fra Rentekammeret af 9. Februar 1695:

»Eftersom den forrige gamle Byfoged Søren Gregersen efter sin edelige Forsikring ikke for at begaa noget Underslæb eller nogen Svig mod Kongl. Majts. Intrader har begyndt Skriften paa en af ham indleveret Regning tæt op under Kronen paa det stemplede Papir, men dette at være sket af enfoldig Uvidenhed, saa i Henseende til hans høje Alderdom og Skrøbelighed kan

¹⁾ Smlgn. Fabricius: Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie S. 228.

hans Forseelse denne Gang efterlades ham med Advarsel fremtidig bedre at iagttage Forordningerne.«

Man mærker, at Enevælden nu begynder at se sine Embetsmænd paa Fingrene, og særlig det stemplede Papir var ikke at spøge med.

Omsider fik dog den gamle Søren Gregersen sine Forretninger heldig afviklede. Ved Skrivelse af 20. December 1697 meddeltes ham, at Kvittering for Byens Skatter fra Nytaar 1683 til 1. Juli 1688, i hvilken Tid han havde været Byfoged, nu kunde afhentes mod Sportlernes Betaling.

17. Rasmus Christophersen Jungshoved, 21. Juli 1688—1714, havde tidligere været Skriver i Vrads Herred. I Forbindelse med sine tre nærmeste Forgængere administrerede han Byen i dens allerfattigste og tarveligste Tid, og selv er han lige som disse et Eksempel paa det Lavmaal af Evner, som danske Provinsembetsmænd kunde nøjes med i Enevældens første Hundrede Aar. Et Mandtal, han forfattede til Paaligning af Skatterne, faar han gentagne Gange kasseret og tilbagesendt fra Rentekammeret, og unægtelig lyder det noget utroligt, naar han for Eksempel angiver, at der i hele Byen kun findes 10 Heste. Ved en anden Lejlighed forundrer Rentekammeret sig over, at der foruden Byfogden, Præsten og den latinske Skolemester kun er antegnet 26 Familier i Byen og derimellem af Haandværksfolk kun en Skomager og en Feldbereder og hos dem ingen Tjenestefolk uden en Skomagersvend. — Det var i Aaret 1711, og ganske vist var sikkert Byen paa den Tid sunket saa lavt ned, som den nogensinde kom; men det vil dog maa-ske næppe være tilraadeligt at bedømme dens Vilkaar efter Rasmus Christophersens Indberetninger. — Ogsaa paa andre Maader skaffede han Rentekammeret Besværligheder, saa Taalmodigheden forgik de høje Herrer; thi efter at han længe havde plaget dem med unyttige Spørgsmaal, fik han omsider følgende Skrivelse, dateret Rentekammeret 11. August 1694:

»Ihvorvel I om de udi hosfølgende Memorial angivne Poster kunde have Oplysning nok af kongl. Majts. allernaadigste For-

ordninger, saa tilsendes den Eder dog derhos med vores paa-tegnede Resolution ved hver Post, med Erindring, at I en anden Gang bedre efterlæser de Kongelige allernaadigste udgangne Forordninger, førend I Kammeret med slige unødvendige Memorialer bemøjer. Gud befalet.

Eders velvillige etc.«

Hans egne Pengeforhold var i en saa armelig Tilstand, at han ved Taksationen til Krigsstyr 1713 slet intet kunde betale. — Han døde d. 5. Juni 1714 og efterlod sin Enke Karen Movridsdatter og sin Søn Henrik i den yderste Armod. Aaret efter brændte saa tilmed deres faa Ejendele i den store Ildebrand.

18. Rasmus Jørgensen, 28. August 1714—1737, havde tjent 21 Aar paa Thisted Amtstue og var den første Byfoged i Nykjøbing, der tillige var Herredsfoged over begge Herrederne. Sammenlægningen fandt Sted ved Reskript af 14. August 1716, og dermed var Begyndelsen gjort til at skaffe Byens Øvrighed lidt bedre Indtægter og derigennem sikre Byen en noget forsvarligere Styrelse. Det mærkes da ogsaa straks, at Rasmus Jørgensen er en Mand, der har Penge mellem Hænder, selv om hans Spekulationer ikke førte til noget heldigt Resultat. Ved det store Bortsalg af Kronens Kirker og Ryttergoods, som i hans Embedstid fandt Sted paa Mors, forsøgte han at slaa sig op som Gods-ejer. Han købte i 1715 Faartoftgaard, Skarregaard og 17 andre Gaarde og Huse paa Mors; i 1716 den komplette Hovedgaard Frøslevgaard og senere Kirketienderne til Elsø, Erslev og Vejerslev Kirker. Da han i 1719 ægtede Mette Jacobsdatter Holm, Datter af Sognepræst Jacob Holm i Saltum, blev han derved Medarving til Vadsøkærgaard, som Svigerfaderen ejede. Og efter dennes Død udkøbte han sine Medarvinger og blev i 1722 Ene-ejer af Gaarden. Men det var endnu ikke nogen heldig Periode for Jordegodsejere; alene Skatterne var mer, end Godset kunde indbringe, og Rasmus Jørgensen havde derfor snart sit Gods prioriteret til det yderste. Vadsøkærgaard maatte han skille sig ved i 1726, og i 1728 satte Panthaverne Frøslevgaard og hans Ejendomme i Nykjøbing til offentlig Auktion i Viborg. Første

Panthaver var Justitsraad Enevold Berregaard til Kølbygaard med 1195 Rdlr., derefter kom P. M. Jensen til Ulstrup med 1923 Rdlr. og endelig Kancelliraad Kjær til Børglumkloster med 3600 Rdlr. Forskellige mindre Fordringer løb desuden op til 1940 Rdlr. — P. M. Jensen til Ulstrup blev Ejer af Frøslevgaard, men der manglede adskillige Tusinde Rdlr. i, at Gælden blev betalt, og Rasmus Jørgensen var efter den Tid en fattig Mand.

I 1737 fik han Tilladelse til at oplade Embedet til sin nedefor nævnte Efterfølger, som derfor betalte ham kontant 300 Rdlr. og forpligtigede sig til at yde ham en livsvarig Pension paa 50 Rdlr. Han blev boende i Nykjøbing og nævnes 1743 i et Skatte-register som en fattig Ophudsmand (Fallent), der har intet andet at leve af, end hvad han nyder i Pension for By- og Herredsfogedtjenestens Afstaaelse; dog holdt han efter den Tids Skik 2 Piger. — Han døde 5. Maj 1746 og blev meget standsmæssigt begravet under Altergulvet i Kirken.

19. Johan Conrad Kirchmann, 18. Oktober 1737—1741, var født 1692 og blev i 1713 Underofficer ved et jysk Kyrasser-regiment. Han avancerede ved dette til Kornet og Lieutenant, indtil Regimentet i 1722 blev reduceret. Nogle Aar efter blev han Regimentskvartermester og Auditor ved det nordre jyske National Regiment, men da han blev angrebet af »den hypokondriske Syge og ej mere kunde udstaa de *Fatiguer*, som samme Tjeneste udkrævede«, akkorderede han med Rasmus Jørgensen om Byfogedembedet i Nykjøbing. — Hans Hypokondri vedblev imidlertid at forfølge ham, hvorfor han allerede 1741 ansøgte om Tilladelse til at afstaa Embedet til en anden skikkelig og lovkyndig Mand. Men da han ikke havde oplyst, hvem denne Mand skulde være, fik han kun det Svar: »Nær Supplikanten først melder, til hvem han vil afstaa Tjenesten, da kan alle Tider siden derpaa resolveres.« I et fornyet Andragende meddelte han da, at han havde akkorderet med Henrik Wulff Klein, Ridefoged paa Sæbygaard, »et *habil Subjectum* og en lovkyndig Mand«, om Overtagelse af Embedet, og at denne derfor havde tilsagt ham »en vis *Soulagement* udi Penge til hans Hel-

breds *Conservation* og *Subsistence*«, og den ansøgte Tilladelse blev nu givet. — Kirchmann opholdt sig derefter i 30 Aar paa Kjærs Mølle ved Aalborg, som en Søster til ham havde i Fæste, og døde i Aalborg 3. Juni 1775, 83 Aar gammel.

20. Henrik Wulff Klein, 14. April 1741—1766, var en Præstesøn fra Jerslev i Vendsyssel. Som før nævnt havde han været Ridefoged paa Sæhygaard, og da han i denne Stilling i 1737 ansøgte om Kær og Hvetbo Herredsfogedembede, erklærede han sig villig til at lade sig eksaminere af det juridiske Fakultet. Som Byfoged i Nykjøbing blev han i 1743 gift med Præstens Datter Kirstine Halse og havde i dette Ægteskab flere Børn, der senere kom i pæne Stillinger; en Søn blev Præst, en anden Byfoged i Rødby, en tredje Birkedommer ved Volstrup Birk. I det hele taget begynder paa hans Tid den almindelige Opgang i Embedsstandens Vilkaar at kunne mærkes. Klein hørte til et noget højere Samfundslag end de foregaaende Byfogder, og hans Embedsindtægter tillod ham at leve anstændigt. Selv var han desuden en driftig Mand. I 1764 købte han Sundkornet til Vilsunds og Sallingsunds Færgesteder for 5,300 Rdlr. og fik senere Bevilling til ved begge disse Færgesteder at holde Kro og Værtshus mod en aarlig Afgift af 4 Rdlr. og mod at Drikkevarerne indkøbtes i nærmeste Købstad. Han ejede endvidere Gaarden Begtrupgaard i Nors Sogn i Thy samt Nors Kirke, og i 1765 overtog han uden Købesum en øde Gaard i Vils, som tilhørte Kronen. Ved Byens Brand i 1748 brændte 4 ham tilhørende Ejendomme; men allerede i 1752 kunde han indberette, at han havde bebygget de to af dem med 86 Bindinger sirlige og pyntelige Købstadbygninger, Vaaningshusene til Gaden med Tegltække behængt. De havde kostet ham 1500 Rdlr. foruden de 237 Rdlr., han efter Forordningen erholdt i Brandhjælp.

Klein tog sin Afsked i 1766 paa den sædvanlige Betingelse, at hans Efterfølger skulde yde ham noget til Ophold i hans Alderdom. Han flyttede til Begtrupgaard, hvor han døde i 1774, og hvor hans Enke endnu levede i 1783.

21. Johan Peter Woydemann, 2. Maj 1766—1774, var født 1731 paa Sneumgaard, hvor hans Fader, som senere blev Byfoged i Varde, den Gang var Fuldmægtig. Han ægtede i 1767 Elisabeth Gleerup, Datter af Proprietær Jens Gleerup i Vendsyssel, og blev i 1774 forflyttet som Byfoged til Hobro, hvor han døde 1781. I Nykjøbing var han tillige Landvæsenskommissær.

22. Frederik Christian Wormstrup, 17. November 1774—1775, var født i Viborg 1723 og havde i 1755 ægtet Henriette Boe, en Købmandsdatter fra Aalborg. Selv blev han Byfoged i Aalborg 1775 og døde der 16. November 1798. I sit sidste Embede var han Genstand for adskillige Trakasserier, hans Vinduer blev slaaet ind, og han havde mange Processer, og selv efter hans Død gav en Gravskrift over ham Anledning til en Polemik i Aviserne.¹⁾

23. Hans Lorenz Spliid, 14. December 1775—1804, var født 1735 i Albæk i Vendsyssel, hvor hans Fader var Præst. Før han kom til Nykjøbing, havde han været Raadmand i Viborg og blev derfor senere bestandig tituleret Raadmand. Hans Embedstid forløb ikke uden adskillige Konflikter. I 1794 fik Organist Høyer ham idømt en Bøde af 60 Lod Sølv for »begangne Rettens Spilde og Nægtelse«, og i 1802 havde han et Sammenstød med Kirurgen Schwartz. I 1804 fik han paa Grund af Blindhed sin Afsked med Pension og døde 3. Januar 1822 i Hammer i Vendsyssel, hvor en Søn af ham var Præst. Hans Hustru Anne Margrethe Bredal, født i Helsingør 1730, døde d. 24. Februar 1813 ligeledes i Hammer Præstegaard.

24. Jens Leegaard Schumacher, 15. Februar 1805—1809, var født 31. December 1770 paa Benzonseje i Sælland og havde tidligere været Byfoged i Saksøbing. 20. Januar 1809 blev han udnævnt til Byfoged i Aarhus, hvor han døde 12. December 1829. Han var gift med Anne Kirstine Borchsenius, Datter af Proprietær Johannes Borchsenius til Ødemark i Sælland.

¹⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 176—77.

25. Jacob Møller, 21. April 1809—1821, var tillige Tiendekommissær for Mors 1810—12 og Kancelliraad. Han var gift med Lasine Trap af Randers.

Den gamle Byfogedbolig. Tegnet af Aleth Bjørn efter Fotografi (c. 1860).

26. Johan Christopher Henrik Rummelhoff, 16. Marts 1821—1853, Justitsraad, Ridder af Dannebrog, Medlem af Stænderforsamlingen i Viborg, var født i Aarhus 21. Juli 1788. Forældrene var Kaptejn Arendt Chr. Rummelhoff og Eleonore Charlotte Christiane, født Seydewitz. Han døde som Byskriver i Hillerød 18. September 1858. Hans Enke Charlotte Amalie, født Denstaddt, døde i København 24. November 1887, 97 Aar gl.

27. Gerhard Jacob Kofoed, 1854—61, Kancelliraad, Søn

af Landfysikus Jens Kofoed i Aalborg og Hustru Karen f. Toft, er født 8. August 1808 og døde i Nykjøbing 18. Januar 1861. Han var gift med Charlotte Bühl.

28. Johan Christopher Henrik Seydewitz, 6. Juni 1861—77, Kancelliraad, var født i København 26. December 1822 og kom til Nykjøbing efter at have været Fuldmægtig i Kultusministeriet. I Henhold til Lov af 26. Maj 1868 blev et Borgmesterembede genoprettet i Nykjøbing, og Seydewitz blev den første Borgmester siden Hans Nielsen Aarøes Tid. Borgmesterembedet har senere bestandig været forenet med Byfogedembedet. — Seydewitz blev i 1877 Herredsfoged i Bjerger og Aasum Herreder paa Fyen og døde i Odense 1893.

29. Frederik Christian Bernhard Stephan Vestergaard, 1877—86, er født i Kerteminde 1837 og blev 26. Februar 1886 udnævnt til Borgmester i Aarhus.

30. Ludvig Collin Riise, 11. Marts 1886—1890, var født i København 14. Februar 1839. I 20 Aar var han Fuldmægtig paa Hørsholm Birkekontor, før han kom til Nykjøbing, hvor han døde 5. Januar 1890.

31. Carl Børge Vilhelm Frederik Theobald Hansen er født 16. Februar 1847 paa Bjerregaard ved Lemvig. Han var Amtsfuldmægtig i Thisted, da han 12. Februar 1890 blev udnævnt til Borgmester og Byfoged i Nykjøbing. Han blev 1901 Herredsfoged i Vestervig.

32. Hans Christian Lunov Valdemar Ferslev er født 29. April 1846 paa Sorgenfri i Tønning Sogn ved Horsens. Han havde i 12 Aar været Assistent i Kongerigets Arkiv, derefter Protokolfører i Kriminalretten og Birkedommer paa Fejø, før han i 1901 beskikkedes til Borgmester og Byfoged i Nykjøbing.

BYSKRIVERE.

1. Den ældste Byskriver, vi kender Navnet paa, er Las Jensen, der forekommer 1541.

2. En anden Laurids Skriver nævnes i 1575.

3. Truels Skriver forekommer i Embedet i Aarene 1590—92 og var tillige Herredsskriver i begge Herrederne. En indviklet Retssag, der i 1592 førtes for Kongens Retterting, beskæftiger sig for en stor Del med hans Person. Det er jo i Reglen ad saadanne Veje, vi maa hente vor Kundskab om Fortidens indre Liv, og det er nødvendigt at have dette Forhold for Øje, hvis man ikke vil danne sig for mørkt et Billede af de gamle Tider. Om de skikkelige Folk, der gjorde deres Pligt og intet ondt bedrev, blev der som Regel ikke skrevet noget op.

Adelsmanden Knud Nielsen Vinter til Overgaard paa Mors var død i 1590, og fire Arvinger havde skiftet hans Gods imellem sig. Da fremkom Fru Margrethe Friis til Engelund i Faghjerg Sogn, Diderik Høckens Efterleverske, med to Breve, som den afdøde skulde have udstedt til hende et Aarstid før han døde. Det ene var et Skøde paa Gaarden Sønder Bredal i Gudum Sogn i Skodborg Herred, det andet et Gælds brev paa 600 Rdlr. Disse Breve nægtede Arvingerne at respektere, da de ansaa dem for Falsknerier. Til Støtte herfor beraabte de sig paa Truels Skriver, der over for dem havde bekendt, at han havde været paa Overgaard 3 eller 4 Dage før Knud Nielsen døde og havde der opsat begge Brevene for ham, men tillige antedateret dem begge efter Knud Nielsens Begæring. Men denne Forklaring gik Truels dog senere fra, og han gav Fru Margrethe Friis en skriftlig Erklæring om, at Dateringen var rigtig.

Alligevel maa der have været noget galt ved disse Breve. Det blev oplyst, at Fæstebonden i Sønder Bredal havde ydet Ægt og Landgilde til Knud Nielsen lige til dennes Dødsdag og saaledes ikke kunde være bortsolgt Aaret i Forvejen, og Kongens Retterting dømte da ogsaa Skødet ugyldigt. Derimod blev Gælds brevet, for hvis Uægthed man ikke havde andet Bevis end Truels Skrivers Ord, som han senere var fragaaet, kendt ved Magt. Truels Skriver, som var stævnet for Rettertinget men ikke mødt, skulde staa til Rette for, hvad han i den Sag kunde have forbrudt sig.

4. Den næste Byskriver, vi kender, er Raadmand Jens

Sørensen, der ligeledes var Skriver i Herrederne og er bleven os bekendt derved, at han havde forfalsket Nørre Herreds Tingbog. Han havde i Bogen indført et Tingsvidne, udstedt paa Nørre Herredsting 2. Marts 1596 og lydende paa, at salig Anders Larsens Søn i Sønder Draaby var født af ærlige ægte Forældre baade paa fædrene og mødrene Side, og at hans Moder skulde hedde Maren Christensdatter, uagtet det var noksom bevisligt, at han var et Slegfredbarn og at hans Moder hed Ane Pedersdatter. Da Sagen kom op i Aaret 1616, og Jens Sørensen skulde arresteres, gik fire ansete Borgere i Nykjøbing i Borgen for ham, og i Henhold til deres Kavtion fik han Lov at blive boende i sit Hus. Men han skuffede deres Tillid og rømte bort eller holdt sig i »Fielster og Skjul«, og saasnart Rygtet herom naaede ud i Byen, fik de fire Mænd Skræk i Blodet. De mødte paa det første Byting derefter og opsagde højtidelig deres Borgen for Jens Skriver; men Ridefogden svarede hertil paa Lensmandens Vegne, at saasnart de flyede ham forskrevne Jens Skriver til Stede, enten paa Bytinget eller i Borgmesterens Stue, hvor deres Borgen var sat, eller i hans eget Hus, da skulde de Dannemænd blive kvit for samme deres Borgen, men ikke før. Saa ilede Mændene til Byfogden Oluf Jensen Thybo og bad ham for Guds Skyld, han paa Kongens Vegne vilde fly dem Jens Skrivers Dør op, de vilde ind og ransage efter ham, da de formente, han var derinde. Byfogden gik med dem, og uden for Jens Skrivers Dør lagde Mændene 3 ₤ ned paa Brostenen og gentog deres Anmodning til Byfogden om at fly dem Døren op. Saa slog Oluf Jensen selv det første Slag paa Jens Skrivers Dør og beføl derefter Bysvenden at bryde Døren op. Inde i Huset befandtes ikke andre end Jens Skrivers Hustru Maren Eriksdatter, en gammel Mand og to Piger. Men ham de søgte, fandt de ikke, skøndt de ledte helt grundigt efter ham. Maren Eriksdatter laa i sin Seng, og Mændene bad hende sidde ud af den, da de formodede, hendes Mand laa skjult under Sengklæderne. Hun gjorde, som de bad, og Mændene ransagede efter ham og kastede Klæderne omkring og ledte til aller nederst i Bunden af Sengen,

men Jens Skriver var der ikke, og han kom ej heller senere til Stede.

Ved Dom af Nykjøbing Byting 28. Juni 1617 dømtes Jens Sørensen Skriver til at have sin Boslod forbrudt. Hans Ejen-
domme i Nykjøbing blev vurderede i Overværelse af Borgmester
Anders Pedersen, Byfogden Oluf Jensen Thybo og Ridefogden
Jens Madsen paa Lensmandens Vegne og beløb sig ialt til 300
Sldlr. Hans Gaard og Grund i Byen med tilhørende Markjord
var ansat til »ni Snese slette Daler«. Hans Hustru fik dog Lov
til at beholde Halvdelen af Boet, og af Kongens Part betaltes
ligeledes Halvdelen af Jens Skrivers Gæld til Kirken og Hospi-
talet, 30 Sldlr., for hvilket Beløb han havde sat en Ager og en
Bryggerkedel i Pant. I Kongens Kasse indgik saaledes 135 Sldlr.
— De fire uheldige Kavtionister maatte løse sig fra deres For-
pligt ved en Bøde paa 150 Rdlr.

Som vi har set, overgik den samme Skæbne faa Aar efter
Byfogden Oluf Jensen. Ogsaa han maatte rømme fra Byen, og
hans Gods blev inddraget under Kronen.

5. Jens Pedersen, 1616—38, nævnes allerede som By-
skriver under Sagen mod den bortrømte Jens Sørensen. I 1638
boede han paa Ullerup og førte herfra Proces med sine Bysbørn,
fordi de havde sat ham i Skat. Han førte talrige Vidner paa,
at han i 20 Aar og mere havde beklædt Byskriverembedet og i
den Tid været skattefri. Men da den Skat, han var paalignet,
ikke refererede sig til hans Embedsindtægter, men til hans Køb-
mandsskab og borgerlige Næring, fik han heri ingen Medhold
hverken hos Bytinget eller Landstinget. Under de kejserliges
Indfald i Jylland havde han en Tid Sæde i Byens Raad som
Suppleant og var som saadan med til at underskrive det Skøde,
ved hvilket Raadet solgte et Stykke Jord til Anders Jakobsen
Bartskaar. Men senere hen protesterede Jens Pedersen mod
denne Handel med den mærkelige Motivering, at det bortsolgte
Jordstykke slet ikke tilhørte Byen, men Jens Pedersen selv.

6. Søren Jensen nævnes som Byskriver i 1641, og

7. Jakob Gløbsen forekommer 1659—62.

8. Christen Andersen, 27. Juli 1662—1679, var i de første Aar alene By- og Raadstueskriver, og i sidstnævnte Egen- skab havde Raadet bevilget ham Skattefrihed og 10 Rdlr. i aarlig Løn. I 1665 blev han af Lensmanden over Thy og Mors, Mogens Kruse til Spøttrup, beskikket til tillige at være Skriver i Sønder Herred, og nogle Aar efter ansøgte han ligeledes om Skriver- embedet i Nørre Herred, da hans Lejlighed var saa ringe, at han ikke derved kunde subsistere, og da den nuværende Herreds- skriver i Nørre Herred for sin store Svaghed og andre Tilfælde ikke mere befandtes dygtig til samme Bestilling. 24. Januar 1670 fik han Brev paa Succession i dette Embede imod at be- styre det i den gamle Herredsskrivers Forfald, og 27. Juli samme Aar fik han kongelig Konfirmation paa alle sine tre Bestillinger, som efter den Tid stedse har været forenede. Der førtes store Klager over ham for Forsømmelser og Forseelser, og da han tilsidst var bleven fordelt af Borgmester og Raad paa Grund af sit Forhold med nogle Skiftebreve, blev han afsat.

9. Anders Pedersen Nicop, 6. December 1679—1685, indgav under sin Sygdom 6. August 1685 en Ansøgning til Kon- gen om at faa sin Broder Jakob Pedersen, hvem han paa Kon- gens Behag havde opladt sit Embede, beskikket til sin Efter- følger, for at hans fattige Hustru og Barn, om Gud bortkaldte ham, kunde have nogen Trøst, Raad og Daad af ham, mere end af en fremmed. Kort efter at denne Ansøgning var bleven bevilget, døde han og blev begravet 3. November 1685.

10. Jakob Pedersen Nicop, 18. September 1685—1686, døde i Kirken under Prædiken d. 10. September 1686, 44 Aar gammel. Han var ugift, og hans Broderdatter Jutta var hans eneste Arving.

11. Mikkel Knudsen, 6. Marts 1686—1703, havde allerede i Formandens Levetid været denne adjungeret og overtog nu samvittighedsfuldt hans Forpligtelse til at sørge for Anders Pe- dersens Enke Maren Jakobsdatter. Han giftede sig med hende 6 Uger efter, at han havde faaet sin Udnævnelse. Efter sin Morfader, Sognepræsten Jakob Jakobsen Holm, havde han arvet

en Del Midler, og efter sin Morbroder Mag. Peder Holm, der døde som Lektor i Kristiania, fik han en Grund med tilhørende Ager og Mark i Nykjøbing. Ved Køb erhvervede han sig yderligere en stor Del haade bebyggede og øde Ejendomme i Nykjøbing, og da der mellem disse nævnes et Kornhus, som han købte af Søren Christensen Færgemand, har han formodentlig drevet Handel. Han ejede ogsaa en Pram, »Størtebech« kaldet, som han kort før sin Død solgte til Jakob Madsen Vils. Han var Forvalter over Lunds og Skarpenbergs Godser paa Mors og havde i disse forskellige Virksomheder samlet sig saa meget, at han kunde efterlade sine Børn 600 Rdlr. Han blev begravet 26. November 1703, 46 Aar gammel, medens Enken levede til 1724 og blev 75 Aar. Hans Broder Sr. Peder Knudsen, Forpagter paa Bjørnkær, var Børnenes Formynder.

12. Niels Nielsen Feld, 18. December 1703—1730, blev 2. Januar 1705 gift med Mette Marie Mikkelsdatter. I hans Tid var By- og Herredsskriveren lønnet med en Fæstegaard i Ejerslev paa $6\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Men det var i de Tider en usikker Indtægt. Da Fæsteren døde i 1724, var Gaarden næsten øde, og ingen vilde overtage den for de sædvanlige Afgifter. Den blev da bortfæstet afgiftsfri i to Aar, og Rentekammeret resolverede under 10. November 1725, at Niels Feld i disse to Aar skulde have sin Løn anvist paa Amtstuen. Hans Kaar var i det hele taget smaa, og ved Taksationen til Krigsstyr 1713 var han i saa armelig Tilstand, at han intet formaaede at yde. Nogle Aar senere ansattes dog hans aarlige Indtægter til c. 70 Rdlr.

Han blev begravet 24. Januar 1730, 61 Aar gammel.

13. Peder Lassen Tychonius, 17. Marts 1730—1745, skildrer sig selv i sin Ansøgning som en fattig gammel Student, der i Krigens Tid havde staaet som Skriver ved Hamborg Hvervings Matroser, men nu intet havde at leve af. Hans Broder, Domprovst Christen Lassen Tychonius i Viborg, havde hidtil underholdt ham, men kunde nu ikke udholde det længer, da han selv intet ejede. — I hans Tid var det atter galt med Em-

bedsgaarden i Ejerslev. Fæsteren havde i to Kvartaler ingen Afgift betalt, og Tychonius søger derfor i 1735 om at faa sin Løn udbetalt paa Amtstuen, men det bliver afslaaet. I Slutningen af sin Embedstid ansøgte han om at faa sin Slægting Johan Tychonius, Domprovstens Søn, antaget til Medhjælper og Successor i Embedet; men i Modstrid med den sædvanlige Praksis blev Ansøgningen afslaaet og en anden udnævnt til Embedet. — Tychonius blev begravet 24. Januar 1748.

14. Christen Thomsen Hjelm, 8. Januar 1745—1767, blev imod Tychonius's Ønske adjungeret denne, men havde rigtignok ogsaa for at opnaa Pladsen maattet udlove 50 Rdlr. til Vor Frue Taarns Opførelse i København, skønt han i samme sin Ansøgning fortæller, at han med Kone og Børn aldeles intet havde at leve af. Han havde Attest for sin Duelighed fra det juridiske Fakultet og havde i 10 Aar været konstitueret Byskriver i Hjørring. I hans Embedstid slap Byskriveren endelig af med Fæstegaarden i Ejerslev, der ved kgl. Resolution af 15. Oktober 1764 uden Betaling blev overladt til en Bonde, der kun skulde udrede Skatterne fra næste Aars Begyndelse samt alle Restancer. Byskriveren fik i Stedet for Gaarden 20 Rdlr. aarlig af den kgl. Kasse, og foruden denne faste Løn havde han c. 30 Rdlr. aarlig i Akcidenser.

Christen Hjelm døde 19. Maj 1767, 56 Aar gammel. Blandt dem, der søgte Embedet efter ham, var Byfogden Johan Peter Woydemann, der for at opnaa det tilbød 400 Rdlr. til gudeligt Brug. Hans Mening var naturligvis samtidig at beholde sit tidligere Embede; men Tiden til en saadan Sammenlægning af alle Retsbetjentembederne var endnu ikke kommen, og en anden By- og Herredsskriver, den afdødes Søn, blev beskikket.

15. Frederik Christian Hjelm, 22. Juni 1767—1802, var født i Hjørring 21. Februar 1736 og tog dansk juridisk Eksamen 1760. Han var derefter Prokurator i Nykjøbing og gik tillige i de senere Aar Faderen til Haande i hans Forretninger. Kort efter at han selv var bleven Byskriver, blev han tillige af Major Poul v. Klingenberg beskikket til Birkedommer

og Skriver i Volstrup Birk. I hans Tid holdt Bønderne paa Mors efter fælles Aftale op med at yde Skriverkorn til Herredsskriveren, hvad der endnu i Begyndelsen af hans Embedstid havde været Skik, og Hjelm fik i 1790 Beneficium paupertatis til at føre Vidner paa, at denne Ret var gammel og almindelig i Dueholms Amt. Aaret efter fik han Bevilling til ved Kirkestævne at lade indkalde alle Morsø Lands Beboere. Dette Skriverkorn var vel i Virkeligheden en forældet Indretning; Skriverens Løn var nu bleven en fast Pengeløn, der paa den Tid, Hjelm tog sin Afsked, blev anslaaet til 228 Rdlr. aarlig. Da han blev entlediget 15. Oktober 1802, tillagdes der ham 100 Rdlr. i Pension, af hvilke Eftermanden skulde udrede Halvdelen, Post-Pensionskassen den anden Halvdel. — Han døde 26. Juli 1807; 4. Sept. 1757 var han i Ugilt Kirke bleven viet til Jomfru Maren Sebbelov paa Hvidstedgaard, en Købmandsdatter fra Rudkøbing.

16. Jørgen Carsten Bloch Borchsenius, 7. Januar 1803—1824, var en Præstesøn fra Fyn og født 15. November 1766. Han tog dansk juridisk Eksamen 1790, virkede derefter i nogle Aar som Prokurator og var flere Gange konstitueret i Retsbetjentembeder. Gehejmeraad Guldberg protegerede ham og havde saaledes ogsaa anbefalet ham indtrængende til Embedet i Nykjøbing. I 1821 blev han Kancelliraad. Han var gift to Gange: første Gang med Henninga Arnesea Irgens Gjørup, hvis Fader var Præst i Marie Magdalene og Koed, og som døde 30. November 1806, og anden Gang med Maren Kirstine Steenberg, en Købmandsdatter fra Nykjøbing, der levede til 20. Marts 1884.

Borchsenius døde 1824. Skriverembedet blev derefter forenet med By- og Herredsfogedembedet, og Byfoged Rummelhoff blev den første Indehaver af alle de 6 tidligere Embeder.

II. ST. KLEMENS KIRKE.

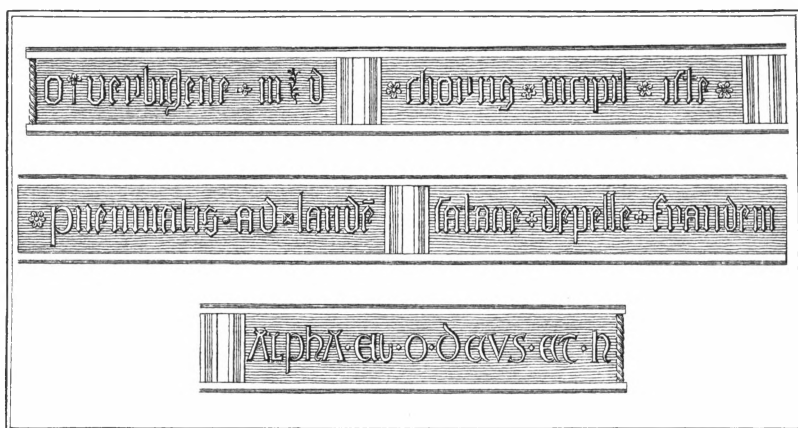
DET er tidligere omtalt, at den gamle St. Klemens Kirke blev bygget ved Aar 1200 som Sognekirke for Vettels og Venner, og at den senere, da Nykjøbing hævede sig, og de to Landsbyer gik tilbage, blev Sognekirke for Købstaden. Af den oprindelige Kirkebygning stod endnu en Del Murværk uforandret tilbage, lige til Kirken blev fuldstændig nedrevet i 1889; og selv der, hvor Bygningens Mure ikke længer fulgte de gamle Linier, var de delvis byggede af det ældre Materiale, saa at Arkitektens kyndige Øje endnu i vore Dage har kunnet læse ud af de bevarede Levninger, hvorledes den oprindelige Kirke har set ud.¹⁾

Sognekirken for Vettels og Venner har været en almindelig lille jysk Landsbykirke fra den romanske Periode, bygget af Granit, der indad i Kirken fremviste de store raa eller kløvede Sten, men udvendig var tilhugget i Kvadre, der hvilede paa et enkelt Sökkelskifte med Skraakant. Taarn fandtes ikke. Indgangen har været paa den nordre Side nærmest ved den vestlige Ende, og de faa og smaa Vinduer overhævedes af den sædvanlige flade Rundbue. En Granit-Døbefont, som endnu er til Stede, har sikkert haft Plads i den gamle Kirke, og som en selvskreven Prydelse for denne tør vi forudsætte, at der har været et Billede af den hellige Klemens, maaske den samme legemsstore Figur, der endnu for 100 Aar siden fandtes som

¹⁾ Se Arkitekt Uldalls Beretning i Nationalmuseets Arkiv.

Torso i den gamle Kirke, udskaaret af grov Kridtsten og med Navnet »Clemen« tværs over Brystet.¹⁾)

Uden om Levningerne af den gamle romanske Kirke er den senere gotiske Kirkebygning vokset frem, og Tidspunktet, da dette skete, meddeler Kirken selv i en gammel Indskrift, den ældste skrevne Beretning vi har om Kirkens Bygning. Denne Beretning staar udskaaret i Træ paa Ryggen af den Række Munkestole, som havde deres Plads i den gamle Kirkes Kor, og som nu staar i den nye Kirkes østre Korsarm, og den lyder

Indskrift paa Munkestolene i Nykjøbing Kirke.
Efter Provst Schades Gengivelse.

saaledes i een fortløbende Linie, med Rosetter og andre udskaarne Forsiringer mellem de enkelte Ord:

»Anno verbigene M.D. chorus incipit iste, pneumatis ad laudem, satane depelle fraudem. Alpha et O. Deus et H.«
I Oversættelse: »Aar 1500 efter Christi Fødsel paabegyndtes dette Kor til den Helligaands Ære. Bortjag Satans Bedragerier. Begyndelsen og Enden. Gud og Menneske.«

Her faar vi altsaa først og fremmest et bestemt Aarstal, Tallet 1500, i hvilket Korets Bygning er begyndt. Og da man i hin Tid almindelig begyndte Kirkernes Bygning fra den øst-

¹⁾ Indberetning fra Provst Schade til Oldsagskommissionen ^{30/12} 1808 i Nationalmuseets Arkiv.

lige Ende, Koret, betyder det sandsynligvis, at hele den gamle Kirkes Ombygning er paabegyndt i dette Aar, og at hele Bygningen, som den stod indtil vor Tid, i det væsentlige havde faaet sit Præg i Tiden fra 1500 til henimod Reformationen. Thi den senere Bygnings hele Karakter henfører den netop til Middelalderens sidste Tider. Spidsbuestilen var gennemført overalt, og i de ny tilbyggede Partier var det regelmæssige Munkeskifte anvendt. Ombygningen bestod væsentlig i, at man gjorde Kirken bredere ved at udflytte den søndre Mur, og længere ved at tilbygge det nye Kor, hvis Vægge baade udvendig og indvendig gik i Flugt med Langskibets. Endvidere tilbyggede man paa den nordlige Side et Vaabenhus ud for den gamle Hovedindgang og et Sakristi ud for Koret, og ved Kirkens vestre Gavl, som i den Anledning blev gennembrudt med en Spidsbue, opførtes Taarnet. Det var altsaa en fuldstændig Ombygning, der fandt Sted, og af den ældre Kirke bevaredes kun den nordre Langside og den vestre Gavl. Men det gamle Materiale blev i stor Udstrækning benyttet, og i den senere Kirke saa man derfor de hugne Kampstenskvadre i Kirkens søndre Mur i en Højde af fra 3 til 6 Alen over Jordlinien samt i forskellig Højde paa Korgavlen og i Taarnets Syd- og Vestside. Ogsaa de tilhuggede Sokkelsten blev benyttede igen i Korets og Langhusets Sydside samt i Taarnets Vestside, og selv de gamle rundbuede Vinduesoverligger fandtes indmurede i Korets Indervæg. Da den tilhuggede Granit var sluppet op, byggede man videre med store gule og røde Mursten i regelmæssigt Munkeskifte; de anvendtes saaledes til den indvendige Beklædning af den søndre Mur og til hele Taarnets Nordside. Kirken blev hvælvet i hele sin Længde fra Taarnet til Koret, kun Vaabenhuset havde Bjælkeloft. Tre spidsbuede Vinduer prydede den nyopførte Sydside af Kirken, og saavel paa de indvendige Murflader som paa Hvælvingerne i Koret var der anbragt Dekorationer i rødgul Farve, af hvilke enkelte Spor under Hvidtekalken blev fremdragne i Kirkens sidste Dage.

Det var altsaa et særdeles betydeligt Kirkebygningsarbejde,

som her blev udført af det Slægtled, som var Vidne til Katholicismens Undergang. Men det ser ud til, at Arbejdet ikke er blevet saa solidt udført, som det var stort anlagt. Da Arkitekt Uldall i 1884 undersøgte Kirkens Tilstand, fandt han de gamle romanske Kampstensmure mod Nord og Vest fuldstændig urokede; men Hvælvingerne og den sydlige Mur var ganske faldefærdige — Muren hældede endog saaledes, at dens øverste Kant paa sine Steder var en halv Alen udenfor Grundlinien. Og denne »forfaldne Tilstand,« siger han, »skriver sig vistnok tildels allerede fra et Tidspunkt, der ligger Aarhundreder tilbage. Hvælvingerne have alt tidligt udøvet et større Tryk paa Ydermurene, end disse have kunnet modstaa, og Følgen heraf er bleven, at Langskibets sydlige Ydermur er spændt meget betydeligt ud af Lod. . . . Og hvad der i høj Grad har bidraget til Hvælvingernes nuværende Tilstand, er den Omstændighed, at deres Ribber ere konstruerede paa en meget uheldig Maade. Istedetfor at nemlig alle Stenene i Ribberne burde have 1 Stens Længde, hvortil da Kappen maatte slutte sig, er det i nogle Hvælvinger kun hver 4de og i andre endog kun hver 6te, der er en Binder, og de mellemværende Skifter ere kun halve Sten, der blot ere ophængte i Kalken. Som Følge heraf danne Ribberne istedetfor een sammenhængende Masse, der kunde yde tilstrækkelig Støtte for Kapperne, nu kun en Række Led, der paa Grund af de talrige Forskydninger ere saa løst forbundne, at man tilvisse maa kalde det et Vidunder, at intet Parti af Hvælvingerne, særlig af de Dele af Ribberne, der op mod Midtpunktet ere meget fladt liggende, under disse Forhold nogensinde vides at være nedstyrtet og forvoldt Ulykke.«¹⁾

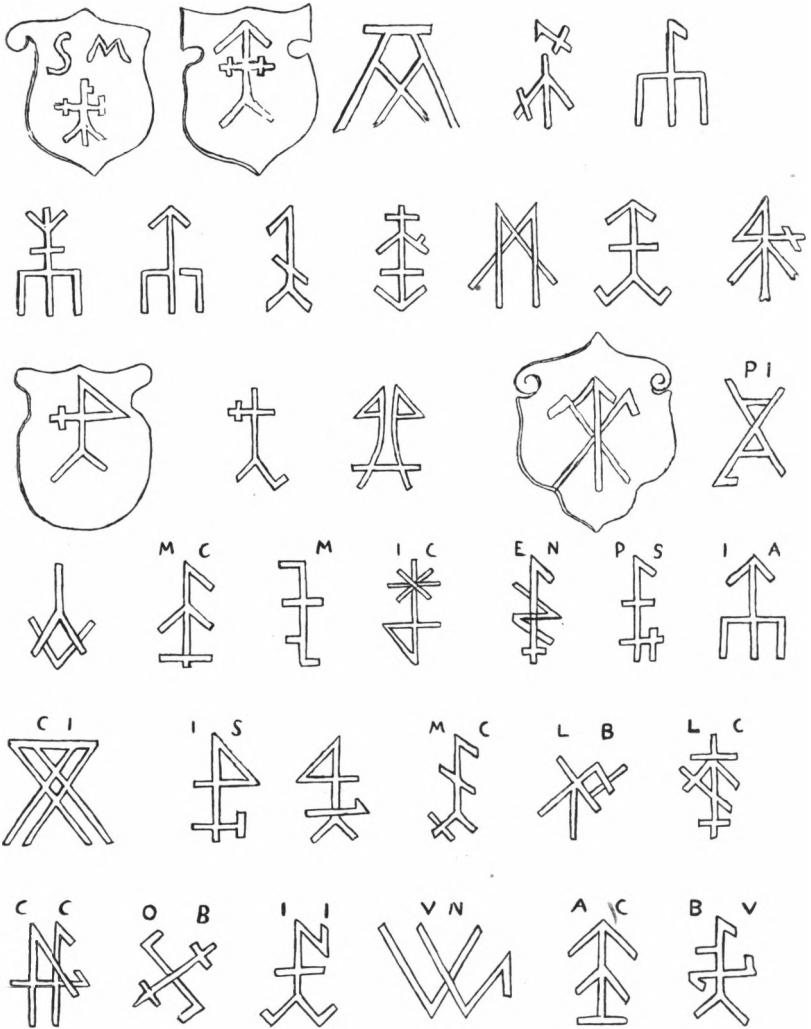
Hvad der vides om Kirkens Bygning i den følgende Tid bestyrker i høj Grad denne Antagelse af, at den aldrig har været solidt bygget. Der bliver nu i de følgende Aarhundreder næsten stadig lappet og forbedret paa den — men rigtignok maa det ogsaa indrømmes, at den i en sjælden Grad blev hjemsogt af alle Slags Ulykker.

¹⁾ Beretning i Nationalmuseet.

Allerede en Snes Aar efter at den store Ombygning var tilendebragt, er Kirken sandsynligvis bleven hærget af Ild i Byens store Brand 1560. Ganske vist siges intet udtrykkeligt om, at Kirken brændte; men da det hedder, at der ialt kun blev 14 Huse bevarede i Byen, maa man formode, at heller ikke Kirken blev skaanet. Og at der i hvert Fald er bleven anskaffet nyt Inventar i Kirken i de nærmeste Aar efter den store Brand, fremgaar af et Aarstal paa en af de gamle Kirkestole, som endnu er i Behold. Ialt er 8 af de udskaarne Træstole, som prydede den nu nedbrudte Kirke, overflyttede til den nye og atter tagne i Brug. De bærer udskaarne og malede Navnetræk og Bomærker med Rosetter og andre Forsiringer, og paa en af dem staar Aarstallet 1572. Det synes ogsaa, som om Kirken paa denne Tid ingen Klokke havde — de ældre var maaske gaaet til Grunde ved Branden. Thi ved et Brev, dateret Skanderborg 4. Februar 1573, skænkede Kongen Menigheden i Nykjøbing den største af de tre Klokker, som paa den Tid endnu fandtes ved Dueholms Kloster og kun sjælden brugtes.

Men er Kirken saaledes bleven genopbygget inden Aarhundredets Udgang, varede det ikke længe derefter, inden dens Hjem søgelser atter begyndte, denne Gang ikke ved Ild, men ved Storm. I et Kongebrev af 5. Juli 1603 berettes, at »Kongen er kommen i Forfaring om, hvorledes Kirken udi Vor Købstad Nykjøbing i Vort Land Mors udi den forleden store Storm mesten skal være nederblæst og ikke er ved den Evne og Formue, saa den igen kan blive opbygget, uden Vi naadigst ville bevilige, at hun i andre Maader maa bekomme nogen Hjælp.« Og Kongen tillader derfor, at alle Landskirkerne paa Mors maa komme Nykjøbing Kirke til Hjælp, enhver efter sin Evne og Formue.

At Kirken »mesten skal være nederblæst«, er et mærkelig overdrevet Udtryk i Kongebrevet. Det har sikkert kun været Tagværket, som det er gaaet ud over; thi baade Murene, Taarnet og Hvælvingerne stod til vore Dage, væsentlig som de blev byggede i Middelalderens Slutning — det viser det overalt an-

1 5 7 Z

Udskaarne Bomærker paa gamle Stolestader i Nykjøbing Kirke.

vendte Munkeforbandt. Vi maa antage, at den skete Skade er bleven udbedret i de nærmest paafølgende Aar, og at den delvise Ombygning af Kirken, som vi træffer omtalt en halv Snes Aar senere, ikke har staaet i nogen Forbindelse med det stærke Stormvejr i 1603.

Om denne nye Udvidelse af Kirken faar vi først Oplysning i et Gavebrev af 26. April 1612, ved hvilket Otto Skeel til Hammellose, Lensmand paa Dueholm, skænkede 100 Rdlr. »til dermed at bygge Kirken længere eller tilføje et Korskapel, hvori nogle flere Stole kunde opsættes.« — Dernæst møder vi Ombygningen i et Kongebrev af 15. Marts 1614, hvori det befales Lensmanden paa Dueholm at lade Borgerne i Nykjøbing bekomme den nordre Korskirke paa Dueholms Kloster til dermed at bygge og forbedre deres Bys Kirke.

I 1615 maa Arbejderne være endte og Kirken atter taget i Brug. Thi i dette Aar, d. 14. August, skænkede Raadmand Jens Nielsen Lillebonde 250 Rdlr. til St. Klemens Kirke, imod at der fremtidig blev afholdt Aftensang i Kirken hver Lørdag Aften.

Den Ombygning, som i disse Aar, 1612—15, blev foretaget, kunde ligesom den tidligere og større endnu paaavises i 1884. Kirken maa atter være bleven for lille, og for anden Gang skulde den udvides. Ligesom man ved Ombygningen efter Aar 1500 havde rykket den sydlige Mur længere ud, skulde Kirken nu ogsaa udvides mod Nord, hvor den gamle Kampstensmur endnu stod paa sin oprindelige Plads. Men denne Gang nedrev man dog ikke Muren helt; man nøjedes med at gennembryde den, saa der fremkom to store, spidsbuede Aabninger, der fra Langskibet førte ud til det nye Sideskib, der byggedes langs Kirkens nordre Mur, i Mellemrummet mellem de to Fremspring, som Vaabehuset og Sakristiet dannede mod Vest og Øst. Dette Sideskib prydedes med to høje Kamgavle med spidsbuede Blindinger, og da ligeledes Vaabehuset og Sakristiet i vore Dage fremviste ganske lignende, men noget mindre Kamgavle, er disse formodentlig tilføjede ved samme Tid. Tilsammen bevirkede disse 4 Gavle, at Kirken, set fra Nord, fik et ret anseligt

Ydre.¹⁾ Ligesom ved den tidligere Ombygning benyttede man her saa langt som muligt det Materiale, der var vundet ved Nedbrydningen af en Del af den gamle Mur, og Granitkvadrene viste sig derfor i Sideskibets Ydermur indtil en Højde af 6—8 Alen over Jordlinien. Til alt det øvrige brugtes store Mursten, der, som vi har set, hentedes fra Dueholms Kloster. Men heller ikke den Tids Murmestre undgaar den samme Behrejdelse, som har ramt deres Forgængere fra 100 Aar tidligere, og deres Værk har ej heller vist sig mere modstandsdygtigt. Ved Undersøgelsen i 1884 viste det sig, at Kamgavlene var meget slet murede, uden regelmæssig Skiftegang og tildels af Murbrokker i Stedet for hele Mursten. Den østlige af dem hængte da ogsaa over 18 Tommer ud af Lod.

I denne nordlige Tilbygning havde de før omtalte udskaarne Stolestader fra 1572 — i det mindste i vor Tid — deres Plads.

Men det daarlige Murerarbejde vedblev at hævne sig, og sjælden lod St. Klemenskirken ret længe ad Gangen Byens Kasse have Fred. Allerede i 1630 var det atter galt, og ligesom to Gange tidligere maatte det gamle Dueholms Kloster nu igen holde for. Den 10. September udgik Brev til Lensmanden om at lade Borgerne i Nykjøbing følge noget af det gamle Taarn paa Dueholms Kloster til Reparation af deres Kirke, som var meget bygfældig, — man kan næsten følge, hvorledes det gamle katholske Aandsherresæde Stykke for Stykke vandrer over for at indlemmes i Købstadens protestantiske Kirke. — En Menne-skealder senere, i 1667, andrager Borgmester Terkel Sommerfeldt om at blive Forstander for Kirken og faa dens Midler betroet. Hans Hensigt hermed er den, siger han, at faa samlet lidt sammen til Kirkens Istandsættelse; thi den er meget brøst-fældig og har kun liden Indkomst. Kongen giver den ansøgte Tilladelse, med den Tilføjelse, at da der hidtil skal have været stor Urigtighed med de gamle Kirkeværgers Regnskab, skal Sommerfeldt herefter aflægge et ordentligt Regnskab for Borgmestre og Raad.

¹⁾ Se Billederne S. 149 og 183.

Men St. Klemens vedblev at være umættelig. Da der ikke kunde faas mere fra Dueholm, maatte andre Bygninger holde for, og i 1694 nedrives da Byens gamle Raadhus, dels fordi det selv var forfaldent, dels fordi Kirken paany behøvede Reparation, og man trængte til Materialerne. Det var 24,000 Mursten og 1000 Tagsten, som Kirken denne Gang behøvede. — En lille Episode af dens Historie er opbevaret fra disse Aar: Langfredag 1694, midt mellem begge Prædikenerne, faldt et Krucifix, som hængte under Hvælvingen, ned paa Gulvet og sloges i Stykker med et stort Brag.¹⁾ — Naar man har læst Arkitekt Uldalls Bemærkninger om disse Hvælvinger, kan man kun undres over, at der dog ikke skete noget værre. — Omtrent paa samme Tid (1687) meddeles det, at Kirken havde et Sejerværk og 4 Klokker, op til hvilke der førte en lang Stige udvendig paa Taarnet.

Saa kom Byens anden store Ildebrand 20. September 1715, i hvilken ogsaa Kirken led meget, særlig paa Taarnet, hvor alt Træværket var opbrændt, Taarnhvælvingen nedstyrtet, Tagblyet og de tre af Kirkeklokkerne smeltede, og Sejerværket ødelagt. Pulpituret og mange af Stolene i Kirkens Langhus var ligeledes brændte eller svedne. Til Genopbyggelse fik Kirken ved Reskript af 25. Juni 1718 en Bevilling af 1 Rdlr. af hver Kirke i Danmark. Denne betydelige Bevilling indbragte 1362 Rdlr., og da det udarbejdede Overslag til Taarnets Ophbyggelse lød paa 1272 Rdlr., forudsatte Regeringen, at der vilde blive Penge tilovers, hvorfor det samtidig bestemtes, at dette Overskud skulde gives til andre fattige og brøstfældige Kirker, særlig Mariager Klosterkirke. Angaaende Opførelsen fik Stiftsøvrigheden Befaling at korrespondere med General-Bygningsmesteren, Johan Conrad Ernst, der saaledes maaske har været den øverste Leder af Arbejdet. Taarnhvælvingen blev ikke genopført, og Taarnet havde siden Branden kun Bjælkeloft.

I 1719 var Genopførelsen tilendebragt, og til Minde herom blev der i Kirkens nordre Mur indsat en Sten med denne Indskrift:

¹⁾ Biskop Bircherods Dagbøger.

Min Bye med mig en heftig Ild

For kort Tid gjorde Skade. 1715. 20. Octobr.

Igien jeg nu er bleven snild

Ved Guds og Kongens Naade. 1719. 7. Sept.

Paa dette Tidspunkt var dog Skaden endnu ikke helt udbedret; thi Taarnet manglede Klokker. I 1722 skænkede en Kvinde, Kirsten Madsdatter, nogle Agre paa Nykjøbing Mark til Kirken, samt et Beløb af 6 Rdlr. 4 fl , der skulde anvendes til de smeltede Klokkers Reparation. De to af disse Klokker, som er overflyttede til den nye Kirke, bærer ogsaa Paaskrift om at være støbte 1722.

Men til Trods for de tilsyneladende rigelige Bevillinger til Taarnets Genopførelse var Kirken dog efter denne Restavration kommen i en yderlig Gæld, og Værgerne søgte paa alle Maader at skaffe den Indtægter. Saaledes solgtes i 1739 ved offentlig Auktion 13 Ligsten paa Kirkegaarden, og atter i 1744 holdtes der Auktion over 1 Ligsten, som havde ligget i Kirken. — Kirkeværgerne har sikkert været glade for det lille Beløb, Auktionerne indbragte; men Efterverdenen havde dog været dem mere taknemmelig, hvis de havde sørget for at bevare disse Ligsten i Stedet for at sælge dem.

I Begyndelsen af 1748 indgik Sognepræsten og Byfogden med et Andragende til Kongen, hvori de berettede, at »Kirken der i Byen, formedelst den udi Aaret 1715 erlidte Skade ved Ildebrand, til dens Reparation er bleven paadragen stor Gæld, saa at dens ringe aarlige Indkomster siden mesten til Renternes Afbetaling er medgaaet, . . . og Kirken derimod haver saa stor Brøstfældighed, at til dens Reparation, som endelig til Foraaet maa foretages, efter det derover tagne Syn vil medgaa 8—900 Rdlr. og mulig derover.« De er derfor nødsagede til paany at anholde om Hjælp og Undsætning, og ved Bevilling af 9. Februar 1748¹⁾ blev det dem tilladt til Kirkens Tarv og Undsætning at hensætte Bækkener udenfor alle Kirkedøre i

¹⁾ Jydske Registre Nr. 33 fol. 325 b, hvor dog Brevet fejlagtig er dateret 9. Febr. 1753.

Nørre Jylland. Ved denne Kollekt indkom der 303 Rdlr., hvad der altsaa kun var en Trediedel af det Beløb, der skulde bruges, og saa indtraf imidlertid, d. 24. August samme Aar, den tredje store Ildebrand, hvorved hele Overdelen af Taarnet og alt Tømmerværket deri opbrændte. Sejerværket blev ødelagt, og alle Klokkerne styrtede ned, dog uden at tage videre Skade. Taarnets Blytag var aldeles smeltet, saa der af de 36 Skø Bly kun fandtes 3 Skø i Behold. Hele Skaden ansloges ialt til 2092 Rdlr., heri dog medregnet den gamle Brøstfældighed, som før Branden var vurderet til 911 Rdlr.

Herefter indgik Sognepræsten og Byfogden med et nyt Andragende til Kongen om lige som ved den forrige Brand at faa bevilget 1 Rdlr. af hver Kirke i Danmark, samt at det maatte paalægges Bønderne paa Morsø at komme Byen og Kirken til Hjælp med Pligtarbejde. Det sidste Punkt blev dog afslaaet, og ved Bevilling af 20. December 1748 indskrænkedes det første saaledes, at Bidraget blev sat til 1 Rdlr. af hver Kirke i Jylland. Derimod blev det dem tilladt at gøre Taarnet, »som var saa overmaade højt, at det falder Kirken altfor besværligt at vedligeholde det,« saa meget lavere, som Gavlene, der var stærkt forbrændte og dog skulde nedtages, havde været.

I Aarene 1748—50 blev Taarnet da genopbygget, og dets mod Nord og Syd vendende Gavle forsynede med de udsejffede Tinder, der fremtræder saa karakteristisk paa alle ældre Billeder.¹⁾ I det hele taget fik Kirken nu den Skikkelse, som den endelig beholdt indtil vore Dage. Udgifterne herved beløb sig til 1585 Rdlr. Enten har altsaa det til Kancelliet indsendte Overlag været alt for højt, eller man har senere maattet slaa af paa Fordringerne. Som Minde om denne Ombygning stod Aarstallet 1750 paa Nordsiden af Taarnets Mur; paa Sydsiden læstes Tallet 1772, i hvilket Aar de gamle Munkesten paa Syd- og Vestsiden blev udhuggede og erstattede med moderne smaa Mursten, og de talrige Jernankere blev indsatte.

Med Udsmykningen af Kirkens Indre stod det dog endnu

¹⁾ Se saaledes S. 76.

noget tilbage; men saa testamenterede i 1796 en Borger i Nykjøbing, Søren Christensen Kræmer, 100 Rdlr. til dette Øjemed, og forskellige andre føjede deres Bidrag til Gaven. Kirken blev da helt igennem forbedret og udsmykket indvendig, navnlig blev alle Stole og Pulpiturer malede lyseblaa. Saaledes som Kirkens Indre fremtraadte efter denne Restauration, skildres den af Provst Schade i 1806 som mer end rummelig nok, lys og pyn-
telig. Kun Altertavlen var han ikke tilfreds med. Den var af malet og forgyldt Billedhuggerarbejde, men uanselig og temmelig smagløs. Indskrifter paa den meddelte, at den i 1657 var skænket Kirken af Lensmanden paa Dueholm, Hans Juel til Starupgaard og hans Frue Elisabeth Krag af Trudsholm, samt at salig Morten Quists Enke Anne Jacobsdatter i 1699 havde ladet den staffere paa egen Bekostning.¹⁾ I 1807 blev denne Altertavle nedtaget, uden at nogen ny kom i Stedet. Enkelte udskaarne Figurer fra den gamle Tavle blev benyttede som Dekoration omkring et Vindue i Koret, der anbragtes i Altertavlens Plads. Senere gav Kong Kristian VIII Løfte om at skænke Kirken en Altertavle, og dette Løfte blev fornyet i 1852, da hans Søn Frederik VII og hans Gemalinde Grevinde Danner besøgte Byen. Den nye Altertavle, som Grevinden derefter skænkede Byen, var et Maleri forestillende »Jesus velsigner de smaa Børn«, og blev indviet i 1856. — Den smukt udskaarne Prædikestol, der er overflyttet til den nye Kirke, bærer Aarstallet 1605. En ligeledes udskaaret Døbefont er fra 19. Aarhundredes Begyndelse, og ved dennes Anskaffelse blev formodentlig den gamle Granitfont flyttet bort fra Kirken og solgt. Den blev senere fundet hos Smeden i Erslev, hvor den benyttedes som Vandtrug, og blev derpaa købt tilbage til Kirken, hvor den nu igen er opstillet.

Den sidste Forandring, der blev foretaget med Kirken, kom lige i sidste Øjeblik, før hele Bygningen dømtes til Døden. Det var Anbringelsen af det Varmeapparat, som den af sin Fødeby saa højt fortjente Grosserer M. C. Holm og Frue i 1882 skænkede til Kirken. Apparatet blev indstalleret i en særlig Bygning,

¹⁾ Schade 40—41.

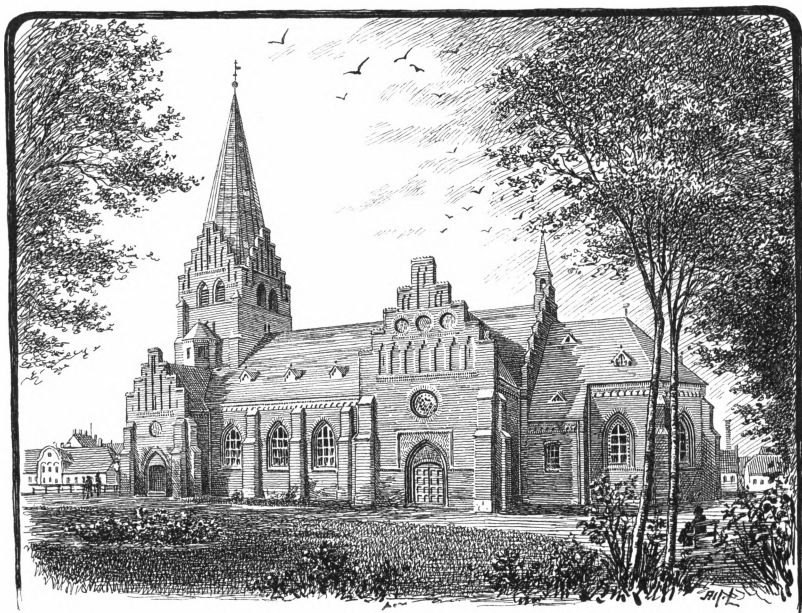
der stødte op til Korets søndre Side, — den sidste af de mange Tilbygninger, som St. Klemens Kirke i Aarhundredernes Løb havde undergaaet. Kun i et Par Aar virkede det kostbare Varmeapparat paa dette Sted; nu har det sin Plads i Kælderen under Koret i den nye Kirke.

Lige til det sidste bevarede St. Klemens Kirke den Karakter af Landsbykirke, som den oprindelig havde haft. Grundformen var den almindelige: et Langskib med Koret mod Øst og et Taarn mod Vest, med Vaabenhus og Sakristi mod Nord. Kun Sideskibet med de takkede Gavle gav den et noget anseligere Præg. Udvendig var den hvidkalket, kun de Partier, der var beklædte med Granitkvadre, havde for Størstedelen Stenens naturlige Farve. Tagene var tækkede med Tegl, kun Taarnet og et lille Parti vestligst paa Langskibet med Bly, og den lille Udbygning til Varmeapparatet var dækket med galvaniserede Jernplader. — I Taarnet hængte 4 Klokker, hvis smukke Kimen paa Højtidsdage blev anset som noget ejendommeligt for Nykjøbing. En lille Kirkegaard strakte sig rundt om Kirken, og op til Vaabenhusets Dør førte en Trappegang af store og brede Marmor- og Granitsten — allesammen Ligsten fra glemte Grave. Inde i Kirken stod som Skillemur mellem Langhuset og Sideskibet med Vaabenhuset endnu stadig Partier af den ældste Kirkes nordlige Ydervæg med de skraakantede Sokkelsten og de tilhugne Kvadre vendende mod Nord, og med Indervæggens ubearbejdede Kampstensflader mod Syd.

Saaledes som den nulevende Slægt har set »den gamle Kirke«, stod den da for dem som en Levendegørelse af Aarhundreders Historie, som Byens mægtige Stamtræ, vokset op og udformet sammen med den, med Rødder tilbage i den dunkle Fortid, da Byens første svage Spirer fæstede Rod paa denne Plet, og med sine yngste Skud dækkende over en stærkt op-

blomstrende Industriby. De havde i 700 Aar delt ondt og godt med hinanden. Byens Vækst og Fremgang havde flyttet Kirkens Vægge stedse længere ud, dens Trængsler og Hjem søgelser havde sænket Taarnets knejsende Gavle. Kirkens Mure vidnede om Borgernes Fromhed, der vilde bygge Kirken stor og smykke den rigt, og de skjulte ikke deres Fattigdom og deres bristende Evne til at gøre det saa godt, som de gerne havde villet. Fra

Nykjøbings nye Kirke.

den gamle knudrede Kampstensvæg, der havde set Bønderne fra Vettels og Venner samlede ved sin Fod, og til den lille Udbygning med det galvaniserede Jerntag over det moderne Varmeapparat — det var det Spand af Tid, som Byen havde levet, det var selve den Udvikling, som Byen havde gennemgaaet.

Ved et i 1884 foretaget Syn befandtes Kirkens Tilstand saaledes, at den næppe mere kunde repareres. Tagværket var

raaddent, Hvælvingerne var revnede, Ydermuren mod Syd og Gavlene mod Nord hældede hver til sin Side, kun Taarnet syntes endnu at være modstandsdygtigt nok til at gaa Fremtiden i Møde. Dog blev heller ikke dette sparet. Efter flere Aars Forhandlinger, under hvilke Kirken stod tillukket og ubenyttet, blev det besluttet, at den ganske skulde nedrives, og dette Arbejde blev da udført i Vinteren 1889—90. Straks efter blev der taget fat paa Opførelsen af den nye Kirke, til hvilken Midlerne blev skaffede til Veje af Kommunen, medens forskellige Privatmænd bidrog ved Gaver til dens indre Udsmykning. Den opførtes af Arkitekterne Momme og Olesen og blev indviet d. 29. November 1891. Den nye Kirke ligger ikke ganske paa den gamles Plads; den har Taarnet mod Nord og Koret mod Syd — saaledes mente man, den saa anseligere ud fra Torvet, og man fraveg derfor den gamle Retning efter Solens Opgang og Nedgang, som tidligere Tider saa pietetsfuldt vaagede over. Kirkegaarden omkring den er ganske forsvundet. Kun en enkelt lille Høj, omhegnet med oprejste Sten, viser det Sted, hvor Øens Topograf, Provst Schade, i 1828 fandt sit Hvilested.

SOGNEPRÆSTER.

Af Præsterækken i den katholske Tid kendes her som andensteds kun nogle enkelte tilfældig opbevarede Navne. I et Vidne af Nykjøbing Raadstue 1490 nævnes Thomas Steffensen og Jens Lavrissen, »som Præster ere«. ¹⁾ Sidstnævnte kommer igen som Vidne ved et Brev af 18. September 1502 sammen med Hr. Mikkell Marqvordsen, ligeledes Præst i Nykjøbing. ²⁾ I 1532—33 nævnes en Præst Laurids Jude i Nykjøbing. Han var Kapellan til Løderup og forrettede i Dueholms Kloster en Sjele-

¹⁾ Langebeks Diplomatarium 16½ 1490.

²⁾ Dueholms Diplomatarium 98.

messe for Ærkedegnen Anders Skovgaard i Viborg, som denne paa Grund af Tidernes Urolighed var forhindret i selv at læse.¹⁾

Præsterne efter Reformationen har været følgende:

1. Christen Jensen, c. 1550—c. 1570, havde først været Kapellan i Nykjøbing og blev i 1568 Provst. Et Par udførlige Breve fra ham til Biskoppen om Byens Anliggender i 1561 er bevarede.²⁾ I det ene af dem fortæller han, at han har prædiket hver Fredag paa Klosteret og har ikke faaet noget derfor, hvorimod Hørerer Hr. Christen, der ligeledes har prædiket en Gang ugentlig, i den Anledning oppebærer $\frac{1}{2}$ Læst Byg. — Hr. Christen Jensen har været en særdeles belæst Mand efter de Tidens Forhold. Da Biskop Chrysostomus omkring Aar 1550 foretog en Optælling af de Bøger, som Præsterne i hans Stift ejede, stod han med sit Bibliothek paa 35 Bøger som den næstøverste i Rækken af de 68 Præster, som Biskoppens Liste omfatter. Kun Hr. Niels i Tødsø overgaar ham med en Bogsamling paa 37 Bøger.³⁾

Han boede i St. Gertruds Hus, da der ingen ret Præstegaard var i Nykjøbing, »thi Dueholms Kloster haver altid holdt Sognepræst til Konning Frederiks Tid.«⁴⁾

2. Mads Nielsen, c. 1570—c. 1579, havde været baade Kapellan og Rektor i Nykjøbing, før han blev Sognepræst; han har i 1571 opgjort Embedets Indtægter; da havde han som Formanden en Præstegaard i hvert af Anneks sognene, men ingen i Nykjøbing.⁵⁾

3. Erik Lauritsen, 1579—1613, var tillige Provst i Sønder Herred, og som saadan sendtes han med Fuldmagt af Herredets Præster til Prins Kristian IV.s Hylding i Viborg d. 15. Juni 1584 og senere til den udvalgte Tronfølger Prins Kristian V.s Hylding sammesteds d. 11. Maj 1610. Et Epitalium over ham fandtes tidligere i Koret i Nykjøbing Kirke.

¹⁾ Ducholms Diplomatarium XXI—XXIII.

²⁾ Smst. 130—33.

³⁾ Fortegnelsen er trykt i Kirkehistoriske Samlinger 3, I, 177.

⁴⁾ Wulff: Vendelbo Stift 76.

⁵⁾ Smst. 78.

4. Jakob Jakobsen Holm, 1613—59, var født 1587 i Viborg, hvor hans Fader var Præst ved Domkirken. Familien var velhavende. Som Værg for sine Broderbørn bestyrede Jakob Holm de ret betydelige Kapitaler, der var tilfaldet dem i Arv, og en af hans egne Sønner, Mester Peder Jakobsen, der senere blev Provst paa Klosteret i København, opføres i en Fortegnelse fra 1638 over de Kapitaler paa Mors, der kunde beskattes, for den anselige Sum af 2385 Sldlr.

Jakob Holm var tre Gange gift. Hans første Hustru Maren Arctander, Datter af Biskop Niels Arctander i Viborg, døde i sin første Barselseng 1614. Om hans næste Giftermaal berettes i Tingbogen for Hannæs Birk: »Søndagen næst efter Jul 1617 [d: mellem Jul og Nytaar 1616] drak Jakob Jakobsen, Sognepræst i Nykjøbing, Fæstensøl med Mette Andersdatter, en Datter af Sognepræsten for Tømmerby og Lild, Anders Pedersen. — 16. Marts derefter [d: 1617] stod Brylluppet.« Ogsaa hun maa være død tidlig. Hans tredie Hustru hed Johanne Jakobsdatter. Hun levede endnu i 1664, da der holdtes Skifte efter hendes Datter Maren, der havde været gift med Hr. Oluf Hansen i Øsløs. — I Jakob Holms Tid havde Nykjøbing faaet sin egen Præstegaard; den nævnes i en Fortegnelse over Embedets Indtægter fra 1625,¹⁾ men brændte i 1628, og Præsten byggede sig da selv en Gaard i Nykjøbing. I Stedet for Præstegaarden fik de senere Præster Huslejhjælp af Kirken.²⁾ — Jakob Holm omtales som død i en Supplik fra Magistraten i Nykjøbing af 10. Januar 1660 angaaende Valget af en ny Præst, og det er saaledes med Urette, at Giessing har optaget ham blandt sine saakaldte »Jubellærere«. ³⁾

5. Jens Sørensen Morsing eller Durup, 1660, blev kaldet til Præst i Nykjøbing, men kom aldrig til at beklæde Embedet. Han var en ihærdig, men uheldig Ansøger. I 1659, medens han endnu var Student, havde han søgt Sejerslev Kald

¹⁾ Wulff: Vendelbo Stift 78.

²⁾ Wulff: Aalborg Stift 236.

³⁾ Christoffer Giessing: Samling af Jubel-Lærere III, 254.

paa Mors med en saadan Energi, at han inden Valget havde sikret sig en skriftlig Forpligt fra Sognemændene, at deres Kaldsmænd paa Valgdagen skulde stemme paa ham og ikke paa nogen anden, og det blev senere oplyst, »hvorledes Jens Sørensen skal formedelst idelig og indstændig Anmodning, Persvasion, Overløben og Tilskyndelse, ikke alene om Dagen, men endog ved Nattetider, drevet en stor Del af Sognemændene til at underskrive eller forsegle samme urimelige Fuldmagt.« Da de 7 Valgmænd kom sammen for i Forening med Herredsprovsten at træffe Valget mellem de forskellige Ansøgere, som havde prædiket paa Prøve for dem, holdt de 5 sig til den skriftlige Forpligt og stemte paa Jens Sørensen, medens de to, deriblandt den velbaarne Peder Henriksen Mylting til Sø, foretrak en anden. Provsten holdt med de fem og stadfæstede Jens Sørensen Valg, men Bispen var imod ham og nægtede at præstevie ham, og efter at Sagen havde været forebragt Kongen, og en vidtløftig Trætte var bleven ført mellem Jens Sørensen og Peder Henriksen Mylting, blev Herremandens Protegé foretrukket. For at klare Vanskelighederne med den manglende Præstevieelse, som Biskoppen i Aalborg nægtede ham, havde Jens Sørensen imidlertid givet sig i Tjeneste som Feltpræst ved Lavrits Pogwisch's Regiment, der laa paa Mors og i Thy, og var bleven ordineret til dette Embede af Biskoppen i Ribe, og da Nykjøbing Præstekald saa blev ledigt nogle Maaneder efter, begyndte han med vanlig Energi at ansøge om det. Han fik ogsaa her baade Magistraten og Provsten paa sin Side; men da Processen med Peder Henriksen paa Sø endnu stod paa, maatte Jens Sørensen forpligte sig til, at han inden 6 Ugers Forløb skulde faa den Sag ordnet og skaffe Biskoppens Konfirmation paa sit Valg eller ogsaa levere Kaldsbrevet tilbage igen. Han gjorde imidlertid ingen af Delene. Biskoppen nægtede atter at stadfæste hans Valg, og i Løbet af 1660 stod Embedet i Nykjøbing derfor stadig vakant. Borgmester og Raad ansøgte Kongen om at faa Jens Sørensen indsat i Embedet eller faa Rettighed til igen at kalde en ny, og Fru Helvig Sandberg til Ullerup gik i Forbøn

for ham, idet hun samtidig paa Jens Sørensens Vegne afgav den Erklæring, at hvis der befandt sig noget som helst urigtigt i hans Fremstilling af Sagen, eller noget andet, der kunde forhindre hans Valg, end Tvistighederne i Sejerslev, vilde han aldrig mere begære at betjene noget Kald. Kancelliet havde ikke noget imod hans Indsættelse i Embedet, men Biskoppen vilde stadig ikke have ham. I November 1660 rejste da Borgmester Knud Berentsen og Raadmand Hans Nielsen Aarøe til København for at faa Ende paa Sagen. De opnaaede et Kongebrev af 21. November, hvori det blev tilladt Borgmester og Raad paany at foretage Valg af en Sognepræst, og dermed var Jens Sørensens Udsigter til et Kald i Aalborg Stift forbi.¹⁾ — Han blev i 1664 Præst til Ny Larsker paa Bornholm og døde der som Provst 1702.

6. Iver Jakobsen Wolff, 1661—77, en Præstesøn fra Østofte paa Laaland, har kun efterladt Mindet om nogle Stridigheder, han i de urolige Tider blev indviklet i. I 1668 maatte Bispen og Lensmanden fælde Dom i en Strid mellem ham og Borgerskabet, og i sit sidste Leveaar blev han indstævnet af Provsten for Ulydighed og Embedsdespekt. Der holdtes Skifte efter ham 23. Oktober 1677, og hans Gaard i Nykjøbing blev solgt til Christen Nielsen Færgemand.

7. Peder Jensen Stauning, 1677—82, var, da han blev kaldet hertil, Præst paa Orlogsskibet »Fredericus Tertius«, og i sin Ansøgning om Nykjøbing Præstekald af 18. Oktober 1677 minder han om, hvad Kongen tidligere ved Overjægermester Hahn og Admiral Rodsteen havde lovet ham. 20. Oktober fik han Brev paa Kaldet. Ligesom de foregaaende Præster holdt han Kapellan, og efter hvad der siges²⁾ forstod han at lade dem bære Embedets Byrder, medens han selv beholdt Indtægterne. Sine Efterfølgeres Interesse har han dog næppe varetaget paa bedste Maade; thi i hans Tid mistede Embedet Annekspræstegaarden i Løderup, der hjemfaldt til Kongen.³⁾

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 2, I, 96 ff., 700; V, 681 ff.

²⁾ Wibergs Præstehistorie.

³⁾ Wulff: Aalborg Stift 236.

8. Mogens Gundersen Helsingborg eller Velløf, 1683—96, var en Præstesøn fra Velluf i Skaane og født 1624. Han havde studeret ved Københavns Universitet i Aarene 1647—49. I 1653 fik han sin Faders Embede, Velluf og Raus Sognekald ved Helsingborg, og levede her lykkeligt i 25 Aar. Kaldet var godt, og, siger han, »det stod lige saa vel til for mig, som for nogen Præst der, og mere, da jeg efter min første sal. Hustru fik hans ædle Højærværdigheds, Biskoppens i København, Doktor Baggers kære Moders Søkendebarn, med megen stor Guds Velsignelse, som nu alt er borte.«

Ved de skaanske Provinsers Afstaaelse var han bleven den svenske Konges Undersaat, og ligesom den øvrige skaanske Befolkning kom han derfor i en højst ulykkelig Stilling, da den skaanske Krig udbrød. De danske landede ved Helsingborg 1676, og Krigen førtes netop i de Egne, hvor Mogens Gundersen havde sit Præstekald. Efter hvad han fortæller, blev han om Morgenens d. 22. Juni 1678 af det danske Parti med Trusler om Ild og Sværd tvunget til at befordre et Brev til den svenske Kommandant paa Helsingborg Slot, hvilket han ogsaa gjorde og fik Svar med tilbage; dette havde til Følge, at de danske den næste Dag indesluttede Byen, som overgav sig den tredie Dag derefter. Selv vidste han ikke, hvad der stod i disse Breve, og forblev derfor rolig ved sit Kald, indtil han hørte, at det svenske Parti var ude for at fange ham, hvorfor han om Natten maatte flygte med sin Familie, næsten nøgne, til Helsingborg.¹⁾ Da Freden sluttedes, turde han ikke blive der, men rejste til Danmark, hvor han i 1680 befordredes til Ellidshøj og Svenstrup Sognekald ved Aalborg. Men Ulykkerne vedblev at forfølge ham; Præstegaarden i Ellidshøj brændte samme Aar, og han maatte hjælpes med en Kollekt i Stiftet. Amtsforvalter Peder Klein i Aalborg fortæller i et Brev til Rentemester Henrik von Støcken af 21. Februar 1681, at han, Klein, var Aarsag i,

¹⁾ Om den Krigslist, de danske benyttede for at faa Helsingborg Slot i deres Magt 1678, se Vaupell: Den danske Hærs Historie I, 207 f. N. P. Jensen: Den skaanske Krig 356.

at den skaanske Præstemand maatte kvittere sit der havende gode Kald ved Helsingborg og 2 ny opbyggede Gaarde og nu sidde i Ellidshøj i det allerringeste Præstekald, hvoraf han umulig kunde subsistere eller have det tørre Brød, til stor Byrde for Klein, som maatte assistere ham. Klein havde tidligere ansøgt Rentemesteren om at faa Mogens Gundersen fritaget for kgl. Skatter og beder nu om, at han maa blive hjulpet til et bedre Præstekald. Denne Peder Klein boede i 1674 paa Gaarden Filborna i Skaane,¹⁾ og efter hans Udtalelser maa det formodes, at det var ham, der havde sendt Mogens Gundersen afsted med det skæbnesvangre Brev.

I 1683 blev han da befordret til Nykjøbing; men hans Kaar forbedredes ikke. Straks i 1683 faar han af Taksationsmændene i Nykjøbing Attest for, at han sidder i yderste Armod og Elenighed og intet haver at skatte af, og han fortæller selv, hvorledes han straks, da han kom til Nykjøbing, »faldt i Melankoli og store Fristelser«, saa han maatte oplade Kaldet til Skolemesteren der i Byen, som fik Halvdelen af alle Indtægterne. Omsider fik han ved et Kongebrev af 10. Januar 1685 eftergivet alle forfaldne Skatterestancer, Fritagelse for alle nye Paa-læg og Kontributioner og for sin og sin Hustrus Levetid 8 Rdlr. maanedlig af Zahlkammeret. Men allerede faa Maaneder efter maatte han paany søge om at faa en Kollekt i Gang og henvendte sig derom til de 4 jyske Biskopper. Hans Brev til Biskop Lodberg i Ribe af 20. April 1685 er bevaret²⁾ og indeholder en ynkelig Skildring af hans Tilstand: »Nu haver jeg Hustru og 15 Børn,« skriver han, »6 Stedbørn og 9 egne, de meste smaa, her hjemme . . . og jeg er nu gammel og skrøbelig, dog ikke saa meget af Alder som af Hjertens Bedrøvelse.« Foruden Gæld, han har sat sig i, har han ogsaa brugt 800 Rdlr., som var hans Stedbørns Arvegods, og som han skulde svare til, og han ved ikke nogen Skilling til Betaling. Derfor har ogsaa Biskopperne i de 3 Stifter været ham saa naadige og gunstige,

¹⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 189.

²⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi VII, 172.

»at de haver lyst for mig i Købstederne og selv med rund Haand af et gavmildt Hjerte haver trøstet mig arme Mand«, som han nu ogsaa beder Biskop Lodberg om at gøre.

Aaret efter døde hans Hustru, Else Christiane Alrum (begravet 16. Juli 1686, 40 Aar gammel), og ved Skiftet efter hende blev Boets Formue opgjort til 374 Rdlr., Gælden til 1177 Rdlr. Mogens Gundersen selv døde 1696 (begravet 29. Maj, 72 Aar gammel), og ved Auktionen efter ham blev hans Ejendele udbragte til 247 Slettedaler. Arvingerne fragik Arv og Gæld.

I al den Tid, Mogens Gundersen beklædte Embedet, blev Præsteforretningerne udførte af hans Svigersøn Niels Lauritsen Holm. Det tilfaldt saaledes ogsaa ham at værne om Embedets Indtægter i de vanskelige Tider, og i den Hensigt indgav han i 1689 følgende Andragende til Kongen¹⁾:

»Hans Kongelige Majestæts, vores allernaadigste Arveherres store og højpriselige Naade imod Herrens fattige Tjenere skal Himmels Gud, som er alle gode Gerningers rige Belønner, aldrig forglemme; Herren lønne Kongen hans Gerning, og hans Løn skal være fuldkommen fra Herren Israels Gud!

Saasom vi ikkun paa faa Aars Tid ved Guds Naade har be-tjent Menighederne her, kan vi ikke vide, om noget siden Anno 1660 til vores Ankomst af Kaldets Indkomst kan være forringet eller afganget.

Af Dueholm Kloster, som har tilforn været en kongelig For-
lening, har velbaarne Oberst Joachim Brockdorf, medens han havde det i Eje, aarligen ved sin Forvalter ladet levere til os Rug 2 Tdr. og Byg 6 Tdr. og Offer til hver Højtidsdag 2 Rdlr. indtil Anno 1687, da fik vi intet Offer til Julehøjtid. Anno 1688 til Paaske-, Pinse- og Jule-Højtider haver velbaarne Hr. Justitsraad Paul von Klingenberg, som nu haver Klosteret i Possession, ladet ofre hver Gang 4 Rdlr. — Anno 1689 til Paaske blev derfra intet ofret. Faa Dage før Pinsedag lod Forvalteren Oluf Hansen forhøre hos min kære Svoger-Fader Hr. Mogens Gundersen, om han vilde miste Kornet af Gaarden eller nøjes med sædvanligt Offer; da svarede han, at han ej vel kunde lade Kornet gaa bort for sine Efterkommeres Skyld, Offeret henstil-

¹⁾ Brevet i Aalborg Bispearkiv.

lede han til den velbaarne Herres egen gunstige Discretion. Og saa blev der af Ladefogden Pinsedag frembaaret paa Alteret en Seddel, Ord fra Ord saa lydende:

»Paa leverede Offer fra Dueholm Klosters Herskab bliver ikkun efter Sognepræstens egen gode Behag og efter denne højtidelige Pinsefest tilovers to Rdlr. Anno 89.«

Der er siden tvende Gange af den hæderlige Mand Hr. Mogens hos Forvalteren Hr. Oluf Hansen ved Skrivelser forhørt, hvorledes det skulde forstaas, men intet Svar er derpaa erlanget. — Det har ogsaa været Præsten tilladt at have sin Kirkevej over Klosterets Marker til Annex-Sognene, hvilket ogsaa af velbaarne Hr. Justitsraad Klingenberg er blevet lovet os, men Leddet dog er bleven siden tillukt med Diger, og vi maa køre nu igennem Gaarden, hvilket vil falde besværligt, helst om der ved Nattetider kom noget Sognebud. —

Herforuden har der været en Annex-Præstegaard i Løderup, som har givet aarligen til Præsten Skyld 6 Tdr. Byg, hvilken er i vor Formands Tid til Hs. Majestæt Kongen hjemfalden. Saasom det og i begge Sognene Løderup og Elsø findes meget øde, nemlig 28 hele og halve Gaarde, en Del til Majestæten hjemfaldne, en Del andre Proprietærer tilhørende, af hvilke nogle i faa, nogle i mange Aar have været ubesaade, saa at os deraf foruden Paaske og St. Hans Rente samt Offer og anden Villighed aarligen afgaar over nogle til 30 Tønder Korn. Formoder allerunderdanigst at de højædle og velbaarne Herrer, som af Majestæten ere anbefalede denne Kommission at foretage, vilde af sær Gunst være os fattige Mænd saa bevaagne, at os med mange smaa Børn maatte søges derfor nogen Refusion, paa hvad Maade det Majestæten allernaadigst kunde behage, og de velbaarne Herrer os tjenligst kunde eragte. —

Ellers ligger der 3 Gaarde udi Løderup Sogn, kaldede Frydsbrynd; dem har nu forrige Forvalter paa Dueholm Sr. Mathias From lagt sammen til een, den han selv besidder, men det er nylig sket udi indeværende Aar, hvorfor endnu ej kan vides, hvorledes han med Offer, Tiende og anden sædvanlig Rettighed deraf mod Præsten vil forholde. Dersom enten han eller andre imod Forhaabning os noget i Fremtiden skulde ville decourtere, fortrøste vi os paa den kongelige Naade og da under disse Vinger at tage Tilflugt og Beskærmelse os allerunderdanigst fordriste.

Herren bønføre Kongen i Nødsdag, han vil bønføre hannem af sin hellige Himmel, Jacobs Guds Navn ophøje hannem, Herren

frelse sin Salvede! Hans Horn opvokse! Hans Krone blomstres
over hannem!

Det ønsker hans kongelige Majestæts
allerunderdanigste Tjener
og trohjertig Forbeder hos Gud.

Nykjøbing paa Morsø d. 22. Novbr. 1689.

Paa den hæderlige Mand Hr. Mogens Gundersens,
sin kære Svogerfaders, og egne Vegne
Niels Lauritzøn Holm.

Den samme Slutningsformular er benyttet i en Opgørelse over Embedets Indtægter fra 1690, som vel er underskrevet af Mogens Gundersen, men formentlig ogsaa affattet af Sviger-sønnen.¹⁾

9. Niels Lauritsen Holm, 1696—97, havde været Rektor her siden 1680 og blev i 1683 Kapellan hos Mogens Gundersen med Løfte om Succession. I 1684 ægtede han Præstens Datter Anne Mogensdatter Welløf. — Kun i knap et Aar havde han Embedet alene, da han døde 10. Februar 1697, 41 Aar gammel. Hans Hustru var død Aaret før, 36 Aar gammel. Han ejede sin egen Gaard i Byen og en Del Agre paa Byens Mark og synes i det hele at have været nogenlunde velstaaende.

10. Mag. Christian Melchiorson Meldal, 1697—1714, blev, da han i 1697 ansøgte om Nykjøbing Præstekald, anbefalet af Biskop Bircherod i Aalborg, der omtaler, at han er Søn af en smuk Præstemand i Trondhjem Stift, og at han i 3 Aar har været Amanuensis hos Biskoppen. Han fik Embedet, men synes ikke at have skønnet rigtig paa det; thi da han i 1699 i Anledning af Kristian V.s Død skulde have sit Kaldsbrev konfirmeret, kalder han sit Sogn for »den usle Købstad Nykjøbing paa Mors«. Dog har han haft Penge mellem Hænderne. Paa Auktionen efter sin Formand i 1697 købte han dennes Gaard for 90 Sldr. I 1704 købte han Halvdelen i Bisgaard i Løderup Sogn, som han i 1705 atter solgte til Povl Klingenberg. Han fik rimeligvis

¹⁾ Wulff: Aalborg Stift 236.

ogsaa Midler med sin Hustru Marie Sofie Risom, Enke efter Sognepræst Laurids Pedersen Bang i Tavlov. Hans Stedsøn Laurids Lauridsen havde saaledes arvet $\frac{1}{6}$ af Jus patronatus til Tavlov Kirke, og da han døde ung, tilfaldt denne Andel Stedfaderen. Ved Skiftet efter Mag. Meldal 7. Februar 1714 udgjorde Boets Nettoindtægt den anselige Sum af 1587 Rdlr. — 1708 til 1710 var Meldal tillige Provst.

11. Mag. Peder Lauritsen Damstrøm, 1714—23, født i Lemvig 1684, havde i fire Aar været Skibspræst, inden han kom til Nykjøbing. I hans Embedstid bortsolgtes Annekskirkerne i Løderup og Elsø, der hidtil havde tilhørt Kronen, og det tilfaldt nu Præsten at værne om den aarlige Indtægt af 1 Td. Byg af hver Kirke, som Embedet hidtil havde haft. Disse to Tdr. Byg var en Erstatning for Anneksgaarden i Elsø, som nogle Aar tilforn var fragaaet Embedet ved et Mageskifte med Konferensraad Klingenberg. — Af det samtidig med Kirkerne bortsolgte Krongods købte Mag. Damstrøm et Hus i Løderup. — Han døde som Provst 13. Februar 1723.

12. Hans Jentoft, 1723—27, var født i Trondhjem. I Aaret 1700 blev han Skibspræst og i 1702 Præst i Hassing i Thy og senere Provst. Efter sin Forflyttelse til Nykjøbing var han ogsaa Provst i Sønder Herred til sin Død. Han blev i Følge Kirkebogen begravet i Kirken 6. Oktober 1727 i en Alder af 50 Aar mindre end 8 Dage, og hans Svigersøn, Rektor Vilhelm Rogert, forfattede en lang Gravskrift over ham, af hvilken nogle Brudstykker er bevarede.¹⁾

13. Marcus Andersen Gjøre, 1727—41, var Søn af Anders Mikkelsen, Møller i Maglemølle ved Næstved og senere Degn i Glumsø († 1721), men opkaldt efter Marcus Gjøre, Patron paa Herlufsholm. Han var i 6 Aar Præst ved Børne- og Pesthuset i København, inden han kom til Nykjøbing, hvor han i 1738 tillige blev Provst. — Han døde 31. Oktober 1741 og blev begravet i Nykjøbing Kirke.

14. Jens Jensen Halse, 1741—60, var født i Hals 1682

¹⁾ Trykte i Samlinger til jydsk Historie og Topografi IX. 198.

og havde i 20 Aar været Kapellan i Mandal, hvor han, som han siger i sin Ansøgning, med Livsfare maatte forrette Embedet formedelst de lange og besværlige Veje, som faldt mellem Kirkerne, hvilket har forvoldet, at han af Kuld var saaledes angrebet, at Døden havde syntes at være ham nærmere end Livet. Ikke desmindre opnaaede han dog i Nykjøbing en Alder af 85 Aar. I hans Embedstid ramtes Byen af den store Ildebrand 1748, ved hvilken ogsaa han mistede sit Hus og sine fleste Ejendele, hvorfor han først fik tilstaaet et »Brandstød« af 1 Rdlr. af hver Kirke i Aalborg Stift, senere fik Fritagelse for Prinsessestyr. Tilmeld blev der indsamlet en frivillig Gave til ham blandt Stiftets Gejstlighed. I 1760 afstod han med kgl. Tilladelse sit Embede til Morten Kjærulf, der aarlig skulde betale ham 200 Rdlr., ligesom han ogsaa beholdt 4 Agre af Præstembedets Jord og Tienden af 4 Gaarde. — Hans Satire mod Farver Ho og Hustru er tidligere omtalt.

15. Morten Steensen Kjærulf, 1760—64, naaede aldrig at komme i Besiddelse af Embedets fulde Indtægter, da den gamle Jens Halse overlevede ham. Han døde 1764 i en Alder af 34 Aar; men forinden havde han dog indskrevet sit Navn blandt Nykjøbing Bys Velgørere ved at skænke Byen et nyt Skolehus.

16. Søren Graversen Thorbull, 1765—83, maatte indgaa paa den samme Forpligtelse med Hensyn til Jens Halses Pension som Forgængeren. Det viste sig snart, at der kun blev 66 Rdlr. tilbage af Embedets Indtægter til ham selv, og heraf kunde han umulig leve med Hustru og 6 Børn. Allerede samme Aar, han var kommen hertil, søgte han derfor Embedet i Thisted, men fik det ikke, og saa døde endelig Jens Halse i 1667, efter i de sidste Aar at have været bestandig sengeliggende. — Thorbull døde som Provst 1783.¹⁾

17. Rasmus Jansen, 1783—93, var Søn af en Parykmager i Horsens og tjente som fattig Student i København sit Udkomme ved at hjælpe Professor Horrebow med de astrono-

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, II, 71 f.

miske Observationer. Efter at have været Kapellan i Holstebro og Sognepræst i Flade og Fladstrand kom han til Nykjøbing, hvor han i 1788 tillige blev Provst for Sønder Herred. Han blev i 1793 Stiftsprovst i Aarhus og i 1806 Biskop i Aalborg, hvor han døde 1827.¹⁾

18. Caspar Schade, 1793—1826, har gjort sig fortjent ved at forfatte og udgive en »Beskrivelse over Øen Mors«. De to første Kapitler, indeholdende en almindelig Beskrivelse af Mors samt Øens Historie, udkom særskilt i 1806. Det lille Skrift

Toftegade med Præstegaarden (tilhøjre).

blev modtaget med Bifald, og den bekendte Mæcen Johan Bülow til Sanderumgaard opfordrede ham indtrængende til at fortsætte, ligesom han ydede Understøttelse til Bogens Udgivelse. Den samlede Beskrivelse over Øen Mors udkom da i 1811. Den indeholder efter den Tids Skik vidtløftige Beskrivelser af Øens Mineralier, Planter og Dyr, Redegørelse for Agerdyrkningsmetoderne og de forskellige Næringsveje og statistiske Oplysninger af enhver Art. Mange af hans Meddelelser har endnu kulturhistorisk Interesse, og i det hele var Bogen et for sin Tid fortjenstfuldt Skrift. — Schade var tillige Provst i Aarene 1797—1803 og døde i Nykjøbing 1826.¹⁾

¹⁾ Biografisk Lexikon.

De følgende Præster har været:

19. Jens Krarup, 1826—30.
20. Peter Laurberg, 1830—35.
21. Peter Schæffer Dalhoff, 1835—54.
22. Laurits Peter Larsen, 1854—76.
23. Carl Christian Sophus Cederfeld de Simonsen, 1876—87.
24. Torkild Christian Winther, 1888—97.
25. Hans Vilhelm Hansen siden 1897.

KAPELLANER.

Kapellanerne i Nykjøbing var i den ældste Tid kun Sognepræstens privat antagne Medhjælpere; men ved Reskript af 2. Marts 1742 blev der oprettet et residerende Kapellani. De personelle Kapellaner havde bestandig kun et tarveligt Levebrød. I 1625 gav Sognepræsten sin Medhjælper 35 Daler; i 1690 fik han kun 30 Slettedaler, hvortil dog kom nogle Offerpenge og Renterne af et Legat samt 3 smaa Agre paa Nykjøbing Mark. De residerende Kapellaner var fra 1842 til 1860 tillige Førstelærere ved Nykjøbings Borgerskole.

Om de ældste Kapellaner kendes i Reglen ikke andet end Navnene, hvilke dog her skal anføres, da den i Wibergs Præstehistorie givne Liste kan forøges med adskillige nye Navne.

1. Christen Jensen, c. 1540, blev senere Sognepræst.
2. Mads Nielsen, c. 1555—62, blev ligeledes senere Sognepræst.
3. Jesper Terkildsen, 1581.
4. Peder Pedersen, 1588—91, havde tidligere været Hører ved Skolen.
5. Esbern Jul, 1588—c. 93, havde tidligere været Rektor ved Nykjøbing Skole. Han nævnes ved samme Lejlighed som foregaaende, og de kaldes begge »Medtjenere udi Guds Ord i

Nykjøbing i Morsø«, saa der paa den Tid har været to Kapellaner.¹⁾

6. Tillof Christensen, 1593.

7. Tillof Nielsen blev i 1600 Sognepræst i Vejerslev.

8. Peder Poulsen, død 1604.

9. Søren Vincentsen, efter 1604. Hans Strid med Borgmesteren Jens Skov i 1606 er tidligere omtalt.

10. Søren Nielsen, c. 1620.

11. Peder Thøgersen, 1631, var Brodersøn af Sognepræsten Jakob Jakobsen Holm.

12. Anders Pedersen Sterm, 1636, havde fra 1626 været Hører ved Skolen og blev i 1636 Præst i Dragstrup og Skallerup.

13. Hans Hansen nævnes i Aarene 1647—53. Han var Søn af Sognepræsten Hans Olufsen i Øsløs.²⁾

14. Niels Bodsen, død 1674, havde tidligere været Hører ved Skolen.

15. Erik Jensen Breum, 1675—79. Efter at han var antaget til Kapellan, blev han overhørt i sin theologiske Kundskab af Biskop Mathias Foss i Aalborg og blev da ikke befunden saa dygtig, som han burde være, hvorfor han d. 2. April 1675 maatte give Biskoppen en skriftlig Forpligt, at han inden Paaske næste Aar skulde have indhentet det forsømte og imidlertid hver Maanedsdag give Indberetning til Biskoppen om, hvor vidt han var kommen i Læsning af Bibelen og theologiske Skrifter. Skulde han ikke til næstkommende Paaske kunne fornøje Biskoppen, eller viste han i denne Prøvetid ringeste Uskikkelighed i sit Levned, forpligtede han sig til at aflevere sit Kaldsbrev. — Da han blev i Embedet, maa han altsaa have bestaaet Prøven.³⁾

16. Gunde Thøgersen, 1679—1702. Han opgiver i 1690 sine samlede Indtægter til 35 Rdlr. 2 ſ 8 ø samt »3 smaa Agre

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 774.

²⁾ En Søster til ham var gift med Faderens Eftermand i Oslos Hr. Oluf Hansen. Denne er altsaa ikke, som Wiberg angiver, en Son af Formanden.

³⁾ Kirkehistoriske Samlinger 3, VI, 387.

paa Nykjøbing Indmark, som ligge udyrkede, efterdi ingen vil afleje dem, og jeg selv ikke formaar at lade dem dyrke.« Efter hans Død i 1702 var der dog saa meget i Boet, at Enken kunde forpligte sig til at udbetale hans Søskende, Rektor Peder Thøgersen i Holstebro og Mette Thøgersdatter i Tved, 50 Rdlr., foruden at hun afstod dem hendes Mands Gangklæder.

17. Jens Nielsen Karmark, 1702—20, købte 1703 en Gaard paa Vestergade af Niels Christensen Bodsens.

18. Christen Friis, 1720—31, blev i sidstnævnte Aar kaldet til Præst for Alsted og Bjergby Sogne. Han fremhæver ved denne Lejlighed, hvor byrdefuld Kapellanstillingen i Nykjøbing var, idet han snart maatte gøre flere Prædikener om Aaret, end Aaret har Dage.

19. Henrik Esbach, 1731—33, fik sit Kaldsbrev udstedt af Sognepræsten Markus Gjõe d. 19. April 1731 og indsendte det samme Dag til Kongens Konfirmation. Det var et usædvanligt Skridt, og Biskop Thestrup i Aalborg protesterede der imod, idet han hævdede, at Kapellanerne i Nykjøbing kun var personelle eller Hus-Kapellaner, hvorimod Sognepræsten ønskede at faa dem betragtede som Sognekapellaner. Biskoppen oplyste, at de 4 sidst ansatte Kapellaner i Nykjøbing var kaldede af Sognepræsterne alene med Borgerskabets Samtykke, men uden kgl. Konfirmation. Dog blev nu Henrik Esbachs Kaldsbrev konfirmeret 10. Juli 1731. — Han døde 24. Maj 1733 og blev begravet i Kirken.

20. Jakob Jakobsen Holm, 1733—34.

21. Michael Nielsen Feld, 1734—37, var født 1708 i Nykjøbing, hvor hans Fader var Byskriver, og havde tidligere været Hører ved Skolen.

22. Jeppe Trans Rixen, 1737—48, blev antaget som Huskapellan, men blev efter Reskriptet af 2. Marts 1742 den første residerende Kapellan og døde i Embedet 5. Februar 1748. Han blev 20. December 1743 gift med Inger Larsdatter Maler, der i 1755 som Enke ægtede Sr. Jørgen Christensen Eiskjær.

23. Niels Fog Omeis, 1748—68, blev trods Reskriptet af

1742 antaget som personel Kapellan af Sognepræsten Jens Halse. Han døde i Embedet 15. Marts 1768.

24. Carl Folcher, 1768—78, var den første, der blev ansat som residerende Kapellan. Sognepræsten Søren Thorbull havde paa Grund af sine fattige Omstændigheder anholdt om at maatte nøjes med en personel Kapellan og havde dertil kaldet Studiosus Christen Eschou. Men hans Andragende blev ikke bevilget, og da Carl Folcher tilbød at nøjes med den samme Løn, som den afgangne personelle Kapellan havde haft, blev han foretrukket. Han forflyttedes 1778 som Præst til Hjardemaal.

25. Søren Lintrup Schandorff, 1778, døde 3 Maaneder efter at han var kommen til Nykjøbing.

26. Hans Tollesen Meldal, 1778—92, døde i Embedet. I hans Tid ansloges Kapellanens Løn til omtrent 130 Rdlr.

27. Frederik Christian Grønlund, 1792—99.

28. Joachim Otto Warthoe, 1799—1809, var den første, som paa Mors udførte Vaccinationer. Selv vaccinerede han c. 350 Børn.

29. Jørgen Severin Boserup, 1810—21.

30. Poul Brynjulvsen Petersen, 1822—24.

31. Magdalus Chatharus Brorson, 1825—29.

32. Hans Bøllemose, 1829—36.

33. Niels Georg Fabricius, 1836—42.

34. Hans Christian Lassen, 1842—50.

35. Frederik Nielsen, 1851—55.

36. Peter Kjellerup Algreen, 1855—59.

37. Frederik Christian Faaborg, 1860—65.

38. Alfred Valdemar Meinert, 1865—70.

39. Otto Johannes Jacobsen, 1870—79.

40. Hans Vilhelm Hansen, 1879—97, derefter Sognepræst.

41. Niels Peder Pedersen siden 1897.

ORGANISTER.

I Sammenligning med de overbehyrdede og slet lønnede Kapellaner synes Organisterne at have været forholdsvis godt stillede. Deres Løn var ingenlunde daarlig, og flere af dem gør Indtryk af at have været i Besiddelse af et frejdigt Livsmod. Det gælder saaledes den første af dem, vi kender, Villum Thomsen, der i 1638 blev kaldet til Nykjøbing fra Lemvig.¹⁾ Han renoverede Orgelet og betjente det et Par Aar; men saa vilde Borgmester og Raad forskyde ham — uden Grund, som han selv siger. Han fik imidlertid udvirket et Kongebrev af 1. Marts 1641, der paalagde Lensmanden Jørgen Seefeld at tage ham i Forsvar, og det er derefter ogsaa lykkedes ham at hævde sin Plads; thi under Svenskekrigen var han med til at røve et Symphonie m. m. paa Jungetgaard og var endnu i Embedet i 1646, da der om denne Sag procederedes ved Viborg Landsting.

I 1662 sluttede Byens Øvrighed Akkord med velagtede Karl Anders Diderichsen Holm, barnesødt i Aalborg, om at være Organist i Nykjøbing for en aarlig Betaling af 60 Slettedaler samt 3 Tdr. Byg, der svaredes af Rolstrup. Desuden var han fri for al borgerlig Tynge og fik særlig Betaling for at »lege« i Skolen.²⁾ Derimod maatte han ikke uden Borgmester og Raads Samtykke forrejse af Byen til Bryllupper eller anden Forsamling. — Akkorden var dog maaske ikke saa god i Virkeligheden som paa Papiret; thi efter halvandet Aars Tjeneste maatte han stævne den velvise Øvrighed til Betaling af den hele ham tilkommende Pengeløn, 90 Sldr.

Hans Efterfølger Knud Villumsen havde i 1668 Strid med Kaptejn Magnus von Butler, der laa indkvarteret i Nykjøbing og havde overfaldet Organistens Hustru i hendes eget Hus. — Han døde 1678.

¹⁾ Tidligere har maaske en af Hørerne ved Latinskolen besørget Organisttjenesten. Saaledes nævnes i 1589 en Hører »Johannes Organist«.

²⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4. I, 783.

Den følgende »Orgemester« kender vi ikke Navnet paa; men han maa have hørt til de lystige Svende; thi det var ham, der i Paaskedagene 1685 gik grassat paa Gaden om Natten sammen med Borgmesterens Søn.

Hans Hansen Lemvig var Organist i Nykjøbing, da han giftede sig i 1695. Han holdt anden Gang Bryllup i 1730, men døde saa Aaret efter.

Hans Svane var Orgemester her i 1743. I 1772 nævnes Hans Rasmussen Thrane, der var gift med Dorthe Elisabeth Thoermann.

Nicolaj Frederik Højer, der døde i Armod 1828, var bleven forurettet ved en Dom af Byfoged Raadmand Spliid, hvorfor denne ved Højesteretsdom af 6. Juni 1794 blev tildømt at bøde 60 Lod Sølv. Højer forlangte som den forurettede sin Part af Bøden, og der indrømmedes ham en Trediedel eller 10 Rdlr.

Jens Peter Dyhr blev Organist 1828 og ægtede samme Aar Anne Dorothea Westphal. Han døde 1866 som Hospitalsforstander og Boghandler i Nykjøbing. I 1867 beskikkedes hans Søn Boghandler Niels Dyhr af Stiftsøvrigheden til Organist i Nykjøbing.¹⁾

¹⁾ Medlemmer af Familien Dyhr havde tidligere været Klokkere i Nykjøbing. Som saadan træffes Peder Dyhr 1749 og Janus Dyhr c. 1800.

III. SKOLEN.

I FORBINDELSE med Klosteret fremstod en Skole. Dennes Grundlæggelse gaar langt tilbage i Tiden, ja formodentlig er den lige saa gammel som Klosteret selv. Thi da den første Gang nævnes, i 1427, omtales den allerede som den gamle Skole og var altsaa den Gang flyttet bort fra sin oprindelige Plads. — Denne ældste Notits om en Klosterskole ved Nykjøbing lyder saaledes:

»Et gode Mænds Pergaments Vinde med 2 hængende Indsegl, dateret 1427, at Sandemænd haver svoret det Stykke Jord vesten det gamle Skolehus og til Woden til St. Jørgens og St. Klemens Forte og Fællig og til Vettels Mark.«¹⁾

Efter Brevets Udtryk maa det antages, at paa den Tid, da dette Vidne blev udstedt, stod Skolehuset endnu paa den gamle Plads ved den østlige Ende af det omstridte Jordstykke, der strakte sig til »Woden« (formodentlig et Vadested over Klosteraaen). Men da det samme Brev omtales et Hundrede Aar senere, i 1527, er Bygningen forsvundet, eftersom det da hedder: »Item Brev paa Jord, den gamle Skole stod paa, imellem Byen og Møllen.«²⁾ Denne Mølle er St. Jørgens Vandmølle, og Skolen har altsaa staaet i Nærheden af denne og paa Byens Side af Aaen.

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 135.

²⁾ Smst. 115.

Allerede før 1427 var Skolen altsaa flyttet bort fra denne sin ældste Plads, og den holdtes derefter indtil Reformationen paa selve Dueholms Kloster.

Men om denne ældste og næstældste Skoles Forhold og Virken er os intet bekendt. Efterretningerne begynder først at flyde, da Skolen paa Reformationstiden kom bort fra Dueholm og atter flyttedes over paa Byens Grund.

Ved Kirkeordinansen af 1539 blev der lagt en helt ny Grundvold for Skolevæsenet i Danmark. De tidligere eksisterende Klosterskoler forsvandt, samtidig med at Klostrene inddroges ved Reformationen, og yderligere ophævedes alle Pogeskoler, hvor saadanne fandtes. Derimod skulde i hver Købstad indrettes en Latinskole, i hvilken der ikke maatte læres andet end Latin, »for de latinske Skoler fordærves gerne af de danske og tyske Skoler.« De Børn i Købstæderne, som ikke skulde studere, tog Regeringen sig ikke af: »Skriveskoler, som man kalder dem, for Dreng og Piger og andre, der ikke du til at lære Latin, maa Øvrigheden forsørge.«¹⁾

Efter Kirkeordinansens Bestemmelse skulde Børnene i de nye Latinskoler undervises i 4 Klasser eller Lektier, af hvilke de to nederste undervistes sammen. I første Lektie skal de lære at stave samt at læse i saadanne A.B.C.-Bøger, som indeholder Paternoster, Credo, de 10 Bud og andre Børnehøner, og om Aftenen skal de gaa hjem med to Gloser. Tillige skal de hver Dag skrive og vise deres Skrift.

I anden Lektie skal de læse Grammatik og begynde at oversætte Æsops Fabler. De skal under hele Undervisningen tale Latin, og om Aftenen skal man give dem et Proverbium og lade dem gaa hjem med det, saa de kan sige det op igen om Morgen.

I tredie Lektie læses Terents, Plautus og Cicero. Eleverne skal hver Uge skrive Epistler og om Aftenen gaa hjem med 2 Vers, »som have en skøn Forstand om gode Sæder etc.«

Fjerde Lektie er for dem, som nu kan saa temmelig baade

¹⁾ Rørdam: Kirkelove I, 90, 97.

tale og skrive Latin. De læser Virgil og Ovid og skal hver Uge gøre Epistler eller Vers.

Skoletiden begynder hver Morgen Kl. 6. Naar Klokken slaar 8, gaar de øverste Lektier over i Kirken for at synge i Koret, medens de nederste overhøres i Skolen. Naar Disciplene er kommen tilbage fra Kirken, skal de oplæse Katekismen, og saa gaar de hjem. Kl. 12 begynder Skolen igen med en Sangtime til Kl. 1. Fra 1—2 læser hver Lektie sine egne Øvelser. Kl. 2 gaar atter de øverste Lektier i Koret, og Undervisningen fortsættes derefter til Kl. 4 eller 5.

Om Onsdagen var der Fridag fra om Formiddagen, naar Sangen i Kirken var ude, og om Lørdagen læstes i alle Lektier udelukkende Katekismus og Stykker af det nye og det gamle Testamente.

For Nykjøbings Vedkommende blev Kirkeordinansens Bestemmelser ført ud i Livet ved et Kongebrev af 2. December 1547, der henlagde 6 Gaarde af det tidligere Kirkegods paa Mors med en aarlig Afgift af 48 Tdr. Korn til en Skolemesters Underhold. Omtrent samtidig havde den daværende Biskop over Vendelbo Stift, Peder Thomsen (1537—47), henlagt det Gods, som laa til Kalentet og Præstegildet i Nykjøbing, til Skolens og Kirketjenerens Nytte. Og endelig blev Gaarden Haldsholm¹⁾ i Sejerslev Sogn, der alene svarede 14 Tdr. Korn i aarlig Afgift med Skovsvin, Gæsteri og andre Bede, ligeledes ved samme Tid henlagt til Skolen.

Omkring 1550 var altsaa Skolen i Drift. Den havde faaet et Tilliggende af omtrent 100 Tdr. Hartkorn, og den ejede en kontant Kapital af 40 Daler, der var udlaaet til forskellige Borgere i Nykjøbing, og hvoraf svaredes 6 Tdr. Byg i aarlig Rente. Til Skolemesterens Underhold var fremdeles henlagt 3 Daler af Nykjøbing Degnerente, for hvilke han tillige skulde holde Fredagsprædiken, 10 eller 12 Lam af Kongens Tiendelam, som han skulde dele med Mester Jakob, den sidste Prior i Due-

¹⁾ Kaldes nu Hanstholm.

holms Kloster, og 1 Daler i »Skolegjald« (Skolepenge). Af »Sognet udenfor Byen«, ved hvilket han forrettede Degnetjenesten, oppebar han 20 Tdr. Korn, »om der bliver god Grøde«, samt 2 Læs Havre og 4 Lam.

Det andet Annekssogn betjentes af Hørerer, som derfor oppebar 6 Tdr. Korn og 4 Lam: men i senere Tider besørgede Hørerer Degnetjenesten i begge Annekserne. Hørerers Indtægter var forøvrigt 10 fl i Løn af Skolemesteren, fri Kost 2 Dage om Ugen »til en Tid« og »Skolegjald af saa mange, som fri Kost have«. Medens Skolemesteren i den ældste Tid ingen Embedsbolig havde, havde Hørerer derimod »et lille Herberg, som Byen opholder ham, med hvilket han er saare ilde forset.« Senere havde baade Rektor og Hører Embedsbolig i Skolehuset.

Medens der altsaa var sørget ret godt for Skolemesteren og mindre godt for Hørerer, var der foreløbig slet intet gjort for de fattige Disciple, og Skolens Vilkaar var saaledes i det hele taget daarligere end i den katholske Tid, da baade Lærere og Disciple havde frit Underhold paa Klosteret. Men Lensmanden paa Dueholm, Niels Lange til Kjærgaard, der nu oppebar Indkomsterne af det tidligere Klostergoods, manglede ikke Følelse for det Ansvar og de Pligter, han havde overtaget samtidig med Lenet, og Juleaften 1550 udstedte han et Brev, der i nogen Maade søgte at raade Bod paa den uheldige Stilling, som Skoledisciplene var kommen i ved Klosterets Sæcularisering. Dette Brev lyder saaledes:

»Jeg Niels Lange til Kærgaard og Lensmand til Dueholm gor vitterligt med dette mit aabne Brev, at paa det Gud almægtigste kan ske Lov og Ære og Skolen ikke skal forringes eller formindskes, siden den er her fra Klosteret frakommen, da haver jeg gjort slig en Skik for mig, mine Arvinge og Efterkommere, Lensmænd til Dueholm, til evig Tid udi saa Maade, at sex af de arme og bekvemligste Personer, der »usæle« er og duer til Guds Tjeneste og er saa arme, at Forældre ikke formaa eller kan opholde dem til Skolegang, da paa det at Armod skal ikke trænge dennem fra Skolen, da haver jeg tillagt hver sex Personer om Aaret og hver Ugedag 66 gode saltede Sild, hver Maaned 1 Pund Smør, 1 Pund Flæsk, hver Maaned

2 Tønder Øl, hver Maaned 5 Morsing Skæpper Malt og 2 Morsing Skæpper Humle til hver Tønde, 1 Tønde Brød hver Maaned, 2 Gæs hver Maaned, hver 5 Alen Vadmøl og hver 1 Par Sko. Og skal disse forskrevne sex Peblinge eller Degne tilskikkes af Skolemesteren og Sognepræsten uden al »Vild«¹⁾ ved deres Helgens Ed, som de vil ansvare for Gud. Desligeste haver jeg undt og givet til Hørernes Ophold til Skolen 2 Tønder Byg og 10 ⚔ danske, paa det at Skolemesters Rente ikke skal forkortes. At saa ubrødeligen skal holdes, trykker jeg mit Signet neden paa dette mit aabne Brev.

Af Dueholm 1550 die nativitatis Christi.

Niels Lange med egen Haand.²⁾

Denne Afgift blev redelig betalt af Niels Lange, hans Enke Abele Skel og hendes Efterfølger i Lenet Erik Lykke. Men allerede den næste Lensmand Henning Reventlov vægrede sig i 1588 ved at udrede Afgiften.

Ved Niels Langes Gavebrev var ogsaa Hørernes Stilling blevet noget forbedret, og faa Aar efter fik de af Kongen en ret anselig Forøgelse af deres Indtægter. Under sit sidste Ophold paa Koldinghus og i Ugerne før sin Død havde Kong Kristian III stævnet de jyske Bisper til sig for med dem at overveje, hvad der kunde gøres for de fromme Stiftelser. Resultatet heraf blev en anselig Række Gavebreve til jyske Skoler og Hospitaler, og ogsaa Nykjøbing paa Mors blev i begge Henseender betænkt: Da særlig de to Hørere vedblivende var daarligt stillede, »og paa det at Skolen maatte desbedre forsørges med gode lærde Karle, som der kunde blive Hørere,« tillægger Kongen dem ved Brev af 10. December 1558 Kronens Korntiende af Outrup og Tæbring Sogne. — Skolen havde paa den Tid og i det følgende Hundred Aar stadig to Hørere. Den ene af dem var tillige Degn for Løderup og Elsø, den anden for Tødsø og Erslev Sogne, og de oppebar derfor hver 6 Tdr. Byg foruden anden Degnerente. Desuden havde undertiden den ene af Hørerne en ekstra Fortjeneste ved at »traktere Orgelet«.

En Snes Aar senere blev der gjort endnu et velment For-

¹⁾ Partiskhed.

²⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 772 f.

søg paa yderligere at forbedre Hørernes Kaar. Paa Foranledning af Superintendenten i Aalborg udgik under 14. December 1582 et Kongebrev til Magistraten i Nykjøbing om at sørge for, »at Hørerne udi Skolen som Ungdommen og Eders Børn lære og optugte, hos Eder og andre Eders Medborgere fange deres Underholdning og Ophold, saa vi derom ikke videre skulle besværes.«¹⁾ Det har altsaa været Mening, at Hørerne skulde have Kosten i Borgernes Huse; men den gode Hensigt blev ikke opnaaet: Magistraten kvitterede for, at Brevet var blevet den rigtig overleveret fra Biskoppen, men foretog sig forøvrigt intet-somhelst til dets Efterlevelse.

Samtidig med at der saaledes blev sørget for Lærere og Disciple, maatte der ogsaa tænkes paa at skaffe Skolen sin egen Bygning; thi siden den blev flyttet fra Klosteret, havde den været husvild. Efter Reformationens Indførelse forløb der mange Aar, i hvilke Skolen intet Hus havde, og i en Indberetning til Bispem i Aalborg, som er skrevet kort efter Aar 1550, men som mangler Underskrift og Datum, omtales, at Skolen holdtes i et Hus, som tilhørte Ejler Lykke; men man vidste ikke, hvad Tid den gode Mand igen vilde tage det fra dem. Brevskriveren (formodentlig Præsten eller Skolens Rektor) henleder Opmærksomheden paa, at der ligger »et forfaldent Hus udi Byen, som man kalder gamle Provstegaard, hvilket sal. Mester Niels Friis havde udi Befaling, og et andet, som kaldes Gildegaard,« og hans Hensigt hermed er tydelig nok den at faa et af disse Steder anvist til Skolehus og Bolig for Skolemesteren. Deraf blev der dog intet, men et særligt Hus blev i de følgende Aar opført til Skolen paa et Stykke af Kirkegaardens Jord ud til Toftegade, og paa den Plads havde den sit Hjem, saalænge Latinskolen i Nykjøbing eksisterede. Om Bygningen er bleven færdig inden den store Brand i 1560 og derpaa er bleven ødelagt i den, kan ikke ses; men i hvert Fald arbejdedes der fremdeles paa den i 1561, da Sognepræsten i Nykjøbing skrev til Bispem, at Skolebygningen endnu ikke var færdig, men der var »kommen Guds Laan til

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4. I. 775.

at ferde den med«. ¹⁾ Dette Udtryk sigter formodentlig til, at Skolehuset blev opført for Kirkens Penge; det vedblev ogsaa at tilhøre Kirken, indtil Latinskolen blev nedlagt.

Ved Kristian III.s Død har da Skolen været sat i en helt forsvarlig Stand, med egen Bygning, Skolemester og 2 Hørere og med betydeligt Jordegods og andre Indtægter til Lærernes og Disciplenes Underhold. Men den gode Indretning blev ikke holdt vedlige, og et halvt Hundred Aar senere var ikke blot Hørernes og Disciplenes Underhold fra Dueholms Kloster bortfaldet, men ogsaa Skolens Jordegods var enten bortkommet eller betydelig forringet. — Skøndt vi ikke i det enkelte kan paavise, hvor alle disse Indtægter er bleven af, fremgaar dog saameget af Kildernes Oplysninger, at det var de evindelige Mageskifter mellem Kongerne og Adelen, i Regelen til Gavn for de store og til Skade for de smaa, som ogsaa her havde virket til at spille Godset over i andre Hænder. Begyndelsen gjordes allerede i 1559 med Skolens bedste Ejendom, Gaarden Haldsholm, som Frederik II bortskiftede til Fru Inger Høgsdatter til Sø for 2 Gaarde i Thy. Af disse var den ene allerede i 1593 tildels ødelagt af Sandflugt, og den anden, der ligeledes i mange Aar maatte have Nedsættelse i sine aarlige Afgifter, blev i Kejserkrigen ruineret af Fjenderne og stod øde i de følgende Aar. — Et andet Mageskifte foregik i 1579. Da bortskiftede Kronen de 2 Gaarde i Anderup, der hørte til det saakaldte Gildegods og svarede Skyld til Nykjøbing Skole, imod andet Gods i Øster Lisbjerg Herred og paa Fyn, som der aldrig senere mærkes noget til i Skolens Regnskaber. I en Fortegnelse over Rektorens Indtægter fra 1684 opføres endnu de 6 Gaarde af Kirkegodset paa Mors, som skulde svare deres Afgifter til Nykjøbing Skole. Men af disse Gaarde var een øde og een gaaet i Kongens Værge; og af de 4 andre fik Rektor ialt 15 Tdr. Byg aarlig i Stedet for de 52, som tilkom ham. Ved Skolens Nedlæggelse i 1739 var ogsaa Indtægterne af disse 6 Gaarde ganske forsvundne, og af Skolens oprindelige Jordegods var der ikke andet tilbage end

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 133.

Afgifterne af de to Gaarde i Thy, som den havde faaet i Mageskifte for Haldsholm.

Viste Jordebogsindtægterne saaledes stadig Tilbøjelighed til at synke, til Skade for Skolen og Rektor, gik det ikke mindre ud over Hørere og Disciple, da Lensmanden paa Dueholm hørte op med at yde dem Underhold efter Niels Langes Gavebrev. Denne Egenmægtighed bevægede dog Superintendenten i Aalborg, Jakob Jensen Holm, til en Henvendelse til Kansleren Niels Kaas: »Gode Hr. Kansler,« skriver han, »jeg gav Eders Fromhed underdanigst tilkende udi Viborg, at den fattige Skole udi Nykjøbing forholdes nogen hendes Hjælp og Rente. Først forholder ærlig og velbyrdig Mand Henrik Reventlov, Høvidsmand paa Dueholm, 6 fattige Skolebørn den aarlige Hjælp, dennem er tillagt af Klosteret, og 10 ƒ og 2 Tønder Byg af Hørerens Løn aarlig. Findes ærlig og velbyrdig Mand og strenge Ridder Hr. Niels Lange til Kærgaards Brev derpaa, gjort da Skolen kom fra Klosteret neder i Byen, efter hvilken denne Rente er udkommen udi alle Lensmænds Tid, til forskrevne Henrik Reventlow fik Klosteret. — Siden forholdes af Borgmester og Raad der udi forskrevne Nykjøbing tvende Høreres Kost, som salige, højlovlig Ihukommelse, kongl. Majt. dennem bevilget og undt haver ved sin Majts. Brev Aar 1583 [5: 14. December 1582]. — De Dannemænd i Thisted retter dennem efter kongl. Majts. Brev, udi lige Maade dennem tilskrevet; men udi Nykjøbing er der endnu intet efterfulgt Hørerens til Hjælp, at Eders Fromhed vil værdes at betænke den arme Skoles Vilkaar for Guds Skyld.«¹⁾

Som Følge heraf fik Borgmestre og Raad i 1588 et fornyet alvorligt Tilhold om at lade Hørerens faa sin tilbørlige Underholdning, og denne Gang dog med noget Resultat, idet Raadmand Jens Christensen Skræder erklærede sig villig til at give en af Hørerne en Dags Kost om Ugen. Men det var ogsaa alt, hvad der blev opnaaet. Thi Magistraten og Borgerskabet indgik nu til Regeringen med en Besværing over dette Paabud,

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 3, III, 728 f.

som de mente stred mod gammel Sædvane og desuden var overflødig, eftersom Hørerne »vel nok skulde være forsørget med tvende Tiender, som er der tillagt, saa og fire Degnesogner, hvoraf de mener dennem rigeligen og vel at kunne sig underholde.« Og med en noget mærkelig Lethed gik Regeringsraaderne ind paa denne Synsmaade og tilskrev Superintendenten i Aalborg, at han skulde afskaffe samme Høreres Kost og ikke besvære Borgerne videre dermed.¹⁾ — Henning Reventlov fik 19. November 1588 Brev om ej at unddrage sig den sædvanlige Understøttelse, som tilforn var ydet af Klosteret til Nykjøbing Skole. I dette Brev tales dog kun om Understøttelse til de 6 fattige Disciple, medens der ikke nævnes noget om Hørerne. Om Paamindelsen frugtede noget, er ikke bekendt; længe varede det i hvert Fald ikke, før denne Ydelse fra Klosteret var uigenkaldelig forsvundet. I 1636 fandtes den ikke, og nogle Aar senere siges det udtrykkelig, at denne Gave forlængst er gaaet tabt.

Resultatet blev saaledes sluttelig det, at Skolens Indtægter var i en bestandig Nedgang baade for Rektorens og navnlig for Hørernes Vedkommende, og Magistratens Paastand, at de to Hørere kunde »vel nok forsørges« af de to Kongetiender og de 4 Degnebestillinger, blev paa en følelig Maade gendrevet af Kendsgerningerne. I 1631 blev det paalagt de to Lensmænd Otto Skeel paa Aalborghus og Knud Gyldenstjerne paa Hald samt Biskoppen i Aalborg at undersøge Skolens Kaar, da »Hans Majt. er kommen i Forfaring, at Skolen udi Nykjøbing udi Mors skulde lide stor Afbræk og Fejl paa dygtige Hørere af den Aarsag, de ikke med saadan Løn er aflagt, at nogen skikkelige Personer dermed til Klæde og Føde endog til Maadelighed kunne underholdes.« De foreslaar, at der yderligere blev henlagt et Par Korntiender paa Mors til Hørernes Underholdning; men der kom ikke dengang noget ud deraf. I 1636 gentager Provsten i Sønder Herred den samme Klage over, at det er vanskeligt at faa Hørerpladserne besatte, da Lønnen er for

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 3, VI, 752.

ringe, og paa denne Tid begynder da ogsaa den private Godgørenhed at tage sig af dem: Christen Mikkelsen Bødker i Karby Sogn gav i 1636 10 Rdlr. til Reparation af Skolehuset og Hørernes Residenser¹⁾, og ved Gavebrev af 25. Oktober 1643 udsatte Lensmanden paa Ducholm, Jørgen Krag til Endrupholm, 100 Rdlr. Specier, af hvilke de tvende Hørere skulde nyde Renten, 6 Rdlr. Dette Legat skulde forvaltes af den daværende og de efterfølgende Sognepræster i Nykjøbing, og Jørgen Krag paa lagde sine Søskende, Slægt og Byrd at paase, at Fundatsen blev overholdt.²⁾ — Efter hans Brodersøn Erik Krags Død, blev i 1684 en Del af Harritslev Sogns Kongetiende udlagt som Sikkerhed for Legatet.

Omsider kunde da ej heller Regeringen længer opsætte at gøre noget til Forbedring af Skolens og Hørernes Kaar, og ved Bevilling af 30. November 1648 fik Rektor og Hørere i Forening tillagt 50 Tdr. Korn af Kirkerne paa Mors og i Thy. Rektoren fik heraf de 24 Tdr. og de to Hørere delte det øvrige ligelig imellem sig. Men da dette Korn leveredes af Bønderne ved de forskellige Kirker, var der stor Besværlighed forbunden med dets Optrævelse, og senere kom der ved en Forsømmelse fra Regeringens Side endnu yderligere Bryderier til.

Da nemlig Kongen i 1687—88 og i 1699 begyndte at bortselge Kirkerne i Mors og Thy, glemte man i Auktions-skøderne at indføre en Bestemmelse om, at de vedblivende skulde yde den Afgift til Nykjøbing Skole, som var bleven denne tillagt i 1648, og som varierede fra $\frac{1}{2}$ til $2\frac{1}{2}$ Td. Korn af hver Kirke. Som Følge heraf nægtede de nye Ejere at betale Kornet, og derved blev det i mange Aar. Da Bortsalget blev fortsat i 1719 og 1720, sørgede man dog for, at der i Skøderne blev taget det fornødne Forbehold, og Opmærksomheden blev derved vakt for det mangelfulde ved de tidligere Skøder, der hidtil synes at være gaaet upaaagtet hen. Rentekammeret paalagde d. 7. Juni 1721 Konferensraad Klingenberg af Øster og Vester Assels samt

¹⁾ Hofmans Fundatser IV, 482.

²⁾ Topografisk Samling paa Papir, Nykjøbing Nr. 48 (Rigsarkivet).

Blidstrup Kirker at svare det Byg, som var perpetueret til Nykjøbing Skole uden Hensyn til, at Auktionsforretningen intet meddelte derom; og et Par Uger senere indgav Biskoppen paa Rektors Vegne et Andragende om, at alle de uvillige Proprietærer maatte blive tilholdte at betale, hvad der tilkom Skolen. I 1724 kom der Svar til Stiftsøvrigheden; det fremgaar heraf, at ogsaa Kirkeejerne fra 1719 og 1720 nu havde begyndt at tilbageholde Skolekornet; dem kunde der dog gøres kort Proces med, og det blev paalagt Stiftsøvrigheden at indkræve Kornet hos dem ved de forordnede Midler. De andre, som havde erklæret, at de ikke uden kgl. Ordre vilde betale, kunde Rente-kammeret ikke tvinge, og Spørgsmaalet blev derfor henskudt til Kancelliet som den Myndighed, under hvilken Kirke- og Skolesager egentlig henhørte. — Sagen er næppe nogensinde kommen helt i Orden. Thi ved Skolens Nedlæggelse i 1739 angives dens Indtægt af Kirkerne i Thy og Mors kun til 43 Rdlr. i Stedet for til de oprindelige 50 Tdr. Korn.¹⁾

Den vigtigste Del af Hørernes Lønning vedblev stadig at være Kong Kristian III.s Gave af Outrup og Tæbring Kongetiender. De bortfæstedes af Rektor og Hørerne i Forening, og Fæstet gjaldt for en Rektors Embedstid. I nogle Aar havde Outrup Sognemænd selv fæstet deres Tiende, men i 1698 bortfæstedes de begge til Jomfru Hylleborg Gyldenstjerne til Damsgaard. Indfæstningen var 30 Rdlr., der skulde erlægges paany, hver Gang Fæstet formedelst Rektorskifte blev ledigt, og den aarlige Afgift var 4 Tdr. Rug, 22 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre. Paa disse Vilkaar forblev de tvende Tiender ved Damsgaard indtil 1740, da de paany blev bortfæstede til Sognemændene. Ved Skolens Nedlæggelse opføres disse Tiender som en Del af Rektors, ikke længer af Hørernes, Løn.

Den almindelige Tilbagegang og Forarmelse under Kristian V og Frederik IV viser sig ogsaa paa Embedslønningerne ved Nykjøbing Skole. I et Mandtal fra 1664 ansattes Rektors Indtægter til c. 170 Rdlr., og de to Høreres tilsammen til 120 Rdlr. I

¹⁾ Kornpriserne var paa den Tid: Rug c. 3¹/₂ Rdlr., Byg c. 2¹/₂ Rdlr. pr. Td.

1720 var Rektors Indtægter 95 Rdlr., deri medregnet hans egne Rentepenge; og der var paa den Tid kun 1 Hører, hvis hele Indtægt var 20 Rdlr. •

Ogsaa Disciplenes Kaar var i Tidens Længde bleven forværrede lige saa vel som Rektors og Hørerines. Som vi har set, var Niels Langes højmodige Gavebrev ikke bleven overholdt, og de fattige Disciple var da henvist til at leve af Almisser og af det, de selv kunde tjene som Løbedegne eller ved at synge ved Begravelser.

I 16. Aarhundrede var det ikke ualmindeligt, at fattige Disciple tiggede til Livets Ophold for Borgernes Døre, saaledes som det ses af Raadmand Jens Christensen Skræders Forpligtelse i 1589, at han gerne efter sin Formue vil meddele »de arme og vedtørendes Personer, som søger Skolen og beder om Guds Almisse«, af det, som Gud naadeligen har forlenet ham med.¹⁾ Men denne middelalderlige Skik kunde ikke vedblive at bestaa i de forandrede Tider, og ved Midten af det følgende Aarhundrede synes den at være ukendt i Nykjøbing, siden en anonym Skribent i et Brev til Biskoppen i Aalborg foreslaar at faa den indført. Han anbefaler, at de fattige Skolebørn skulde hver Onsdag og Lørdag Eftermiddag gaa rundt i Byen og indsamle i en Balle, hvad Borgerne til deres Underholdning vilde give dem.

Store Begravelser, som Skolebørnene kunde tjene noget ved, forefaldt vel sjældent i en lille By som Nykjøbing. Lejlighedsvis oplyses det dog i en Sag mellem Sivert Brockenhus til Ulstrup og Rektor Jens Pedersen, at denne i 1654 og 1658 havde betjent tvende af Sivert Brockenhus's Børn ved deres Jordefærd med 6 Skoledisciple, som derfor fik 6 Rdlr. Og i 1643 medvirkede hele Skolens Personale, baade Lærere og Elever, da Raadmand Knud Berentsen lod sin Stedsøn Otte Jakobsen begrave.

Af Indtægtskilder for Disciplene var der saa Bestillingerne som Løbedegne tilbage. Ved Kirkeordinansen 1539 var det bleven paabudt, at i de Landsogne, som laa i Nærheden af en

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 776.

Købstad med Latinskole, skulde Degneforretningerne udføres af Disciple fra Skolen, der saa oppebar Degnekaldets Indtægter, og i 1574 fortolkedes denne Bestemmelse derhen, at den skulde gælde for alle Landsogne, der laa inden for 2 Mils Afstand fra Skolen. For Nykjøbing Skole betød dette, at næsten hele Mors blev betjent af Løbedegne. Denne Ordning, som baade Landsognene, Skolen og Disciplene var daarlig tjent med, holdt sig derefter i over Hundrede Aar, og først i 1684 synes Løbedegne fuldstændig at være afskaffede fra Nykjøbing Skole. Men allerede længe havde der været Bestræbelser oppe for at faa dem ombyttede enten med Sædedegne (hosiddende Degne), der oppebar hele Embedets Indtægter og besørgede dets Forretninger, eller med Substituter, der var en Slags Vikarer for Løbedegnene og afgav en Del af Embedsindtægterne (paa Mors en Femtedel) til Latinskolen. I 1648 ansøgte Jomfru Anne Sehested til Sindbjerggaard om at faa bevilget en Sædedegn til Vejerslev og Redsted Sogne, der laa $1\frac{1}{2}$ Mil fra Nykjøbing og derfor ofte blev forsømt, især om Vinteren i Sne og Fog og ondt Vejr. Og i 1651 fik Sivert Brockenhus Bevilling paa en Sædedegn til Galtrup og Øster Jølby, imod af sit Gods at udlægge et Bol i Galtrup til Vaaning for Sædedegnen samt yde Nykjøbing Skole en Erstatning af 1 Td. Byg aarlig. 1662 fik han yderligere Tilladelse til selv at bortgive denne Tønde Byg til hvilken nødtørftig Skoleperson, han selv ønskede. — Substituter nævnes allerede 1636, og blev efterhaanden almindelige. I 1668 var der Substituter i Karby, Solbjerg, Flade, Sejerslev, Vejerslev og Assels, der ialt betalte til Skolen 11 Tdr. Byg. Heraf havde Rektor faaet bevilget 4 Tdr., $3\frac{1}{2}$ Tdr. fordeltes mellem 3 Elever, og Resten solgtes for $3\frac{1}{2}$ Sldr., der anvendtes til Indkøb af 14 Alen Vadmel, som blev syet i Klæder til 4 Disciple; endvidere blev der købt Papir for 3 fl , Orgemesteren fik 28 p »for han legede i Skolen«, og 24 p blev uddelt kontant blandt Disciplene. — I 1676 var Substituternes Afgift vokset til $17\frac{1}{2}$ Tdr. Byg, der fordeltes til Disciplene i 11 Portioner. Den største Portion var paa 3 Tdr., og den var — betegnende nok! — tillagt

den mest velhavende af alle Skolens Elever, nemlig Borgmester Hans Nielsen Aarøes Søn Laurids. De øvrige Portioner var mindre, ned til $\frac{1}{2}$ Tønde. — De nærmest Byen liggende Landsogne, Løderup, Elsø, Tødsø og Erslev fik hverken Substitut eller Sædedegn, men vedblev at betjenes af Hørerne i Nykjøbing Skole.

Disciplenes Antal var i 1634 ialt 18, og var derefter jævnt stigende indtil det i 1657 naaede 36. Men disse adsplittedes ved Svenskekrigens Forstyrrelser, og Skolen naaede aldrig senere en saadan Størrelse. I Aarene 1674—84 var Antallet temmelig regelmæssig 16 til 18.

Skolens bedste Tid var i Aarene efter Kristian III.s Død, da Rektoren endnu havde hele Embedets Jordegods ubeskaaret, da Høernes Stilling nylig var bleven sikret ved Kongens Gave, og Disciplenes Underhold fra Klosteret endnu stod uanfægtet. Siden var det en jævn Tilbagegang, om end Skolen for en kortere Tid kunde blomstre op under en særlig dygtig Rektors Styrelse. Af de talrige Udtalelser, vi har om Skolens almindelige Tilstand, er det da ogsaa kun den ældste i Rækken, der vidner om Glæde over Arbejdet og godt Haab for Fremtiden. Denne gamle Beretning om Skolens Tilstand er et Brev af 15. Marts 1580 fra Provsten i Nørre Herred og Sognepræsten i Nykjøbing til Stiftets Biskop i Anledning af, at Rektoren Esbern Jul havde været syg:

• Gode domine Episcopo! Som I os befaler at skrive Eders Fromhed til om Skolens Vilkaar og Esbernii Helbred, saa give vi Eder ydmygeligen tilkende, at Orgemesteren haver intet gaaet i Skolen, siden I var hos os; men der Esbernus blev intet forbedret af den Salve, som Morten Barskær havde lagt ham i, den Tid, I var hos os, da bestillede han Hr. Mikkell at læse for ham i Skolen, og vi ginge og derind iblandt med den Stund, Esbernus gav sig til Tilsted til Hans Barskær og blev der atter lagt i Salve af ham. Det skete i Jul, at han drog bort, men noget efter Jul kom han hjem igen vel tilpas, Gud ske Lov og Ære. Siden haver han og Høerne taget mærkelig vel Vare paa Skolen, og Esbernus er meget glad, at han er kommen til sin Helbred, og lover Gud Almægtig, at han

skal vogte sin Kald i Guds frygt, Gud til Ære og Ungdommen der i Skolen til Gavn. Thi vide vi intet andet at skrive Eder om, end vi forhaaber, at alting skal gaa vel til, og her skal intet forsømmes. Vi vil ogsaa gerne have der Indscende til, om Gud vil spare os Liv og Helbred.«¹⁾

Helt anderledes lyder det i en Indberetning til Kongen fra Provsten i Sønder Herred af 5. Marts 1636. Han fortæller, hvorledes Skolen fra Arilds Tid har været forsynet med en Skolemester og 2 Hørere, men at det nu falder vanskeligt paa Grund af Hørernes ringe Salarium at finde dygtige og dertil bekvemme Personer, saa at Skolen staar ledig for Hørere i halve Aar eller mere, og Ungdommen forsømmes. Ikke heller er der nogen fri Kost for Børnene; thi Borgerne er paa Grund af Ildebrand og anden Ulejlighed saa forarmede, at de intet kan yde. Degnekornet, som var Disciplene tillagt, var ogsaa meget forringet, og hver Bonde gav kun 2 smaa Skæpper, af dem til 20 paa Tønden, til Degnen, saa Disciplenes eller deres Substituters Gang til Skolerne kun blev meget daarlig lønnet. — Ogsaa var alt dyrere nu end i forrige Tider, og Kongetienderne af Outrup og Tæbring Sogne, som var tillagt Hørerne, var efter Tidens Priser bortfæstede altfor lavt. Han androg derfor om, at disse Tiender, som netop var fæsteledige, maatte overlades Hørerne med al deres Rettighed, samt at Bønderne maatte tilholdes at yde Degnekornet i Aalborg- eller Viborgskæpper, for at Degnene, hvis Umage med Bededage og Børnelæsning var forhøjet, med større Lyst kunde gaa til deres Gerning og Skolerne komme bedre paa Fode.²⁾

Hertil kom nu, at Skolen paa denne Tid (1634—46) var uheldig med Besættelsen af Rektorembedet.

En følgende Rektor, Jens Pedersen Svenstrup, fortæller, at der i disse 12 Aar var 8 Rektorer ved Skolen. »Blandt dem, hvilke jeg alle ved Navn ordentlig kan opregne, blev den ene og første forstyrret og kom bort, de to næst efter døde, den 4de

¹⁾ Indbydelsesskrift fra Aalborg Kathedralskole 1871. S. 12.

²⁾ Brev i Aalborg Bisparkiv.

resignerede *sponte*, den 5te blev Præst; de 3 sidste tumlede de saa længe om med, at de blev removede.«¹⁾ Hvorledes Tilstanden var en Menneskealder senere, giver den samme Rektor os en meget malende men maaske noget overdreven Skildring af: »Anlangende Skolens ringe Tilstand,« skriver han i 1669²⁾, »da er det min store Skade og høje Klagemaal for Gud i Himlen, at den er saa tom og øde, saa jeg i denne min fremrykkede Alder skal læse for tomme Skamle og bare Vægge. . . . Der jeg kom hid, da var der nogle over en Snes Børn i Skolen, som er ved Tal og deres Navne at bevise, og blev af og til moxen ved det samme Pas indtil 1657. Da havde vi, der Bispen visiterede Skolen den 11. Juli, henved en 36 Disciple, 14 i min egen Lektie, af hvilke de 5 laa i mit Hus. Derved blev nu den sal. Mand Biskoppen ret glad, forhaabende at han dog en Gang i sin levende Live skulde faa det i nogen bedre Skik; men i samme Dage fik vi Tidende om Fjendens Tilkomst, og siden den Tid haver der ingen Stadighed været hos; thi om der end undertiden kunde komme en Snes, 22, 24, 26, ja vel undertiden 30 eller derover (naar de kunde spørge, at de kunde faa noget) tilstede, saa varede det dog ikke over 4 Dage, førend den halve Part og somme Tider moxen allesammen vare borte, saa jeg nogle Hundrede Dage har gaaet i Skolen fra Morgenen til 9, halvgaaen 10, og somme Tider kunde der komme en, somme Tider to (dog ikke til Klokkeslæt) tilstede, og tit og ofte slet ingen. Hvad kunde jeg nu gøre derved i nogen Maade? Og formedelst Armod da er nu paa et Aars Tide mange kommen slet af Skolen, om hvilke der havde været god Forhaabning, om de kunde have bleven ved, af min egen Lektie to, hver 16 Aar, en 20 Aar, af anden Lektie 6, alle mellem 13 og 16 Aar, og nyligen tilforn 3, foruden mange af første Lektie, som er til og fra. Og er at agte, at den Stund, de søge Skolen og kaldes Disciple, da, naar de kan $\frac{1}{2}$ eller en hel Dag være tilstede, saa kan de være borte 4, 6, 8, ja hele Maaneder og vel

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 778.

²⁾ Smst. 777 f.

end $\frac{1}{2}$ Aar tillige. Og dersom de paa Skolevis derfor skulde paa mindes, da løbe de slet bort, og saa skal det hedde, at de ikke kan gaa i Skole for Strengheds Skyld. Borgemesters, som havde sal. Hr. Jacobs Datter, og en Del Raadmænds Børn og Børnebørn gaa her og tigge. Hvad skal man da sige om dem, der ringere ere? Kan jeg end tigge og lokke dem til undertiden at søge Skolen for Sangens Skyld i Kirken, saa vilde de dog ikke lære mere eller komme tiere, end dem lyster; somme gaa alene at de kan lære Danske!«

Biskoppen havde en Gang ved en Visitats erkyndiget sig hos Borgerne om Grunden til denne slette Tilstand, og de havde svaret, at de ikke havde Midler til at holde deres Børn frem med. »Og dette er alt for sandt,« skriver Rektoren, »som er nok at se i denne fattige slet forfaldne By, eftersom Folk med deres Børn i Hobetal om Nattetide bortrejse og sig tomme Huse efterlade.« Ikke altid var dog Borgerne saa villige til at indrømme, at Skolens Lidenhed stod i Forbindelse med Byens Lidenhed; saa skød de Skylden paa Jens Pedersen, men den slagfærdige Rektor blev dem ikke Svar skyldig. Da Provsten og Sognepræsten, som selv havde sat deres Børn i andre Skoler, ved en saadan Lejlighed gjorde sig til Ordførere for Byens Misfornøjelse med Skolens Ringhed, spurgte han dem, om de ikke havde læst, hvad »den store Mekanikus Hormisdas« svarede Kejser Konstantin, da denne begærede af ham, at han skulde forfærdige en Hest af Kobber, lignende den, som Kejser Trajan i sin Tid lod gøre i Rom. »Vil du,« sagde han, »lade gøre saadan en Hest, saa maa du ogsaa bygge for ham en Stald saa stor og prægtig som Rom.« — »Ogsaa denne arme Flække,« fortsætter han, efter at have fortalt Historien om Hormisdas, »ser nu langt bedrøveligere ud baade i alle Gader og inden hver Mands Dør end udi forrige Tider. Derfor faar Hesten at være efter Stalden, Skolen efter Byen.«

»Den største Part af Borgerne har intet at opholde Livet med, og mange takke Gud, naar de faar Børnene ud af Skolen for at vogte Svin og Faar. Og de andre Stakler, som blive i

Skolen, formaa næppe at købe en eneste Bog; enkelte, som kunne, ville ikke, saaledes Sognepræstens Paarørende, og for at beholde dem i Skolen maa jeg ofte laane dem af mine egne.

Men ville de Dannemænd, som synes at være saa nidkære for vor fattige Skole, gøre Byen saa god, som den var i forrige Tider, paa Gods og Formue, Gaard og Hus, Evne og Vilje og for alle Ting paa godt Forligelsesmaal, som moxen er rømmet fra den usselige Flække, saa vil jeg ogsaa forsikre, at Skolen skal blive lige saa rig paa Elever som forhen.«¹⁾

Jens Pedersen havde sikkert Ret i, at Skylden for Skolens daarlige Tilstand ikke var hans. Thi de samme Klager vedbliver ogsaa at lyde, efter at han har trukket sig tilbage fra Skolen. En Snes Aar senere, i 1687, skriver saaledes Rektor Søren Christensen Murmester til Biskoppen i Aalborg:

»Jeg maa meget ugerne for min gunstige Øvrighed klage-
ligen andrage den fattige mig betroede Nykjøbing Skoles slette
Tilstand, idet Disciplene ere, formedelst Forældrenes Medhold
og onde Skik, saa vrangvillige, at Skolen er snart ledig for dem,
saasom jeg aleneste haver 4 Personer under min Information,
som foraarsages deraf, at saasomt de noget lidet tilvokser, og
Foraaret frembryder, sætter Forældrene enhver sine Børn, en
Del til Sejlads, en Del til anden verdslig Handtering, som altid
haver været nu mange Aar en Vane iblandt denne Bys Folk,
og allermest nu rejser sig deraf, at de, som med godt Eksempel
skulde forelyse den gemene Almue, snarere styrke deres egne
Børn til Leg og Ørkesløshed end animere og tilskynde dem
med andre til Dyd og Skikkelighed.«

Skolens stadige Tilbagegang var dog ikke alene en Følge af Tidens Fattigdom: den skyldtes vel fuldt saa meget den almindelige Udvikling, der efterhaanden gjorde de mange smaa Latinskoler overflødige. Latin var ikke mere som i Kristian III.s Tid det eneste Dannelsesmiddel, og det Standpunkt, som Kirkeordinansen indtog, at danske Skoler kun gjorde Skade ved at

¹⁾ Mansa: Fra gamle Dage (Føljeton i Morsø Avis Nr. 123, 31. Maj 1893). Brevene i Aalborg Bispearkiv.

fordærve Latinen, kunde ikke mere opretholdes. Naar Rektor Jens Pedersen afslutter sit Register over Elevernes Synder med den Beskyldning, at »somme gaa alene, at de kan lære Danske,« har han sikkert dermed sagt noget efter hans egen Mening højest nedsættende om dem. Men i vore Dage kan vi ikke lade være med at føle en vis Sympathi med disse Børn, der søgte at lære ordentlig Dansk, men derimod lod Latinen ligge. Større og større Lag af Befolkningen lærte at læse og skrive dansk, medens Latinen forbeholdtes et Mindretal; derfor voksede de danske Skolers Betydning, og de latinske kunde indskrænkes til enkelte i de større Byer.

Under 17. April 1739 blev der da nedsat en Kommission til at gøre Forslag om, hvorledes der skulde forholdes med de smaa Skoler. For Aalborg Stifts Vedkommende gik Indstillingen ud paa, at kun Latinskolen i Stiftets Hovedstad skulde bevares, men de 5 smaa Skoler i Nykjøbing, Thisted, Hjørring, Sæby og Skagen kunde ophæves, og Kommissionen forskaffede sig i den Anledning Opgivelser af, hvilke Indtægter man herved kom til at raade over. For Nykjøbing Skoles Vedkommende var Indtægterne efter en Erklæring fra Stiftsøvrigheden af 26. Oktober 1739 følgende:

Outrup og Tæbring Kongetiende	27 Rdlr.		
(samt 30 Rdlr. Indfæstning ved Rektorskifte)			
Afgift af Kirkerne i Thy og Mors	43	—	
Et Sted i Elsø	»	—	5 ₰
Degne-Pensionen	4	—	1 -
Kvægtiende af Løderup, Elsø, Tødsø og Erslev	9	—	4 -
Landgilde af Stedet i Ydby	2	—	4 -
Do. af det øde Sted i Hvidbjerg vesten Aa . . .	3	—	2 -
Harridslev Tiende	3	—	5 -
Renter af Kapital	4	—	3 - 3 β
Lærernes samlede Indtægter	99 Rdlr.	»	₰ 3 β
Disciplenes Pensioner af Morslands Degne . . .	28	—	4 - 8 -
Overføres	127 Rdlr.	4	₰ 11 β

Overført . . .	127 Rdlr. 4 ƒ 11 β
Endvidere var Hørerens uvisse Indkomster i	
hans Egenskab af Degn ansat til	12 — » - » -
og Indtægten af Skolehuset med tilhørende	
Markjord aarlig	» — 4 - 8 -
	140 Rdlr. 3 ƒ 3 β

Alt hvad der kunde spares ved at nedlægge Latinskolen i Nykjøbing var saaledes den beskedne Sum af 140 Rdlr. 3 ƒ 3 β .

Derefter udgik 27. November 1739 Reskript til Stiftsøvrigheden om Nykjøbing Skoles Nedlæggelse. Den sidste Rektor Mag. Anders Langgaard var allerede befordret til et Præstekald, og Skolens Virksomhed kunde derfor stanses med Aarets Udgang. I Stedet for skulde der ansættes en dansk Skoleholder, som tillige skulde være Kordegn, og til dette Embede var den sidste Hører udset. Han beholdt Skolehuset med den tilliggende Jordlod, endvidere Kvægtienden af Løderup, Elsø, Tødsø og Erslev og Landgilden af de to Ejendomme i Ydby og i Hvidbjerg vesten Aa. Alle Skolens øvrige Indtægter blev tillagte Rektor og Konrektor ved Latinskolen i Aalborg, og Degnepensionerne fra Mors blev givne til Disciplene i Aalborg Skole. Dog skulde ogsaa i Fremtiden Skoledisciple fra Nykjøbing og Mors være fortrinsvis berettigede til at nyde disse Pensioner, naar de søgte Aalborg Skole.

Saaledes havde Nykjøbing Latinskole med Udgangen af Aar 1739 ophørt at eksistere.

Trods sin Lidenhed har Latinskolen i Nykjøbing dog fostret adskillige bekendte Mænd. Tidligst blandt disse træffer vi Christen Mortensen Morsing, der var født i Nykjøbing og havde gaaet i Nykjøbing Skole, og som i en ung Alder døde 1554 som Professor ved Københavns Universitet. Hans ældre Samtidige Professor Christiern Thorkelsen Morsing, der døde 1560,

var ligeledes født paa Mors. Han fortæller selv, at han var bleven opfødt og fremholdt »først indenlands i Skolen ved hans kærlige og salige Forældres Flittighed, og siden udenlands ved fremmede Højskoler.« Det ligger herefter nært at antage, at ogsaa han har faaet sin første Lærdom i Skolen paa Mors, der i hans Ungdom endnu holdtes paa Dueholms Kloster.¹⁾ Den berømteste blandt de Mænd, der er udgaaet fra Nykjøbing Skole, er dog Historieskriveren Jakob Langebek, en Præstesøn fra Thy, der blev Student fra Nykjøbing 1728. Sammen med ham dimitteredes Christen Hee, der senere blev Professor i Mathematik, og Oluf Bruun, der døde som Byfoged i København. Forfatteren Wille Højberg var Søn af en Skomager i Nykjøbing og havde først gaaet i Nykjøbing Skole, men kom siden til Aalborg, hvorfra han blev Student 1729.

Af Familien Krog i Nykjøbing udmærkede flere Medlemmer sig ved lærde Studier, hvorvel ingen af dem blev særlig fremragende Mænd. Mag. Niels Krog, født i Nykjøbing 1696, lagde sig efter Astronomien og forfattede som Alumnus og Inspektør paa Borchs Kollegium de aarlige Almanakker. Han døde allerede 1729 som Konrektor ved Aalborg Skole. Hans Broder Børge Krog, født i Nykjøbing 1709, var i 1729 Præceptor paa Mariager Kloster og døde som Præst i Vesterbølle og Provst i Rinds Herred. I et senere Slægtled træffes Niels Nielsen Krog, Søn af en Skomager i Nykjøbing og født 1741. Han tog theologisk Eksamen 1761 og blev Skoleholder i Niibe.

REKTORER.

1. Jørgen Henriksen, Skolemester i Nykjøbing paa Mors, udstedte Fastelavns Søndag 1546 et Brev om, at han havde solgt Simon Lauritsen i Aalborg sin Anpart af sin Faders

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, V, 563 ff.

Gaard i Aalborg. Der siges dog ikke, om han var latinsk eller dansk Skolemester.

2. Peder Pedersen Harre, 1550—53, blev 1553 Præst i Tødsø og 1573 tillige Provst i Nørre Herred. Han døde 1605, og en Ligsten over ham findes i Tødsø Kirkes Kor.

3. Mads Nielsen nævnes som Rektor 1562. Han havde tidligere været Kapellan og blev c. 1570 Sognepræst i Nykjøbing, hvor han døde c. 1579.

4. Esbern Jul, 1571—88, blev i sidstnævnte Aar Kapellan i Nykjøbing, hvor han levede til c. 1593.

5. Peder Sørensen Storm eller Harre var Rektor i Nykjøbing, før han i 1605 blev Præst i Tødsø, hvor han døde 1618.

6. Niels Nielsen Aalborg, 1608—33, bestyrede Embedet »flittelig og vel« og fik derfor i 1630 af Kongen Tilladelse til at søge Præstekald. Formodentlig har han da ikke været eksamineret. Han opnaaede dog intet Kald, men fortsatte sin Skolegerning indtil han i 1633 maatte søge sin Afsked paa Grund af Alderdomssvaghed, navnlig Døvhed. Ved kgl. Brev af 23. Marts 1633 blev tillagt ham som Pension en lille Kornafgift af hver Kirke i Thy og Mors, ialt 44 Tdr. 2 Skpr. Byg. Denne Pension kom senere hans Eftermænd tilgode; thi efter Niels Nielsens Død blev denne Kornafgift — afrundet til 50 Tdr. — i 1648 tillagt Skolens Lærere. Han efterlod sig en Gaard i Nykjøbing, som ved en Vurdering af 9. Oktober 1648 blev ansat til 350 Rdrl.

7. Jørgen Povlsen, 1634, var en Søn af Sognepræsten i Øsse, Povl Jørgensen Barfod. Han havde været Hovmester for Otto Skeels Børn og havde formodentlig faaet Embedet ved hans Protektion. Men hans Virksomhed varede ikke længe. D. 18. Juni 1634 indgav alle Skolens Disciple, 18 i Tallet, en paa Latin skrevet Klage over ham til Biskoppen. I August samledes 4 af Øens Præster i Skolen for paa Biskoppens Vegne at afgøre Klagemaalene, og de stillede sig ganske paa Disciple-nes Side, idet de tilholdt Jørgen Povlsen, at han bedre skulde gøre Frugt hos Børnene, hvis han ikke vilde udsætte sig for at blive afsat. I September sluttede Borgmester og Raad sig til

Skolemesterens Angribere, idet de ligeledes sendte en Klage til Biskoppen, hvori de paastod, at han hverken havde Gave eller Maade til at undervise Børnene, som tabte Respekten for ham og ikke vilde søge Skolen. De androg derfor paa, at han maatte afsættes og erstattes med Gregers Jørgensen, som var barnefødt i Nykjøbing. — Rektorens Fader søgte forgæves at besværges Stormen; han sendte fra Øsse d. 3. September 1634 en Skrivelse til Bispen, hvem han bad om »for sal. velbaarne Otto Skeels Skyld« at haandhæve Sønnen i hans Kald og tildele Disciplene en Irettesættelse. Han nærer Mistanke om, at en vis Person (Gregers Jørgensen?) stod bag ved og opmuntrede Disciplene til Modvilje, ligesom han antager, det skal befindes, at Latinen i Klageskriftet til Bispen er hans og ikke Disciplenes Stil. — Men Sagen lod sig ikke jævne. Jørgen Povlsen indgav vel d. 19. Oktober en skriftlig Undskyldning med Løfte om Bedring og alvorlig Flid; men d. 27. Oktober frasagde han sig Embedet for »ydermere at forfremme sig paa Akademiet«.

8. Gregers Jørgensen Morsing er nu rimeligvis bleven hans Efterfølger. Han var Søn af forrige Borgmester i Nykjøbing Jørgen Hansen og blev Student fra Slagelse Skole 1630. De 4 Præster anbefalede ham i August 1634 som »en smuk Person, hvilken haver været Hører i 4. Lexe udi Københavns Skole med Frugt,« og Magistraten i Nykjøbing tilføjede, at han i denne Bys Skole og paa andre Steder i 11 Aar havde lagt Vind og Flid paa boglige Kunster. — Om hans Virksomhed som Rektor er intet opbevaret, og han siges at være død kort efter.

9. Christen Sørensen Bhie, vistnok en Søn af Sognepræsten Søren Christensen Bhie i Ingstrup, var Skolemester her d. 15. Juni 1636. Ogsaa han døde tidlig, og om hans Efterfølger, hvis Navn ikke kendes, meddeles kun, at han frivillig tog sin Afsked.

10. Niels Andersen Aslov, 1640—41, var født 19. April 1610 i Oslo, hvor hans Fader var Snedker. 1633 blev han Student fra Viborg Skole, og 1638—39 var han Hører ved samme Skole. Efter at have været Rektor i Nykjøbing i to Aar blev

han Præst i Kollerup og Skræm og 1667 tillige Provst i Vester Hanherred. Han døde 13. November 1679, efter at have været 4 Gange gift.

I Aarene 1642—45 var der atter tre forskellige Rektorer ved Skolen; deres Navne kendes ikke, og den følgende Rektor siger kun om dem, at man tumlede saa længe om med dem, at de blev removede.

11. Magister Jens Pedersen Svenstrup, 1646—73, er den ejendommeligste, maaske ogsaa den betydeligste af de Mænd, der har været knyttet til Nykjøbing Latinskole. Betydelige Evner var hos ham forenet med en Stridbarhed og Herskelyst, der gjorde hans Ophold i Nykjøbing til en fortsat Kamp med Foresatte og Undergivne. Allerede i 1659 kan han give sig selv det Skudsmaal, at han »utallige mange Gange blev stævnet herhjemme, nu for gejstlig, nu for verdslig Ret; tvende Gange var jeg for Provstemode, 17 Gange til Viborg Landsting og omsider for den højeste Ret.« Og det blev ikke bedre efter den Tid. Om han maaske har været Genstand for ondsindet og smaalig Forfølgelse, og om hans Evner maaske kunde have baaret rigere Frugter paa et større og friere Virkefeldt, lader sig nu ikke afgøre. Men i hvert Fald vidner hans mange vel-skrevne Breve og Indlæg om Skarpsindighed, Livfuldhed og Energi og om et Herredømme over Formen, som man ikke er vant til at træffe i det 17. Aarhundrede.

Jens Pedersen er født 16. September 1619 i Svenstrup i Øster Hanherred af fattige Forældre. Han blev Student fra Roskilde Skole 1642, tog theologisk Attestats 1645 og Magistergraden 1651. Paa dette Tidspunkt havde han allerede i nogle Aar været Rektor i Nykjøbing og havde givet Prøve paa sine mangesidige Interesser ved en Brevveksling med den lærde Ole Worm om nogle paa Mors fundne Stensværd. Biskoppen i Aalborg, Dr. Anders Pedersen, viste sin Tillid til hans pædagogiske Dygtighed ved at sende ham sine Stedsønner til Opdragelse, og hans Stilling i Nykjøbing syntes betrygget, da han var bleven gift med en Raadmandsdatter fra Byen. Men hverken for ham

selv eller for hans Bysbørn kom der nogen varig Lykke ud af den gode Begyndelse.

Hvad der tidligst blev fremført mod Jens Pedersen var Klager over, at han var for streng mod Børnene. Allerede i 1647 klagede Søren Jensen Durup, Borger i Nykjøbing, over sin Søns Mishandling i Skolen og lod Sagen gaa baade til Biskoppen og Bytinget; men han blev dog senere i Mindelighed forligt med Rektoren. Aaret efter førtes en lignende Klage imod ham; men denne blev ikke bevist, og af Klagerne maatte nogle vandre i Raadhuskælderen, andre give Bøder. Formodentlig har der nok været noget i Klagerne over Rektorens Strengthed; thi han siger selv i en Skrivelse af 3. Maj 1657: »Jeg skal ærlig bekende, at jeg det første, jeg kom hertil, saa noget nøje til med den ringe Ting, mig var befalet, som vel gjordes behov; men havde jeg den Tid saa vel kendt Folk, som jeg nu gør, da kunde jeg jo gjort mig lige saa træsk som en anden og ladet det gaa, som det kunde.«

Dog først nogle Aar senere begyndte Forfølgelserne imod ham for Alvor, da han havde skaffet sig en mægtig og uforsonlig Fjende i Adelsmanden Sigvardt Brockenhus til Ullerup.

Striden imellem dem kom til Udbrud i 1656, og Anledningen var den, at en Discipel var løben bort fra Skolen, hvorfor Jens Pedersen nægtede at give ham det sædvanlige Testimonium, medens Disciplen fandt Støtte og Medhold hos Sigvardt Brockenhus, til hvis Kirker han tidligere havde været Løbedegn. Efter den Hidsighed, hvormed denne ubetydelige Sag blev drevet baade fra Rektorens og fra Herremandens Side, maa man formode, at der allerede tidligere har været en gensidig Uvilje til Stede imellem dem, som nu fandt sit Afløb ved denne Lejlighed. Det kom til en Proces, som varede i 7 Aar og førtes lige til Højesteret. Brockenhus ophidsede baade Provst, Sognepræst og Magistrat i Nykjøbing imod Jens Pedersen og lod føre Klager over hans Forhold i Skolen i det hele taget. Ogsaa de ældre Klager over hans Haardhed mod Børnene blev gravede op igen og forøgede med nye Eksempler; saaledes erklærede Thøger

Jakobsen, Søn af Sognepræsten Hr. Jakob Holm og nu theologisk Kandidat, at han i sin Tid ikke kunde gaa i Skolen for Rektorens Strengheds Skyld, og skaffede Vidner paa, at man havde set ham baade blaa og blodig. Jens Pedersen svarede hertil, at Vidnerne ikke sagde noget om, hvem der havde voldet det. »Hvo ved, om han ikke havde faaet det Saarmaal af en Kniv til Søren Mortensens, den Tid han legte Kort med Hr. Thomasses Søn i Sejerslev sidst i Oktober 1649? Hvi talte han ikke derpaa den Gang?« Naar Thøger Jakobsen her kom frem med denne gamle Skolehistorie, gik han naturligvis sin Faders Ærinde. Mellem Sognepræsten og Rektoren var der saa stærkt Fjendskab, at de endogsaa Søndagen d. 7. Juni 1657 efter Gudstjenesten skændtes inde i Kirken og fortsatte dermed ud paa Kirkegaarden. Angrebene paa Skolens Ledelse i Almindelighed besvarede Rektoren med at henvise til, at medens der i de sidste 12 Aar før hans Tiltrædelse af Embedet kun var dimmitteret een Elev til Universitetet, »nemlig nuværende Hr. Ole Pedersen Husbond i Vraa«, havde han indtil 1657 allerede dimmitteret over 30 Personer til Akademiet foruden en Del til større Skoler, af hvilke de fleste var kommen i øverste Lektie, den allerringeste i 5te Lektie.

Imidlertid havde Brockenhus faaet nye Midler i Hænde til at plage Skolemesteren; thi under de Svenskes Indfald blev han i Efteraaret 1658 udnævnt til Krigskommissarius for Mors og fik dermed den øverste Magt paa Øen. Og en af hans første Regeringshandling var rettet mod Rektor Jens Pedersen. I et Brev af 18. December 1658 paalagde han Rektoren med Flid at lade inddrive det Korn, som tilkom Skolens Hørere, hos Bønderne paa Øen, og det er jo rimeligt, at den energiske Rektor ikke har undladt at efterkomme Opfordringen. Men et Par Maaneder senere udstedte Brockenhus et Brev til Herredsfogderne, at Skolens Tjenere paa Øen havde til ham beklaget sig over, at de, uanset at de kontribuerede lige med den anden menige Almue til Landets Defension, tillige tribuleredes af Skolemesteren, som søgte dem for den fulde Landgilde, som de i

Fredstid var pligtige at yde. »Befales derfor Herredsfogden, at han saadant anser, og ikke lader eller tilsteder nogen Eksekution at ske over bemeldte Skolens Tjenere saafremt I ikke derfor vil staa til Rette som vedbør.«

Selv om det ikke har været tilsigtet, blev dog Resultatet af disse to modstridende Ordre, at Brockenhus først havde faaet Bønderne opirret mod Rektoren og derpaa afskaaret ham fra at oppebære sine lovlige Indkomster. Thi nu nægtede Bønderne overalt med Herredsfogdens Billigelse at yde ham den sædvanlige Landgilde. Rektoren sagsøgte Bønderne til ingen Nytte, og 10. Juni 1661 udgik der da et Kongebrev til Biskop og Lensmand om at undersøge denne Sag og sørge for, at Skolemesteren fik sin tilbørlige Løn. Men endnu i 1665 henstod disse Sager uafgjorte ved Viborg Landsting.

Sognepræsten Jakob Holm døde 1660, men hans Efterfølger Iver Jakobsen Wolff, der arvede hans Stilling som Skolens Tilsynshavende, synes tillige at have overtaget Fjendskabet mod Jens Pedersen. Ved en Bispevisitats i 1669 gik det saa vidt, at de i Bispens Nærværelse overfaldt hinanden med Skændsord og vrede Gebærder, saa Biskoppen ikke kunde faa Ro til at eksaminere Disciplene og maatte forlade Skolen. Og Striden fortsattes senere, da Biskoppen ledsaget af de samme to lærde Mænd visiterede i Hospitalet. Præsten paastod endogsaa, at Rektoren under Striden havde stødt og slaaet ham; men det blev dog ikke godtgjort ved Vidneforhørene.

De skiftende Biskopper i Aalborg havde i det hele stillet sig velvillig overfor Jens Pedersen og støttet ham i hans mange Stridigheder med Herremanden og Sognepræsterne. De svigtede ham heller ikke, da han i de sidste Aar af sin Embedstid var kommen paa aaben Krigsfod med sine Hørere. Men her var Forholdene af en saadan Art, at selv Biskoppens Velvilje ikke kunde udjævne Sagen; og Striden endte først, da Jens Pedersen opgav Embedet. Thi Forholdet mellem Rektor og Hørere var tilsidst blevet saaledes, at det var en Forargelse for den hele By og fuldstændig nedbrydende for Disciplinen i Skolen. Rektor

slog sin Stok itu paa den ene Hørers Ryg, den anden kastede Sten efter sin Foresatte paa Gaden; intet Under da, at Skolebørnene tilsidst hverken vilde lystre Rektor eller Hørere. »Hvorledes,« skriver Rektoren i 1671, »gik det ikke den salig Biskop, Dr. Anders, da han stod i Kirken og mundtlig taledede til Skolebørnene, som havde forsamlet sig paa Kirkeloftet, lige oven over ham, at de skulde komme ned i Kirken? Men som ikke Een af dem vilde lystre, begærede han af Øvrigheden, som ligeledes var tilstede, at den skulde skaffe Børnene ned, men det hjalp lige meget, hvilket gjorde Hans Ærværdighed ikke ringe Harm.«

Uenigheden mellem Rektor og hans Hørere viser sig første Gang 1666 og fortsattes uden Afbrydelse i de følgende Aar. En Hører blev afsat, en anden forlod Embedet, men de fortsatte forargelige Optrin, som heller ikke Jens Pedersen selv var uden Skyld i, kunde ikke gaa i Længden, og paa Landemodet 1673 opfordrede Biskop Foss Rektoren til at søge sin Afsked. Han indvilgede deri mod Løfte om paa anden Maade at blive sikret et nødtørftigt Underhold, og d. 15. Maj 1673 tog han da endelig Afsked med den Skole, som han under saa bevægede og brydsomme Forhold havde forestaaet i 27 Aar.

Der hengik dog 4 Aar, inden Jens Pedersen opnaaede nogen anden Stilling, og da han endelig fik et Levebrød, var det et af de allermindste, nemlig Præstekaldet paa Jegindø. Paa hans Ansøgning om dette Embede i 1676 har Biskoppen i Aalborg givet ham følgende anbefaling:

»Saasom Supplikanten over 33 Aar haver tjent udi Nykjøbing Skole udi Mors og baade vel haver studeret og ført et ustraffeligt Levned, saa remitteres hans allerunderdanigste Begæring til Hs. Kgl. Majts. høje Naade med allerunderdanigste Forsikring, at Hs. Kgl. Mayts. Naade vorder anlagt paa et godt Instrument udi Guds Kirke, uanset at Stæden er flux ringe, hvilket den store Herre Zebaoth med Velsignelse over Hans Majestæts retfærdige Vaaben naadeligen vil belønne.«

Hvis Biskoppens Angivelse af de 33 Aars Tjeneste er paa-lidelig, maa det antages, at Jens Pedersen enten har tjent ved

Skolen som Hører, før han blev Rektor, eller at han vedblivende har været Lærer ved den, efter at han havde taget sin Afsked. Herom er dog intet bekendt.

Under 25. Februar 1677 fik han Brev paa Jegindø Kald og døde der d. 3. Marts 1691.

12. Lorentz Pedersen Mariager er formodentlig kommen i Embedet 1673, da Jens Pedersen resignerede. Han nævnes i Nykjøbing Tingbog som latinsk Skolemester i 1674 og i 1677.

13. Christen Jensen Pratensis, Student fra Aalborg Skole 1660, skal have været Rektor her i Aarene 1678—80.

14. Niels Lauritsen Holm, 1680—84, var Søn af Renteskriver Lauritz Justesen i København og født der d. 21. August 1657. Han blev Student fra Metropolitanskolen 1674 og theologisk Kandidat 1676. 25. Oktober 1680 blev han kaldet til Rektor i Nykjøbing. Men i Oktober 1683 ansøgte hans Svigerfader, Sognepræsten Mogens Gundersen, om at faa ham beskikket til sin Medhjælper og Successor. Biskoppen forsynede Ansøgningen med en Attest om hans »Lærdom og Skikkelighed med opbyggelige Gaver«, og 27. Oktober 1683 fik han Brev paa Præstekaldet. Rektorembedet afstod han til Søren Christensen Murmester paa de Vilkaar, at han indtil Svigerfaderens Død skulde have aarlig 24 Tdr. Byg, 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Havre af Skolens Indtægter. Han døde som Sognepræst 19. Februar 1697. 27. Februar 1684 havde han ægtet Mogens Gundersens Datter Anne.

15. Søren Christensen Murmester, 1684—90, sad paa Grund af Akkorden med sin Formand i meget trykkede Kaar. Ved sin Død, d. 11. Maj 1690, stod han i Restance med 6 Rdlr. Kopskat, om hvilket Beløb der endnu førtes Korrespondence 4 Aar senere, da Skifteretten maatte bevise, at han intet havde efterladt sig.

16. Gunde Mogensen Velløf, 1690—c. 93, var en Søn af Sognepræsten Mogens Gundersen. Han er sidste Gang fundet omtalt 8. November 1692.

17. Falch Christensen Sylve, 1693—1704, var Søn af Raadmand Christen Sylve i Slangerup og født 1663. Han blev 1683 Student fra Viborg Skole og 1685 theologisk Kandidat. I et Brev af 7. Juni 1693 takker han Biskoppen for sin Befordring til Nykjøbing Skole, men beklager samtidig, at Skolens Tilstand er ganske ringe, saa han maa begynde forfra med Disciplene og lære dem at deklinere og konjugere. Det synes ej heller at være lykkedes helt for ham at bringe Skolen i bedre Skik, thi da Biskop Bircherod visiterede her i 1699, fandt han ikke, at den svarede til det, der var lovet, hvorfor han maatte give Rektoren en alvorlig Formaning med Trussel om skarpere Tilrettevisning, i Fald det ikke blev bedre. — I Juli 1704 blev Falch Christensen kaldet til Præst for Flade og Draaby, hvor han døde 6. Maj 1707. Hans Enke Kathrine Mejer blev gift med Eftermanden i Flade.

18. Niels Simonsen Thisted, 1704—19, var Søn af Klokker Simon Nielsen i Thisted og født 1674. Han blev Student fra Viborg Skole 1693 og theologisk Kandidat 1696. Efter Falch Christensens Forflyttelse tilbød Biskop Bircherod ham Rektorembedet, paa hvilket han derefter fik Kaldsbrev d. 29. August 1704. Han havde den Gang allerede virket som privat Informator i 10 Aar. I 1706 var Biskoppen paa Visitats i Skolen og erklærede sig da vel tilfreds baade med Rektors og Hørers Duelighed og med Disciplenes Fremgang, ligesom disses Antal ogsaa var i Tiltagende. Da han i 1719 søgte om Galtrup og Øster Jølby Præstekald, gav Biskoppen ham ogsaa en god og for Tidsforholdene karakteristisk anbefaling: Han havde for en liden Løn arbejdet troligen og ladet se gode Frugter af sin Undervisning, og som han var vant til at nøjes med Lidet, kunde Menigheden bedst være tjent med ham, saasom dette Kald næppeligen kunde underholde en Præst. Han fik da ogsaa 7. Oktober 1719 Kaldsbrev paa det saaledes anbefalede Embede og døde her d. 5. September 1721.

19. Mads Rasmussen Bagger, 1719—23, var født i Odense 1686. Han blev 1705 Student fra Odense Skole og

theologisk Kandidat 1713. I 1718—19 var han 5te Lektiehører ved Aalborg Latinskole. Efter at være kaldet til Nykjøbing ægtede han 31. Marts 1720 Margrethe Schytte, Datter af afdøde Sognepræst Didrich Christensen Schytte i Tødsø. I et gensidigt Testamente af 26. November 1722 omtaler Ægtefællerne, at deres Ægteskab var barnløst, og at de begge var af svageligt Helbred. Store Midler har de næppe haft at raade over, siden Testamentet gaar ud paa, at den længstlevende i Tilfælde af nyt Ægteskab skulde betale den afdødes samtlige Arvinger 10 Rdlr. I Rektorens Segl under Testamentet ses en Kringle. Han døde d. 13. Januar 1723 og blev efter sin egen Begæring begravet i de fattiges Jord udenfor Skolehuset. Hans Enke døde i Nykjøbing 16. Februar 1745.

20. Jens Bircherød Meldal, 1723—24, var Søn af Sognepræsten i Nykjøbing Christian Melchiorson Meldal og født 4. Juli 1700. Han blev Student fra Aalborg Skole 1720 og theologisk Kandidat 1722. Rektorstillingen i Nykjøbing opgav han allerede 1724, uden at det ses, om han opnaaede nogen anden Stilling. Først 1729 blev han Kapellan i Adslev og Mjesing, senere Sognepræst i Holstebro, hvor han blev begravet 17. April 1749. Han var 3. Marts 1730 i Kristiansborg Slotskirke bleven gift med Cathrine Maria Elisabeth Eilert.

21. Mag. Vilhelm Paulsen Rogert, 1724—28, var Søn af Kapellan Paul Andersen Rogert i Nakskov og født 6. Maj 1697. Han blev Student fra Aalborg Skole 1716 og blev straks derefter Huslærer hos Provst Peder Goische i Vestervig, hvis Søn, den senere Professor Peder Rosenstand Goische, han i 6 Aar underviste saa vel, at han efter et kort Ophold i Aalborg Skole kunde dimitteres til Universitetet. Vilhelm Rogert fulgte med ham til København og tog her theologisk Eksamen 1722. Samme Aar blev han Hører ved Aalborg Skole og forflyttedes herfra som Rektor til Nykjøbing i 1724. To Aar efter tog han Magistergraden.

Under hans Ledelse havde Skolen i Nykjøbing en forholdsvis glimrende Periode, og et Antal dygtige Mænd udgik fra den.

En af Vilhelm Rogerts Disciple, Forfatteren Wille Høyberg, har givet ham en meget rosende Omtale i sine Erindringer.¹⁾ »En af de allerbequemteste, dueligste og habileste Skolelærere, som jeg har kendt, var Magister Rogert. Han havde ej alene Læsning og Erudition, men og derhos et moderat Sind og genereux Gemyl, samt derhos meget flittig og vindskibelig, hvorfor han og var skikket til at dimittere saa brave Disciple, der nu ere blevne saa anselige og lærde Mænd som Justitsraad Langebek, Professor Hee og Assessor Bruun, hvilke tre Mag. Rogert dimitterede 1728.«

Vilhelm Rogert havde ogsaa historisk og antikvarisk Interesse og har efterladt sig Samlinger af denne Art angaaende Aalborg Stift; de findes nu paa det kgl. Bibliothek.

I 1728 ansøgte Vilhelm Rogert om at beskikkes til Præst for »Thyholms Præstegjæld« : Hvidbjerg og Lyngs Sogne. Han fik Kaldsbrev dertil 13. Septbr. 1728 og døde der 28. Juni 1750.

22. Johannes Vogelius Steenstrup, 1728—35, var Søn af Sognepræst Michael Vogelius i Øsløs og blev født 10. September 1706. Navnet Steenstrup antog han efter sin Moder. Han blev Student fra Aalborg 1724 og theologisk Kandidat 1728. 19. Oktober samme Aar underskrev han Eden som Rektor i Nykjøbing. Det var væsentlig hans Fortjeneste, at det faldefærdige Skolehus ved Bidrag fra hele Stiftets Gejstlighed og fra Nykjøbing Borgere i 1732 blev sat i god Stand. Selv levede han i Armod som de fleste af hans Forgængere, og i en Ansøgning fra 1735 kunde han oplyse, at med Fradrag af Ildebrand og Konsumtion blev der af hans Indkomster kun 50 Rdlr. tilbage til Klæde og Føde for 8 daglige Mennesker i hans Familie. Samme Ansøgning var forsynet med meget gunstige anbefalinger fra Biskoppen i Aalborg og Sognepræsten i Nykjøbing, og den skaffede ham da ogsaa det, han søgte om, Præstembedet for Sjørring og Torsted, hvortil han fik Kaldsbrev 11. November 1735. Han blev senere Provst og Konsistorialraad og døde d. 5. April 1774.

¹⁾ Trykte i »Hesperus« 4. Bind, 2. Hefte.

23. Mag. Anders Langgaard, 1735—39, var født 1711 paa Hanstholmen, hvor hans Forældre var Bønderfolk. 19 Aar gammel kom han i Huset hos Præsten i Hjørdemaal, Hr. Thomas Praem, der i Løbet af to Aar forberedte ham til Student. 1732 blev han indskrevet ved Universitetet, men vendte derefter tilbage til sin gamle Informator og blev hos ham som Huslærer for hans 3 Sønner, indtil han i 1734 paany rejste til København. Her tog han 1735 baade theologisk Eksamen og Magistergraden og blev samme Aar Rektor i Nykjøbing. Han var den sidste, der beklædte dette Embede. Med Udgangen af Aar 1739 blev Skolen nedlagt, og 31. August samme Aar havde Anders Langgaard faaet Kaldsbrev til Præsteembedet i Klim i Vester Hanherred. Hans Virksomhed her blev en Kæde af Fortrædeligheder og Modgang. Sammen med sin Kapellan Otto Krogstrup havde han sluttet sig til den herrnhutiske Bevægelse, hvad der bragte ham i Ufred baade med Menigheden og med hans Foresatte, og d. 19. April 1748 fik han sin Afsked. Han rejste til Herrnhut og senere til Amerika.¹⁾

HØRERE.

1. Christen Jensen Schave²⁾, c. 1560, omtales i et Brev fra Sognepræsten i Nykjøbing til Biskoppen i Aalborg: »Item haver Hr. Christen, Hører i Skolen, prædiket hver Søndag udi Kloster, og haver han fanget derfor $\frac{1}{2}$ Læst Byg.«³⁾ Det fortælles derefter i samme Brev, hvorledes Bispnen havde tilbudt ham Præstekaldet paa Jegindø. Menige Sognemænd paa Øen og Hr. Anders paa Holm (Provsten paa Thyholm) havde allerede udfærdiget Brev derom; men saa sagde Hr. Christen nej, »fordi han havde intet, han kunde holde Gaarden med,

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 4, III, 740—82.

²⁾ Saaledes angives hans Navn hos Hundrup (Indbydelsesskrift fra Aalborg Kathedralskole 1871). I Dokumenterne kaldes han altid kun Hr. Christen.

³⁾ Duholms Diplomatarium 131.

dersom hun var end bedre, end hun er; og vilde, sagde han, jeg hellere være en Dannemands Medtjener udi Guds Ord end tage mig Gaarden for, mens jeg haver intet at holde den med: saa skrev han Hr. Anders aldeles »nej« til, at han vilde ikke have det Kald.«¹⁾

2. Laurits Pedersen Jul, 1561—67, blev Præst i Galtrup og senere Provst. Han døde 1595.

3. Peder Pedersen, 1576—88, blev senere Kapellan i Nykjøbing.

4. Jens Christensen Haverslev, c. 1590, var født i Haverslev c. 1541. Han var Hører i Nykjøbing, indtil han i 1591 blev Sognepræst i Liørslev, hvor han døde 6. Oktober 1637.

5. Johannes Organist var Hører her i 1589, som det ses af et Brev fra Sognepræsten i Nykjøbing til Biskoppen. Denne havde ønsket, at Johannes skulde resignere til Fordel for en ung Person ved Navn Johan Christensen, som Biskoppen anbefalede.

6. Niels Jepsen og

7. Jens Nielsen har været Hørere her samtidig c. 1590.

8. Hans Iversen var Hører 1634, da han medunderskrev et Klageskrift mod Rektor Jørgen Povlsen.

9. Anders Pedersen Sterm underskrev ligeledes som Hører Klageskriftet af 1634. Han var 1636 Kapellan i Nykjøbing og blev samme Aar Sognepræst i Dragstrup, hvor han døde 1665.

10. Kjeld Mortensen var Hører her 21. Juli 1642, da han nævnes i Viborg Landstings Justitsprotokol.

11. Jens Pallesen var ligeledes Hører her i 1642, da han maatte betale 3 Ort i Bøde for den Bordag, han gjorde paa Søren Selgensen i Løgstør.

12. Niels Bødsen, Hører i Nykjøbing, underskriver i 1645 med flere andre som Vidne paa en Kontrakt om Fred og Forligelsesmaal mellem Anders Krag og Jens Mørch.

¹⁾ Brevet i Aalborg Bispearkiv.

13. Niels Markussen og

14. Lauritz Matzen nævnes samtidig som Hørere her i 1661.

15. Thomas Mikkelsen, 1664—69, var født 7. Oktober 1639 i Nykjøbing. Han blev Student fra Viborg Skole 1661 og theologisk Kandidat 1663. Han var Hører her i de urolige Tider under Rektor Jens Pedersen og slap ikke for at blive indblandet i de Fortrædeligheder, som fulgte dermed, og som formodentlig var Aarsag til, at han d. 17. September 1669 fragsagde sig Embedet og forlangte at drage straks bort fra Skolen. »At Thomas resignerede,« skriver hans Kollega Johannes Kok, »var maaske fordi han ikke vidste sit Livs Fred i Skolen, en Del med Skælden, en Del med Slagsmaal.« Af en Proces, han efter sin Fratreden fra Embedet førte mod Raadmand Hans Nielsen Aarøe, ses det, at ogsaa denne havde udskaeldt ham i Skolen. Han blev 1673 Kapellan i Tødsø og døde som Sognepræst der i 1679.

16. Johannes Villumsen Kok, der blev Student fra Aalborg Skole 1652, var Hører her samtidig med Thomas Mikkelsen og holdt ud i Stillingen til sin Død 1672, men rigtignok under uafsladelig Strid. I 1666 havde Rektor forbudt ham at vise sig i Skolen, og da han alligevel indfandt sig, kom det til Haandgribeligheder imellem dem. Rektoren stak til ham med sin Partisanstok og slog den derefter sønder paa hans Ryg, og tilsidst maatte Høreren retirere, ladende sin Hat i Stikken. Da Thomas Mikkelsen i 1669 havde resigneret, var Johannes Kok ivrig for at faa Pladsen besat med en Mand, der kunde være hans Forbundsfælle mod Rektoren. Han skrev til Biskoppens Amanuensis, Hans Pedersen, og opfordrede denne til at søge Embedet; thi han frygter ellers for, at der skal komme en, som vil konspirere med Rektor imod ham. »Her er et ærligt Stykke Brød,« skriver han. »Er det muligt, da anmod Hans Højærværdighed om Pladsen; dette lille Brød er — Gud være lovet! — ikke saa ondt.« Og i et andet Brev beder han Hans Pedersen om, dersom han ikke begærer Embedet selv, da at tale saa

ledes hos Hans Ærværdighed, »at der maatte komme en standhaftig Karl herop i Stedet.«

Trods denne usædvanlige Ros over Hørerembedet lod Hans Pedersen sig ikke lokke til Nykjøbing; men Johannes Koks Ønske om at faa »en standhaftig Karl« til Kollega, blev ikke skuffet. Thi den nye Hører, Peder Borchsenius, opfyldte alle rimelige Fordringer i den Henseende. Og medens det nu blev ham, som førte den arvede Krig med Rektor Jens Pedersen, synes Johannes Kok at have levet mere stille i de tre Aar, han havde tilbage. Han døde i yderlig Armod, og hans Svoger Anders Pedersen i Farsø, gift med Koks Søster Mette Villumsdatter, maatte bekoste Begravelsen, som ikke blev billig. Den afdøde blev lagt i Kisten med Nathue, Hat og Haandduge; i Vaagestuen blev drukket en Td. Øl, og der blev brugt Vin, Sukker og Kringler for 6 ₤, Brændevin, Tobak og Piber for 3 ₤, saa Begravelsen ialt kostede over 17 Slettedaler.

17. Peder Johansen Borchsenius, 1669—73, var født 1632 i Viborg, hvor hans Fader Johan Borchsenius var Apotheker. Han blev Student fra Viborg Skole 1655 og theologisk Kandidat 1658. Han fortæller selv, at derefter havde »sal. Dr. Jakob Knudsen, forrige Theologus i København, lovet ham øverste Lektiehørers Plads i Aarhus, dersom han ikke for den langvarige Belejnings Skyld havde været nødt til at rejse hjem.« I 1669 blev han da Thomas Mikkelsens Efterfølger ved Nykjøbing Skole.

Det varede ikke længe, før Rektor Jens Pedersen indgik med en Klage over ham til Biskoppen. Rektor havde foreholdt ham at omgaas lempeligere med Børnene og navnlig ikke saa uskellig at slaa Bysvendens Søn; men det havde kun til Følge, at han stormede og stimedede saaledes i Skolen, at Rektor ikke kunde høre sig selv. Og da Rektor endelig erklærede, at en saadan Stolthed og Trods ikke længer kunde taales, ønskede han ham Djævelen i Vold og løb ud af Skolen og slog med Sten til Huset, saa det rystede. Og da Rektor viste sig i Døren,

slog han Hatten af ham med en Sten, hvorefter han løb ud i Byen og roste sig deraf.

At slaa med Sten yndede han meget; en Søndag ved Aftensangstid havde han saaledes med stort Raseri slaet Stene fra Kirkegaarden mod Jens Tæbrings Hus. En anden Søndag, ogsaa ved Aftensangstide, havde han løbet med blottet Kaarde paa Kirkegaarden.

Endvidere klagede Rektoren over, at han havde forsømt Skolen, fordi han laa under Badskærs Haand paa Grund af de Knivslag, han havde faaet i Ølsmaal ved Kort eller Brædtspil. Peder Johansen oplyste til dette Punkt, at det var i Kapellanen, Hr. Niels Bodsens Hus, han havde lidt Overlast.

Som Svar paa denne Klage meddelte Biskop Mauritius Kønig d. 12. April 1672, at han med det første agtede at komme selv til Nykjøbing for at visitere Skolen »og gøre derudinden et andet Reglement, som mere kan være til Guds Ære og Skolens Opbyggelse end som nu nogen Stund været haver.« Men at Peder Johansen var umulig, var han dog allerede nu klar over og bemyndigede derfor Rektoren til at opsigte ham hans Plads til førstkommende Pinsedag, »uden saa var, man kunde tage en stærk Forpligt af hannem, om derved kunde være Haab om Forbedring, som jeg dog paatvivler.«

Tre Uger efter at han havde skrevet dette Brev, døde den kun 35 Aar gamle Biskop Kønig (d. 2. Maj 1672), og der blev saaledes ikke noget af den behudede Visitats i Nykjøbing. Peder Johansen forsøgte ikke at benytte den Chance, der herved frembød sig. Han rejste til Aalborg og forsøgte her ved en lang Skrivelse til den nye Biskop, Matthias Foss, at afvende sin Skæbne.

»Eftersom jeg fattige, fremmede og hyldestløse Barn, Eders Velærværdigheds ydmygste Tjener, er af en ond Haman efterstræbt, saa appellerer og indskyder jeg mig paa det ærbødigste til Hans Velærværdigheds gode Rygte og Renommé saasom til mit eneste Asyl, næst Gud, ved denne min besværlige og langvarige Rejse, formodende at Eders Velærværdighed min højst nødtrængende Kontraklagemaal

værdiges at høre, og som en af Gud udskikket Daniel udspørge alle Omstændigheder. Saa skal Sandhed vel komme frem, og den, som haver gravet en Grav til andre, selv falde derudi.

Kære velærværdige Hr. Biskop! Jeg beder paa det ydmygste, at de mig givne Testimonia maatte respekteres, og i Synderlighed at Hans Velærværdighed lader mig nyde mit fattige Brød og ringe Skole-tjeneste, som jeg nu paa fjerde Aar ikke uden stor Nød, Kummer og Viderværdighed haver antaget og betjent, og ikke være den første, mig vilde støde fra Ære.

Og dersom Hans Velærværdighed vilde betænke mit og mine Anklageres Vilkaar, da ere de ganske ulige, fordi, naar de gaar til Bords med en, to eller tre Retter Mad, kan jeg besværligen faa et Stykke tørt Brød og et Stykke tørt Kød eller Fisk; og naar de kunne have Hustru og Tyende at byde over, maa jeg selv gaa efter min Fornødenhed.

Mine skriftlige Arbejder skal vise, at jeg ikke haver været ørkesløs eller en Dranker, som et ondt Menneske kan angive mig for. Ikke heller — Gud ske Lov! — er jeg udi Gæld, men langt mere skal bevise mig at have købt Sengklæder, item andre Klæder, Bøger og adskilligt til Nytte og Zirat i mit Kammer, at Hans Velærværdighed ikke efter falsk Angivende gør mig nu husvild eller forfølger en død Hund eller jager efter en Loppe, en Agerhøne og en forjaget Due, som selvvilligen flyr, men hellere for min Elendigheds Skyld redder mig fra mine Forfølgere.«¹⁾

Men det nyttede altsammen intet. Sagen var afgjort, og Peder Johansen maatte kvittere Skolen, — rigtignok opnaaede han at trække Rektor Jens Pedersen med sig i Faldet. Men ogsaa efter den Tid vedblev han endnu at bestorme Biskoppen og hans Famulus med hadefulde Angreb paa Jens Pedersen og lidenskabelige Besværinger over den Uret, han mente at have lidt. »Dersom Biskoppen ikke vil anse denne min Skrivelse,« udbryder han i et af Brevene, »skal jeg sætte det ind til Guds og alle kristne Menneskers Dom.« Men først mange Aar efter, i 1686, hører vi om, at han er bleven befordret til et andet Embede. Han blev Præst for Laastrup og Skals, men det varede kun et Aar, thi han døde i 1687.

¹⁾ Mansa: Fra gamle Dage (Morsø Avis 1893, Nr. 129). Her noget forkortet.

18. Niels Mikkelsen Langballe blev Hører i 1672 efter Johannes Koks Død og var endnu i denne Stilling i 1684, da hans Svoger Johan von Ackens udstedte et Pantebrev til ham.

19. Hans Hansen Ramløse, c. 1698—c. 1706, siger i en Ansøgning om Hvidbjerg Sognekald i Hassing Herred af 1707, at han havde været »Kollega paa Morsø i 9 Aar og siden med Frugt informeret i Aalborg Skole.« »Kollega paa Morsø« kan næppe betyde andet end Hører ved Nykjøbing Latinskole, og de 9 Aar maa da blive omtrent som ovenfor angivet. Han var født i Aalborg 1681 og blev Student fra denne Bys Skole 1698. Det Embede, han ansøgte om i 1707, blev ham tilstaaet, og han døde som Præst i Hvidbjerg 1729.

20. Niels Henriksen Aagaard, 1699—1705, blev Student fra Aalborg Skole 1693 og tog derefter theologisk Eksamen. Efter at have været Hører i Nykjøbing i 3 Aar indgav han 24. September 1702 en Klage til Biskoppen over sin Rektor, Falch Christensen, »der dispenserer over min Indkomme, som hannem selv lyster.« Aaret efter søgte han Præstekald og blev ved den Lejlighed godt anbefalet af Biskop Bircherod, men opnaede dog intet. Han døde i Aalborg 8. December 1705.

21. Anders Pedersen Tovstrup, 1705—c. 1713, født 1681, blev Student fra Aalborg Skole 1704. Aaret efter blev han Hører her og nævnes endnu i denne Stilling i Nykjøbing Kirkebog 1713. Han var 11. Maj 1710 i Nykjøbing bleven gift med Mette Pedersdatter Skov.

22. Christian Jochum From nævnes i Kirkebogen og i Skatteligningen som Hører i Nykjøbing 1710. Han har altsaa været Hører samtidig med den forannævnte; senere træffes kun en Hører ved Skolen.¹⁾

23. Iver Holst nævnes som Hører ved Latinskolen i et Skattemandtal 1717.

24. Oluf Gundersen Kamp, c. 1721—c. 1722, var født i

¹⁾ Det er altsaa næppe rigtigt, naar Hundrup siger (Indbydelsesskrift til Aalborg Kathedralskole 1871, S. 11), at den ene Hører allerede blev afskaffet i 17. Aarh.

Aalborg 1696 og blev Student sammesteds fra 1718. Et Par Aar derefter er han formodentlig bleven Hører her, men kun for en kortere Tid; thi i en Ansøgning fra ham af 1728 nævner han, at han i 7 Aar havde været Hører ved Nykjøbing, Lemvig og Aalborg Skoler.¹⁾ Han døde som Præst for Skjoldborg og Kallerup Sogne 9. December 1749.

Hans Elev Wille Høyberg giver en meget drastisk Skildring af ham i sine Erindringer: »Min første Lærer i den latinske Skole i Nykjøbing paa Morsø, hvor jeg er født, var Ole Kamp. . . . Denne Ole Kamp blev siden Præst i Skjoldborg i Thy. Han var en Kæmpe i at drikke; men uagtet han var en Epikuræer i sit Levned, maa jeg sige til hans Berømmelse, at han i sin Religion og Trosbekendelse var saa ren en Lutheraner, at han aldrig med sin gode Villie skulde vige et Straabred fra den augsburgske Konfession, men vel imod sit Vidende, siden han aldrig havde læst eller ejet den, eftersom han ingentid gjorde unyttige Bekostninger paa at købe Bøger, ej heller brød sig om at læse Bøger. Som ærlig Kulsvier troede han alt det, som Kirken troede. Det er altsaa let at slutte, at saa ram Orthodox, som han var, saa dumt et Kreatur var han ogsaa i Henseende til Lærdom og Erudition, men ikke i andre verdslige Ting, saasom Avling og Bjerjing, Hestekøb og Studehandel og deslige. Ej heller gav han noget efter i sine Præsterettigheder af Offer og Tiende, hvorfor hans Eftermænd ej heller har Aarsag at bande ham i hans Grav. Han passede og flittig nok paa sin Prædikestol og der aflagde sit ugentlige Hoveri en hel Time om Søndagen, undtagen naar han ofte for Mageligheds Skyld og for at have et godt Kompagni hos sig betjente sig af gode Venner. . . . Han var for Resten paa sin Prædikestol en fuldkommen Tordensøn, saa at ingen var bedre i Stand til end han at skælde Fanden ud og male ham sort af, og det saaledes, at Fanden selv kunde blive bange for ham, helst da han ogsaa saa hæsliq ud, hartad som en Thersites, og var skævbenet og lam paa Fødderne som

¹⁾ Ifølge Wibergs Præstehistorie blev han 1725 Hører i Aalborg og 1722 Hører i Thisted, hvilket sidste Navn formodentlig er en Fejlskrift for Lemvig.

Mephiboset¹⁾. Han var i sin Adfærd en despotisk Herre blandt sine Bønder og Sognefolk, som af en slavisk Frygt respekterede ham som en Guds Mand og Herrens Tjener, der var sendt dem til Sjælesørger. Han havde en Stentorstemme.

Sin Kone trakterede han som den gemeneste Kvind, uagtet hun var et meget fromt og dydigt Menneske, og som en forstandig Abigael bar over med sin Nabals Daarlighed. Hun var Stifmoder til Hr. Justitsraad Langebek. . . .«²⁾)

25. Adam Beetz, c. 1725, var ligesom de fleste andre Hørere theologisk Kandidat; thi i 1733 ansøgte han om Storstorvorde Præstekald, og i denne Ansøgning nævnes, at han havde været Hører i Nykjøbing Skole paa Morsø. Biskop Thestrup og andre Vedkommende berømmede ham for Flittighed, skikkelig Forhold og opbyggelige Gaver paa Prædikestolen. Men han fik dog ikke det ansøgte Embede og ses heller ikke senere at have opnaaet noget Præstekald.

26. Michael Nielsen Feld, c. 1727--34, var Søn af By-skriveren Niels Nielsen Feld og født i Nykjøbing 13. Maj 1708. Han blev Student fra Aalborg 1726 og maa straks derefter være bleven Hører her; thi han bruger selv i en Ansøgning det Udtryk, at han »efter 7 Aars udstanden Møje ved den Latinske Skole paa Morsø« var bleven Kapellan i Nykjøbing, hvilket Embede han opnaaede i 1734, straks efter at han havde taget theologisk Eksamen. Han døde som Præst i Vammen 23. Januar 1760.

27. Jens Ibsen Clastrup, c. 1734—39, var den sidste Hører i Nykjøbing, og efter Latinskolens Nedlæggelse flyttede han ind i Rektorholigen som den første Skolemester ved den danske Skole.

¹⁾ Jonathans Søn, se 2. Samuels Bog Kap. 9.

²⁾ Hesperus IV, S. 100—102.

DEN DANSKE SKOLE.

Ved Siden af Latinskolen fandtes ogsaa i ældre Tid bestandig danske Skoler i Nykjøbing, selvfølgelig ganske tarvelige Indretninger, der dreves af en eller anden ustuderet Mand som privat Erhverv. I 1663 nævnes saaledes en Jens Nielsen som dansk Skolemester, i 1684 var Mads Jørgensen, en Søn af Jørgen Madsen i Klostermølle, dansk Skolemester, og ved Aar 1700 havde Klokkeren Jens Buchhave en dansk Skole.

Men en offentlig dansk Skole fik Byen først ved Latin skolens Nedlæggelse i 1739. I Reskriptet af 27. November var det bestemt, at Skolehuset og en Del af Skolens Indtægter skulde overgaa til en dansk Skolemester, der tillige skulde være Kordegn.

Det gamle latinske Skolehus paa Kirkens Grund i Toftegade bestod af 14 Fag, af hvilke de 6 udgjorde Skolestuen, og de 8 havde afgivet Bolig baade for Rektor og Hørere; nu blev Boligen indrettet for Kordegnen alene. Bygningen var i 1732 bleven istandsat paa Kirkens Bekostning og med Tilskud af Stiftets Gejstlighed; men i 1763 var den atter i en meget forfalden Tilstand og blev da bortsolgt til bedste for Kirken. Den daværende Sognepræst Morten Kierulf havde lovet at skænke Byen et nyt og bedre Skolehus. En pludselig Død forhindrede ham vel i selv at udføre dette Forsæt; men hans Arvinger opfyldte Løftet og købte for 200 Rdlr. et Christen Jakobsen Vils tilhørende Hus paa Adelgaden, som derpaa ved Gavebrev af 3. August 1767 blev skænket Byen til et offentligt Skolehus. Denne Bygning blev i 1813 udvidet ved en Tilbygning paa 5 Fag, en Gave fra den københavnske Grosserer Anders Nielsen, der var født i Nykjøbing og selv havde gaaet i Skolen i sin Barndom.¹⁾ Huset bortsolgtes i 1855, da en ny Skole var bleven opført.

Foreningen af de to Stillinger som Skolemester og Kordegn

¹⁾ Fundatser og Bestemmelser vedrørende Nykjøbing Kjøbstad paa Mors. Udgiven af C. B. V. Hansen, forhen Borgmester i Nykjøbing. 1901. S. 26.

ophørte allerede i 18. Aarhundrede ved samme Tid, som den gamle Latinskolebygning blev solgt.¹⁾ Skolemesterens Stilling blev derved stærkt forringet, idet han ikke blot mistede Degneindtægterne, men af Skolens gamle Indtægter tillige maatte afgive Landgilden og Indfæstningen af Gaardene i Thy, der ved Adskillelsen blev lagte til Kordegnens Embede. Nogen Erstatning havde han dog faaet kort i Forvejen, idet Niels Nielsen Erslev i 1762 oprettede et Legat paa 400 Rdlr., hvis Renter skulde tilfalde Skolemesteren. I 1814 skænkede den før nævnte Anders Nielsen et Legat paa 2000 Rdlr., der skulde bære hans Faders Niels Josephsens Navn, til Skoleholderen i Nykjøbing.

Den første Kordegn og danske Skolemester var den sidste Hører ved Latinskolen, Jens Ibsen Clastrup, der døde 1747. Hans Efterfølgere i begge Embeder var Frederik Christian Fibiger († 1749), Jens Halse (en Søn af Sognepræsten), der i 1752 blev Kapellan i Vestervig, og Peder Lorents Bauer. Derefter var Peder Grønlund og senere Laurits Brasch alene Skoleholdere, Frederik From og efter ham Johannes Leonhardt Schmidt alene Kordegne i Nykjøbing. Sidstnævnte døde i 1843 efter at have tjent i sit Embede i 52 Aar.

¹⁾ Danske Atlas V, 547. Danske Samlinger 2, III, 175.

IV. HOSPITALET.

OVER Indgangen til Nykjøbing Hospital staar Aarstallene 1528 og 1866. Det sidste Tal angiver det Aar, i hvilket den nuværende Bygning er opført, det første det Aar, fra hvilket Hospitalet regner sin Grundlæggelse.

Nykjøbing Hospital er en Fortsættelse af det gamle Helligaandshus. Der hvor Helligaandshuset hører op, er Hospitalets Begyndelse, og Skellet mellem begge er Frederik I.s Brev af 3. Januar 1528, der tog Helligaandshuset fra Munkene og tilbagegav Byens Borgere den Stiftelse, som deres Forfædre havde grundlagt i Kristoffer af Baierns Tid.

Efter Reformationen blev nærmere Aftaler om Hospitalets Indretning truffet mellem Lensmanden paa Hald Henrik Rantzov, Superintendenten Peder Thomsen og Lensmanden paa Dueholm Niels Lange. Det blev bestemt, at en Del af Gildegodset skulde lægges til Hospitalet, og at et nyt Hus skulde opføres eller indrettes »i Hospitalet«, altsaa formodentlig i en af det gamle Helligaandshus' Bygninger. Derefter udgik i 1540 Breve til Borgmester og Raad om Gildegodset, og til Niels Lange om at gøre Huset færdigt og holde Hospitalet ved Magt.¹⁾ Det maa herefter antages, at Stiftelsen er bleven indrettet paa den gamle Plads og har staaet der i en Sned Aar. Og var Begyndelsen end kun ringe, — det ser ud til, at 4 Tdr. Korn aarlig var Ho-

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 3. VI, 145.

spitalets eneste faste Indtægt, — fik det snart en anselig Forøgelse af sine Indkomster. Thi samme Dag, som Kristian III henlagde de to Kongetiender til Hørerne ved Nykjøbing Skole, d. 10. December 1558, skænkede han ogsaa fra sit Sygeleje paa Koldinghus Kongekorntienden af Karby Sogn, ialt $1\frac{1}{2}$ Læst Byg, 1 Pund Rug og 4 Pund Havre, til Hospitalet, og dannede derved Grundstammen i dettes Indtægter lige til vore Dage. — Naar der senere tales om »Konning Kristians Fundats«, maa dermed sigtes til dette Kongebrev. Thi det vides ikke, at Kristian III har udstedt nogen egentlig Fundats for Nykjøbing Hospital. I Brevet tales baade om Forstanderen ved Hospitalet og om »de fattige, som derudi ere,« saa det maa antages, at Hospitalet paa den Tid har været i fuld Drift.¹⁾

Men dette ældste Hospital gik som saa meget andet til Grunde i den store Brand 1560 og blev ikke senere genopført paa den gamle Plads. Om Vanskelighederne ved at faa et nyt Hospital indrettet fortæller Sognepræsten Christen Jensen i et Brev til Biskoppen i Aalborg af 19. Juni 1561. Han meddeler her, hvorledes han havde forhandlet med Lensmanden Niels Lange om Hospitalsforholdene i Almindelighed og navnlig bevæget ham til vedblivende at forsørge de 6 fattige, som den sidste Abbed i Klosteret, Mester Jakob, havde underholdt. Derpaa talte de om Hospitalet i Nykjøbing, og Niels Lange leverede Præsten det Brev, »som salig Kong Kristian gav til Hjælp til det fattige Hospital i Nykjøbing, som er $1\frac{1}{2}$ Læst Byg, 2 Tdr. Rug, 2 Pund Havre²⁾, og sagde, han vilde intet have den Brev, fordi den lyde om Nykjøbing Hospital og ikke paa Dueholms, og ogsaa oplod de Lam, som der var tillagt til de syge i Dueholm, saa at de skulde optages til de fattige udi Nykjøbing, og begærede Hr. Niels gerne, at der maatte ske et Hospital og bygges i Nykjøbing og hjælpe der vel til, efterdi der er end saa meget til som det Tiende af Karby Sogn og 4 Tønder Korn, som de havde tilforn, og de Lam, og at det maatte blive den

¹⁾ Hofmans Fundatser IV, 470.

²⁾ Dette sidste Tal stemmer ikke med Kongebrevet af $10\frac{1}{12}$ 1558.

gode salig Konning Kristians Fundats. Saa er det deres Klage i Byen, Borgmester og Raads, at de haver ingen skikkelig Sted, som den samme Sygestue kunde bygges paa, men med Guds Hjælp og Eders Hjælp kunde der end blive Raad til, fordi Provst Svend hans Gaards Jord, som Giesse Lauridsdatter arvede efter hannem, ligger øde, og ingen vil saa godt bevare sig dermed, thi det stander i Trætte imellem Giesse Lauridsdatters Arvinger og Kongen.«¹⁾

Denne »Provst Svends Gaard«, som Sognepræsten altsaa ønsker at faa til Hospital, er en Lokalitet, som ofte nævnes i Dokumenter fra Nykjøbing; og skøndt den aldrig kom til at gøre Tjeneste som Hospitalsbygning, vil det maaske ikke være upassende her at meddele nogle Oplysninger om den. Den har sit Navn efter Svend Mogensen, den sidste Provst i Vestervig Kloster. Efter Reformationen var han forlenet med Klosters Gods, indtil han døde i 1547, efter Sagnet ramt af et Slagtilfælde, da man paabegyndte Nedrivningen af St. Thøgers Sognekirke, der laa et Par Hundrede Skridt nordvest for Klosteret.²⁾ Gaarden i Nykjøbing tilhørte ikke ham, men Vestervig Kloster; men ikke destomindre havde han overdraget den til sin efterlevende Hustru eller Frille Giesse Lauridsdatter. Der siges, at han giftede sig med hende efter Reformationen, da han ikke længer behøvede at holde sit Coelibatsløfte, og hun nævnes ogsaa en Gang i et Kongebrev udtrykkelig som Provst Svends Efterleverske, ligesom hun, da Provsten er død, gør Regnskab for, hvad han skyldte Kronen af det Sagefald, han havde oppebaaret af Vestervig Klosters Tjenere. Men andensteds ser det ud, som om Ægteskabet dog ikke var rigtig anerkendt, idet hun efter sin Død blot betegnes som »en Kvinde, som var hos ham.«

Da Giesse Lauridsdatter var død i Nykjøbing, opkom der Strid om Gaarden mellem hendes Arvinger, der synes at have opfattet Sagen saaledes, at hun havde arvet Gaarden efter Provst

¹⁾ Dueholms Diplomatarium 132—33. »Giesse L.« kaldes dog her fejlagtig »Siesse« og opføres i Registret under »Cæcilia«.

²⁾ Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1876, S. 7 f.

Svend, og Lensmanden paa Vestervig Kloster, Erik Rud, der hævdede, at den som forhenværende Klostergods var inddraget under Kronen. Lensmanden var den stærkeste; han lod Giesses efterladte Gods arrestere paa Kongens Vegne og lod Gaarden tilslaa; og saaledes henstod den forladt og øde, indtil den brændte i Ildebranden 1560. Det eneste, som reddedes fra Gaarden, var en Bryggepande (∴ Bryggekedel), og den lod Fru Jutte Podebusk, som paa den Tid havde Vestervig Kloster i Værge, føre bort, ligesom hun gjorde Fordring paa Stenene af den afbrændte Gaard, som hun vilde bruge til Vestervig Klosters Bygning.

Saaledes stod Sagen paa det Tidspunkt, da Sognepræsten foreslog at bruge Gaarden til Hospital; og formodentlig har han vundet Niels Lange for denne Plan; thi netop samtidig gør Lensmanden et kraftigt Forsøg paa at redde Gaarden og Giesses Efterladenskaber for Nykjøbing By. Han forhindrede Fru Jutte i at føre Stenene bort, og han lod de Bønder tiltale, som havde ført Panden til Vestervig. Men han og Præsten tabte Spillet. Ved et Kongebrev af 10. Januar 1562 fik Niels Lange Befaling til at lade sin Tiltale mod Bønderne falde og til ikke at gøre Fru Jutte nogen Forhindring enten paa Stenene eller andet fra den nedbrændte Gaard, da denne tilhørte Vestervig Kloster, og baade Panden og Stenene skulde bruges til Kongens bedste paa Vestervig. — Gaarden blev altsaa nedrevet, og med Hospitalet var man lige nær.

Derefter henlaa saa Gaardens Grund i Nykjøbing som en øde Plads, der vedblev at gaa under Navnet »Giesse Provst Svends Jord«. I 15 Aar gik der ingensomhelst Afgift af den, hverken til Kronen eller Byen, men i 1575 blev den tillige med dens tilliggende Jordlod, 2 Agre paa Nykjøbing Mark, skænket til Borgmesteren Morten Lauridsen, imod at han skulde opføre og vedligeholde en god Købstad Bygning paa den, samt give »2 ƒ danske, som nu gaar, eller en gammel Daler« i aarlig Jordskyld til Lensmanden paa Hald. I Lensregnskabet for de følgende Aar opføres stadig »Giesse Provst Svends Jord« for en

Afgift af en Daler. — Senere tilhørte den Hans Nielsen Aarøe, der ved Skøde af 21. April 1666 solgte den til Admiralitetsraad Povl v. Klingenberg. I Skødet beskrives Ejendommen som bestaaende af to bebyggede Gaardsgrunde øster i Byen, 10 Favne bred og 50 Favne lang, fra Øster Algade og nord paa til Byens Rende. Til Ejendommen hørte to Indmarksagre norden til den Vej, som løber op ad Vejrmøllehøjen, samt tvende Skifter ved Porshave og to Udmarksagre paa Rolstrup Holm. — Endnu i dette Skøde kaldes Ejendommen »Giesse Provst Svends Jord«. Men i Matriklen af 1682 og i senere Korrespondence om den i 1693 er »Giesse« faldet bort, og Ejendommen kaldes derefter blot Provst Svends Jord.

Paa denne Grund kom altsaa ikke noget Hospital til at ligge. Men omsider blev en Byggeplads fundet, og det blev der, hvor Hospitalet i senere Aarhundreder laa, paa »Holmen« for Enden af Toftegade. Og den genopstandne Stiftelse kunde vedvarende glæde sig ved Kongens Omsorg; thi som et værdigt Sidestykke til Kristian III.s Gave skænkede Frederik II Hospitalet Kongens Anpart af Kvægtienderne af 27 Sogne paa Morsø.

Karby Sogns Korntiende var indtil 1576 fæstet af Iver Kaas til Ørndrup, men blev i dette Aar bortfæstet til Bønderne selv, der herefter beholdt den uantastet i over 100 Aar. Dette Forhold var for saa vidt ufordelagtigt for Hospitalet, som dette derved gik glip af Indfæstningen og kun fik den sædvanlige aarlige Afgift af Bønderne. I 1684 ønskede Sognepræsten i Vejerslev, Hr. Jens Iversen Holst, at faa denne Korntiende i Fæste for dermed at forbedre sit Kald, og han undlod ikke i sit Andragende derom at gøre opmærksom paa det nævnte for Hospitalet uheldige Forhold. Tillige tilbød han at forhøje den aarlige Afgift med 4 Tdr. Korn, hvad der yderligere tyder paa, at de Karby Bønder har staaet sig godt ved den gamle Ordning. — Endda nægtede Bønderne at betale de kongelige Skatter af Tienden, og da Hospitalsforstanderen i 1664 forsøgte at tvinge dem dertil ved Proces, tabte han Sagen.

Ogsaa andre af de Ulemper, som i de Tider var knyttet til

Besiddelsen af Jordegods, kom Nykjøbing Hospital paa forskellig Maade til at føle. I 1625 nægtede Thomas Kaas til Ørndrup at svare den sædvanlige Korntiende til Hospitalet af en Gaard i Torp i Karby Sogn, som han ved sin Foged og sine Folk lod drive under sin Hovedgaard. Borgmesteren i Nykjøbing anlagde Sag imod ham, og Herredsfogden i Sønder Herred dømte til Hospitalets Fordel; men ved Viborg Landstings Dom af 10. September 1625 blev Thomas Kaas frikendt, da han som Adelsmand var tiendefri. — I 1670 blev der optaget et Syn over den Hospitalet tilhørende Gaard Gravgaard i Tved Sogn i Thy. Det viste sig, at tre Fjerdedele af Gaardens Marker var ødelagte af Sandflugt. — Anden Steds var der Vanskelighed ved at faa Afgifterne ind; saaledes maatte Borgmester og Raad i 1615 sagsøge en Bonde i Solbjerg for 15 Skpr. Byg, som han skyldte af Hospitalets Ejendom Svinkær, men vægrede sig ved at betale.

Ligesom Kongen havde ogsaa forskellige private betænkt Hospitalet med Gaver. Ved Fundats af 26. April 1612 skænkede Otto Skeel til Hammelse 100 Rdlr. til Hospitalet. Raadmand Jens Jakobsen Krag skænkede ved Gavebrev af 25. Januar 1622 en Sum af 500 Rdlr. til Nykjøbing Hospital, fordi han tog Mette Jensdatter Lillebonde til Ægte uden hendes Faders Samtykke og imod hans Vilje. — 40 Aar senere var denne Kapital vokset til 661 Rdlr. 3 ₤. Den indestod da i Fru Hilleborg Krabbes Dødsbo, og for Beløbet blev der udlagt 2 Gaarde i Thy.¹⁾ — I 1636 gav Christen Bødker i Torp 10 Rdlr. til Hospitalet.

Lejlighedsvis havde Hospitalet ogsaa Indtægter af idømte Mulκτη. I 1654 betalte saaledes den stridbare Raadmand Anders Jensen Krag 50 Rdlr. i Mulkt til Hospitalet, i 1685 betalte Søren Gregersen 20 Rdlr. Endvidere kunde man for en pas-

¹⁾ I »Morsø Avis« for d. 25. Septbr. 1866 meddeles en Indskrift, som det var Meningen at anbringe paa en indmuret Tavle i Hospitalet. Naar der i denne Indskrift blandt Stiftelsens Velgørere nævnes baade Jens Jakobsen Krag med 500 Rdlr. og Fru Hilleborg Krabbe med 661 Rdlr. 3 ₤, er det sidste Beløb kommen med ved en Misforstaaelse af Beretningen i Hofmans Fundatsamling. Det er i Virkeligheden de samme Penge med paaløbne Renter. — Indskriften er dog ikke senere bleven anbragt.

sende Betaling købe en livsvarig Plads i Hospitalet til sig selv eller andre. Prisen kunde variere fra 13 Rdlr. til 300 Rdlr. Engang blev en saadan Plads i Hospitalet betalt med en Indmarks Ager i Nykjøbing Mark.¹⁾

I den ældste Tid blev Lemmerne bespiste paa Hospitalet, og denne Ordning vedvarede, indtil de kejsrerliges Indfald 1627—29 bragte den hele Indretning i Forfald. Efter Freden blev der da ved aabent Brev af 18. Juni 1632 truffet en ny Ordning for Hospitalet, »som ved den forløbne sælsomme Tid og Tilstand var kommet til agters«. Stiftsøvrigheden blev bemyndiget til at udleje Avlingen, handle med Bønderne om Arbejdspenge og afskaffe Spisningen i Hospitalet og alle de Folk, der holdtes. I Stedet for skulde der gives de fattige hver Uge halvjerde Mark. Denne Ordning bestod dog ikke længe, og af en Beretning fra 1674 ses det, at man paa den Tid atter var gaaet bort fra Pengeunderstøttelsen til den gammeldags Naturalforplejning. Der fandtes i dette Aar 6 Lemmer i Hospitalet, hvilket betegnes som en Tilbagegang, da der før havde været 8. Til disse Lemmers Bespisning medgik hver Maaned: 2½ Td. Øl, 12 Lpd. Rugbrød, 3 Skpr. Gryn, 12 Skaalpund Smør, 4 Skaalpund Ister, 1 Lpd. Flæsk og 2 ₤ 4 β til Fisk. Desuden havde de fri Ildebrændsel. De 6 gamle Mennesker har saaledes ikke sultet; men derimod klages der over, at de hverken havde nødtørfte Seng- eller Gangklæder og maatte gaa halvnøgne omkring i Byen for at betle. Senere er der dog ogsaa bleven sørget for Lemmernes Beklædning; thi i en Indberetning fra Stiftsøvrigheden til Kancelliet i 1701 omtales, at der i Hospitalet underholdes 5 à 6 Almissememmer, som faar deres visse Deputat af Lærred og Vadmel, Øl og Brød, Flæsk og Gryn, samt Tørv til at brænde.²⁾ Denne Beretning gentages i Hofmans Fundatssamling fra 1759;³⁾ men i »Danske Atlas« fra 1769 hedder det, at der i Hospitalet bor 10—12 fattige, som foruden fri Bolig og Ildebrændsel nyder

¹⁾ Hofmans Fundatser IV. 472.

²⁾ Ny kgl. Samling, 4°, 646 c. (Kgl. Bibliothek.)

³⁾ IV. 469.

hver 8 ₤ maanedlig og 8 ₤ aarlig til Slagteri.¹⁾ Man var saaledes atter gaaet over til en Pengeunderstøttelse, og ved denne Ordning er det væsentlig forblevet i den følgende Tid. I 1866, da Stiftelsen flyttedes til en nyere Ejendom, var der tolv Lemmer i Hospitalet, som hver nød 34 Rdlr. aarlig foruden fri Bolig. Endvidere uddeltes af Hospitalets Midler til 14 Personer uden for Hospitalet de saakaldte hele og halve Kostpenge, bestaaende af henholdsvis 34 og 24 Rdlr. aarlig.

Hospitalets samlede Indtægter og Ejendomme var i 1690:

Korntienden af Karby Sogn, som var bortfæstet til Hr. Jens Iversen i Vejerslev for 6 Tdr. Rug, 40 Tdr. Byg og 20 Tdr. Havre. Hele Kongens Kvægtiende af Mors og en Part af Harritslev Kongetiende i Vendsyssel, som Hospitalet havde købt i 1686.

En Gaard i Kaastrup i Thy og Gravgaard i Tved Sogn, 1 Bol i Sønder Draaby og 1 lidet Bol i Solbjerg.

3 Gaarde og et Hus i Nykjøbing By med noget Jord i Marken.

50 Rdlr. paa Rente og en kontant Pengebeholdning af 27 Sldr.²⁾

I 1756 var Hospitalets Formue anbragt paa en helt anden Maade. Tienderne var de samme; men Jordegodset var bortsolgt med Undtagelse af Bolet Svinkær i Solbjerg. I Byen ejedes kun selve Hospitalsbygningen, som var et Hus paa 12 Fag, endvidere et øde Hussted, som brugtes til Kaalhave, et andet Stykke Kaalgaards Jord ved Ducholms Mølle og 6 Agre paa Nykjøbing Mark. Derimod havde Hospitalet nu en Kapital paa 1374 Rdlr. 2 ₤, som var udsat paa Rente.³⁾ — Siden den Tid er Hospitalets Formue stadig bleven forøget. Den bestod i 1842 af en Kapitalformue paa c. 10,000 Rdlr., 241 Tdr. Byg af Tienderne og 32 Rdlr. i Jordleje.⁴⁾ I 1899 af en Kapital paa 88,000 Kr., 262 Tdr. Byg af Tienderne samt 280 Kr. i aarlig Leje af Markjorderne.

¹⁾ V, 549.

²⁾ Wulff: Aalborg Stift 237 f.

³⁾ Hofmans Fundatser IV, 473.

⁴⁾ Djørup: Thisted Amt 394.

Om Hospitalets Bygninger vides kun lidt. Indberetningen fra Stiftsøvrigheden af 1701 omtaler, at der tilforn har været et grundmuret Hospitalshus, som for mange Aar siden er ødelagt; men dermed sigtes formodentlig til det i 1560 afbrændte gamle Helligaandshus. Den eneste Hospitalsbygning, vi senere kender, laa paa Holmen og var et tarveligt Bindingsværkshus, 12 Favne langt og endnu i 1673 tækket med Straa. I 1667 indberetter Borgmester Terkel Sommerfeldt til Kancelliet, at Hospitalets Bygning er meget brøstfældig, og i 1681 siges Huset at være faldet ned; dette Udtryk er dog nok noget overdrevent; thi i et Tingsvidne af 1685 nævnes kun 5 Fag som helt nedfaldne.

I de sidste Aar af denne Bygnings Tilværelse som Hospital behoedes den af 12 gamle Enker, der 6 og 6 i Fællesskab benyttede tvende lave og simple Værelser. I 1865 trængte den atter til en gennemgribende Reparation, og Hospitalsinspektionen henstillede da til Stiftsøvrigheden, om det ikke var bedre at købe en helt anden Bygning, »der har en bedre Beliggenhed og er bedre indrettet end det nuværende Hospital«. Og derpaa købtes i 1866 et stort Hus i Toftegade, højt beliggende og med fri Udsigt mod Syd, for at indrettes til Hospital. Den gamle Bygning blev solgt og snart efter nedrevet.

D. 18. September 1866 indviedes det nye Hospital af Biskop P. C. Kierkegaard. Det rummer i Stueetagen 5 Værelser, hvert bestemt for 2 Enker, en Bedestue med Prædikestol, en Sygestue, to Køkkener og en rummelig Forstue med Ur. I anden Etage er der tre Beboelseslejligheder og et Kontorværelse for Forstanderen. Vaskehus, Brændselsrum og andre Bekvemmeligheder er indrettet i Kælderen og i de to Fløjhuse.

Foruden Byens Hospital findes endnu en lignende Stiftelse i Nykjøbing, Klingenberg's Hospital, stiftet af Konferensraad Povl v. Klingenberg til Højris ved Fundats af 14. Decbr. 1708. Det blev grundlagt med en Kapital af omtrent 2800 Rdlr.

og var bestemt til Underhold af 2 Mands- og 2 Kvindespersoner, der hver, foruden fri Bolig, skulde nyde 3 fl ugentlig. Efter at c. 70 Rdlr. var anvendt til Opførelse af et lidet Hus i Toftegaden, hvor Hospitalet endnu ligger, blev Restbeløbet prioriteret i 4 Kongetiender paa Mors. Bygningen brændte i 1748 og blev derefter genopført som et 7 Fags Bindingsværks Hus med Tegltag. Efter en Reparation i 1780 fremtraadte Huset som en grundmuret Bygning med to rummelige Værelser og Haveplads. I 1896 blev dette Hus nedbrudt og den nu bestaaende Bygning opført. — Om de forskellige Ombygninger meddeles Oplysninger paa to indmurede Tavler.

Hospitalets Administration er nu gaaet over fra Familien Klingenberg til Familien Wedel-Wedelsborg. Det ejer endnu de 4 Kongetiender paa Mors, af hvilke der aarlig svares $427\frac{1}{2}$ Td. Byg. Men det er kun en ringe Del af denne Indkomst, ialt c. 800 Kr. aarlig, der kommer Lemmerne tilgode. Resten oppebæres af Stiftelsens Administrator.¹⁾

¹⁾ Samling af Fundatser etc. Udgivet af C. B. V. Hansen. S. 12 Anm.

V. TOLD- OG KONSUMPTIONSVÆSENET.

DE to største Begivenheder i Nykjøbing Toldvæsens Historie betegnes ved Toldrullen af 1. September 1655, der ophævede Byens gamle Toldrettighed og lagde den ind under Toldvæsenet i Aalborg, og Forordningen af 10. August 1841, ved hvilken Nykjøbing atter oprettedes til et selvstændigt Toldsted.

Før 1655 var Byfogden tillige som oftest Tolder. Med denne Titel benævnes saaledes den i 1620 borttrømte Byfoged Oluf Jensen Thybo, og i 1622 gjorde Byfoged Rasmus Pedersen Regnskab for Tolden af Nykjøbing. Men i 1626 nævnes en særlig Tolder paa Mors, Hans Simonsen, og i 1634 havde Nykjøbing endog haade Tolder og Toldskriver. Skøndt de var to om det, havde de dog ikke kunnet magte Opgaven; thi i det nævnte Aar kom de begge to galt af Sted, som det synes paa Grund af Ukyndighed i Forretningerne. De havde i de forseglede Toldbøger, i hvilke al Toldindtægt skulde indføres, kun opskrevet den saakaldte Kommissariatold, medens de havde ført Regnskabet over Kongens Told, St. Anna og Baadsmanshodernes Told paa nogle løse Bi-Registre. Tolderen Søren Jensen og Toldskriveren Rasmus Pedersen betalte hver 20 Rdlr. i Bøde. Rasmus Pedersen forsvinder derefter, og en ny Toldskriver, Anders Povlsen, nævnes. Derimod vedblev Søren Jensen at være Tolder; men han var ikke bleven tilstrækkelig klog af Skade, thi nogle Aar efter var det atter galt fat med ham. Toldregnska-

berne og Toldkistens Indhold stemmede ikke med hinanden. Herom fortæller han selv i en Ansøgning til Kongen af 27. Maj 1640:

»Stormægtigste højbaarne Fyrste,
allernaadigste Herre og Konge!

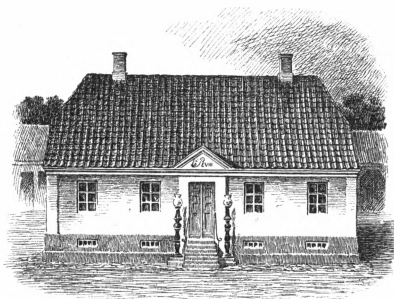
Jeg fattige Mand af største trængende Nød forårsages underdanigst og ydmygelig at søge Eders Kongl. Majestæt om Naade og Hjælp i min største Bedrøvelse, som mig udi min Alderdom er paakommen, som sig saaledes er tildraget: At jeg haver været Tolder udi Nykjøbing paa Morse Anno 1637. Imidlertid ere nogle Købmænd af Husum komne til mig at ville udgive Kommissariers Told, og Toldskriveren da laa ved Sengen og var meget syg. Gik jeg til ham og begærede, han vilde komme til Toldkisten, at Pengene kunde blive kastede i Kisten, hvortil han svarede, det var ham umuligt. Saa bad jeg, han skulde skikke en anden for sig, hvilket han ikke gjorde, hvorfor jeg ikke turde understaa mig alene imod Forordningen at kaste samme Told i Kisten; men han tegnede det rigtigt i sin Bog. Noget derefter, som var d. 6. September, er vores Lensmand, velbaarne Jürgen Seefeld, kommet og konfereret vore Bøger imod hinanden; da befandtes de rigtige og var derudi antegnet Kommissariers Told 74 slette Daler 4 β og Kronens Told 10 slette Daler 3 $\mathbb{f}$ 7 β danske; dog samme Told ikke den Tid udi Kisten formedelst forberørte Aarsag, at Toldskriveren laa paa sin Sygeseng, men stod tilstede, og straks næste Dagen derefter, som var d. 7. September, blev Pengene i Toldskriverens Nærværelse i Kisten nedlagte, som med velbemeldte Lensmandens egen udgivne Haand og Seddel er at bevise, at Pengene da i Kisten befandtes. Men for denne Forseelse, at Pengene ikke straks ere kastede udi Kisten, som formedelst Skriverens Overværelse og sin store Sygdoms Skyld ikke ske kunde, er jeg med Retten paa det højeste til Dom forfulgt og min Hovedlod til Eders Kongl. Majestæt forbrudt at være. Hvorfor jeg fattige Mand indflyr til Eders Kongl. Majestæt, beder paa det allerunderdanigste og ydmygeligen, Eders Majestæt vilde for Guds Skyld bevise mig og min fattige bedrøvede Hustru og Børn Naade og formilde Retten mod mig, som Toldskriveren af højkongelige Mildhed og Naade er vederfaret, paa det at vi fattige Folk ikke skulle for min Forseelse |: som jeg allerunderdanigst deprecerer :| udi vores Alderdom nødes til at betle. Thi den almægtigste Gud skal være mit Vidne, at forskrevne Penge ikke ere entholdne blevne af Kisten for anden Aarsags Skyld end som forberørt er, som og vel kan eragtes, idet vore

Bøger ere befundne overensstemmende, da vores gunstige Lensmand |: os uafvidende og uformodentlig :| er kommet og Bøgerne konfereret. Saadan Eders Kongl. Majestæts store Naade vil den almægtigste Gud Eders Majestæt visseligen igen belønne med langvarende fredssommeligt lykkeligt Regimente samt evig Salighed. Under hvis allerhøjestes Beskærmelse Eders Majestæt troligen evigligen være befalet.

København 27. Maj 1640.

Eders Kong. Majestæts underdånigste pligtskyldige
Tjener og Skatteborger i Nykjøbing i Morsøe
Seuren Jenssen.
Egen Haand.«

Som det heraf ses, havde Toldskriveren allerede tidligere faaet Tilgivelse for sin Forseelse, — han havde nemlig med talrige Tingsvidner bevist, at han paa det omhandlede Tidspunkt var faldet i en hastig stor Sygdom og Skrøbelighed, saa der blev gjort Bøn for ham i Kirken efter almindelig Skik, og ingen troede ham til Livet. Ogsaa Tolderen blev af Jørgen Seefeldt indstillet til Benaadning med den Motivering, at han syntes at have handlet af Taabelighed. Men mod ham var Kongen ubønhørlig. Under 2. Juni 1640 fik Lensmanden Brev om at indsætte en anden Tolder i Søren Jensens Sted samt at afdlinge med ham efter hans Formue.

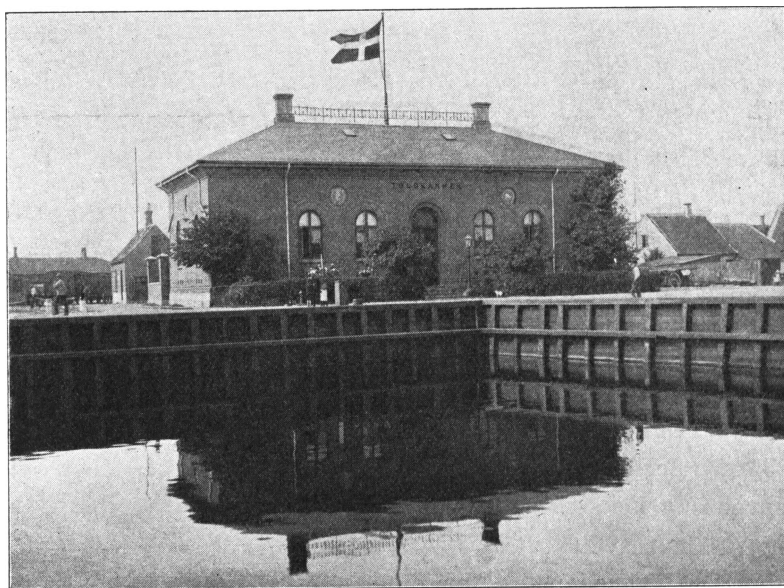
Den gamle Toldbod.

Efter at Tolden af Nykjøbing i omtrent 200 Aar var bleven betalt i Aalborg, gennemgaaende med et Beløb af mellem 200—300 Rdlr. aarlig, fik Byen i 1841 igen sin egen Toldforvalter. Indehaverne af dette Embede har været Kammerjunker Holstein 1841—50, Frederik Christian Lund 1852—62, J. H. C. F. Syberg 1863—83 og Johan Christian Neidhardt siden 1883.

»Den gamle Toldbod« var en fra Kristian VIII.s Tid stammende Bygning ved Havnen. Den nuværende Toldkammerbygning er opført 1878 efter Tegning af Professor Walther.

Told- og Skibsafgifterne i Nykjøbing var i 1898 c. 98,000 Kr.

Ved den samme Toldrulle, der i 1655 flyttede Nykjøbings Toldsted til Aalborg, indførtes en ny Toldskat over hele Landet,

Den nye Toldkammerbygning.

den saakaldte Maltaccise. Den bestod i en Afgift af 12 β af hver Tønde Malt, der blev malet i Købstæderne. For Nykjøbings Vedkommende blev den i 1655 bortforpagtet til Hans Nielsen Aarøe mod en aarlig Afgift af 125 Rdlr. Senere var den forpagtet til Borgmesteren i Skive, Amor Amorsen Kabel, og efter hans Død i 1668 til hans Eftermand Walter Klerch paa Gammelgaard. Senere fulgte den i Regelen med Konsumtionsforpagtningen.

Konsumtionsskatten blev paabudt ved Forordningen af 22. November 1671. Det var en Afgift, som skulde betales af alle de Varer, som fra Landet blev indførte i Købstæderne og konsumerede der, og den ramte ikke blot Fødemidler i videste Omfang, men saa godt som ethvert Produkt, der kunde tænkes indført fra Landet: Halm, Brænde, Kul, Klædevarer, Huder og Skind, Læder, Metaller, Sten, Glas o. s. v. For at forebygge at noget blev smuglet ind skulde Øvrigheden i de Købstæder, som ikke var indelukkede med Volde og Grave, forordne visse Steder, hvor Indkørsel til Byen alene maatte finde Sted, og afspærre dem med Slagbomme eller anden Lukkelse, og alle andre Veje rundt omkring Byerne skulde afskaffes og tillukkes. I Nykjøbing indrettedes to Indkørsler til Byen, Nørrebom og Vesterbom, og det er maaske ved denne Lejlighed, at den ældre Vej tværs over Kæret til Rolstrup forsvandt. Først i 1807, da den nye Landevej til Vilsund blev anlagt over Kæret, indrettedes en tredje Bom ud for Nygade.

Saaledes var nu hver Købstad bleven et lille Tolddistrikt for sig, Grænserne mellem Land og By trukne saa stærkt, som det var muligt, og et knugende Baand lagt paa al Handel og Omsætning. Man kunde ikke let tænke sig et bedre Middel til at fremelske det smaalige, spidsborgerlige Præg i Købstæderne, end disse Afspærringsbestemmelser; og fra den Tid af forsvinder da ogsaa det sidste Pust af fri Borgeraad og videreskuende Handelsblik fra vore Købstæder, ligesom det Billede, man danner sig af tidligere Tidens smaatskaarne Købstadliv, er uløselig knyttet til Forestillingen om Acciseboden, Slagbommen og Konsumtionsbetjenten.

Konsumtionsindtægterne var i Regelen forpagtede bort for et bestemt aarligt Beløb, og det gjaldt da for Forpagteren om at faa det mest mulige ud af Forretningen. Der maatte passes paa hver Skilling, som skulde erlægges ved Bommen, hver Pose og Sæk, som en Bonde bragte til Byen, maatte undersøges, enhver Smøge og Baglaage, som fra Byen førte ud mod det aabne Land, maatte holdes laaset og tilspigret, for at ikke en Flække-

skinke skulde smugles toldfrit ind. Forordningen virkede som en Spore for alle de smaalige Instinkter hos Menneskene, den skærpede Blikket for Petitesser og vendte Interesserne mod lave Maal. Den Bonde, der lykkelig snød Konsumtionsbetjenten for to Skilling, var lige saa stolt, som den Betjent, der greb ham i et mislykket Forsøg og konfiskerede Varerne. Evindelige Klager over usle Bagateller var den varige Frugt af den nye Forordning. Det gik i den Henseende i Nykjøbing ganske som i andre Byer.

I 1680 klagede Konsumtionsforpagter Niels Knudsen til Rentekammeret over, at et helt Kompagni Ryttere med en stor Hob Kvinder og Børn var indlogeret i Byen, saa alle Husene var fulde af dem, »hvilke i Hobetal ind ad Bommene uden nogen Angivelse, langt mindre nogen Konsumtions Erlæggelse indføre Mel og malet Malt, som de lade brygge og bage udi Borgernes Huse, hvorved stor Underslæb begaaes, saa og Harer, Gæs, Høns og alle andre species, som i Konsumtionsrullen ere specificerede, og ikke Hans Kgl. Majestæts udgangne Forordning om Konsumtionen af dem i ringeste Maader respekteres, hvorudover han umuligt, om saadan Urigtighed skal have Gænge, kan naa den udlovede Kvantum; thi de ikke aleneste :; som de mener :; selv vil være fri for Konsumtionen, men muligt og dermed holder den største Part af Borgerskabet fri.« Han udbeder sig derfor Rentekammerets gode Raad og Anordning, ligesom han ogsaa gør opmærksom paa, at den ringe By er ganske aaben og aldeles uindlukt, saa enhver Nat og Dag kan indføre, hvad dem lyster.

I 1703 klager Forpagteren atter over, at Nykjøbing By er aaben og uindlukt, saa det falder ham umuligt at hindre Underslæb, og han beder derfor om, at alle ulovlige Baglaager og Indkørsler maa blive tillukkede. Aaret efter gik hans Klage ud paa, at adskillige Bønder og andre i Omegnen af Nykjøbing brygger Øl og brænder Brændevin til Salg samt bruger Forprang, Byen og Konsumtionen til Afbræk. Han andrager samtidig om, at de brugelige Haandkværne maa blive afskaffede og

erstattede med Hestemøller, for at han kan være mere sikker paa sin Maltaccise.

Efter Branden 1715 er det de brandlidtes Privilegium paa at være fri for Konsumtionen i 10 Aar, der giver Anledning til stærke Chikanerier og Beklagelser. Her opstod Spørgsmaal om, hvorvidt denne Frihed ogsaa gjaldt for den, der havde tilkøbt sig en af de brandlidte Gaarde, eller for den, der bebyggede en anden Mands Brandtomt o. s. v.

Forpagtningsafgiften af Konsumtionen i Nykjøbing var i 1673: 400 Rdlr.; men formodentlig har det straks vist sig, at den var ansat for lavt; thi allerede næste Aar blev den forhøjet til 450 Rdlr., derpaa i 1675 til 510 og i 1676 til 560 Rdlr. I de nærmeste Aar efter 1700 var den naaet op til 700 Rdlr., men da de brandlidte efter 1715 fik Konsumtionsfrihed for 10 Aar, sank den til henimod Halvdelen af dette Beløb, som den først naaede igen efter 1725. I 1740 var den 800 Rdlr., i 1750: 1000 Rdlr. og i 1761 naaede den sin største Højde med 1070 Rdlr. Kort efter ophørte Bortforpagtningen, og Afgiften blev i den følgende Tid oppebaaret af en Konsumtionsforvalter. -- Den hele antikverede Indretning blev først ophævet ved Lov af 7. Februar 1851.

Konsumtionsforpagterne i Nykjøbing var følgende:

Niels Olufsen 1673—74.

Hans Nielsen Aarøe 1675—77.

Niels Knudsen 1678—80.

Hans Nielsen Aarøe 1681—83.

Christen Nielsen Færgemand 1684—88.

Jens Hansen i Aalborg 1689—91.

Frederik Krøyer, afstod 1692 Konsumtionen til næstfølgende.

Lieutenant Jens Fursmand († 1695) og hans Enke Jomfru Else Kaas 1692—96.

Borgerne selv 1697—99.

Jens Jørgensen Seerup 1701—03.

Hans Mortensen 1704—06.

Christen Andersen Bigum 1707—09.

Hans Mortensen paa Silkeborg 1710—12.
 Raadmand Jørgen Lowson i Aalborg 1713—15.
 Peder Nielsen Gunderslev 1716—18.
 Oluf Mortensen Quist 1719—21.
 Borgerne selv 1722—24.
 Oluf Mortensen Quist 1725—27.
 Christen Mikkelsen Uttrup 1728—33.
 Niels Bysted 1734—36.
 Oluf Nielsen 1737—39.
 Niels Nielsen Erslev 1740—42.
 Niels Olufsen 1743—45.
 Mathias Brunow 1746—48.
 Niels Olufsen 1749—51.
 Melchior Meldahl 1752—54.
 Spentrup 1755—61.
 Jørgen Hansen Mygind 1761—66.

Konsumtionsforvalterne har været:

Andreas Cortnum til 1808.
 Major Tugenreich Julius v. Barner 1809—23.
 Peter Christian Boye 1824—27.
 Kaptejn Cajus Niels Behr Branth 1828—34, og
 Kammerjunker Frode Hjalmar v. Holstein 1835—50, tillige
 Toldforvalter.

Som et kuriøst Eksempel paa, hvad Konsumtionsvæsenet i Nykjøbing havde at bestille i 1817, skal meddeles følgende officielle Indberetning til Generaltoldkammeret fra den daværende Konsumtionsforvalter:¹⁾

Underdanigst Rapport!

Betjent Thomas Cortnum forandrede sig i det sidste Aar Dag for Dag, ligesom han stedse forestillede sig Dødens Nærmelse, var

¹⁾ Tidligere trykt i »Morso Avis« 1865 Nr. 1 og i »Tidsskrift for Toldvæsen«, April 1885.

taknemlig, gik sin Død rolig i Møde med sin fulde Forstand. Ja, hans Død var efterlignelsesværdig og skøn! — Da de nye Told- og Konsumtionstegn i min Sygdom var bleven uddelt til samtlige de mig allernaadigst anbefroede Betjente, lod jeg Betjent Thomas Thaarup, som jeg havde anbetroet Overopsynet udenom, levere Betjent Cortnum sit, hvilket fornøjede ham overordentlig paa hans Sygeseng, og udbad sig at blive hædret med samme. Paa Grund heraf, da han blev jordet d. 30. Oktober, og hans sal. Hr. Fader, min Formand i Embedet, der var den første kongelige Konsumtionsforvalter her paa Stedet, tog jeg mig den underdanigste Frihed, bedende det høje Collegio naadigst at optage samme!

Familien havde indbudt mig med min yngste Søn og samtlige Betjente til at følge den afdøde. Jeg lod straks ved Thomas Thaarup bede Borgerne at varetage Tjenesten ved Posterne i den Tid, Begravelsen fandt Sted; samtlige Betjente har jeg bedet ifølge ovennævnte Grunde at vise den afdøde den sidste Ære ved at bære ham til sit Hvilested. Betjentene havde hver sit Tegn heftet paa det venstre Bryst uden paa Kjolen i en sort Silke-Sløjf. Samtlige fire virkelige Betjente vare villige dertil; min yngste Søn (der er konstitueret Betjent) og en gammel afskediget Viise-Korporal Johan Sengebusk, der 1789 stod med mig i afgangne General-Lieutenant v. Krebers Regiment, og den Gang gik Eksercitsen igennem med mig, og som jeg undertiden Markeds-Dagene har brugt som Bi-Betjent; denne gamle Mand brugte jeg den Dag til den 6te Betjent. Forsynet, som har vist mig den Naade og undt mig den Fornøjelse, at jeg kunde bivaane denne højtidelige Akt!

I Sørgehuset gjorde jeg først en Kompliment for den afdødes gamle, værdige og agtede Stifmoder og Svoger Hr. Proprietær Steenstrup — udbad mig den Tilladelse at ære min Formands Minde ved at vise Sønnen den sidste Ære, samt udbede mig det Toldtegn, som den sidst afdøde selv havde bekostet, og som hang paa Væggen midt for Liget, for at opbevares her i Arkivet som et Minde af ovennævnte, hvilket Familien tillod.

Da Degnen havde sjunget over Liget, lagde jeg en lille Blomsterbuket af levende Blomster paa Kisten til Tegn for Betjentene at tage Liget ud af Stuen; da det var ude, tog jeg ovennævnte Tegn ned af Væggen, og efter Ønske af Familien stak jeg samme i Lommen. Derpaa blev jeg opraaft først at følge Liget, men jeg takkede og udbad mig at gaa paa venstre Side af Hr. Proprietair Steenstrup straks efter Liget, som blev baaret af Betjentene 50 Skridt fra Sørgehuset, hvorpaa Ligbærere bar det til omtrent 50 Skridt udfor Kirkegaarden,

hvor Betjentene igen tog det og bar det til Graven. Liget blev baaret i følgende Orden: Betjent Lewiin paa højre Side af Hovedet, Sengebusk paa venstre Side. I Midten paa højre Betjent Klingenberg, venstre Side Betjent Thaarup; Betjent Groth paa højre Side ved Fødderne, og min Søn paa venstre. Imedens at Ligbærerne bar Liget, da fulgte samtlige Betjente bag efter Ligskaeren. Alting skete i bedste Orden. Dernæst har jeg personlig takket enhver af Borgerne, der assisterede Konsumtionsvæsenet. Dette har jeg den Ære pligtskyldigst at melde det høje Collegio!

Det kongelige Konsumtions-Hoved-Kontor udi Nykjøbing paa Morso
den 1. November 1817.

Barner.

Til

Det højkongelige Generaltoldkammer og Kommerce-Kollegio
i København.

VI. POSTVÆSENET.

NYKJØBINGS Postforbindelse med Omverdenen har fra de ældste Tider gaaet over Viborg. Ved Forordning af 24. December 1624 oprettedes en Poststation i Viborg, gennem hvilken ogsaa Breve fra Salling, Thy og Mors blev ekspederede, men i Begyndelsen tilfældigt og uregelmæssigt. Først ved Forordningen af 25. December 1694 oprettedes en særlig Postrute fra Viborg over Skive og Nykjøbing til Thisted, hvilken besørgedes ved et gaaende Bud. Postbefordringen var givet i Entreprise til en Privatmand, der af Postvæsenet fik et Tilskud af 47 Rdlr. 48 β aarlig.¹⁾ I Aarene 1732—35 blev Posten paa denne Rute forsøgsvis fremført for Postvæsenets egen Regning, og samtidig blev der oprettet Postkontorer i Skive, Nykjøbing og Thisted. I Nykjøbing fungerede i disse Aar en Mand ved Navn Jens Trane som Postmester. Men da denne Postforbindelse ikke betalte sig, vendte man i 1735 tilbage til den tidligere Ordning, og de nye Postkontorer blev atter nedlagte. Postruten til Thisted blev nu overtaget af Postmesteren i Viborg. Han skulde holde Forbindelse en Gang ugentlig samt betale en aarlig Afgift til Postkassen af 60 Rdlr. Da Postgangen i 1760 udvidedes til to Gange ugentlig, blev denne Afgift af 60 Rdlr. dog paalagt de

¹⁾ Fr. Olsen: Det danske Postvæsen indtil 1711, S. 158, 182, 184. — Ogsaa for den følgende Tid (1711—1808) har Postmester Olsen velvilligt meddelt mig forskellige Oplysninger.

tre Købstæder og omliggende Amter, og Postmesteren i Viborg fik samtidig et Tilskud af Postkassen paa 50 Rdlr. Paa den Tid var den gaaende Post afløst af en ridende Postillon. Brevene fra Viborg til Nykjøbing blev afleverede ved Sallingsund hver Lørdag og Onsdag Aften¹⁾ og udbragte i Byen hver Søndag og Torsdag Morgen. Ved Forordningen 21. Februar 1826 blev Postbefordringen paa denne Rute overtaget af Staten, og en Takst for Portoen blev fastsat. Fra Nykjøbing kostede et Brev til Viborg, Thisted eller Skive 5 β, til Aalborg eller Aarhus 16 β, til København 26 β, til Helsingør, Lybæk eller Hamborg 38 β.

Postmestrene har siden været:

Christian Gylding, 1826—38.

Krigsassessor C. T. E. Nordberg, 1838—64.

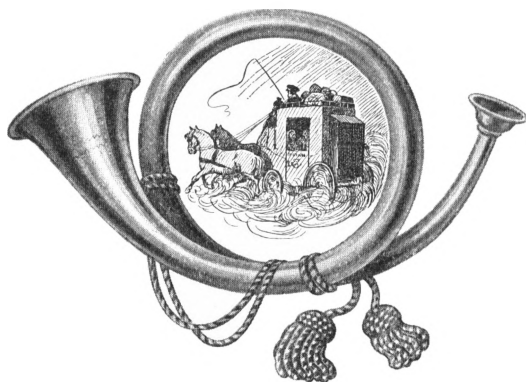
Lieutenant Wörmer, 1865—84.

Eduard Valdemar Petersen, 1884—96.

Frederik Vilhelm Ringheim, 1896—98.

Peder Jungersen Estrup siden 1898.

¹⁾ Danmarks Handels-Spejl 1766, S. 233.

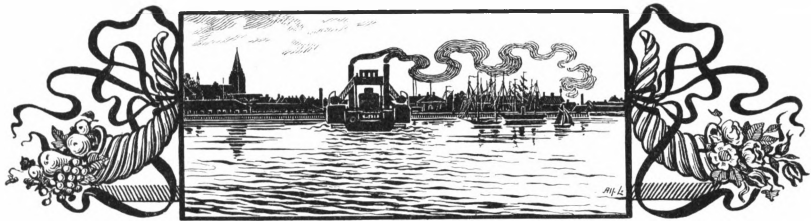
**NYKJØBINGS UDVIKLING
I DE SIDSTE 50 AAR**

AF

SOGNEPRÆST VILH. HANSEN I NYKJØBING

EN ny Tid har aldrig holdt sit Indtog i Nykjøbing paa en saadan Maade, at de dalevende fik Følelsen af, at noget hidtil ukendt brød frem, og heller ikke nu er det muligt at nævne noget bestemt, hvorfra en ny Tidsregning skulde begyndes. Hvis det kunde oplyses, i hvilket Aar den Tanke fremkom, at Borgernes ledende Mænd og Byens Spidser, i Stedet for efter gammel Skik at gøre Hr. Byfogeden sin personlige Opvartning Nytaarsdag, skulde sende ham en skriftlig Hilsen og Lykønskning, kunde man maaske — i Tilslutning til den tyske Filosof, der vilde have et Menneskes Fødselsdag bestemt til det Tidspunkt, da Barnet første Gang sagde »jeg« — fastslaa en ny Tid fra dette Øjeblik, da der i alt Fald dæmrede en Bevidsthed om en vis borgerlig Selvstændighed overfor den kongelige Embedsmand. Men Tanken synes aldrig at være bragt til Udførelse, saalænge Justitsraad Rummelhoff var Kongens Repræsentant i Byen, og det bevarede Udkast til en Lykønskningskrivelse, med Angivelse af en pæn Grund til at aflægge den gamle Skik, er ikke forsynet med Datum. I Virkeligheden lade de gamle Udviklingslinier sig følge lige til Nutiden uden Afbrydelse eller Spring, og det kan ikke grundes i noget, der er særligt for Nykjøbing, naar Nytiden regnes fra 1848, og Aaret 1847 sættes som den gamle Tids Afslutning.

Naar man fra den fjerne Fortid ved en sikker Haand ledes

ned gennem Aarhundrederne, synes man at være næsten ved Maalet, naar man kommer Nutiden paa et halvt Aarhundrede nær; men forsøges det saa med vore Dage som Udgangspunkt at komme tilbage og finde Traadene der, hvor de slap, viser Afstanden sig alligevel stor. Det, som nu fylder Pladsen, var den Gang kun til som smaa Spirer, mens det, som da levede, er ældet eller afgaaet ved Døden; alt bliver saa underlig fjernt, og en sikker Opfattelse af Forholdene for 50 Aar siden er vanskelig selv for vel kendte Folk. Byens Beliggenhed er den samme, og i store Træk er Rammen uforandret; det kan uden Vanskelighed levendegøres i Forestillingen, hvorledes en fremmed, der ad den ældgamle Vej gennem Salling over Færgestederne »Pinen« og »Sallingsund« en Sommerdag i 1847 nærmede sig Nykjøbing sydfra, har fra Bakken ovenfor Dueholm set den lille By ligge om den hvide Kirke ved den smilende Bugt, adskilt fra Omegnen ved de saa godt som ubebyggede Kær og Marker. Men der maa utvivlsomt have været stille i Nykjøbing, og den fremmedes Indtryk har vel snarest været som det, der i visse Egne kan faas ved at se ned over en firelænget, lukket Bondegaard fra en høj Bakke en Middagsstund, naar alt ligger i Ro.

Indenfor den egentlige Bygrænse laa der den Gang, naar de offentlige Bygninger medregnes, omtr. 160 Gaarde og Huse, men de allerfleste var smaa og tarvelige. Efter den Værdiansættelse, som blev lagt til Grund for Fordelingen af Udgifterne til Brandvæsenet i 1847, og som gav en Sum af ialt 179,100 Rdlr., naaede kun 4 Ejendomme op over en Værdi af 6000 Rdlr.; 7 kom over 5000, 13 over 4000, 19 over 3000 og 24 over 2000 Rdlr.; men 12 vurderedes til under 100 Rdlr., og 66 sattes mellem 100 og 500 Rdlr. Selv under Hensyn til, at Vurderingsreglerne har været noget anderledes end i vore Dage, bliver Summen dog lille, og endogsaa paa adskillige større Gaarde saas endnu de gamle Straatage; Anordningen af 6. April 1832, der forlangte Købstadbygningerne forsynede med Tegltage, havde givet en passende Tid til Gennemførelsen, og denne Frist, som endda

senere blev forlænget, blev i Nykjøbing benyttet i stor Udstrækning. Der var egentlig kun én Gade, den, som endnu den Dag idag strækker sig under Navnene »Vestergade«, »Algade« og »Nørregade« fra den sydlige til den nordlige Udkant af Byen og forbinder de tre gamle Torve: »Lilletorv«, »Kirketorvet« og »Raadhustorvet«; de to sidste Pladser var dog betydeligt mindre end nu, og Gaden var ved begge Endepunkter spærret af de Bomme, der tjente Konsumtionsvæsenet. En tredje Konsumtionsbom var anlagt et Par Hundrede Alen fra Raadhustorvet for at stanse de Folk, som søgte ind til Byen ad den ny Vej, der 40 Aar i Forvejen var anlagt tværs over Kæret, og som bød Beboerne i Morsø Nørre-Herred en bekvemmere Adgang til Købstaden end den gamle Vej langs Fjorden og Indmarksbakkerne til Enden af Nørregade. I 1847 hævdede Nørregade sig endnu som hørende til Hovedgaden og havde flere ret anselige Købmandsgaarde, men fremsynede Folk skimtede dog den Fare, der truede denne Del af Byen, efterhaanden som Landboerne vænnede sig til at benytte den ny Vej. De fra den lange Hovedgade udgaaende Sidegader og Stræder var meget ubetydelige, og de store Haver og Tofter, som laa baade bag og mellem Husene, kunde vel gøre Byen hyggelig men vidnede dog om, at der trods dens ringe Udstrækning var rigeligt med Plads; en Spekulation i Byggegrunde vilde være utænkelig. Udenfor Bygrænsen men dog paa Købstadens Grund laa der kun en Mølle ved den ny Landevej og et Par Huse i Grønmarken. — Ogsaa i Landsognet, hvis Forbindelse med Byen i de senere Tider er bleven saa inderlig, at de i Historien ikke kan holdes helt ude fra hinanden, var Bebyggelsen ringe; der var kun det gamle Dueholm umiddelbart ved Byens sydlige Udkant, de to Rolstrupgaarde og nogle tarvelige Huse paa Refshammer og langs Grænsen for Dueholms Marker mod Syd.

Folkemængden kan med nogenlunde Sikkerhed anslaaes til c. 1320 i Købstaden og c. 130 i Landsognet, og en Indvandring synes allerede den Gang at være begyndt. Af Ligningslisten for 1847 fremgaar det, at der i Byen var omtr. 300 Skatteydere:

c. 135 næringsdrivende med c. 60 Medhjælpere (Handelsbetjente og Haandværkssvende) og c. 40 Arbejdere, c. 35 Embeds- og Bestillingsmænd og 28 Enker og ugifte Kvinder med saa megen Ejendom eller Indtægt, at de kunde sættes i Skat. Den øvrige Befolkning har været Hustruer og Børn, Lærlinge, Tjenestefolk og Mennesker uden skattedygtigt Erhverv. Til Dækning af Kommunens Udgifter paaregnedes der — foruden nogle mindre Beløb, der altid stod til Raadighed som faste Indtægter for Skole- og Fattigvæsen o. s. v. — 2850 Rdlr.; deraf skulde Landsognet betale c. 200 Rdlr. som Bidrag til Fællesudgifterne, og Resten blev paalignet Byens Beboere efter Grundejendom og Indtægt. Kun 28 svarede over 20 Rdlr. — deraf 7 over 50 og 4 over 100 Rdlr.; 72 betalte fra 5—20 Rdlr., 34 fra 5—10 og 38 fra 10—20 Rdlr., og 199 var sat til 5 Rdlr. eller derunder — 70 fra 2—5, 50 fra 1—2 og 79 til 1 Rdlr. eller lavere.

Af de næringsdrivende var det langt overvejende Flertal Haandværkere: over 80 Mestre med 40 Svende, men deres Skatteevne var gennemgaaende forholdsvis ringe, og kun to af Byens tre Farvere og et Par andre, der ved Siden af Haandværket drev et større Agerbrug, naaede op blandt de 28 største Skatteydere. I Sammenligning med senere Tider var Tallet af Bygningshaandværkere meget lille: 6 Murmestre med 6 Svende og 2 Tømrere med 4 Svende foruden 2 Malere og 10 Snedkere med 5 Svende. Mere Arbejde har der været i Beklædningsfagene: 6 Skomagere med 4 Svende og 6 Skrædere med 3 Svende samt 3 Hattemagere med 1 Svend. Byen havde endnu en Naalemager og 3 Gørtlere, og der kunde leve 2 Guldsmede, hver med en Svend. Den eneste Syerske, der var sat i Skat, maa have havt god Fortjeneste; uden at eje Hus betalte hun en Skat af 4 Rdlr. Om nogen egentlig Industri var der ikke Tale, og det Bryggeri og Brændevinsbrænderi, som sysselsatte nogle faa Mennesker, har været et Bierhverv for Købmænd.

Det er utvivlsomt, at Handelsstanden har været den mægtigste i Byen; der var omtr. 30 Købmænd og Smaahandlere med 10 Medhjælpere — foruden Lærlinge —, og skønt adskillige

har havt svært nok ved at bjærge sig, naaede de dog i det hele langt op over Haandværkerne; til dem hørte næsten alle de største Skatteydere, og de ejede de værdifuldeste Gaarde. Flere af dem drev et betydeligt Agerbrug, og for en væsentlig Del var ogsaa Skibsfarten i deres Besiddelse; de 14 Skippere med 8 Matroser har mest sejlet for Købmændenes Regning, og der fortælles endnu om den Travlhed, der fulgte med Provianteringen af de smaa Fartøjer. Der var et stort Folkehold og til Tider et ret kraftigt Liv i de større Købmandsgaarde. — At kun én Mand udtrykkelig betegnes som Fisker, maa forstaaes saaledes, at Fiskeriet har været et Bierhverv for mange Arbejdere og andre; Fjorden er sikkert bleven forholdsvis lige saa stærkt udnyttet som i senere Tider.

Blandt Embeds- og Bestillingsmænd nævnes ikke mindre end 10 Toldembedsmænd og Betjente samt 3 Rorkarle; det har været dyrt at føre Kontrol med Omsætningen. Derimod kunde Rets- og Politivæsenet bestrides af Byfogeden med en Fuldmægtig og en Kontorist, en Arrestforvarer og tre Vægttere; der boede ingen Sagfører i Byen, og Postvæsenet var ikke vidtløftigere, end at Postmesteren alene bestred Kontorarbejdet, og det eneste Postbud tillige var Byens Skorstensfejer. Over Sundheden vaagede 2 Læger, en Jordemoder og en Dyrlæge, og ved Begravelser fungerede en Bedemand.

Kommunens Anliggender lededes af Kommunalbestyrelsen: Byfogeden og Borgerrepræsentationen; denne talte seks Medlemmer og valgte selv sin Formand. Dens Sammensætning i 1847 synes ikke ensidig, idet den bestod af to Købmænd, tre Haandværkere og Byens eneste Boghandler (som tillige var Organist), men da Haandværkerne var Mænd, som haade med Hensyn til Indtægt og personlige Forbindelser stod Spidserne nærmere end deres egentlige Standsfæller, er det ikke tvivlsomt, at Magten har været hos de store Skatteydere, som atter satte Pris paa at staa i et godt Forhold til den øverste Myndighed. Justitsraad Rummelhoff har sikkert med Lethed kunnet føre et ret enevældigt Herredømme under fine og behagelige Former

og har i Kommunalbestyrelsen som overalt forstaaet at afvæbne eller uskadeliggøre enhver Modstander.

Skolevæsenets Udgifter var anslaaet til 728 Rdlr. (foruden nogle faste Indtægter) og var væsentligst Lønninger. Der maa i Købstaden og Landsognet have været henved 500 Børn under 14 Aar og af dem lidt over 200 skolepligtige, der undervistes af den residerende Kapellan og to Lærere. Undervisningen blev givet Almuebørnene frit men var ikke meget værd; naar den betalende Afdeling af Skolen havde taget, hvad den behøvede, blev der ikke megen Lærerkraft tilovers. Dog maa det ikke overses, at der allerede var Tegn til, at Skolevæsenet kunde blive Kommunens Kælebarn, og det var sikkert ikke god Vilje, det skortede paa hos de ledende Mænd. — Til Kæmneriet i Almindelighed var der paaregnet en Udgift af 1128 Rdlr., fordelt paa mange forskellige Poster (dog var Brandvæsepet udenfor det almindelige Budget og havde sin særlige Ligning). — Fattigvæsenet antoges ved Ligningen at behøve et Tilskud af 942 Rdlr. men fik i 1847 et betydeligt Underskud, da Forholdene i Aarets Løb blev meget ugunstige. Paa Grund af uheldige Vejrforhold havde der i de foregaaende Aar været Misvækst over en stor Del af Europa og særlig i Irland, og Kornpriserne steg til en usædvanlig Højde. Kommunalbestyrelsen maatte gribe ind i Udviklingen ved at opkøbe Korn for Kommunens Regning og udsælge det til en forholdsvis billig Pris; den 3. August blev Prisen for Rug og Byg sat til 6 og 4 Rdlr. Tønden. Desuden blev der i flere Maaneder hver Søndag Morgen ved et »Udskud« af Kommunalbestyrelsen solgt Brød til Smaafolk for en billigere Pris, end Bageren kunde levere det for, og som et Bidrag til denne Sag skænkede Kongen under 3. Maj Konsumtionsindtægterne i Byen for April Maaned, c. 70 Rdlr. — Paa Grund af Dyr-tiden fandtes det ogsaa nødvendigt at eftergive alle Skolemulkter.

Det almindelige Indtryk af Befolkningen og dens Kaar peger i Retning af stor Jævnhed og Skikkelihood, ingen overlegen Dygtighed og ingen synderlig Energi men beskedne Livsfordringer og Evne til at sætte Tæring efter Næring. Der blev levet solidt

og godt til daglig Brug ogsaa blandt Smaafolk men uden Overdaadighed; at der foruden »Gæstgivergaarden« var 4—5 Værts-huse med pæne Indtægter, kan ikke kaldes overdrevent, især da de for en væsentlig Del har havt deres Fortjeneste af Landboerne. Den private Gæstfrihed var meget stor, og Omgangstonen var jævn og hyggelig. Et Blad havde Byen endnu ikke men hjalp sig med de Aviser, som visse Dage kom fra Randers eller Viborg, og lokale Nyheder befordredes uden Besvær fra Mund til Mund. Nogen større aandelig Interesse spores ikke; i den gamle Kirke kom Folk ikke meget undtagen ved de store Højtider; i den var de døbte og konfirmerede, og omkring den blev de døde begravede, men nogen stærk Paavirkning udgik ikke derfra. I Fyrrerne havde den residerende Kapellan søgt at samle Folk til Foredrag og Diskussioner, og de højere Lag af Borgerskabet og Embedsstanden fulgte naturligvis med i det, der skete i Hovedstaden, og delte de Interesser, som optog pæne Folk Landet over; men der var ikke særlige Fremtidsspirer i noget af dette. Man skulde ned blandt de lavere stillede Haandværkere for at finde en Følelse af Misfornøjelse med det bestaaende, der kunde blive Jordbund for ny Tanker, og der var ogsaa imellem dem enkelte, der havde nogen Evne til at danne sig en egen Mening uafhængig af det ledende Borgerskab. Foreløbig vovede de sig ikke frem med sin Kritik, men under ændrede Forhold viste det sig, at de var der og nok vilde have Lov til at være med der, hvor Byens Sager skulde afgøres. — Under disse Betingelser gik Nykjøbing ind i »den ny Tid«.

1848 d. 6. April udmeldte Kommunalbestyrelsen i Nykjøbing en »Væbningskommission til at anskaffe Armatursager og alt fornødent baade for de uddragende og de til Forsvar hjemmeverende«; valgt blev Byfogeden, to Borgerrepræsentanter og fire Mænd udenfor Repræsentationen, hvortil endnu kom Distriktslægen; det var »Slavekrigen«, som satte Byen og hele Øen i

Bevægelse og i nogle Dage bragte ogsaa ædrueligt anlagte Folk ud af Ligevægt. Det var dog vist heldigt, at det krigerske Mod ikke blev sat paa nogen virkelig Prøve, og at det stærke Stemningsudbrud blev ledet ind i et sundere Spor, da den virkelige Krig begyndte. Nykjøbings Ungdom gav et smukt Bidrag til Skaren af frivillige, og hele Befolkningen var paa Højde med Tiden. Det er kønt at se Borgerrepræsentanterne efterkomme Paahuddet om at levere Heste til Hæren saa rundhaandet, at der blev indkøbt det bedste, der kunde faas, og mere end der forlangtes. Og da en Polak ved Navn Sass (eller Sarss), som var kommen til Mors for at lære Landbefolkningen at bruge Levaaben og med sin Familie havde taget Bolig paa Gæstgivergaarden, stod blottet for Penge, vedtog Kommunalbestyrelsen at betale hans Regning og yde ham en Understøttelse, skjønt »det hele egentlig ikke vedkom Byen men burde refunderes af Amtet«. Men for Resten gik det kommunale Liv i Krigsaarene sin jævne Gang; der kunde gerne forhandles om Skolesager og Vejvæsen og om de Foranstaltninger, som krævedes ved Valget til den grundlovgivende Rigsdag.

Derimod er det klart, at der straks efter Krigen viste sig at være begyndt et nyt og betydningsfuldt Afsnit i Byens Udvikling, og en Fremgang paa alle Omraader som i Tiaaret fra 1850 har den aldrig senere oplevet Magen til. Folketallet, som i Febr. 1850 var 1398 i Købstaden og 153 i Landsognet, steg i de ti Aar til 2034 og 229, en aarlig Tilvækst af c. $4\frac{1}{2}$ pCt., det er ikke siden naaet. Særlig maa det bemærkes, at næsten Halvdelen af Tilvæksten skyldes Indvandring, og det var ikke Nød, der drev Folk til Byen fra andre Steder, men de blev dragen herhen ved den gode Udsigt til Arbejde og Fortjeneste; blandt dem, der i de Aar kom hertil, er der da ogsaa adskillige, der kom til at sætte dybe Spor i Byens Liv. Først og fremmest var det Handelen, der tog et kraftigt Opsving, og navnlig naaede Kornudførselen til England en ukendt Højde; med Handelen blomstrede ogsaa Skibsfarten op, og alle Næringsveje nød godt af de gunstige Tider. Bygningshaandværket kom i Kraft, og ny

Huse og Gaarde rejstes dels i Stedet for de gamle, dels paa de ubehyggede Grunde. — I disse Aar blev der i Nykjøbing grundlagt en livskraftig Industri. Et Forsøg, som nogle driftige Købmænd gjorde, paa at drive Cikoriefabrikation maatte nødvendig mislykkes, da Raastoffet skulde indføres fra Sønderjylland, og Bygningen blev siden i mange Aar anvendt til Maltgøroeri; men et Par fremmede havde bedre Lykke. I Slutningen af April 1853 kom to unge Handelsbetjente hertil fra Thisted for at anlægge et Jernstøberi; den ene gik allerede næste Aar tilbage til Thisted, og N. A. Christensen blev ene om Foretagendet. I Byens ældgamle Del, lige ved Raadhuset, under yderst smaa Forhold — Arbejdsstyrken var i Begyndelsen kun 3 Formere, 2 Smede og en Arbejdsmand, og det var et betydeligt Fremskridt, at de i 1854 kunde begynde at bruge Hestekraft! — blev Begyndelsen gjort til den Virksomhed, uden hvilken Byen ikke vilde have været det, den nu er. Uden Fagdannelse og uden Penge men med rigeligt Mod og Vilje overvandt den unge Mand de mangfoldige Vanskeligheder, der mødte ham, og den uanselige Spire slog snart saa godt Rødder, at den kunde bestaa adskillige haarde Prøver. — I Maj 1858, paa en Tid, hvor der skulde en stærk Tro til for at begynde noget nyt, kom Th. Damborg til Nykjøbing og anlagde en Tobaksfabrik i en Gaard paa Hjørnet af Nørregade og den senere Asylgade. Han var faglært men havde lige saa lidt Penge, som Christensen havde havt; derimod ejede ogsaa han de Egenskaber, der fange Lykken, og med »Kardusskraa« som Hovedartikel gik Forretningen jævnt og godt fremad; Damborgs Skraa blev efter Haanden mangfoldige Jyder aldeles uundværlig. — Der maa være noget ved en By, der kan kalde den Slags Folk til sig, og de føre Kræfter med sig. Det er da ogsaa kendeligt, at Befolkningen i det hele er ganske anderledes vaagen end tidligere.

Onsdagen d. 17. Febr. 1852 stiftedes den saakaldte »17. Februar-Forening«, som i en Aarrække førte en blomstrende Tilværelse og fik en uvurderlig Betydning. Ifølge Lovenes § 1 var »Foreningens Formaal gensidig Belæring og Udveksling af

Ideer i Henseende til alt, hvad der er af almen Interesse. Til dette Øjemed træder den sammen en Gang ugentlig og søger at fremme fornævnte Formaal dels ved Oplæsning af Blade, almennyttige Skrifter eller Afhandlinger og dels ved Samtaler om det Forelæste eller Foredragne.« Foreningens omhyggeligt førte Protokol viser, at Tanken var god og gør sin Ophavsmand Ære. Ganske vist skønnes det nok, at Medlemmerne til Tider har tabt sig lovlig meget i Smaatterier angaaende Forretningsorden, Lovændringer o. lign., men selve Diskussionen desangaaende viser en ikke ringe Dygtighed og har opøvet Evner, der kunde faa god Anvendelse paa andre Ting, og der er ved Oplæsning og undertiden Foredrag vakt Interesse for mange forskellige Spørgsmaal: ydre og indre Politik, historiske, naturhistoriske og sociale Sager og navnlig ogsaa kommunale Anliggender. Det var en Art Skole for voksne med vidtrækkende Indflydelse. Aarsbidraget var ikke højere, end at enhver kunde overkomme det, og Foreningen samlede de livligste og dygtigste Embedsmænd, Købmænd og Haandværkere, gamle og unge; kun om Arbejdere var der endnu ikke Tale i de Tider. Fra denne Forening er der udgaaet Tanker, som viste sig egnede til at virkeliggøres om ikke just altid saaledes, som Medlemmerne havde tænkt sig det, og der er fremkommet Forslag og gjort Begyndelsen til adskiligt, som lever endnu.

Allerede i det 3. Møde, d. 3. Marts, blev der holdt et Foredrag om den Betydning, det har, at forskønne sine Omgivelser, og der blev valgt en Komité til at udarbejde en Plan i den Retning. En saadan blev forelagt og godkendt ved Mødet den 17. s. M.; der skulde dannes en »Forskønnelsesforening«, indsamles frivillige Bidrag osv. Den valgte »Direktion for Forskønnelsesforeningen« samledes første Gang d. 26. April s. A. og besluttede allerførst at anmode Kommunalbestyrelsen om at faa Raadighed over den lille Plantage, som i Begyndelsen af Aarhundredet var anlagt Øst for Byen. Kommunalbestyrelsen gav sit Samtykke og tilsagde et Tilskud af 20 Rdlr. aarlig. Foreningens første Arbejder gik saa ud paa at udvide Plantagen

længere imod Øst ved at udgrøfte og kulegrave det sure Kær nedenfor Havbakkerne, og der blev gjort Skridt til at forvandle det gamle »Porshavedige« til en Spadserevej ud til Fjorden. Forskønnelsesforeningen har i sin Tid udrettet smukke Ting derude og vist Vej for alt det, som siden er foretaget af Kommunen selv.

Ved Foreningens 5. Møde, d. 17. Marts, blev der bebudet et Forslag om Oprettelsen af en Sparekasse, og Tanken blev »modtaget med almindelig Velvillie«. D. 24. Marts blev saa Forslaget stillet og ledsaget af saa gode Oplysninger om, hvordan en saadan Sag var greben an andre Steder, at det straks kunde besluttes at vælge en Bestyrelse til at udarbejde en Plan og føre den igennem. Dette skete d. 31. Marts, idet Foreningen til Direktionen valgte 5 Medlemmer fra Byen, som saa skulde formaa 3 Landmænd til at træde til. Allerede d. 15. Septbr. 1852 blev Nykjøbing Sparekasse aabnet under Ledelse af Boghandler P. Dyhr, der havde stillet Forslaget. — Var 17. Febr.-Foreningens Folk lidt stærke i Munden, maa det indrømmes, at de ogsaa forstod at handle med Kraft og uden at spilde Tiden.

Særlig havde Foreningen bestandig sin Opmærksomhed henvendt paa at afhjælpe eller lindre den Nød, som af og til om Vinteren kunde være haard nok. Den havde til det Øjemed en staaende »Velgørenhedskomite«, der indsamlede Bidrag i Byen og anvendte dem under Ansvar for Foreningen, og dette blev Begyndelsen til den »Hjælpeforening«, som endnu bestaar. Og et særlig smukt Minde har Foreningen sat sig, idet den i 1857 fejrede sin Stiftelsesdag ved at udvælge en Direktion til at oprette og lede en »Bombebøsse« til Understøttelse af trængende Søfolk; den valgte Direktion traadte allerede sammen næste Dag under Ledelse af Toldforvalter Lund, og »Bombøbøssen« lever endnu sit Liv til Gavn for dem, der var tænkt paa.

Naturligvis var det uundgaaeligt, at en Forening, der favnede saa vidt, maatte blive betragtet med nogen Uvilje af adskillige udenforstaaende; det kunde da heller ikke være ublandet behageligt for Borgerrepræsentationen, at et Medlem af Foreningen blev

valgt til at overvære Kommunalbestyrelsens Møder og aflægge Beretning om, hvad den høje Styrelse havde forhandlet. Det var heller ikke til Gavn for andre Forsøg paa Sammenslutninger, at 17. Febr.-Foreningen forstod at samle og fastholde Mennesker fra helt forskellige Samfundskredse og derved blive det naturlige Udtryk for den oplyste, offentlige Mening. En »Handelsforening«, som Købmændene stiftede d. 1. Dec. 1852, maatte begrænse sig indenfor snævre Særinteresser og har heller ikke siden faaet nogen almindelig Betydning. Men Foreningens Arbejde var af den Art, at det nok kunde taale Kritik, og den turde tage det til Indtægt, at selve Justitsraad Rummelhoff bærede den med sin Mistro og gjorde et Tilløb til at drage den ind under Plakat af 20. Okt. 1819, saa der baade skulde leveres ham en Fortegnelse over Foreningens »ordentlige Medlemmer« og svares 2 Rdlr. for hvert saadant som Afgift til Frue Kirke i Kjøbenhavn. Den gamle Magthaver har sagtens følt, at der her var noget paa Færde, som ikke var hans Tankegang gunstigt, men lod dog tilsidst Sagen falde. — Det vægtigste Bidrag i den Forhandling, som Byfogdens Skrivelse fremkaldte i Mødet den 17. Marts 1852, blev givet af en Haandværker, Urmager Østergaard; han oplyste, at han i 1849 havde været med at stifte en Læseforening og i halvandet Aar været dens Formand; af denne Forening havde Byfogden selv været Medlem og autoriseret dens Protokol men aldrig gjort nævnte Plakat gældende overfor den, skønt den var indrettet væsentlig i samme Form som 17. Febr.-Foreningen. Med dette Indlæg indtræder i Foreningens Historie en Mand, der var et af dens mest trofaste Medlemmer; men ogsaa i Byens Historie har han fyldt en saa stor Plads, at det er umuligt at gaa ham forbi uden Omtale.

Peter Jensen Østergaard var en Gaardmandssøn fra Skallerup og havde lært Urmageri paa Landet; som 32aarig Mand fik han Borgerskab i Nykjøbing 1845. Som Haandværker naaede han aldrig særlig vidt, men han var et lyst Hoved og havde skaffet sig gode Kundskaber, og han var i en ualmindelig Grad baade oplagt og anlagt til at tage Del i det offentlige

Liv. Med sin retskafne Karakter skulde han synes at have været selvskreven til en Plads blandt Borgernes Talsmænd; men han stod helt udenfor de ledende Kredse og temmelig lavt i Skattelisten, og det var ikke de gamle Storborgere behageligt, at han ved et Udfyldningsvalg fik Sæde i Borgerrepræsentationen d. 2. Januar 1852. Som første offentlige Hverv blev det overdraget ham at føre Tilsyn med Byens Lergrave, men meget hurtigt sikrede han sig en Stilling i Kommunalbestyrelsen, som alle maatte tage Hensyn til, og som i Tidens Løb villigt blev ham indrømmet.

Det kan falde lidt smaaligt, at Østergaard i Mødet d. 3. August 1852, da Regnskabet blev forelagt over Udgifterne ved Kong Frederik VII og Grevinde Danners Besøg i Byen, sammen med to andre Haandværkere ankede over, at der var medgaaet 131 Rdlr. til Champagne, og mente, at det var imod trufne Aftaler. Men naar det betænkes, at Amtet maatte tillade en Ekstraligning af 600 Rdlr. i Anledning af Kongebesøget i et Aar, hvor Kommunens Behov ellers kun var c. 2700 Rdlr., kan man nok finde, at der virkelig var vist lovlig stor Flothed paa Kommunens Bekostning; og Sagen kunde da ogsaa være en passende Anledning til at lade vedkommende vide, at de gamle Dage var forbi. En betydelig Sejr vandt han snart efter ved at faa vedtaget, at den gamle Landevej fra Nørreherred til Enden af Nørrgade skulde sættes i Stand; Fremtiden viste, at det var umuligt at holde denne Vej farbar, da Fjorden stadig skyllede den bort; men det maa vist alligevel regnes Østergaard til Ære, at der dog blev gjort et alvorligt Forsøg paa at bevare den gamle Nørrgade som en Del af Byens Hovedgade.

Selv Justitsraad Rummelhoff lærte efterhaanden at tage Hensyn til den Mands Mening og gav ham i adskillige Spørgsmaal sin Tilslutning, men sin fulde Betydning fik han dog først, da Kancelliraad Koefoed fra Begyndelsen af 1855 overtog Embedet som Kommunalbestyrelsens Formand. Der blev mellem de to Mænd et personligt Tillids- og Venskabsforhold, som baade var dem begge til Ære og Byen til Gavn.

Af særligt betydningsfulde Sager, som under Østergaards levende Deltagelse blev førte igennem, kan nævnes Flytningen af Borgerskolen til en ny Bygning i Nørregade, som blev opført 1855, og i Forbindelse dermed Indførelsen af en ny Skoleplan i 1856. Og det kunde være et Symbol for, at Livets Krav nu havde den stærkeste Ret selv overfor ærværdige Overleveringer fra Fortiden, naar Kirkegaarden endelig blev lagt udenfor Byen, og der derved blev skaffet mere Rum i Byens Midtpunkt. I Mødet d. 4. Oktbr. 1854, hvor den konstituerede Byfoged Jespersen førte Forsædet, vedtog Kommunalbestyrelsen at overdrage Kirken en Lod — Matr.-Nr. 36 — i Byens Indmark paa samme Vilkaar, som Kommunen selv ejede den, og at anmode Kirkeinspektionen om at lade Lodden indhegne og snarest mulig tage i Brug, for at Begravelse inde i Byen kunde bortfalde. Sognepræst Dahlhoff var kendeligt meget uvillig overfor den Tanke, og ogsaa Stiftsøvrigheden tog lidt køligt imod den; men Nødvendigheden var dog for stor til, at Modstanden kunde fortsættes i Længden, og endnu inden Udgangen af 1855 blev Forslaget modtaget af Kirkeinspektionen og godkendt af Ministeriet i August 1856. Den ny Kirkegaard blev reguleret og indhegnet og taget i Brug d. 10. Juli 1857.

Af megen Betydning blev det ogsaa, at der i 1857 blev anlagt en Telegrafledning fra Thisted over Nykjøbing, Skive og Viborg til Hobro, hvor den kom i Forbindelse med Stats-telegrafen; de fire førstnævnte Byer betalte hver sin Fjerdedel af Anlægssummen, og den unge Sparekasse var allerede i Stand til at give Kommunen et Laan i det Øjemed. — Udenfor det kommunale Omraade skyldtes det særlig Østergaards varme Interesse og Udholdenhed overfor alle Vanskeligheder, at det endelig lykkedes at virkeliggøre den gamle Tanke om at skaffe Nykjøbing og Mors sit eget Blad, idet Typograf Henrich Christensen begyndte Udgivelsen af »Morsø Avis«; det første Nr. udgik Tirsdagen d. 9. Okt. 1855 med Lærer S. P. Yde som Redaktør.

Urmager Østergaard døde som Borgerrepræsentationens Formand d. 1. Septbr. 1859, mens han endnu syntes at staa i sin

fulde Kraft og var paa Højden af sin Anseelse og Indflydelse. Hvem der kendte ham meget nøje, kunde vel en Gang imellem ængstes for, at de kommunal-politiske Interesser skulde faa for megen Magt over ham, men hans Retsindighed og Uegennyttighed baade i det offentlige og det private Liv kunde ikke betvivles. Der har maaske været rigere Begavelser og større Personligheder i Nykjøbing end han, men han var for sin Tid netop det, der trængtes til, og ingen har siden fyldt saa stor en Plads. Han døde som en fattig Mand, og naar Kancelliraad Koefoed ved det Borgermøde, hvor Østergaards Efterfølger blev valgt, talte om »hans mange og flersidige Fortjenester af Kommunen og hans Stræben efter at fremme Sandhed og Ret samt at udvikle og befæste sand borgerlig Frihed,« vilde ingen kalde det Venneros. Mange var ogsaa de Enker og fortrykte, for hvem han i det private Liv havde været en paalidelig Raadgiver og en trofast Støtte. Hans Plads kunde foreløbig ingen helt fylde, og da Kancelliraad Koefoed døde i Januar 1860, blev Tabet dobbelt føleligt.

Heller ikke i andre Henseender begyndte det ny Tiaar under gode Varsler; den stærke Fremgang paa alle Omraader var allerede stanset, og Forholdene meget trykkede. Det var især den store Pengekrise fra 1857, der øvede sine sørgelige Virkninger. I de gode Tider havde adskillige lagt al Forsigtighed til Side og ladet sin Virkelyst have frit Løb; da saa Modgangen kom, og navnlig de engelske Forbindelser bragte store Tab, havde selv de solideste og sundeste Forretninger svært ved at bære det, og alt det dumdristige gik redningsløst til Grunde. Havde Handelen under sin stærke Fremgang sat Bevægelse i andre Næringsveje, saa var det nu ogsaa fra den, at Lammelsen bredte sig. Skibsfarten gik stærkt tilbage, hvortil det ogsaa bidrog, at Besejlingen af Aggerkanalen blev mere og mere vanskelig, og den ny »Løgstørkanal« kunde ikke erstatte den gamle Forbindelse med England. Ejendomspriserne gik ned, da mange helst skulde sælge, og ingen ret havde Mod paa at købe, og om Nybygninger var der saa godt som ikke Tale; baade Haandvær-

kerne og Arbejdsfolk fik det at føle, og Byen mistede sin forrige Tiltrækningskraft. Rigtignok gik Folkemængden fremad med 212 Personer og naaede i 1870 i Købstaden 2246 (i Landsognet 271), men en Sammenligning med Fødsels- og Dødslisterne viser, at der i de ti Aar maa være sket en Bortflytning herfra, selvfølgelig af Folk, som kunde søge bedre Kaar et andet Sted; de ringest stillede var nødte til at blive. Til disse almindelige Omstændigheder kom saa ogsaa Krigen i 1864, hvor Byen og Øen blev besat af fjendtlige Tropper; det Tryk, som Ulykkerne lagde paa Sindene og alle Forhold, kunde ikke opvejes ved, at enkelte Personer havde god Fortjeneste af de danske Tropper, som en Del af Aaret havde Kvarter i Byen.

Industrien var endnu for svag til at kunne bære synderligt oppe, og det maatte snarest regnes for store Ting, at den overlevede den Tid, ja gik styrket ud af den. Th. Damborg havde maattet føle Pengekrisens Farer men fik dog atter Mod og Magt til at flytte og udvide sin Fabrik; i Sommeren 1865 købte han den Gaard i Vestergade, hvor Forretningen siden har været drevet og naaet en stor Højde. Ogsaa for Jernstøberiet havde Krisen bragt store Trængsler, men N. A. Christensen modstod Fristelsen til at hjælpe sig ved et »Opbud« og kom trods store Tab igennem, ja i 1862 fik han endogsaa sin første Dampmaskine og var dermed over det værste. Rigtignok maatte han i 1864 næsten stanse sin Virksomhed men fik ogsaa det Tab bødet, og 1869, det sidste i Tiaaret, var ham særdeles gunstigt.

Ligesom den unge Industri ved sin Sejghed holdt sig oppe, saaledes søgte ogsaa andre næringsdrivende at begrænse sig til det nærmestliggende og ride Stormen af, og Kommunen selv førte en forsigtig og tilbageholden Politik uden at indlade sig paa store Foretagender. Der staar i Plantagen umiddelbart Øst for Springvandet ved Indgangen fra Skovgade to Egetrær i frodig Vækst. Hvis deres ejendommelige Form med lave Stammer og flade Kroner skulde blive senere Slægter paafaldende, bør Historien kunne oplyse om Grunden. De østerrigske Tropper, som i Dagene fra 14. til 25. Juli 1864 holdt Byen besat, vilde i

Anledning af General Gablenz' Besøg her d. 15. Juli smykke sig med Grønt og nøjedes ikke med at afplukke Grene; de to ganske unge Træer blev ligefrem tophuggede, saa ingen havde ventet, at de skulde overleve det. Men deres Livskraft var dog for stor til at lade sig kue, og efter nogle Aars Kamp satte de ny Kroner. Saaledes gik det alle sunde Forretninger, og saaledes gik det selve Byen: den lod sig stanse men ikke knække, og under Udsigt til bedre Tider gik Ledelsen af Byens Anliggender efter Kommunalloven af 2. Maj 1868 over fra Kommunalbestyrelsen — den holdt sit sidste Møde d. 2. Decbr. 1868 — til et »Byraad«, bestaaende af »Borgmesteren« og 9 valgte Medlemmer; dertil kom for Fællessagernes Vedkommende en Repræsentant for Landsognet. De gamle Borgerrepræsentanter, hvis Antal i Begyndelsen af Treserne var steget til 7, gik ind i det ny Raad sammen med to ny Mænd, og Byraadet holdt sit første Møde d. 11. Januar 1869.

Blandt alt det, som gjorde Aarene fra 1870 til Nutiden til en vedvarende Fremgangstid, maa først og fremmest nævnes den kraftige Udvikling af Byens Forbindelse med Omverdenen. For en meget stor Del maa den tilskrives Statens Velvilje, men denne var paa den anden Side vel begrundet i Forholdene og blev af Byen selv udnyttet saa godt, som Omstændighederne tillod. Begyndelsen blev gjort med, at Staten til en rimelig Pris overtog den private Telegraflinie fra Thisted til Hobro, men ulige vigtigere var det, at den gamle Tanke om at faa Overfarten over Sallingsund forlagt fra sin gamle Plads til Glyngør—Nykjøbing endelig blev gennemført i Forbindelse med tidssvarende Forbedringer. Amterne paatog sig de nødvendige Vej- og Havneanlæg, og Staten, som havde ordnet Mellemværendet med Ihænderhaverne af det gamle Færgeprivilegium, skænkede endvidere et til Forholdene passende, lille Dampskib og forpligtede sig til at betale en vis Sum aarlig for Postens Befordring; fra November

1873 overtog Nykjøbing Kommune Færgefarten. Byen havde derved naaet en saa god Forbindelse sydpaa som aldrig før; den ny Linie var dragen i den rigtige Retning, ikke et Stykke ved Siden af men gennem Nykjøbing, og det var derefter kun et Tidsspørgsmaal, naar de videre Krav, som nødvendig maatte melde sig, blev stærke nok til at være uafviselige.

Den tarvelige Post- og Dagvognskørsel til Skive, der bød den nærmeste Adgang til Landets Jærnbaner, svarede altfor lidt til rimelige Fordringer, og Ønskerne samlede sig stærkere og stærkere om en Bane gennem Salling. Meget Arbejde blev lagt ind i den Sag, hvor udprægede politiske Modstandere trofast gik Side om Side, og Maalet blev naaet, da Staten uden at kræve uoverkommelige Tilskud fra de paagældende Kommuner anlagde Jærnbanen fra Skive til Glyngør. Den blev aabnet i Foraaret 1884. Deraf fulgte med Nødvendighed, at Staten selv fra 1. April 1885 overtog Færgefarten over Fjorden, og fremdeles, at Endestationen for Skive—Glyngørbanen blev flyttet her til Byen; i Aarene 1887—89 blev der anlagt en Færgehavn og opført Stationsbygninger, og fra 1. Oktbr. 1889 har Forbindelsen ved Hjælp af virkelige Færger til Overførelse af Jærnbanevogne været passende god, skønt der selvfølgelig fremdeles næres adskillige Ønsker. 1891 afsluttede Staten den lange Række Arbejder med at opføre et nyt, ret aneligt Posthus (der blev taget i Brug 1. Febr. 1892), og samme Aar fik Byens Forretningsmænd sin Telefonforbindelse med Nabohyerne i Stand. Det var unægteligt stor Fremgang i tyve Aar.

Havde Byen paa Samfærdselens Omraade været overvejende modtagende, saa viste den dog samtidig baade Vilje og Evne til selv at yde et betydeligt Arbejde og drage sig de ny Muligheder til Nytte; alle borgerlige Virksomheder var i kraftig Fremgang. Særlig gælder det Industrien. Efter Th. Damborgs Død i 1882 blev Forretningen overtaget af nogle unge, energiske Mænd og siden udvidet til ogsaa at omfatte Cigarfabrikation, og Jærnstøberiet sysselsatte et stadigt voksende Antal Mennesker og bragte sin Grundlægger mere end Velstand. Et nyt industrielt

Foretagende kan regnes for grundlagt 1880, da et ældre Farveri udvidede sin Virksomhed i Retning af Klædefabrikation, og senere har flere Haandværkere ved at benytte forskellige Former af Maskinkraft overskredet Grænserne for det egentlige Haandværk. Dette lod sig dog ingenlunde uden videre fortrænge eller stille i Skygge, og særlig havde Bygningsfagene særdeles gunstige Tider. Som Forholdene havde udviklet sig, blev det ret naturligt, at den »Haandværker- og Industriforening«, der allerede var stiftet d. 4. April 1862 men i de første Aar havde ført en temmelig beskedent Tilværelse, kom til at træde i Stedet for den gamle »17. Febr.-Forening«, da denne endelig efter en blomstrende og frugtbar Virksomhed i omtrent 20 Aar gik til Grunde ved den gærende Bevægelse, som efter 1870 ogsaa i Nykjøbing greb Sindene. Haandværker- og Industriforeningen var vel dannet paa et andet Grundlag og med andre Formaal, men den aabnede villigt sine Døre for Folk af andre Livsstillinger og naaede efterhaanden at faa en betydelig Indflydelse paa mange vigtige Sager, særlig da paa de kommunale Valg; i 1891 rejste den sin store Foreningsbygning som et synligt Tegn paa, at den er sig sin Betydning bevidst. —

Men var der da nogen Fare for, at den gamle Købmandsby skulde gaa over til at være en udelukkende Industriby, maa det indrømmes, at Handelsstanden kæmpede dygtigt og heldigt for at hindre en saa stor Forandring. Den Adgang til Vesterhavet, som blev given ved Thyborønkanalen, blev godt benyttet, og Dampskibsfarten østpaa har bevaret sin Betydning trods Jærnbanevæsenets Udvikling; den Trusel, som Brugsforeningstanken i sin Tid syntes at være imod Købstæderne, har ikke vist sig meget farlig for Nykjøbing. I Forbindelse med Handelen kan det rimeligst nævnes, at Byen i 1873 fik et Pengeinstitut af andet Præg og med andet Formaal end Sparekassen; »Morsø Bank« blev grundlagt som Filial af Landmandsbanken i Jan. 1873 og arbejdede, efter at denne Forbindelse var hævet, som selvstændig Forretning fra 1. Januar 1876. Svære Tider har den haft, og i en Række Aar maatte dens Ledere sætte Aktionærer-

nes TiMId og Taalmodighed paa en meget haard Prøve, men i Længden viste den sig dog som et sundt og betydningsfuldt Foretagende. — En ny Toldbygning blev opført 1877—78.

Ogsaa de andre Næringsveje, navnlig da Fiskeriet, havde mange gode Aar, og for Arbejdsfolk var der rigelig Adgang til god Fortjeneste. Det er da forstaaeligt, at Folkemængden var i stadig Stigen, dels ved den naturlige Tilvækst og dels ved en betydelig Indvandring; Tallet naaede i 1880 til 2723 i Købstaden (336 i Landsognet) og i 1890 til 3607 (Landsognet 531); det var i de to Tiaar c. 2 og c. $3\frac{1}{5}$ pCt., altsaa tilsidst stærkt op mod det gamle Maksimum i Halvtredserne.

Den kommunale Udvikling gik i disse Aar fremad i samme Forhold, som Befolkningen voksede og fik Evne til at kunne bære de uundgaaelige Byrder, og Byraadet og dets Formænd ledede den forsigtigt men uden for vidtdreven Ængstelighed. I 1871 fik Nykjøbing et Sygehus i Fællesskab med Thisted Amt; efter lange Forhandlinger blev det vedtaget og af Ministeriet godkendt, at en Ejendom i Østergade, som havde tilhørt Enkefru Koefoed, skulde købes for 7000 Rdlr., og at det Beløb, som blev udbetalt Kommunen, da Staten overtog Telegrafvæsenet, skulde anvendes til at dække Byens Andel i Købesummen og Udgifterne ved at indrette Huset efter sin ny Bestemmelse. Fra en ret tarvelig Begyndelse udviklede Sygehuset sig lidt efter lidt til en meget anelig og tidssvarende Skikkelse. — Ligeledes blev der i 1874 bygget en Fattiggaard som et Middel til at skaffe bedre Forhold paa et meget vanskeligt Omraade. Men noget langt betydeligere var det, som en halv Snes Aar senere blev sat i Værk.

Tanken om et Gasværk i Nykjøbing var gammel; den havde allerede i 1855 været fremme i »17. Febr.-Foreningen« og vilde maaske være naaet til Virkelighed den Gang, hvis ikke Pengekrisen og dens sørgelige Følger havde gjort det nødvendigt at afbryde alt det, der kunde opsættes. I Tidens Løb blev et Vandværk fundet ikke mindre nødvendigt, da Drikkevandet i Byen altid havde været daarligt og jævnligen foranlediget Epide-

mier af Tyfus; og da det lykkelige Forslag blev stillet at forene de to Ting, hvorved Udgifterne kunde væsentlig formindskes i Sammenligning med, hvad to særskilte Anlæg vilde koste, fandt det en god Modtagelse baade hos Befolkningen og i Byraadet. Men paa samme Tid syntes det ogsaa paatrængende nødvendigt at skaffe en ny Kirke; den gamle stod lukket siden Forsommeren 1884, og Gudstjenesten blev holdt i et tarveligt Pakhusrum i Sidebygningen til den Gaard, hvor det i Halvtredserne havde været forsøgt at fabrikere Cikorie; og skulde alt dette tages for paa en Gang, maatte det blive for meget selv for den bedste Vilje. Under disse vanskelige Forhold, da mere materielle og mere aandelige Interesser stod imod hinanden, forstod Kommunens øverste Leder at gjøre det indlysende, at det nødvendige, som ikke i Længden kan undgaas, gerne kan træde tilbage for det ønskelige, der maa se at nytte det gunstige Øjeblik, og at Kirkespørgsmaalet uden Fare kunde stilles i Bero, indtil den anden Sag var gennemført. Denne kloge Politik sejrede; den 3. Novbr. 1886 var det store Gas- og Vandværksanlæg fuldført, og trods de store Udgifter er det aldrig blevet fortrudt. Længe kom Kirken heller ikke til at vente; saasnart der var hvilet lidt ud, blev der taget kraftigt fat paa at nedrive den gamle og opføre den ny Kirke, som blev indviet d. 29. Novbr. 1891. Samme Dag blev Grundstenen lagt til den stolte Kommuneskole, der blev fuldført i 1892, og som ved sin Størrelse og mønsterværdige Indretning er et smukt Vidnesbyrd om, hvor stor Pris Kommunen satte og sætter paa Skolevæsenets Udvikling.

Der er da ingen Grund til at klage over, at Byens Ledelse skulde være for gammelagtig, og Befolkningen var i det hele paa det kommunale Omraade ligesaa fremskridtsvenlig, som den i almindelig politisk Henseende var konservativt stemt. Det var ikke Folk i Nykjøbing, som d. 1. Oktbr. 1877 begyndte at udgive »Morsø Folkeblad« som et udpræget »Venstreblad«, først 3 Gange ugentlig og temmelig snart som Dagblad; som Følge af Byens Betydning som Øens eneste Købstad blev det udgivet her, men det var Landbefolkningens Blad og havde

kun faa men til Gengæld ret ivrige Venner i Byen. Først adskillige Aar senere begyndte andre Strømninger end de gamle at gøre sig gældende i Nykjøbing om end under sejt Modstand. Sit tredje Blad fik Nykjøbing, da ejendommelige politiske Forhold førte til Stiftelsen af »Morsø Dagblad«, som fra 1. Oktober 1894 udgik fra Skive men siden 1. Juli 1895 her fra Byen.

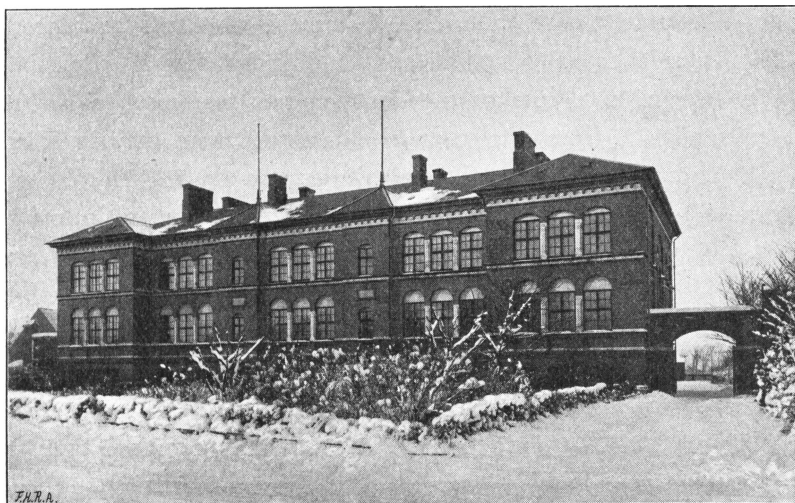
Alt i alt maa der gives den Slægt, som har Udviklingen efter 1870, den Ros, at den gjorde et godt og dygtigt Arbejde, og det kan ikke med Rette siges, at den har overanstrengt Byens Kræfter. Unægteligt er Fremgangen ikke fortsat i den sidste halve Snes Aar saa stærkt som før, og det er kendeligt, at Indvandringen har givet et meget mindre Bidrag til Befolkningens Forøgelse end i den foregaaende Periode; heller ikke synes den at have været saa værdifuld som før, og meget tyder paa, at det snarere var de trykkede Landboforhold, der drev Folk til Byen, end dennes gode Udsigter, der kaldte paa dem. Men alt taler for, at dette dog ikke betyder Tilbagegang men kun er en foreløbig Hviletid, hvor der samles Kræfter til ny Fremgang. Industrien har vel lidt en Del under de vanskelige Arbejdsforhold, og Byen har faaet Ulemperne derved at føle, men i det hele har der været Fremgang i Næringslivet paa alle Omraader, særlig ogsaa i Handelsvæsenet. — Den store Vandflod, som i Dagene fra 7. til 10. December 1895 forvandlede over Halvdelen af Byen til en Søstad i ganske særlig Forstand, medførte en Del Skade for mange Huse og voldte adskillige Smaafolk Tab, men en Ulykke kunde Begivenheden dog egentlig ikke kaldes, og den kan vist bedst ses som en Mindelse om, at Byen en Gang for alle ligger lavt, og at den saa lidt som noget i Verden tør vide sig sikker.

Ved en Tælling d. 1. Januar 1900 viste der sig et Folketal af 4470, og Nykjøbing gik ud af Aarhundredet — ifølge Tællingen d. 1. Febr. 1901 — med 4507 Indbyggere.

Et særligt Blad i Nykjøbings nyere Historie maa ofres Skolevæsenet, som i Løbet af et Par Menneskealdere har udviklet sig fra en meget tarvelig Begyndelse til et Maal, som Byen sætter en Ære i at have naaet. Dets Udvikling bærer sikre Mærker af de skiftende Tiders Kaar men er derfor ogsaa et paalideligt Vidnesbyrd om, at alt er gaaet fremad.

Nykjøbings første Skoleplan i Henhold til Anordningen af 29. Juli 1814 blev approberet af Kancelliet d. 11. Nov.

Kommuneskolen.

1815. Af Hensyn til, at »Byens Beboere for Størstedelen ere fattige«, turde man ikke gøre Anlæg til Realskole eller Haandværkerskole men begrænsede sig til det allernødvendigste, en Almueskole med to Lærere, af hvilke Førstelæreren skulde lønnes med Fribolig og Brændsel og c. 300 Rdlr., og Andenlæreren, »der altid skal være en duelig Seminarist«, skulde have 80 Rdlr. rede Sølv men selv skaffe sig Bolig. Da en gammel Kordegn indtil videre optog de kirkelige Indtægter, som ellers kunde komme Skolevæsenet til gode, maatte der paalignes 230 Rdlr. aarlig; men ved indtrædende Vakance skulde Degneembedets Pligter og Indtægter deles mellem Lærerne, og det paalignede

Beløb bortfalde. En Udvidelse af Skolebygningen var vel paa-trængende nødvendig men maatte dog foreløbig udsættes.

Men selv disse lave Fordringer viste det sig umuligt at gennemføre. Som Andenlærer fungerede i en lang Arrække den gamle Kordegn, skøndt han baade var øjensvag og følte sig yderst besværet af Skolegerningen; som Førstelærer benyttede man først en »Studiosus« Groth, og efter hans Forflyttelse 1816 blev en Konsumtionsbetjent af samme Navn konstitueret i Embedet. I 1818 lykkedes det vel at faa ansat en Seminarist, men Forholdene var fremdeles kummerlige. Da Kancelliet i 1836 fordrede en »Borgerskole« udsondret fra Almue- eller Fattigskolen, maatte Skolekommissionen nøjes med at henvise til, at en saadan Udsondring var sket, forsaavidt som øverste Klases 64 Børn fik Heldagsundervisning, mens de 110 Børn i nederste Klasse var delte i to Afdelinger med Halvdagsundervisning. Men for øvrigt gjorde Kommissionen gældende, at en videre Udvikling var umulig, da Byen ikke kunde taale en haardere Beskatning, og der baade manglede Rum i Skolebygningen og Plads til at udvide den. Skulde der gøres noget, fandt Sognepræsten det rimeligst, hvad allerede havde været paa Tale i 1815, at lade den residerende Kapellan overtage en Del af Undervisningen, og denne Nødvej blev aabnet i

Byens anden Skoleplan af 17. Juni 1841. Denne bestemte, at den residerende Kapellan tillige skulde være Skolens Førstelærer og have en samlet Løn af c. 500 Rdlr.; som Anden- og Tredjelærer skulde ansættes dueelige Seminarister, der tillige ved den gamle Kordegns Død skulde dele hans Embedes Arbejde og Indtægt og derved naa Lønninger af 400 og 275 Rdlr. foruden Fribolig med Varme. — Skolen skulde deles i »Realskolen«, »Borgerskolen« og »Almueskolen«. For at optages i den første maatte Børn have gennemgaaet Borgerskolen og faaet nogen Kundskab i Grammatik, Tysk og Geografi; de skulde undervises i de Fag, der var bestemte i Skoleanordningens § 74, bl. a. i Tysk og Engelsk, og de maatte betale 5 ₰ om Maaneden i Skolepenge. — I »Borgerskolen« skulde optages de Børn i Syv-

aarsalderen, som kunde læse tydeligt, regne og skrive lidt og havde lært lidt Bibelhistorie; de maatte være anstændigt paa-klædte og forpligte sig til daglig Skolegang, i nederste Afdeling den halve Dag, i øverste hele Dagen. Undervisningen, som i Realskolen var særskilt for Drengene og Piger, skulde i Borger-skolen være fælles i nederste, særskilt i øverste Afdeling og omfattede kun Religion, Dansk, Skrivning og Regning; men der blev for dem, der ønskede at forberedes til Realskolen eller søgte flere Kundskaber, tilbudt Undervisning udenfor Skoletiden i Grammatik, Tysk, Geografi og Historie imod en Betaling af 24 β om Maaneden for en Time om Dagen. »Almueskolen« meddelte sine to Klasser hver halve eller hveranden Dag gratis Undervisning i de almindelige Skolekundskaber. Første- og Andenlæreren delte Arbejdet i Real- og Borgerskolen, og Tredjelæreren var ene om Almueskolen. — Denne Plan nødvendigjorde en Forandring af Lokalerne og en Paaligning af c. 620 Rdlr. aarlig men traadte for Lønningernes Vedkommende først i Kraft, da Kordegnen endelig døde i 1843.

Unægteligt betegner denne Plan et betydeligt Fremskridt i Sammenligning med den første, og der er ingen Tvivl om, at adskillige Børn i Borger- og Realskolen har faaet en god Undervisning; men det er dog indlysende, at det hele maatte tage sig bedre ud paa Papiret end i Virkeligheden. Den egentlige Almueskole maatte lide altfor meget ved, at den bedste Lærerkraft var forbeholdt de to andre Afdelinger, og der var ved Realskolen sigtet meget højere, end der kunde være Tale om at naa. Denne Erfaring blev meget hurtigt vunden; og da en Del af de bedst stillede Familier, for hvem Realskolen ikke var nok, havde grundlagt en privat Realskole for Drengene, som vedblev at bestaa i omtrent 30 Aar, blev en ny Ordning indført.

Nykjøbings tredje Skoleplan er dateret 27. Juli 1850. Realskolen bortfaldt, og Børnene fordeltes mellem »Betalingsskolen« og »Friskolen«. Den første skulde have 3 Klasser, den nederste med Halvdagsundervisning og fælles for Drengene og Piger, den mellemste med Fællesundervisning i 4 Formiddags-

timer og særskilt Undervisning for Drengene i 2 Eftermiddagstimer, den øverste med Heldagsundervisning og ene for Drengene. Skolepengene blev sat til 3 fl maanedlig med Nedsættelse for flere Søkende og ventedes, med et stort Antal Fripladser, at ville give 100 Rdlr. om Aaret. — Undervisningen skulde fyldestgøre Skoleanordningens § 74, og særlig skulde Naturhistorie og Naturlære medtages. — »Friskolen« deltes i 2 Klasser med Halvdagsundervisning, og øverste Klasse var for Tallets Skyld delt i to sideordnede Afdelinger.

Der skulde ansættes 4 Lærere med Forpligtelse til at undervise i begge Skoler efter Skolekommissionens nærmere Bestemmelse; Kapellanen skulde være Overlærer ved begge Skoler og have en samlet Løn af c. 500 Rdlr.; Andenlæreren fik som Lærer og Kordegn c. 400 Rdlr.; Tredjelæreren blev Klokker og Graver med 275 Rdlr. og Fjerdelæreren skulde antages paa Opsigelse med en Løn af 200 Rdlr.; de tre sidste havde desuden Fribolig. Planens Gennemførelse krævede en Paaligning af c. 850 Rdlr. aarlig.

Den heri udtalte Bestræbelse for at hæve den almindelige Skole i Forhold til Betalingsskolen kom endnu stærkere frem, da det i 1855 var lykkedes at faa opført en ny og tidssvarende Skolebygning i Nørregade, og en ny Skoleplan derefter blev nødvendig.

Ved den fjerde Skoleplan af 28. Novbr. 1856 blev Skolen som hidtil delt i en Betalingsskole og en Friskole, hvor Undervisningen skulde besørges af Kapellanen og 3 andre Lærere. Men Lønningerne forbedredes betydeligt ved Indførelse af Kornløn, og mens Betalingsskolen blev indskrænket til to Klasser fælles for Drengene og Piger i 4 Formiddagstimer og særskilte for Drengene i 2 Eftermiddagstimer, fik Friskolen 3 Klasser, hvoraf den mellemste deltes i to sideordnede Afdelinger. Man blev for Friskolens Vedkommende staaende ved Halvdagsundervisning, men der skulde i øverste Klasse medtages Skriftlæsning, Retsskrivning, Danmarkshistorie og -geografi og meddeles en almindelig Oversigt over Verdensgeografien. — Endelig blev der nu

for første Gang indført Undervisning i Haandgerning for Friskolens Piger, som skulde »lære at spinde, karte, strikke, sy osv.«; for at undervise 18 Timer ugentlig blev der tilstaaet en Lærerhustru 100 Rdlr. om Aaret. — Forholdsvis ringest stillede blev Pigerne i Betalingsskolen, og det stod sagtens i Forbindelse med, at der var oprettet en privat Pigeskole, som under en dygtig Ledelse kom til at bestaa i omtrent 30 Aar.

Denne fjerde Skoleplan, der medførte en Stigning af Udgifterne fra c. 1300 Rdlr. i 1855 til c. 2700 i 1857, er et smukt Udtryk for den Livskraft, som i det hele prægede det paagældende Tiaar, og viste sig brugelig i over 20 Aar. Men der blev dog indenfor dens Rammer foretaget adskillige betydningsfulde Ændringer, hvoraf den væsentligste var Ophævelsen af Skolens Forbindelse med Kapellanembedet. Denne Forbindelse havde i sin Tid været den eneste Udvej til at bringe Udviklingen i Gang men viste snart sine uheldige Sider; det var over et Menneskes Evne at besørge de to Embeder fuldt tilfredsstillende, og selvfølgelig gik det ud over Skolen, naar Kirken lagde Beslag paa Præstens Tid og Kræfter. Saasnart en Borgeraand begyndte at gøre sig gældende, og Interessen for Skolen blev levende, maatte Ulemperne baade føles og blive Genstand for Kritik; 17. Febr.-Foreningens Bøger bære Vidnesbyrd derom. Da saa Muligheden for en Ændring kom ved Pastor Algreens Forflyttelse i 1859, blev den ogsaa benyttet: Kommunen købte sin Skole fri fra Kapellanembedet ved at forpligte sig til indtil videre at betale et aarligt Tillæg til Kapellanens Løn, som ellers vilde blive for lille efter Tidens Fordringer! — Der blev da ansat en Førstelærer uden kirkelig Bestilling, men indtil videre vedblev Personalforbindelsen mellem Skolens andre Embeder og Kirkens Degne-, Klokker- og Graverembede.

Som et ret væsentligt Fremskridt maa det ogsaa nævnes, at man i 1866 »forsøgsvis« indførte særskilt Undervisning for Drengene og Piger i Betalingsskolen, som derefter bestod af 2 Drengklasser, hver med 34 Timer ugentlig, og 2 Pigeklasser, hver med 24 Timer. Og da denne Adskillelse stod sin Prøve,

blev den ligeledes gennemført i Friskolen, som ogsaa fik 2 Dreng- og 2 Pigeklasser men kun med Halvdagsundervisning.

Bortset fra denne Ændring til det bedre er det dog ellers umiskendeligt, at ogsaa Skolevæsenet kom til at lide under den almindelige Tilbagegang og Slappelse i Aarene efter 1860. Der klages idelig over Forsømmelser baade i Friskolen og i Betalingskolen, uden at der blev gjort noget alvorligt derimod; man synes snarest at have fulgt det Princip at eftergive de gamle Mulkter og lade de ny blive gamle. Gymnastikundervisningen var yderst mangelfuld, og det værste var, at de daarlige Tider medførte en Overfyldning af Friskolen, mens Betalingsskolen blev mindre og mindre benyttet. Da man endvidere var kommen ind paa den Afvej at benytte de Lærerkræfter, der skulde være de betydeligste, udelukkende i Betalingsskolen, blev denne altfor uforholdsmæssig dyr. Ogsaa klagedes der over, at de private Pogeskoler, som Kommunen støttede for at mindske Overfyldningen af Friskolen, gjorde grumme daarlig Fyldest. — Men maatte saaledes Skolen lide noget under Tidernes Ugunst, fik den ogsaa sin rigelige Del af det gode, som de næste Tiaar bragte, og maa regne Aarene fra 1870 til 1890 for sin egentlige Vaartid.

Den 9. August 1871 indsendte Skolekommissionen og Skoleudvalget i Forening et Forslag til Byraadet om at ændre Kommunens Skolevæsen fra Grunden ved at nedlægge Betalingsskolen og udvide Friskolen til at kunne modtage alle de Børn, som vilde benytte den offentlige Skole, og meddele dem en saa fyldig Undervisning, som deres Evner og Omstændigheder vilde tillade. — Forslaget blev praktisk begrundet ved Henviisning til det forholdsvis lille Børneantal i Betalingsskolen — 55 imod Friskolens 176 —; men det er kendeligt, at der bagved ligger en helt ny Betragtning af Skolens Stilling og Opgave. Det siges rent ud, at Idealet egentlig er en Folkeskole, hvor den fattiges og den riges Børn sidde paa Skolebænk sammen som i Nordamerika og tildels i Schweiz, og at vi, som ved Kasteaand og

Standsfordomme er langt fjernede fra dette Maal, dog bør stræbe hen til, at den almindelige Børneskole kan opdrage Statsborgere og give dem et virkeligt Grundlag for i Tiden at kunne fyldestgøre de Fordringer og tilegne sig de Goder, som en fri Forfatning medfører. — Undervisning i fremmede Sprog menes ikke med Rette at høre hjemme i en Friskole, men derimod maa der mere end hidtil lægges Vægt paa Undervisning i Regning og i Modersmaalet, og navnlig maa der for det sidste Fags Vedkommende naas dertil, at Børnene ikke blot kunne læse rent, flydende, forstandigt og med rigtigt Tonefald, men at de ogsaa skriftligt uden grove Sprogfejl kunne udtrykke sig om saadanne Emner, der ligger indenfor deres Omraade. Børnenes Syn for Natur- og Menneskelivet burde ogsaa oplades mere end hidtil, og navnlig burde Undervisning i Naturkundskab, Geografi, Fædrelands- og Verdenshistorie samt Tegning meddeles alle skolesøgende Børn. — Kommissionen og Udvalget vilde derfor finde det ønskeligst at give den ny Skoles øverste Klasser Heldagsundervisning; men da dette vilde blive for byrdefuldt for Kommunen, haabede man at kunne naa et godt Stykke frem uden Ansættelse af ny Lærere ved at samle de 135 Drengene, som for Øjeblikket undervistes i Kommunens Skoler, i 4 Klasser med en Undervisningstid af 15, 18, 25 og 30 Timer, og at fordele Pigerne i 2 Klasser med 25 og 27 Timer; dertil skulde endnu føjes en fælles Forberedelsesklasse med 15 ugentlige Timer. — Rigtignok vilde Skolernes 96 Piger blive for mange til to Klasser, men man turde paaregne, at de 20 Piger i Betalingsskolen ved dennes Nedlæggelse vilde søge privat Undervisning, saa der i Friskolen kun blev 76 tilbage, og af dem kunde atter nogle anbringes i den fælles Forberedelsesklasse. — Ved at lade Førstelæreren faa Hovedansvaret for Skolens Ledelse, ved at lægge og gennemføre en fornuftig Læseplan for de forskellige Klasser og ved at vaage alvorligt over en stadig Skolegang turde man vente at naa et godt Stykke frem ad den rette Vej; og det store Børneantal i Friskolen gjorde det nødvendigt at tilsidesætte Hensynet til de mere og mindre beret-

tigede Følelser, som maatte bringe adskillige af Byens Beboere til at ønske Betalingsskolen bevaret.

At en saa ny og dristig Tanke straks skulde kunne trænge igennem, havde selve Forslagsstillerne vel næppe ventet, og der gik da ogsaa adskillige Aar, inden den for Alvor blev taget under Overvejelse. Men den var vel egnet til at hage sig fast i Sindene og sætte dem i Gæring, og samtidig blev Ulemperne ved den gamle Skoleordning mere og mere følelige. Børnetallet gik stadig ned i Betalingsskolen, som tilsidst kun havde 8 Piger, men steg stærkt i Friskolen, og der var med nogle yngre Lærere kommen en Uro ind, som ikke lod sig dæmpe indenfor den gamle Ramme. Da der saa som Formand for Skolekommissionen var kommen en ung Sognepræst med levende Interesse for Skolevæsen og som valgte Medlemmer to Mænd, der tilhørte det kommunale Fremskridtsparti, blev alt sat ind paa at gennemføre Programmet fra 1871. — Den 5. Septbr. 1876 foreslog Skolekommissionen som »stemmende med den opvoksende Ungdoms Tarv« at ophæve Betalingsskolen og anvende alle Lærerkæfterne i én Almueskole med fri Adgang for alle Byens og Landsognets Børn og tvungen for dem, der ikke skaffede sig privat Undervisning. Allerede d. 11. s. M. blev Tanken billiget af Byraadet, og den 24. næstefter kunde der forelægges et udarbejdet Forslag til en ny Skoleplan. — Kun paa et enkelt Punkt var der afvejet fra Grundtankerne i 1871, idet Tysk og Engelsk var optaget som Undervisningsfag i den øverste Drengeklasse; man vilde derved vinde, at flinke Drengene for Eftertiden uden nogensomhelst Betaling kunde naa ligesaa vidt som før i Betalingsskolen.

Mærkværdigt nok kom Modstanden mod denne Plan fra Skoledirektionen, som ikke følte sig tiltalt af Tanken om fri Undervisning ogsaa for bemidlede Børn og stillede sig temmelig kritisk overfor hele Sagen. Den ønskede Heldagsundervisningen stærkere udviklet men med Bibeholdelse af Skolepenge og holdt paa Ansættelsen af en 5te Lærer og en eksamineret Lærerinde. Biskoppen støttede Direktionen, og Ministeriet syntes tvivlrådigt.

De kommunale Myndigheder kunde nok slutte sig til Ønsket om at udvide Undervisningen mest muligt men fandt dog Fordringerne for store baade af Hensyn til de forøgede Udgifter, som man ikke vilde have dækkede ved Skolepenge, og paa Grund af det betænkelige i at fordre altfor megen Skolegang af Arbejderbefolkningens Børn. Forhandlingerne trak ud i over et Aar, og først ved nogen Eftergivenesshed fra begge Sider kom man til Enighed.

Nykjøbings femte Skoleplan blev approberet d. 13. Novbr. 1877. Der skulde derefter kun være én offentlig Skole med fri Undervisning for alle Børn, delt i 4 Drengklasser og 2 Pigeklasser samt en Pogeskole. I Pogeskolen, Pigeklasserne og de to nederste Drengklasser skulde der undervises 18 Timer om Ugen; den næstøverste Drengklasse blev delt i en Halvdagsafdeling med 18 ugentlige Timer som Afslutningsklasse for saadanne, der ikke ønskede eller ikke egnede sig til at modtage en videregaaende Undervisning, og en Heldagsafdeling med 36 Timer; og endelig havde den øverste Drengklasse 36 Timer, alt foruden Gymnastik og kvindelig Haandgerning. — En kongelig udnævnt Førstelærer skulde som Inspektør bære Ansvaret for Skolen og være dens ledende Personlighed, og Undervisningen for øvrigt besørgeres af 3 Lærere og en Timelærerinde. Andenlæreren skulde tillige være Kordegn, Klokker og Graver, men en Del af Degneembedets faste Indtægter overførtes til Førstelærerembedet. Planen formentes at ville forøge Udgifterne til Skolevæsenet adskilligt paa Grund af den ny Timelærerinde og nogen Forhøjelse af Lærernes Løn i det hele, og det viste sig ogsaa, at Udgifterne voksede med omtr. 2000 Kr. aarligt.

Det var en Lykke for Skolen, at den første, kongelig udnævnte Inspektør blev den rette Mand paa den rette Plads. Cand. theol. Ch. Gandrup blev den ledende Personlighed i omtr. 8 Aar. Uden egentlig at være Fagmand optog han Arbejdet paa at gennemføre den ny Ordning med en Begejstring og en Kraft, der satte stærke Spor, og han forstod at indgyde alle noget af den Respekt for Skolegerningen, som han selv

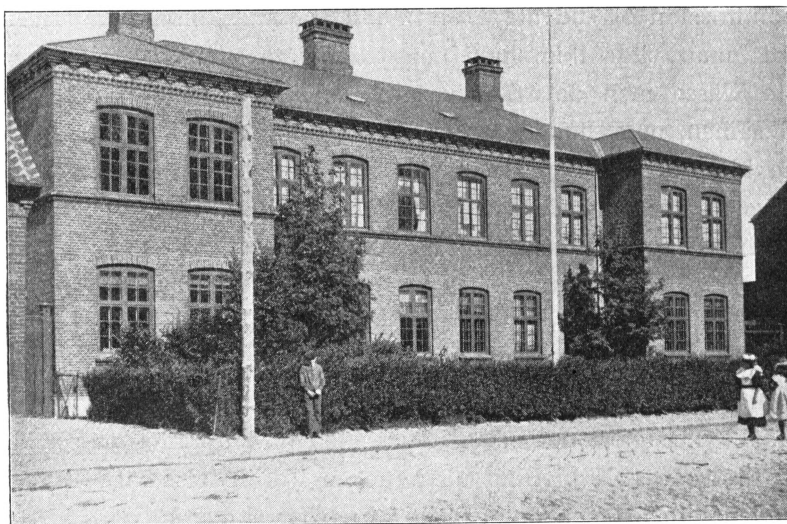
følte. Naturligvis gik det ikke af uden smaa Rivninger og enkelte stærke Sammenstød, dels med Skoleudvalget, dels med de tidligere Lærere, som ikke altid følte sig i Forstaaelse med Inspektørens Tanker; men han havde altid Skolekommissionens Tillid og Støtte og afvæbnede efterhaanden al Modstand. Hans Virksomhed har i det hele været banebrydende i Nykjøbing Skole, og navnlig paa ét Punkt skyldes der ham Tak som den, der afværgede en meget stor Fare. — Kommuneskolens stærke Udvikling gjorde det umuligt for den private Drengeskole, som i omtr. 30 Aar havde samlet de mere velhavende Folks Børn, at fortsætte sin Virksomhed, og det er forstaaeligt, at de højst-beskattede Borgere kunde føle sig lidt brøstholdne ved en Skoleordning, der paalagde dem store Byrder uden at byde dem det, de maatte ønske for deres Børn. Allerede i Januar 1879 indgav da 51 Borgere et Andragende til Byraadet om, at Skolen maatte blive udvidet med en ny — 5te — Drengeklasse, hvor Undervisningen kunde naa det Maal, der var sat i den saakaldte »lille Præliminæreksamen«; hvis Kommunen blot vilde yde frit Rum med Varme og Lys samt Bolig til en videnskabelig uddannet Lærer, vilde Andragerne selv skaffe det øvrige fornødne, dels gennem Skolepenge, dels ved den Understøttelse, der turde ventes fra Amtet og Staten. Sagen blev af Byraadet henvist til Prøvelse af Skolekommissionen og Skoleudvalget og satte disse i en ikke ringe Forlegenhed. Det særdeles velskrevne Andragende var yderst hensynsfuldt i sin Kritik af den planmæssige Ordning og ret beskedent i sine Fordringer, og Andragerne var Mænd med Vægt i Kommunen; men det kunde ikke overses, at de gik ud fra en noget anden Tankegang end den, der var udtrykt i Skoleplanen. Og man anede en Fare for, hvad dette første Skridt senere kunde føre til. Under disse Forhold fik det afgørende Betydning, at Inspektøren, hvis Betænkning var æsket, bestemt udtalte sig imod at rokke ved Borgerskolens brede, elementære Grundlag for at opnaa et tvivlsomt Gode for nogle enkelte; han betonedes stærkt Faren for, at en Præliminæreksamen som Afslutning vilde virke til Fortræd dybt ned i

Skolen og skade dens Bestemmelse som en »Skole for Livet«. Skulde der tilstræbes en Udvikling i den Retning, Andragerne ønskede, maatte man i alt Fald bevare det givne Grundlag aldeles uforandret og tilføje flere ny Klasser, i hvilke den »store Præliminæreksamen« kunde sættes som Maal; men det forekom ham tvivlsomt, om de lokale Forhold virkelig krævede en saadan Udvikling, og om den ikke vilde være Kommunen over Evne.

Støttet til denne Betænkning fraaadede den samlede Skolekommission og -udvalg i Maj 1881 at imødekomme Andragendet; man vilde ikke have noget imod, at der blev tilføjet en 5te Klasse men da i Række med de andre og uden Sigte paa Eksamen, men maatte dog særlig betone Ønskeligheden af at udvide Pogeskolen og ansætte en ny Lærerinde. Dermed var Sagen i Virkeligheden afgjort; der blev vel forsøgt yderligere Forhandling og Mægling, men Ordene om Borgerskolen som den, der skulde give det brede Grundlag for alle Børn uden Hensyn til deres særlige Bestemmelse, var slaaet saa stærkt igennem, at der ikke kunde være Tale om at komme bort fra dem. — Derimod blev Ønsket om en Skole med Eksamen som Maal fyldstgjort derved, at der i 1885 blev oprettet en privat Realskole i Nykjøbing uden nogen Forbindelse med Borgerskolen. Realskolen optog i sig den private Pigeskole, som i mange Aar havde samlet næsten alle de velstillede Børn, og med betydelig Støtte fra Kommunen, Amtet og Staten har den under en energisk Styrelse naaet glimrende Eksamensresultater. Nu om Dage er der næppe nogen, som beklager den Vending, det tog i 1881; det forstaas, at Borgerskolen og Realskolen trives bedst ved at være aldeles uafhængige af hinanden. — En anden privat Skole var grundlagt allerede i 1881 af Folk, som af forskellige Grunde ikke følte sig tiltalte af Borgerskolens Aand og faste Disciplin; under Navnet »Nykjøbings private Skole« har den holdt sig oppe trods meget vanskelige Forhold og støttes af Kommunen, der ikke har noget imod, at der ved

Siden af dens egen Skole bestaar en anden, der ledes efter et noget andet Syn paa Skolevæsenet. — Derimod er en mindre privat Pigeskole, som i adskillige Aar under en agtværdig Ledelse havde ikke saa faa Børn fra »Middelstanden«, bleven nedlagt, og Børnene derfra gaaet over dels til Kommuneskolen, dels til de to andre private Skoler.

Den Sejr, som Borgerskolen vandt over Realskoletanken, blev ikke benyttet til at gaa til Hvile paa; tvertimod er der

Realskolen.

stadig arbejdet paa at gøre den saa fyldig og god som muligt. Allerede inden Inspektør Gandrup blev forflyttet ved Udgangen af 1885, var der oprettet ny Klasser, dels for Smaabørnene og dels for Pigerne, og denne Udvikling er fortsat. Hans nærmeste Efterfølger døde meget snart, men efter ham kom der igen en Mand, som i fuldeste Maal fortjente og fandt Byraadets og Skolekommissionens Tillid, og hvis Indflydelse var saa stor, at saa godt som alle hans Ønsker blev opfyldte uden Hensyn til de stadig stigende Udgifter.

I Byens sjette Skoleplan af 11. Novbr. 1889 blev Navnet »Borgerskolen«, som allerede før havde vundet Hævd, offentlig fastslaaet, og Standpunktet blev: 2 Pøgeklasser for Drengene og 2 for Piger, 3 Halvdagsklasser for Drengene og 3 for Piger, hver med 24 Timer, og endelig 3 Heldagsklasser for Drengene med hver 36 Timer. Personalet skulde bestaa af Inspektøren, 5 Lærere og 4 Lærerinder, og Udgifterne steg til omtr. 14,000 Kr.

Under denne stærke Udvikling og med det stadigt voksende Børnetal blev den gamle Skolebygning i Nørregade baade for lidt tidssvarende og for lille, og da Grosserer M. C. Holm tilbød at skænke sin Fødeby Pengene til at bygge en ny Skole (imod at oppebære sædvanlig Rente for sin og Hustrus Levetid), blev Gaven modtaget med Tak. Den ny Skole blev opført i Grønne-gade i 1892 og er mere end vist nogen anden Bygning Byens Stolthed.

Da den var taget i Brug, fik Byen sin syvende Skoleplan af 13. Febr. 1893. Udvidelsen bestod navnlig i en Forøgelse af Heldagsundervisningen — der tilføjedes en ny, øverste Drengeklasse og oprettedes to Heldagspøgeklasser —, saa denne blev meddelt i 10 af Skolens 18 Klasser. — Kornlønning bortfaldt, og al Løn skulde udredes i Penge, stigende med Tjenestelønnen. Udgifterne gik op over 20,000 Kr., men Skolen naaede ogsaa saa højt, at den uden væsentlig Forandring svarede til de Fordringer, som Loven af 24. Marts 1899 stillede til en god Købstadsskole.

Den ottende Skoleplan af 19. Januar 1901 indførte Lønning efter Lovens højeste Skala og fastslog Skolens Stilling som »Kommuneskole« med fri Undervisning for alle Børn. Forbindelsen med Kirken er nu indskrænket dertil, at Kirkens Kordegn, Klokker og Graver underviser 24 Timer ugentlig i Skolen. — Den ejendommelige Skævhed, som tidligere var paa-faldende i Klassedelingen, med en ringere Udvikling af Heldagsundervisningen for Piger, er nu rettet, og Inddelingen er aldeles regelmæssig: »Forskolen« bestaar af 4 Dreng- og 4 Pøgeklasser

og 1 Fællesklasse, og den egentlige Skole har saavel i Pige- som i Drengesafdelingen 4 Halvdags- og 4 Heldagsklasser. Lærertallet er steget til 19. — Der er arbejdet alvorligt og dygtigt, og Skolen kan i det hele glæde sig ved at blive paaskønnet af Befolk-

Den tekniske Skole.

ningen og begunstiget af Kommunen. De gamle Klager over Forsømmelser er forlængst forstummede, og Børnene synes at søge Skolen med Glæde. — De store Udgifter kan vel af og til vække nogen Betænkelighed, men hvis nogen for Alvor vilde foreslaa en Lettelse enten ved at indskrænke Undervisningen eller ved at gaa tilbage til Betalingssystemet, vilde Forslaget

strande paa den almindelige Enighed om, at det er en Æressag at blive i det gode Spor, og paa Følelsen af, at en Kommune ikke paa nogen bedre Maade kan sørge for sin Fremtid end ved at bringe Ofre for sine Børns gode Undervisning og Opdragelse. — Af de 910 skolepligtige Børn, som fandtes i Nykjøbing og Landsogn d. 31. Decbr. 1900, undervistes 740 i Kommuneskolen, og af dem havde 484 Heldags-, 256 Halvdagsundervisning. Samtidig gik der i »Realskolen« 88, i »Nykjøbings private Skole« 69 skolepligtige Børn.

Ogsaa for de voksnes videre Uddannelse har der vist sig en varm Interesse, og Kommunen har givet et betydeligt Bidrag til Opførelsen i 1900 af den tekniske Skole, hvis meget smukke Bygning ligger umiddelbart ved Adgangen til Byen fra Jernbanestationen, lige ved Posthuset.

Den Bugt, ved hvis inderste Del Nykjøbing ligger, er mod Øst begrænset af en Landtunge, der i gamle Dage hed »Vettelsør« og nu kaldes »Øren«; den er højest ud imod den aabne Fjord og sænker sig jævnt mod Bugten, tilsidst saa lavt, at den oversvømmes ved Højvande. Mod Syd snævres den ind til en Odde med en Anløbsbro for Dampfærgen og et lille Fyr; mod Nord breder den sig ud til en aldeles jævn Sandmark, der har ganske samme Udseende og Beskaffenhed som den gamle »Pors-hauge« nord for den, som den naturligt hører sammen med og kun paa kunstig Maade er skilt fra, tidligere ved »Porshavediget«, senere ved en bred Spadseresti. Fra Fjordbrinkerne strækker denne Sandmark sig 7—800 Alen mod Vest og sænker sig ned mod det meget side Terræn, som fra Bugten skærer sig ind mellem den lave Aas, paa hvis Ryg Østergade løber, og Indmarkens Skrænter, de saakaldte »Havbakker«, helt hen imod Nørregade. — Hele dette Areal, hvis Størrelse er omtr. 80 Tdr. Land, har næppe nogensinde og i alt Fald ikke i de sidste Aar-

hundreder været regelmæssig dyrket; de højere liggende Dele var for magre og vejrbidte og laa hen som Hede, og de lavere var for fugtige og sure; som værdiløst til Dyrkning blev det i Kommunens Eje ogsaa efter Udskiftningen af Bymarkerne. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede prøvede man at udleje en Del af Heden i Parceller til Kornavl, og Kæret langs Havbakkerne gav lidt tarvelig Græsning, men noget betydeligt kunde

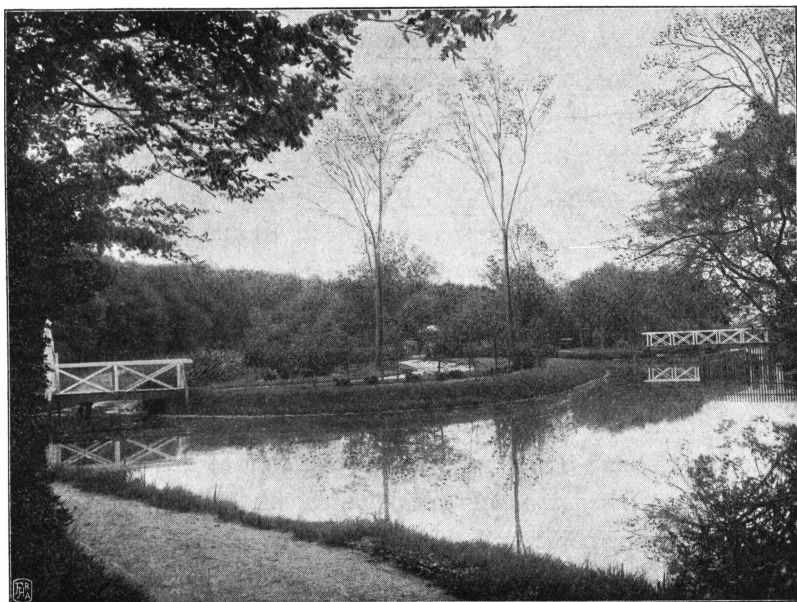

Fra Nykjøbing Plantage. Indgangen.

der umulig naas ad den Vej. I de sidste Menneskealdere er der derimod fremelsket en Plantage, hvis Betydning for Byen vanskelig kan vurderes for højt, og som uden megen Overdrivelse gerne kan bære Navnet »Skoven«.

Efter Overleveringen har Provst Schade i Aaret 1818 plantet det første Træ, som endnu staar i Plantagens vestligste Del ikke langt fra Nørregade, en prægtig Lind, som der altid har været holdt Hævd over, og som gør sig overlegent gældende mellem sine langt yngre Omgivelser. Formodentlig er det da fra ham,

den Tanke er udgaaet at forskønne og gavne Byen ved at anlægge en Plantage; Sansen for Træplantning begyndte i det hele at vaagne allevegne i de Tider, og Provst Schade var en aarvaagen Mand. — Ved et Besøg af Prins Christian Frederik — senere Kong Christian VIII —, som Byen følte sig umaadelig hædret ved, er der rimeligvis bleven holdt en Fest i den unge Plantage; i alt Fald søgte og fik man hans kongelige Højheds

Fra Nykjøbing Plantage. Øerne.

Tilladelse til at give den Navnet »Christianslund« og oprejste siden en Mindestøtte med den Indskrift: »Glade skuede, kjærligen mindes vi Dig.« Men Mindesmærket er for længe siden forsvundet, og det kongelige Navn gaaet ad Glemme; nu hedder dette ældste Parti, som ved en Vej til Kirkegaarden og Indmarken er skilt fra det øvrige, i daglig Tale »den lille Skov«. — I Aarenes Løb blev Plantningen fortsat østerpaa, men Havbakkerne kommer der snart saa nær ind imod Østergades Haver, at Pladsen er meget smal; man nøjedes foreløbig med at beplante

Skrænten og anlægge en Sti langs Foden af den; Bunden dér var saa fugtig, at man maatte holde sig til de nøjsomme Popler, som voksede godt og opnaaede en anselig Størrelse. Først nogle Hundrede Alen længere mod Øst, hvor Bakkerne viger tilbage, blev der atter Plads til en større Plantning mellem Skrænterne og det Morads, som udgjorde Terrænets laveste Del, og her afsluttedes den første Periodes Arbejde ved Vejen til Porshave og Indmarken, omtr. 600 Alen fra Fjorden. — I det nordøstlige Hjørne blev der af en Privatmand anlagt en Keglebane, som endnu i Begyndelsen af Fyrrerne blev flittig benyttet, og ved Enden af »Porshavediget« stod den Stang, ved hvilken »Skytte-lauget« samlede sine Medlemmer til Fugleskydning og alle Byens Folk til Fest.

Den levende Interesse, som havde fremkaldt dette første Plantningsarbejde, uddøde vel ikke ganske, men en Slappelse er der indtraadt i Tidernes Løb. Kommunalbestyrelsen anvendte en Sum aarlig til Vedligeholdelse, velhavende Folk gav frivillige Bidrag i samme Øjemed, og der var ansat en Slags Opsynsmand derude. Men det var smaat med det hele; løsgaaende Kreaturer skadede Træerne, og ingen synes for Alvor at have tænkt paa at fortsætte Arbejdet. Selv Keglebanen fik Lov at forfalde, og kun Fuglestangen hævdede sin Betydning. Den store Mark ud til Fjorden blev udlejet som Havelodder til Smaafolk, de saakaldte »Kolonihaver«, eller laa hen som Hede. Saaledes var Stillingen i Slutningen af Fyrrerne.

Det er en af »17. Febr.-Foreningens« store Fortjenester, at den bragte nyt Liv i den smukke Sag og fik dannet en Komité eller Forening i det Øjemed at forskønne Omgivelserne i Almindelighed og særlig at pleje og udvikle Plantagen; »Forskønnelsesforeningen« af 26. April 1852 har sat sig gode Minder derude. Gamle og forkrøblede Træer og Buske blev ryddede og erstattede med smukkere Ting; Kæret langs Havbakkerne blev udgrøftet og gjort bedre skikket til Træplantning; Porshavediget blev planeret og omdannet til den smukke Spadseresti »Lange-

linie«, og der blev gjort Skridt til at fortsætte Plantningen længere mod Øst ud over Sandmarken. — Særlig rettede Foreningen sin Opmærksomhed paa det uhyggelige Morads, og man begyndte at virkeliggøre den gode Tanke at forvandle det til et Kanal- og Øparti; den første Ø var allerede færdig til Bepantning i Foraaret 1856. — Kommunalbestyrelsen forhøjede sit Tilskud, og frivillige Gaver indkom ret rigeligt baade i Penge og i Arbejdsførsel.

Der kunde være adskillige Navne at anføre paa Mænd, som i de Tider lagde deres gode Arbejde ind i Plantningen, men det er næppe uretfærdigt at fremhæve én fremfor alle de andre: Agent C. J. Hinding. — I Januar 1863 bestemte Kommunalbestyrelsen, at Forskønnelseskomiteen fremtidig kun skulde bestaa af 5 Medlemmer — der var før 6 — og valgte som en af sine to Repræsentanter, Købmand Hinding. Indtil sin Død i Efteraaret 1874 var han Sjælen og Kraften i hele Plantnings-sagen, fra 1863 til 1869 som Medlem af Komiteen og fra Januar 1869 som Formand for det staaende »Plantageudvalg«, som Byraadet i Henhold til den ny Kommunallov nedsatte, og som for Eftertiden gjorde en Forskønnelseskomité overflødig derude; og det bør særlig bemærkes, at hans Arbejde for en væsentlig Del blev gjort i de Aar, hvor der ellers paa saa mange Omraader var Stilstand. Selv i 1864 har han været ivrigt optaget af sin kære Plantage. Utvivlsomt har han ogsaa været saa sikker paa sin Sag, at han har kunnet optræde med Myndighed, hvor nogen vilde gribe ind i det, som han forstod bedst. I Februar 1863, altsaa kort efter at han var traadt ind i Komiteen, blev der Misfornøjelse i Byen ved Rygtet om, at de gamle Popler langs Havbakkernes Fod skulde fældes, og Stemningen fik noget Tilhold hos formaaende Mænd i Kommunalbestyrelsen, saa denne anmodede Komiteen om foreløbig at stille den Sag i Bero. Heldigvis havde den høje Styrelse dog været saa forsigtig at tilføje en udtrykkelig Bemærkning om, at den anerkendte Komiteens Kompetence i det Spørgsmaal som i alt, hvad der

angik Plantagen; ellers var det sikkert kommet til en Katastrofe. Nu kunde Komiteen svare, som den gjorde under 18. Febr., at da Kommunalbestyrelsen netop havde givet sin Udtalelse Form af et Ønske og kendt sig uberettiget til at stille Fordringer, kunde og vilde man for denne Gang være imødekommende og lade Poplerne staa indtil videre; men man vilde dog for en Sikkerheds Skyld lade Kommunalbestyrelsen vide, at en Indblanding i Komiteens Sager for Fremtiden ikke vilde blive taalt men straks blive besvaret med en Nedlæggelse af det overdragne Hverv! — Kommunalbestyrelsen takkede for Venligheden og gjorde en Undskyldning for at have foranlediget en Misforstaaelse, og — lidt senere kom Poplerne bort og gav Plads for de smukke Linde, der nu danner en Allé nedenfor Havbakkerne. Ganske vist var hele Forskønnelseskomiteen enig om Svaret, men Tonen gør bestemt Indtryk af, at det er en ny og ivrig Mand, der taler.

Hvor godt og glædeligt det meste lykkedes, som Hinding tog sig for, kom han dog, og det paa et Hovedpunkt, til kort overfor en Vanskelighed, hvis egentlige Natur han ikke ret forstod, og hvor al hans Energi viste sig magtesløs; han fik rig Lejlighed til at lægge sin Utrættelighed for Dagen og banede tildels Vejen for sine Efterfølgere, men selv saa han kun Nederlaget. Det gælder Udvidelsen af Plantagen østerpaa til Fjorden.

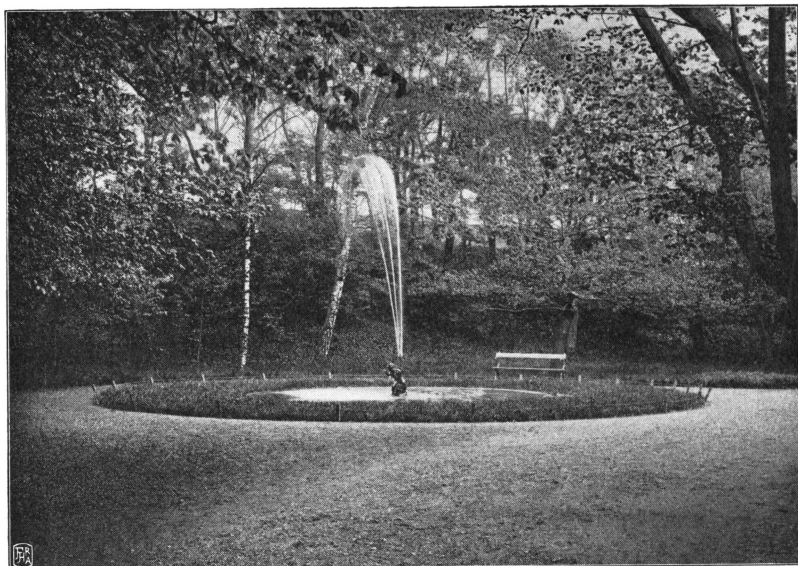
Den Begyndelse, der var gjort i Halvtredserne nærmest ved den Markvej, som hidtil havde dannet Østgrænsen, voldte ingen synderlig Vanskelighed, og navnlig i Sandmarkens sydvestlige Hjørne, hvor en Festplads blev anlagt, trivedes Træerne ret godt; men da man vilde gaa videre, blev det anderledes. Der blev plantet, og Træerne lovede godt i de første Aar, men derefter gik de i Staa og forkrøbledes eller visnede fuldstændig bort. Bunden derude var kendelig mere tør end i den gamle Plantage, hvor Faren snarest kom fra for megen kold Fugtighed, og ogsaa mere mager; men paa det sidste kunde der bødes ved Paakørsel af bedre Stoffer, Dynd fra Fjorden osv., og det første syntes

dog ikke at kunne umuliggøre Trævækst. Atter og atter blev der begyndt forfra og forsøgt med forskellige Træsarter, men atter og atter sygnede alt. Det var forbeholdt den Mand, som efter Hindings Død traadte i hans Sted, at finde Grunden og føre Sagen igennem.

Da ingen af Byraadets Medlemmer var i Stand til at fylde den tomme Plads, maatte Plantageudvalget søge Hjælp udefra og optog d. 16. Januar 1875 praktiserende Læge, senere Distriktslæge A. C. Faartoft og Postmester Wörmer som »sagkyndige Medlemmer«. Den første skulde særlig varetage, hvad der hørte under Forskønnelsen og Vedligeholdelsen af Øpartiet. Han bragte det sidste til Endé i 1876, da den fjerde Ø blev anlagt, som ved Flagstangen paa Højen forkynder en lykkeligt vunden Sejr, og har i næsten tredive Aar først som Udvalgets Hjelper og siden som Plantageudvalgets Formand, haft en Hovedindflydelse ikke blot paa Øernes og hele Anlæggets Forskønnelse men paa alt, hvad der angaar Plantagen. — Postmester Wörmer vidste eller fik at vide, hvem den Fjende var, som Hinding var bukket under for: det var et Lag af Al, som i en Dybde af $\frac{3}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ Alen under Overfladen dannede et Gulv, som Trærødderne ikke kunde gennemtrænge. Da Forklaringen saaledes var funden, var der Mulighed for at overvinde Vanskeligheden; hele Arealet blev kulegravet saa dybt som nødvendigt for at bryde Alen, og derefter kunde Træerne gro. God blev den meget magre Jord ikke, men Bjergfyr, Hvidgran og Ædelgran trives godt i den, og Birk, Poppel og Røn tager til Takke; hvor en Naaletræsplantning har beredt Bunden, begynder ogsaa Bøg og Eg at skyde tilvejs, hvorimod Elmen ikke ret har villet lykkes, og Ahorn og Ask kun fører en sygelig Tilværelse.

Tilplantningen rykkede under Wörmers Ledelse nærmere og nærmere til Fjorden og stansede først, da man ikke turde gaa videre, baade af Frygt for, at den stadige Bortskylning af Land skulde forspilde Arbejdet, og fordi der yderst ved Fjorden skulde være fri Plads for Bade- og Sportsliv. Den nævnte Fare

er det dog siden lykkedes at dæmpe ved lette Høfdeanlæg, som det er Wørmers Fortjeneste at have begyndt med. Ogsaa han vandt en betydelig Indflydelse paa Plantagens Styrelse og havde Mod og Magt til at trodse den Uvilje, der rejste sig i Befolkningen, da det blev nødvendigt at lufte lidt grundigt ud i de ældre Partier. Det har her som andre Steder været vanskeligt at faa Folk til at forstaa, at næst efter det at plante Træer er

Fra Nykjøbing Plantage. Springvandet.

det nødvendigeste at sørge for at skaffe dem Vokseplads. — Da det først var lykkedes at tilplante den gamle Hedestrækning, gik det, der stod tilbage, forholdsvis let. Aar for Aar bredte Plantningen sig længere mod Syd ned over Øren, hvor Sandet var stærkt grusblandet og frit for Al; Bjergfyr og Hvidgran befandt sig vel trods den noget stærke Vind, og Arbejdet stansede først, da man i 1894 var kommen Odden saa nær, at der ikke mere var Plads til Træer. — Siden 1889 har hele den yngre Plantning fra Tiden efter 1874 staaet under Hedeselskabets Til-

syn, og Arbejdet er ledet efter dettes Anvisning; men det værste var overvundet før den Tid.

Hvem, der maatte ønske at gennemgaa hele dette smukke Led i Byens Udvikling, kan gøre en Vandring gennem Plantagen fra Vestenden af den lille Skov. Mellem dens kønne Elme, forbi den gamle Lind gaar Vejen til den mindre Plads — østen for Kirkegaardsvejen —, som i 1889 af den nyere Forskønnelsesforening, der var stiftet det foregaaende Efteraar, er bleven prydet med et Springvand og har faaet Navn efter det, og derfra ad den anselige Lindeallé til Bredningen, hvor Øerne ligger paa højre Haand, og en kraftig Bestand af El, Ahorn, Bøg, Eg osv. optager den øvrige Plads. Trods den kolde Bund trives alle Træer særdeles godt, og Elmene paa Havbakkernes Skrænter bærer vel nogle Mærker af det Tryk, som Sneen til Tider lagde paa dem i Opvæksten, men har dog naaet en betydelig Størrelse. — Øerne med deres Blomster, Buske og enkeltstaaende Træer og med de irisbevoksede Bredder og Kanalerne med de hvide Nøkkeroser danner et meget smukt og venligt Billede og plejes med særlig Omhu; om Søndagen staar de aabne for alle, men om Hverdagen kun for dem, der køber sig Ret til Adgang — 2 Kr. aarlig; der naas derved at holde Fred over dem. — Tvers over den anden Markvej kommer man saa til den yngre Plantage, hvor Træerne vel, som nævnt, ikke naar den Udvikling som i den gamle Skov, men hvor man til Gengæld faar en stærk Følelse af den Trofasthed, hvormed der her er arbejdet under haarde Vilkaar. Gennem en 600 Alen lang Allé naar man til Fjorden og kan om Sommeren ikke undgaa at faa et levende Indtryk baade af Fjordens Skønhed med den vide Udsigt og af det friske Liv, der rører sig derude. Selv om man ikke føler sig særlig tiltalt af den Tanke, at Nykjøbing i Fremtiden skulde blive et stærkt søgt Badested, kan man dog forstaa, at en saadan Tanke kan opstaa; den gode Bund og det kraftige Vand lokker saa stærkt som nogensteds. — Fra Nørregade til Fjorden er der lidt over en halv Fjerdingsvej, og ligesaa langt

kan man gaa fra Østenden af Langelinie sydpaa langs Fjorden til den Bænk, der er anbragt ved Sydenden af Plantagen, og hvorfra der er en dejlig Udsigt nedover Sallingsund og Bakkerne paa begge Sider. Gaar man saa hjemefter ad den Dæmning, som beskytter Plantagen paa Øren mod Oversvømmelse fra Bugten, faar man et godt Overblik over Havnen med dens Mastetoppe og Byen, der breder sig paa begge Sider af den høje Kirke: i klart Vejr ser man i Baggrunden det Bakkestrøg, hvor Tødsø Kirke ligger.

Men naar saa Øjet paa sin Vandring fanges af Villabygningerne Øst for Byen og af Trækronernes Linier bag dem, vil Tanken vende tilbage til Plantagen, og Glæden over, hvor alt er kønt, lægger Lys over Mindet om alle dem, som i Aarenes Løb har arbejdet derude. Det var Provst Schade, Gartner A. Lassen og Agent Hinding; det var Postmester Wørmer, Distriktslæge Faartoft, Købmand Chr. Thomsen og mange flere; hvad der af andre — Foreninger eller Byraad — blev dem betroet, har de villig taget imod og lagt Kærlighed i.

Et Aktiv i Ordets forretningsmæssige Betydning er Plantagen ikke og bliver det vel aldrig; naar der skal lønnes en »Skovfoged« og holdes en temmelig stadig Medhjælp, bliver det for lidt, hvad der indvindes ved Salg af Brænde og Gavntræ, ved Betaling for Adgang til Øerne osv. Nykjøbing Sparekasse har i en lang Aarrække skænket 200 Kr. om Aaret til Plantagen, og Kommunens aarlige Tilskud har været 700 Kr. Men for denne Udgift har der været rigeligt Vederlag i Værdier af en helt anden Art; ingen maaler den Betydning, Plantagen har haft og vil faa som Sundhedsbrønd for Børn og gamle og som Hvile- og Vederkvælgelsessted for fattige og rige.

Der er af den Jord, som stod til Raadighed, nu beplantet næsten alt det, der kan bære Træer, over 50 Tdr. Land. Men hvis Efterslægten i sin Glæde over det, der er skænket den som Arv, har Trang til at gaa videre, er det ikke umuligt. Den nordligste Del af det egentlige »Porshave« er for nogle Aar siden

bleven tilplantet af en Privatmand, og det er en tiltalende Tanke, at de tarvelige Agermarker, som skiller denne nordlige Plantage fra Kommunens, en Gang kunde komme til at danne en Skovforbindelse imellem dem.

I vore Dage kommer næsten alle fremmede til Nykjøbing ad Søvejen; men den, som i 1847 var kommen hertil ad Landevejen sydfra og nu ønskede at sammenligne sine gamle Forestillinger med Nutidens Forhold, kunde vel finde en Lejlighed til at nærme sig Byen ad samme Vej. Længe før han da naar Bakken ovenfor Dueholm, vil han ved Synet af de mange Huse, som ligger spredte dels paa Dueholms Marker og Refshammer, dels paa Kæret og Grønmarken, være bleven forberedt paa at finde mangt og meget forandret. Og dog vil det være overraskende at se ud over Byen fra det gamle Sted. — Der, hvor den gamle Kirke laa med sit brede, hvide Taarn med de svejfedede Gavlkamme, rejser en ny Kirke af røde Mursten sit ranke Taarn med det kobbertækkede Spir; smuk er den i sin Art og staar godt i Rammen, men det er ikke den gamle, og Sammenligningen vil koste et Suk. Den gamle Kirke har i Faldet taget noget af Idyllen med sig, og Byen lover ikke som før en fredelig Middagsstund, men Dampskorstenene taler til Gengæld om et virksomt Liv. Helt op ad Bakkeskraaningens strækker Byen en lang Gade ud, en Forstad, væsentlig beboet af Arbejdere, og selv det gamle Dueholm har maattet bøje sig for en ny Tids Tanker og Krav; af den gamle Lade er kun en sørgelig Rest tilbage, og de fleste Bygninger er sløjfede; en stor Del af Haven og Gaardsgrunden er forvandlet til Byggepladser, og en hel By af Smaahuse er godt i Gang med at fylde Rummet. — Men ikke mindre er Forandringen inde i selve Byen. De aabne Rum, hvor der før var Haver og Tofter, er udfyldte, og Husrækkerne sluttede; det gamle er næsten forsvundet, og noget nyt har taget

Pladsen. Gyderne og Stræderne har faaet Navn af Gader og stræber trolig efter at bære Værdigheden med Ære, men allerede Brolægningen lader fornemme, at der dog er Forskel paa de egentlige Færdselsgader og de mere stille Sidegader udenfor Forretningslivet. —

Til en saadan beskeden Tilværelse er den gamle Nørregade sunket ned, men til Gengæld har den fra sin yderste Ende skuddt en kraftig Sidegren ud imod Vest, og der, hvor det gamle Vettels en Gang laa, og hvor Drengene for et halvt Hundrede Aar siden paa Markedsdagen kunde more sig ved at se, hvordan Kaffen blev kogt i sorte Jydepotter paa en Trefod i et Hul i Jorden, har der nu dannet sig et helt nyt Kvarter mest af hyggelige Arbejderboliger. — Men har Byen saaledes faaet en meget længere Udstrækning fra Syd til Nordvest, er ogsaa dens Centrum blevet udvidet og styrket saaledes, at det kan holde de lange Fløje sammen. Fra Raadhustorvet strækker den brede og anselige Nygade og dens Fortsættelse, Nørrebrogade, sig vestpaa ud over Kæret stærkt hen imod Foden af Grønmarksbakkerne; og Nygade er atter forbundet med Byens sydvestlige Del ved den smukke Grønnegade — »bag Haverne« i Algade og Vestergade — og knyttet sammen med Nørregade ved den ny Asylgade, som paa et Stykke følger den gamle Helligaandsaa. Og en tilsvarende, ny Bydel har dannet sig Øst for Hovedgaden og fylder Rummet mellem den og Havnene. — I alt laa der ved Udgangen af Aar 1900 paa Købstadens Grund og Marker henved 500 Ejendomme, og Bygningernes samlede Værdi var d. 31. Decbr. Kr. 4,046,600. En Sammenligning med de tilsvarende Tal for 1847 behøver ingen nærmere Forklaring. Vel er der endnu adskillige Smaahuse baade i Byens Udkanter og hist og her i Hovedgaderne, men gennemgaaende er Værdierne større end nogensinde før, og Byggegrunde koster Penge.

Spørgsmaalet, om Nykjøbing skal kaldes en Handelsstad eller en Industriby, maa formentlig besvares med, at den ikke udpræget er enten det ene eller det andet. Den, som gaar gen-

nem Gaderne paa de Tider, da Folk gaar fra eller til deres forskellige Arbejdssteder, vil vel nok faa det Indtryk, at Industri og Haandværk maa have Overvægten; men Skattelisten taler snarest i en anden Retning, og den lykkelige Sandhed er vist, at de forskellige Virksomhedsgrene kappes hæderligt om at give det bedste Bidrag til Fællesarbejdet og Fælleslivet.

Indenfor den egentlige Fabriksvirksomhed har Jærnstøberiet Overvægten; det gav i 1899 Arbejde til c. 225 Mennesker — 102 Formere og Lærlinge, 45 Smede og Drejere, 6 Snedkere og 72 Arbejdere — og udbetalte d. 1. Decbr. i Ugeløn til dem c. 4600 Kr.; og dertil kom endnu, foruden de to herboende Direktører, de fastlønnede Funktionærer — Værkfører, Emallør, Modellør og Kontorpersonale. Fabriken brugte i det Aar c. 1300 Tons Raajærn og c. 3600 Tdr. Kul, og det skønnes let, hvad Betydning det maatte have ogsaa for Skibsfarten og andet. — Tobaksfabriken sysselsatte samme Aar — foruden Kontorfolk og to Direktører — 37 voksne, hvoraf 11 Kvinder, og 96 Børn og betalte i Ugeløn omtr. 800 Kr.; til at give en Forestilling om Virksomhedens Omfang kan det oplyses, at der i 1899 blev betalt c. 40,000 Kr. i Told af Raatobak, og Fabriken har sine Afsætningssteder over hele Landet. — Den unge Klædefabrik havde endnu kun Brug for 15 mandlige og kvindelige Arbejdere foruden Lederne.

Det er, som før berørt, næsten umuligt at drage en skarp Grænse mellem Fabriksvirksomhed og Haandværk, da en Del af Haandværkerne er ret fremskredne i Brugen af Maskinkraft men snarest sætte en Ære i at bevare det gamle Navn. Det var i 1899 omtr. 220 Mennesker, der som Ledere eller som Medhjælpere drev Haandværk i Nykjøbing By, og dertil maatte endnu lægges et betydeligt Antal Lærlinge. Bygningsfagene tog c. 100, Beklædningsfagene c. 80 og »Ernæringsvirksomheder« c. 40. — Under Bygningsfag er da regnet Murere (3 Mestre og 14 Svende), Tømrere (5—11), Snedkere (6—11), Glarmestre (2), Smede og Mekanikere (11—3), Blikkenslagere (2—4), Malere (4

—4), Drejere (3—1), Bødkere (2—1), Karetmagere (2—4) og Skibsbyggere (2—5). Til Beklædning er henført Skrædere og Syersker (16 Principaler og 18 Medhjælpere), Skomagere (9—10), Bundtmagere (3), Sadelmagere (4—1), Rebslagere (3—3), Guldsmede (2), Urmagere (5) og Fotografer (2—1). Til Ernæringsfaget hører Bagere (11—5), Slagtere (9—3) og Bryggere (3—2). — Naalemagere og Gørtlere er forsvundne. — Men til ret Sammenligning mellem Tallene for Fabriks- og Haandværksfolk maa det udtrykkelig bemærkes, at mange af Fabrikarbejderne levede udenfor Kommunen, skøndt de alle er medregnede i det angivne Tal; derimod boede alle de nævnte Haandværkere i selve Købstaden, og der var foruden dem adskillige, som havde Arbejde her men Bopæl udenfor Byen (navnlig om Sommeren i den gode Byggetid søger altid en Del Murere og Tømrere hertil). —

Handel og Omsætning sysselsatte foruden Handelslærlinge og en Del Arbejdsmænd i 1899 omtr. 130 Mennesker. Af egentlige Købmænd og Detaillister var der 24 Principaler med 22 Medhjælpere, af Manufakturhandlere 14 med 9 og af Isenkræmmere 3 med 5, hvortil endnu kom de faste Gaardskarle. Omtr. 40 Personer ernærede sig og Familie ved Handel med Kreaturer og Fisk, Øl og Mælk, Uld- og Modevarer, Trætøj osv. — Gæstgiveri og Værtshushold blev drevet af 24 Mennesker foruden adskillige tjenende. — Paa Søen arbejdede 10 Skippere og 9 Matroser, og til Skibsfarten var knyttet en Mægler, en Havnefoged, en Lods og nogle Dampskibsdragere. Men langt større Betydning havde Fiskeriet som Næringsvej for omtr. 40 Familier i Købstaden, og dertil maatte endda lægges det store Tal af dem, der anvendtes ved Østersfiskeriet. Denne for Limfjorden ejendommelige Virksomhed kom frem lidt efter lidt, efter at der i Begyndelsen af Halvtredserne var fundet store Østers paa enkelte Steder. Fra 1861 var Arbejdet i ti Aar knyttet til Nykjøbing, idet en Købmand havde forpagtet Fiskeriet af Staten, og efter et tyveaarigt Mellemrum blev Nykjøbing igen Midtpunktet 1890, da Fiskeriet skulde drives efter en ny Methode

uden »Skrabning«, ved Dykkere og »Brilere«, og er hidtil vedbleven at være det. I Vinteren 1900—01 arbejdede der ved Østersfiskeriet over 180 Mennesker, som tjente over 48,000 Kr.: riglignok var de fleste bosatte udenfor Nykjøbing og tildels udenfor Mors, men det har for Byen faaet en ikke ringe Betydning, at Kontor og Oplag skal være her, og at der gives et lønnende Arbejde for mange Mennesker i den Aarstid, som ellers kan blive vanskelig nok. — Af Mark- og Havedyrkning levede 28 Avlsbrugere med flere Karle og 8 Gartnere foruden adskillige Arbejdsmand.

I Oplysningens Tjeneste arbejdede Pressen med 3 Redaktører og 9 udlærte Typografer, endvidere 3 Boghandlere, hver med en Medhjælper, og 2 Bogbindere og endelig 22 Lærere og Lærerinder. Til Kirken var der knyttet to Præster, Kordegnen og Kirkeværgen. — For Sundheden virkede 4 Læger, 2 Jordemødre, flere Sygeplejersker og en Dyr læge. Apothekeren havde to Kandidater og et Par kvindelige Ekspedienter. — Over Lov og Ret og Orden vaagede Byfogden med to Fuldmægtige og tre Kontorister, 3 Politibetjente og 3 Vægttere, 2 Retsvidner og 5 Sagførere. — Politiet har givet Befolkningen det Vidnesbyrd, at den er yderst godmodig og let at komme til Rette med, og selv om fremmede Arbejdere undertiden i Begyndelsen kan volde lidt Vanskelighed, varer det dog sjældnen ret længe, inden de bliver stemte ind under den almindelige, gode Tone.

Af andre Embeds- eller Bestillingsfolk var der i 1899 ved Statsbanerne med deres Søfartsafdeling 40 over- og underordnede og ved Toldvæsenet 7. — Postvæsenet krævede i samme Aar Kontortjeneste af 5 Personer, og 4 Postbude havde travlt i Byen, mens mange Landposter bragte Breve osv. ud paa Landet; for hele Udviklingen er det betegnende, at mens der i 1852 til Nykjøbing indgik c. 15,000 Breve, og ved Kontoret her blev solgt Frimærker for c. 1200 Kr. og var en Avisindtægt af c. 1500 Kr., var de tilsvarende Tal: 453,836, 31,800 og 13,900 i Aaret 1901, og i 1900 har de ikke været meget mindre.

Om Pengevæsenet kan meddeles, at der i Nykjøbing Sparekasse d. 31. Marts 1901 indestod Kr. 1,256,588 paa 2357 Konti, og at »Morsø Bank« d. 31. December 1900 havde Kr. 1,726,407, hvoraf Kr. 152,057 paa Folio, Resten paa Sparekassetilkaar. Mindre Betydning for Omsætningen havde »Nykjøbing og Omegns Sparekasseforening«, som d. 31. Decbr. 1900 havde et Indskudsbeløb af Kr. 163,323, men den har ogsaa hidtil stræbt efter et helt andet Maal; den blev stiftet i 1867 af forhenværende Smed Jakob Christian Møller, der var en af Byens Originaler men under sin ejendommelige Form nærede en levende Interesse for Smaafolks Tarv; han søgte at fremme Sparelysten ved at lade Bidragene afhente hos Folk en Gang om Ugen, og dette Princip følges af »Møllers Sparekasse« endnu den Dag idag. J. C. Møller havde i sin Tid staaet Urmager Østergaard nær og døde som Dannebrogsmænd 1892.

Et Overblik over Erhvervsforholdene kan faas fra et noget andet Synspunkt ved at se paa Fordelingen af Skatterne i 1900. Byraadet anslog Aarets nødvendige Udgifter til c. 107,000 Kr., og deraf maatte omtrent to Tredjedele lignedes paa »Formue- og Lejlighed«. Paa faste Ejendomme kunde der kun lægges c. 3200 Kr., da den Tanke at faa den høje Skatteprocent nedsat ved at forhøje Ejendomsskatten aldrig har kunnet trænge igennem i Nykjøbing. Kapitalrente, Bygafgift o. l. ventedes at give 3200 Kr., Brændevinsafgift osv. 6600 Kr., Landsognets Bidrag til Fællesudgifterne vilde blive c. 6300 Kr., Statskassens Tilskud til Alderdomsunderstøttelse 6300 Kr. osv. — Paa Formue og Lejlighed maatte lignedes c. 70,000 Kr. — Ligningskommissionen fandt i Efteraaret 1899 ialt 968 Personer skattedygtige og anslog deres samlede Indtægter til omtr. 1,200,000 Kr., men under Hensyn til Familiernes Størrelse og lignende særlige Forhold blev Summen nedsat med over 300,000 Kr.: den skattepligtige Indtægt blev da kun c. 887,000 Kr., og Skatteprocenten næsten 8 (o: 7,92). Divideres Skatteindtægten med Tallet af Ydere, bliver Gennemsnitsindtægten c. 916 Kr., men 747 naaede ikke Middeltallet.

Nykjøbings Skatteliste i Aaret 1900:

Skatteindtægt	Ydere	Skatteindtægt	Ydere
Kr. 16,000	2	Kr. 2,000—1,600	38
— 13,000	1	— 1,500—1,000	64
— 12,000	1	— 900	14
— 11,000	1	— 800	26
— 10,000—9,100	4	— 700	28
— 9,000—8,100	3	— 600	33
— 8,000—7,100	3	— 500	44
— 7,000—6,100	3	— 400	72
— 6,000—5,100	11	— 300	89
— 5,000—4,100	18	— 200	204
— 4,000—3,600	10	— 150	30
— 3,500—3,100	12	— 100	116
— 3,000—2,600	22	— 50	91
— 2,500—2,100	28		

Blandt de 29, som har over 5000 Kr., er der 15 handlende — særlig de tre højeste — og 5 Fabrikanter (dertil Apothekeren, Hotelejeren, et Par Læger og Embedsmænd, et Par Sagførere osv.) men kun én Haandværker sidst i Rækken. Af de 40, hvis Indtægt ligger fra 5,000 til 3,100 Kr., er der 13 Købmænd og kun 8 Haandværkere; af de 50 næste er de 18 Haandværkere, og først derefter bliver de talrigere men bliver ved langt ned. — Ved 1,200 begynder Arbejderne saa smaat at melde sig med enkelte af Jærnstøberiets Smede og Formere i Spidsen; den første Fisker findes ved 700; det store Antal med 200 Kr. er Fiskere, Haandværkssvende osv., og sidst kommer mange Arbejdsmand. — Maa det siges, at »faa har for meget«, kan der desværre ikke tilføjes, at »færre har for lidt«; men naar ikke Indtrykket skal blive helt falsk, maa det dog paaagtes, at Ligningskommissionen i Mangel af en virkelig stigende Skala altid har været tilbøjelig til at afdrage det mest mulige i de smaa Indtægter; og naar der er medtaget saa mange, hvis Skatteevne er

yderst ringe, har det været Meningen at give saa mange som muligt Del i den kommunale Valgret, som efter Loven er afhængig af Kommuneskatten.

Af Kommunens Udgifter faldt den største paa Skolevæsenet; naar alt samles, hvad der kostedes paa Undervisningen, ogsaa Renter af Laan, Tilskud til Realskolen o. lign., blev Beløbet i 1900 omtr. 31,000 Kr., mens Fattigvæsen og Alderdomsunderstøttelse tilsammen kun krævede c. 28,700 Kr. (henholdsvis 15,040 og 13,612 Kr.); der er sagt og vel med Rette, at det Forhold gør en Kommune Ære. Den kommunale Gæld udgjorde d. 31. Decbr. 1900 Kr. 171,492, men dertil kommer endnu, at Byen hæfter for Kirkens Gæld og maa udrede henimod 4000 Kr. aarlig som Renter og Afdrag af den, og at der indtil videre skal betales 3200 Kr. om Aaret som en Slags Rente af den Gave, der blev skænket til Opførelse af Kommuneskolen. — Men alle Pengene tør kaldes vel anvendte, og der har hidtil været Kræfter til at bære Byrderne.

Maa det efter alt dette være utvivlsomt, at den, som med de gamle Forestillinger om Nykjøbing i 1847 blev sat ind i Virkeligheden, som den var i 1900, vilde finde Fremgangen meget stor, hvad enten der ses hen til Byens Størrelse og Udseende eller til Virksomhedens Omfang, er det vel mindre sikkert, hvorledes han vilde bedømme den nulevende Befolkning i Sammenligning med den gamle Slægt. Det tør nok antages, at han endnu kunde befinde sig vel her og finde Tonen gennemgaaende jævn og hyggelig, men overfor ét og andet kunde han maaske komme til at staa lidt tvivlraadig. Den stærke Udvikling af Foreningsvæsenet f. Eks.; den har sagtens været naturlig efter Forholdene og er næppe værre her end andre Steder, har nok ogsaa sin gode Betydning, men man behøver ikke at være særlig gammeldags for at føle, at den fører megen Uro og Spredthed med sig. — Foreningernes Tal er saa stort, og Formaalene saa mangfoldige, at en Opgørelse er næsten umulig. Der er Foreninger, der arbejder for humane Formaal:

Sygekasser, Sygeplejeforening, Hjælpeforening, Bombebesøse, Understøttelsesforeninger osv.; der er Handels-, Haandværker-, Sømands- og Fagforeninger; der er politiske Foreninger, Gymnastikforeninger, Skytteforening, og der er endelig et Utal af Foreninger for »selskabelig Underholdning«. Størst Betydning har vel, foruden den gamle men livskraftige Haandværkerforening, de forskellige Afholdssamfund og Arbejdernes Sammenslutninger. »Nykjøbing og Omegns Afholdsforening« talte i 1900 over 300 Medlemmer og kunde i sit eget Hus byde baade sine Medlemmer og andre Folk Foredrag og Underholdning, og »Arbejdernes Forsamlingsbygning« vidner om, hvilken Magt den socialdemokratiske Bevægelse har i den store Arbejderbefolkning. Alt dette kan have sine lyse Sider, men der er unægtelig Fare for, at adskillige optages af at være »Medlemmer« i den Grad, at de daarlig faar Tid til at være »Mennesker«; hos de fleste bliver vel Interessen for de enkelte Ting noget løs, og de, der forsøger at naa lidt dybere, fristes uvilkaarlig til at blive offentlige Personligheder i den Grad, at Hjemmenes Liv maa lide under det. Noget er der paa dette som ogsaa paa andre Omraader at ønske.

Efterhaanden som Forholdene udviklede sig saaledes, at Befolkningen i Landsognet overvejende havde sit Erhverv i Købstaden og i alle andre Henseender delte dennes Kaar, blev den administrative Adskillelse mellem to Kommuner med forskellige Skattesystemer osv. mere og mere følt som en Urimelighed. Tanken om en Indlemmelse opstod oprindelig i Købstaden, men først da Ønsker i den Retning ogsaa fik nogen Magt i Landsognet, blev Spørgsmaalet brændende. Nogen egentlig Begejstring for den Sag var der ikke Tale om paa nogen af Siderne, og der var begge Steder en Del Modstand; men Mæglings tanker om en delvis Indlemmelse, omfattende den nærmest liggende, mest købstadmæssige Egn af Landsognet, vandt ingen

Tilslutning, og Enden blev, at den fuldstændige Indlemmelse blev vedtaget af begge Parter og godkendt af alle vedkommende og traadte i Kraft d. 1. Januar 1902. Nykjøbing gik derved op til en By paa omtr. 5500 Indbyggere.

Udviklingens Gang har da været den, at den lille Fisker- og Sømandsby paa Holmen først voksede sig større og større paa sine Naboers Bekostning, men at den dernæst har ladet dem opstaa igen til kraftigt Liv i ny Skikkelse og under ny Navne. Der kan ingen Tvivl være om, at der allerede nu bor langt flere Mennesker paa den Grund, som en Gang hørte under Venner og Vettels, end den har i de Tider, da Byerne under de gamle Navne stod i deres fuldeste Kraft, og det kan kun være et Tidsspørgsmaal, naar ogsaa Rølstrup ved fortsat Udstykning igen forvandles til en By som i gamle Dage. Rigtignok lever de fleste nu som Købstadarbejdere og ikke som Bønder, men Tallet af dem, som Jorden derude føder, er dog maaske allerede større, end det nogensinde før har været, og vil nok fremdeles vokse.

Udsigterne for Fremtiden er i den Grad afhængige af det Øje, der ses med, at et Fælleshillede kun kan staa i meget løse Linjer, men alle, der kender Byen, vil ønske den det bedste og haabe paa noget godt. I et Ungdomsarbejde¹⁾ har M. Goldschmidt fortalt om den lille Købstad, der begyndte at dø fra det Øjeblik, da et Begejstringsraab var blevet dræbt i Fødselen, fordi de to Partier i Byen ikke undte hinanden et Udbrud af Glæde, og alle tav. Hvis det ogsaa omvendt gælder, at den By vil leve, hvor Fællesfølelsen i afgørende Øjeblikke har Magt over Partierne, saa har Nykjøbing Livsbetingelser. Hvem der var med, da der i 1898 blev fejret en Fest for de gamle Mænd fra Tre-aarskrigen, vil næppe glemme, hvordan der, efter en temmelig treven Begyndelse, med selve Dagen brød en Stemning frem saa stærk og god, at den tog alle med fra øverst til nederst. Men et endnu dybere Minde knytter sig til det følgende Aar:

¹⁾ M. Goldschmidt: Slaget ved Marengo.

da Tanken om at højtidelig holde 600. Aaret for Nykjøbings Indtræden i den kendte Historie havde faaet Tilslutning fra mange Sider, samlede Byraadet d. 8. Maj 1899 med Repræsentanter for mange forskellige Foreninger for at drøfte Planen. Et Hovedpunkt i den var et Festtog, hvori alle Foreningerne med deres Faner og Mærker skulde deltage, og der blev af Fagforeningernes Talsmænd spurgt, om det var Meningen, at ogsaa den socialdemokratiske Forening med sin røde Fane kunde faa Plads i Toget. Spørgsmaalet blev af Byraadets Formand besvaret bekræftende, men fra anden Side blev der rejst en Modstand saa skarp, at den ikke lod sig overvinde ved den Forsikring, at Socialdemokraterne kun ønskede at være med at fejre Byens Fest og ikke ved den Lejlighed tilsigtede nogen Agitation for deres særlige Anskuelser. En Forstaaelse blev ikke naaet den Aften, og det saa snarest ud til, at en Splittelse vilde umuliggøre Festen, i alt Fald for Hovedleddets Vedkommende. Men i næste Byraadsmøde kunde Borgmesteren meddele, at han fra den socialdemokratiske Forening havde modtaget en Erklæring om, at de ikke ønskede at forstyrre Festen; de vilde nøjes med den Indrømmelse af deres Ret, som de hos Byraadet havde opnaaet, og havde nu vedtaget at lade deres Fane blive hjemme og lade Medlemmerne samle sig under de forskellige Fagforeningers Mærker. Det blev følt som en Sejr af en ejendommeligt storslaaet Art; det var klog Politik, som ogsaa fik sine Følger, men det var mere end det; et saadant Højsind vises kun der, hvor en dyb Følelse lever, og Byen havde Grund til at føle sig lidt stolt over Fællesskabets Magt netop over dem, som ellers let faar Skyld for at ville fornægte det. —

For Resten blev Festplanen opgivet af en helt anden Grund; den store Arbejdsstandsning, som Sommeren bragte, lagde sit Tryk paa Sindene og paa alle Forhold saa tungt, at ingen havde Lyst eller Mod til at holde Fester, og der blev i det hele givet en alvorlig Mindelse om, at det ikke er uden Betænknelighed, at der i Byen er vokset en Fabrikvirksomhed op, der er

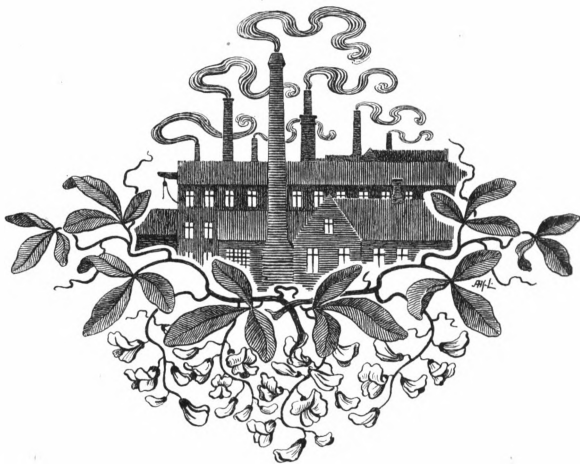
meget stor i Forhold til det almindelige, bærende Grundlag. Hvis der skulde indtræde en Tilbagegang eller blot en langvarig Stansning i Industrien, vil Nykjøbing være alvorligt truet. Fremtidsønsket maa være, at de øvrige Næringsveje maa gaa frem med saadan Kraft, at de vedblivende kan hævde sig, saa Byen aldrig ensidigt bliver en Fabrikby. Særlig maa Haabet staa til Handelens Udvikling og til de Faktorer, som dér faar Betydning, Limfjordens Sejlbarhed, Forbindelsen med Havet, Landbrugets Fremgang osv. —

Under en saadan Udvikling tør det ogsaa ventes, at Byen maa blive mindre afhængig af Tilflytning udefra, end den har været i det sidste halve Aarhundrede. Allerede en kort Oversigt over Udviklingens Gang viser, hvor stor Betydning Indvandringen har haft for Byens Vækst; ikke blot efter Tal men ogsaa efter det Arbejde, de har øvet, har de fremmede vejet meget stærkt til, og det har en Gang imellem næsten kunnet se ud, som om det var dem, der bar Byen oppe og fremad i alle Retninger. Endnu i 1899 var der af Byraadets ni valgte Medlemmer kun to fødte i Nykjøbing, og dette Forhold syntes at svare ret godt til de fremmedes Stilling paa alle det kommunale og borgerlige Livs Omraader. Der er i Nykjøbing født mange med gode Betingelser for at fylde en Plads, men de har maattet andre Steder hen for at udfolde deres Kræfter. Af de fire Brødre Dyhr, Sønner af Boghandler og Organist J. P. Dyhr, som ogsaa var Sparekassens egentlige Stifter, har kun den ældste, Niels, faaet sin Livsgerning i Fødebyen, i hvis Tjeneste han har nedlagt et selvfornægtende og dygtigt Arbejde gennem mange Aar. De tre andre maatte vinde deres smukke Navne ude blandt fremmede: Søren Dyhr vil være vel kendt i det danske Jernbanevæsens Historie, Emil nævnes med Anerkendelse for sin levende Deltagelse i Aalborg Købstads kommunale Styrelse, og de store Jernskibsbyggerier i Flensborg og Helsingør staar som stærke Vidnesbyrd om Vilhelm Dyhrs Intelligens og Energi. J. C. Filtenborg har gjort sig kendt som en fremragende

Mand paa Urmageriets Omraade, og naar Talen bliver om M. C. Holm, som satte sig Mindesmærker i Asylet og Kirken og Skolen og tilsidst gjorde Nykjøbing til sin Arving, kan Fødebyen kun glæde sig over den Søn, der tilkæmpede sig en Plads blandt de fremragende i den danske Skibsfarts Historie. Det er godt, at fremmede kan finde sig hjemme her, og at Børnene skikker sig vel ude, men det kunde nok ønskes, at der havde været mere Brug for deres Kræfter herhjemme, og det var godt, om Fremtiden i saa Henseende kunde byde lidt bedre Vilkaar. — En Gang har der jo været levedygtige og kraftige Slægter i Byen, og det giver Udviklingen en Fasthed, der nødvendig maa savnes, og Livet en Dybde, som ikke naas der, hvor alt atter og atter skifter. Det lader sig ikke nægte, at der i Nykjøbing er adskilligt, der spiller temmelig meget paa Overfladen, og hvad der i den Retning mangler, kan ingen Skole bøde paa. I den nyeste Tid er der Tegn til, at Byens egne Børn mere end før vil gøre Krav paa den ledende Stilling og magter at fylde den, og det maa hilses med Glæde.

Der lever i Nykjøbing en gammel Kvinde, gammel af Aar men ung af Sind. Anne Dorthea Nyholm, Datter af praktiserende Læge Jochum Severin Nyholm og Hustru Dorthe Margrethe Wandborg, blev født i Nykjøbing d. 21. Januar 1819. Som ung færdedes hun i Byens fineste Selskab, i Justitsraad Rummelhoff's Hus og i de store Købmandsfamilier; i en lang Aarrække underviste hun i sin private Skole først mange af dem, der nu er værdige Bedstemødre, og siden dem, der nu er Mødre; hun kender dem alle og kendes af dem alle. Efter et virksomt Liv har hun endnu svært ved at forstaa, hvad der egentlig menes med Træthed, som de unge af og til taler om. — Hun har set og deltaget i alt, hvad der er sket af godt i Byen i tre Slægtled; der kan vel være det i Nutiden, som hun maa opbyde alt sit stærke Frisind for at forlige sig med — Cycler er hende stærkt imod som kvindeligt Instrument —, men hun kan dog

i det hele se med de allermildeste og mest forstaaende Øjne paa det Liv, der nu rører sig om hende; hvor forandrede Forholdene end i mangt og meget er, Traaden, der binder Fortid og Nutid sammen, er aldrig bristet, og hun kender det gode gamle igen i den ny Skikkelse. — Hvis Fremtidens »Tanter Thea« kunne se med samme Glæde paa Livets Gang, da er det ikke gaet ilde, og da tør der fremdeles ventes opfyldt det Ønske, hvormed en gammel, islandsk Saga ender: »Gud gøre evindelig alle Dage gode!«

REGISTER.

- Aagaard i Salling 192.
- Aagaard, Lavrids Jensen, Præst i Viborg 193. — Niels Henriksen, Hører 292.
- Aalborg 22, 69, 108—11, 119, 122, 124, 126, 128, 132, 137, 155, 211, 273—74, 293.
- Aalborg, Niels Nielsen, Rektor 275.
- Aand, Niels, Borger 137.
- Aarbæk Mølle 145, 148, 203.
- Aarhus 17, 69.
- Aarøe, Hans Nielsen, Borgmester 69, 87—95, 99, 114, 141—43, 167—69, 199—201, 206, 213, 239, 288, 301, 310, 313. — Jakob Hansen 201. — Johanne Marie 201. — Laurids Hansen 10, 169, 201, 267.
- Abildgaard, Christen Nielsen, Borger 164.
- Ackens, Johan v. 292.
- Adelspersoner i Nykjøbing 160—61.
- Adriansen, Hans, Præst i Skaane 196.
- Aggerkanalen 120, 123—24, 335.
- Aggersborg Grunde, se Løgstør. Nykjøbing paa Mors.
- Algreen, P. K., Kapellan 251, 347.
- Alrum, Else Christiane 242.
- Alsted S. paa Mors 15, 110, 145, 151.
- Andersen, Christiern, Borgmester 47. — Christen, Byskriver 91, 217. — Just, Klokker 133. — Mogens, Væbner 31. — Oluf, Borgmester 137, 191, 194.
- Andrup, Frøslev S. 44, 260.
- Apoldi, Apotheker i Thisted 155.
- Apothekere 155—56.
- Arctander, Maren 237.
- Aslov, Niels Andersen, Rektor 276.
- Assels 266. — Vester 174, 263. — Øster 263.
- Baareprøve 177—79.
- Bagge, Toldbetjent 116.
- Bagger, Mads Rasmussen, Rektor 283—84.
- Ballegaard, Vejerslev S. 161.
- Bang, Ellen Margrethe 147, 151. — Laurids Pedersen, Præst i Tavlov 245.
- Barfod, Povl Jørgensen, Præst i Øsse 275—76.

- Barfred, Toldinspektør 121.
 Barner, T. Julius v. 314—16.
 Bartramsmen, Peder, Byskriver i Thisted 146.
 Bartskeer, Anders Jakobsen, Borger 57—58, 137, 152. — Morten 152, 267. — Niels 152.
 Basballe, Præst i Nautrup 152.
 Basse, Peder, Raadmand 47.
 Bauer, Peder Lorentz, Kordegn 296.
 Baumgarten, Kaptejn-Lieutenant 91.
 Beetz, Adam, Hører 294.
 Begtrup, A. G., Apotheker 156.
 Begtrupgaard, Nors S. 210.
 Berentsen, Knud, Borgmester 62, 166, 195—98, 239, 265, 270. — Mikkel, Borgmester i Kristiansstad 196.
 Berregaard, Enevold, Justitsraad 209.
 Beyer, Wolfgang, svensk Regiments-Kvartermester 62.
 Bhie, Christen Sørensen, Rektor 276.
 Bigum, Christen Andersen, Konsumtionsforpagter 313.
 Bille, Hans, til Jungetgaard 62—63.
 Billeskov, Søren Bruun, Farver 158.
 Bisgaard, Løderup S. 244.
 Bjørndrup, Tødsø S. 6, 110.
 Bjørnstrøm, Oluf Leopold, Læge i Thisted 156.
 Bleg, Christen, Borger 164. — Mikkel, Borger 137.
 Blidstrup paa Mors 264.
 Blok, Anker, Sadelmager 153.
 Blücher, Dorthé 161, 171.
 Blücker, Christine 28.
 Bodsén, Christen, Byfoged 138, 166, 203. — Knud Nielsen, Prokurator 159. — Niels, Kapellan 249, 287, 290. — Niels Christensen 250.
 Boe, Henrikke 211.
 Bollesen, Knud 177—79. — Peder 90.
 Bonde, Jens, Byfoged 202.
 Borchsenius, Anne Kirstine, 211. — J. C. B., Byskriver 220. — Peder Johansen, Hører 289—91.
 Borup, Carl Christian, Apotheker 156.
 Boserup, Jørgen Severin, Kapellan 251.
 Boye, P. Chr., Konsumtionsforvalter 314.
 Branth, Cajus Niels Behr, Kaptejn 314.
 Brasch, Lauritz, Skoleholder 296.
 Breda, Mathis, Sergent 64.
 Bredal, Anne Margrethe 211.
 Breum, Erik Jensen, Kapellan 249.
 Brockdorf, Joachim, Oberst 242.
 Brodwisz, Morten, Soldat 64.
 Brokkenhus, Sivert, til Ullerup 160, 200, 265—66, 278—80.
 Brorson, M. C., Kapellan 251.
 Brun, Møvrids, Skibskaptejn 28.
 Bruun, Oluf, Byfoged i København 274, 285.
 Brunk, Anders, Raadmand 47.
 Brunow, Mathias, Konsumtionsforpagter 314.
 Brunøve, Las, Borgmester 20, 47.
 Brøchner, Jens, Farver 156, 158. — Jens Mortensen, Farver 158. — Kirsten Mortensdatter 158.
 Brønsdorph, Peder Pedersen 28.

- Buchhave, Jens, Klokker 295. — Søren, Købmand 143.
- Bugge, Niels 28.
- Bundesdatter, Inger 185.
- Butler, Magnus v., Kaptejn 170.
- Bühl, Charlotte 213.
- Büløw, Frants Christopher v., Kaptejn 161. — Johan, til Sande-rumgaard 247.
- Byrialsen, Niels, Borger 177.
- Bysted, Niels, Konsumtionsforpagter 314.
- Bødker, Christen Mikkelsen, i Torp 263, 302. — Peder, Borger 193, 203.
- Bøllemose, Hans, Kapellan 251.
- Borgesen, Niels 90, 93, 146. — Niels Mortensen 148. — Peder Nielsen 142, 146—48, 170. — Søren Nielsen 100, 142, 146—48.
- Calundan, J. M. B., Prokurator 159.
- Caspergaard, Amtsforvalter 73, 127.
- Christensen, Henrik, Typograf 334. — Jens, Byfoged 202. — Laurids, Raadmand i Viborg 125. — N. A., Jernstøber 329, 336. — Peder, Byfoged i Horsens 206. — Tillof, Kapellan 249.
- Clastrup, Jens Ibsen, Hører 294, 296.
- Cortnum, Andreas, Konsumtionsforvalter 314. — Thomas, Konsumtionsbetjent 314—16.
- Dalhoff, Peter Schæffer, Præst 248, 334.
- Damborg, Th., Tobaksfabrikant 329, 336, 338.
- Damsgaard, Outrup S. 110, 264.
- Damstrøm, Peder, Præst 72, 245.
- Deghen, Johannes, Raadmand 20, 47.
- Deichmann, Albrecht, Kaptejn 145.
- Denstadt, Charlotte Amalie 212.
- Draaby S. paa Mors 44, 215, 304.
- Draaby, Mads, Købmand 143.
- Dragstrup S. 145, 148.
- Dueholms Kloster 5, 9—10, 17—21, 24—41, 43—44, 59—60, 99, 110, 148, 225, 227—28, 235—36, 242—43, 254—57, 298, 367.
- Durup, Jens Sørensen, se Morsing. — Søren Jensen 278.
- Dyhr, Emil 378. — Janus, Klokker 253. — Jens Peter, Organist 253, 331, 378. — Niels, Organist 253, 378. — Peder, Klokker 253. — Søren 378. — Vilhelm 378.
- Eilert, Kathrine 284.
- Eiskjær, Jørgen Christensen 250.
- Ejerslev 14—15, 178, 218—19.
- Eligerede Borgere 96, 104.
- Ellidshøj 240—41.
- Elsø 44, 188, 208, 243, 245, 258, 267, 272—73.
- Enevoldsen, Espen, Borger 164.
- Ernst, Johan Conrad, General-Bygmester 229.
- Erslev S. 25, 145, 208, 232, 258, 267, 272—73.
- Erslev, Hilleborg 171. — Niels Nielsen (4 forskellige Personer af samme Navn) 67, 88, 93, 141—44, 146, 150, 169, 171, 296, 314.
- Esbach, Henrik, Kapellan 250.
- Eschou, Christen, Student 251.
- Eskildsen, Niels, Væbner 160.
- Estrup, P. J., Postmester 318.

- Ettrup, Niels, Købmand 123.
 Exel, Helvig, kejserlig Oberst Vagtmester 56.
 Faaborg, F. C., Kapellan 251.
 Faartoft, A. C., Distriktslæge 155, 363, 366. — Niels, Købmand 107, 115, 117.
 Faartoftgaard 208.
 Faarup, Løderup S. 5.
 Fabricius, N. G., Kapellan 251.
 Faddersbøl 161.
 Farsø 289.
 Farvere 156—59.
 Faye, Amtmand 104—06.
 Fedder, Anders 202.
 Feld, Michael Nielsen, Kapellan 250, 294. — Niels Nielsen, By-skriver 218.
 Ferslev, H. C. L. V., Borgmester 213.
 Fibiger, Frederik Christian, Kordegn 296.
 Filtenborg, J. C. 378.
 Find, Oluf Jensen 112.
 Flade paa Mors 31, 266.
 Folcher, Carl, Kapellan 251.
 Fredsø 145, 179.
 Friis, A. C. Teilmann, Apotheker 156. — Christen, Kapellan 250. — Godske, til Nebel 38. — Margrethe, til Engelund 214. — Niels, til Vadskaergaard 38, 40. — Niels, Kantor i Viborg 42, 259.
 From, Anne Bertramsdatter 151. — Christian Jokum, Hører 142, 292. — Frederik, Kordegn 296. — Frederik, Købmand 143, 151. — Klavs Bertramsen, Købmand 142, 150, 189. — Mathias, Forvalter paa Dueholm 243.
 Frost, Niels Olufsen, Borger 164.
 Frydsbrønd 10, 102, 151, 243.
 Frøslev paa Mors 42. — Frøslevgaard 100, 148, 160, 208—09.
 Fursmand, Christen, Borger 137. — Jens, Lieutenant 161, 313.
 Fæggeklit 145, 148.
 Færgemand, Anders Nielsen 165. — Christen Nielsen 69, 88, 141—42, 150, 239, 313. — Knud Nielsen 90. — Peder 161. — Søren Christensen 218.
 Færgepige, Karen Andersdatter 150.
 Gagge, Holger 195.
 Galtrup S. 266. — Galtrupgaard 144.
 Gandrup, Ch., Skoleinspektør 351—54.
 St. Gertruds Hus 42—43.
 Gether, A. J. F., Apotheker 156.
 »Giesse Provst Svends Jord« 99, 191, 199, 300—01.
 Gjøe, Marcus Andersen, Præst 245, 250.
 Gilding, Tødsø S. 44.
 Gjørup, Henninga 220.
 Gleerup, Elisabeth 211.
 Globsen, Jakob, Byskriver 216.
 Gravgaard, Tved S. 302, 304.
 Gregersen, Jens, Borgmester 57—59, 138, 195, 394. — Søren, Byfoged 69, 88, 92, 95, 142, 206—07, 302. — Thomas, Byfoged 63, 203, 205.
 Grettrup, Jens, Borger 174.
 Griis, Severin, Borgmester 47, 54.
 Groth, Konsumtionsbetjent 316, 344. — Student 344.
 Grønlund, Frederik Christian, Ka-

- pellan 251. — Peder, Skoleholder 296.
- Gude, Peder, Lieutenant 61, 64.
- Gullerup, Christen Pedersen 69, 88, 141—42, 150. — Else 150. — Maren Christensdatter 144, 150. — Peder Christensen 142, 150.
- Gunderslev, Peder Nielsen, Købmand 144, 150, 314.
- Gyldenbjerg, Andreas, Raadmand 137, 140, 164.
- Gyldenstjerne, Hilleborg, til Damsgaard 264.
- Gylding, Christian, Postmester 318.
- Gøl 109.
- Haldsholm, Sejerslev S. 256, 260—61.
- Halse, Jens, Præst 157—58, 245—46, 251. — Jens, Kordegn 296. — Kirstine 210.
- Hammer, Laurits, Borger 164.
- Hansen, C. B. V., Borgmester 213. — Hans, Kapellan 249. — H. V., Præst 248, 251. — Jørgen, Borgmester 112, 194, 203, 276. — Laurits Offer, Prokurator 159. — Oluf, Præst i Øsløs 237, 249.
- Hardeholm 32.
- Hare, Niels Pedersen, Borgmester 47. — Peder 90.
- Harre, Peder Pedersen, Rektor 275. — Peder Sørensen, se Storm.
- Harrehøj 187.
- Harritslev i Vendsyssel 263, 272, 304.
- Hauch, Frederik, Amtmand 118, 119.
- Haverslev, Jens Christensen, Hører 287.
- Havfrue 180.
- Havnen 77, 79, 113—17, 338.
- Hee, Christen, Professor 119, 274, 285. — Knud Christian, Prokurator 159.
- Hegelund, Karen Marie 159.
- Hegnet, Tøndering S. 145.
- Hekseprocesser 172—77, 203.
- Helligaandshuset 31, 34—42, 184.
- Helsingborg, Mogens Gundersen, Præst 99, 240—44, 282.
- Hendriksen, Christen, Bartskaar 152.
- Henkel, Johannes, Kirurg 152.
- Henriksen, Jørgen, Rektor 274.
- Herpich, Conrad 152, 180.
- Herrested, Hylleborg Henriksdatter 155.
- Hesselberg, Maren 150.
- Hestbæk, Anders, Borger 137. — Peder Andersen, Raadmand 58, 138, 140.
- Hinding, C. J., Agent 361—63.
- Hjelm, Christen Thomsen, Byskriver 219. — Frederik Christian, Byskriver 159, 219—20.
- Hjerk, Christen 90.
- Hjørring 137, 272.
- Hjorbosk, Christen Nielsen, Borger 164—65.
- Ho, Maren Nielsdatter 155. — Niels Thomsen, Farver 156—58.
- Hobro 86, 132, 137, 211.
- Holm, Anders Diderichsen, Organist 252. — Engel Marie 144. — Jakob Jakobsen, Præst 9, 217, 237, 249, 270, 279. — M. C., Grosserer 232, 355, 379. — Mette Jakobsdatter, fra Ny-

- kjøbing 198, fra Saltum 208. — Niels Lauritsen, Præst og Rektor 242—44, 282. — Peder, Lektor i Kristiania 218. — Peder Jakobsen, Provst paa Kommunitetet 237.
- Holst, Iver, Hører 292. — Jens Iversen, Præst i Vejerslev 301, 304. — Jens Jensen, Raadmand 140. — Rasmus, Borgmester 140, 194. — Rasmus Rasmussen, Raadmand 140.
- Holstebro 49, 135, 137.
- Holstein, Frode Hjalmar v. 309, 314.
- Hord, Christiern, Borgmester 47.
- Hornbeck, Mikkel, Farver 159.
- Hospitalet 297—305.
- Hvidbjerg vesten Aa 272—73.
- Hvidhoved, Peder Sørensen, Borger 111.
- Hvistendal, Karen 148.
- Husbond, Ole Pedersen, Præst i Vraa 279.
- Høcken, Diderik 214.
- Høg, Tage 160. — Høgsdatter, Inger, til Sø 260.
- Højris paa Mors 12—13.
- Høyberg, Wille 274, 285, 293.
- Høyer, Organist 211, 253.
- Ingermand, Christen, Borger 138.
- Irup, Hans Hansen, Byfoged 205—06.
- Iversen, Hans, Hører 287.
- Jakobsen, Jakob, Borgmester 195—96, 201. — Jens, Apotheker 156. — O. J., Kapellan 251. — Thøger, theologisk Kandidat 279.
- Jansen, Rasmus, Præst 246—47.
- Jegindø 281—82, 286.
- Jensdatter, Birgitte 174—75, 179, 203.
- Jensen, Anders, Borgmester 47. — Bord, Væbner 41. — Brun, Borgmester 47. — Christen, Præst 43, 236, 248, 298. — Hans, Raadmand 141, 170. — Jakob, Prior i Dueholm 41, 256, 298. — Las, Byskriver 213. — Laurids, Raadmand 141, 198. — Peder, Byfoged 202. — P. M., til Ulstrup 209. — Søren, Byskriver 216. — Søren, Tolder 307—09.
- Jentoft, Hans, Præst 245.
- Jepsen, Niels, Hører 287. — Nis, Raadmand 47. — Thomas, Købmand 115.
- Jespersen, konst. Byfoged 334.
- Josephsen, Niels 296.
- Jude, Lavrids, Præst 235.
- Jul, Esbern, Rektor 248, 267, 275. — Frederik, Prokurator 159. — Hans, til Starupgaard 232. — Laurits Pedersen, Hører 287. — Mogens, til Palleshbjerg 110.
- Jungetgaard 62.
- Jungshoved, Rasmus Christopher- sen, Byfoged 70, 72, 142, 171, 206—08.
- Just, Claus, Staldmester 92.
- Jølby, Vester 172. — Øster 266. — Jølbygaard 199.
- Jørgensen, Mads, Skoleholder 295. — Rasmus, Byfoged 12, 72, 188, 208—09.
- St. Jørgens Hus 30—34. — Molle 31—34, 254, 295.
- Jørsby 43.

- Kaas, Else 161, 313. — Iver, til Ørndrup 301. — Jens, Væbner 183. — Mogens 112. — Niels, til Damsgaard 110. — Thomas, til Ørndrup 302.
- Kaastrup 304.
- Kabel, Amor Amorsen, Borgmester i Skive 310.
- Kamp, Oluf Gundersen, Hører 292—94.
- Kamphus, Ingermand, Borger 137.
- Karby 263, 266, 298, 301—02, 304.
- Karmarch, Jens Nielsen, Kapellan 72, 142, 150, 250.
- Kirchmann, Johan Conrad, Byfoged 209—10.
- Kirken 16—17, 19—20, 30, 36—37, 141, 148, 150, 161—62, 221—35, 341.
- Kjær, Kancelliraad, til Børglum Kloster 209.
- Kjærgaard, Thomas, Borger 164.
- Kjærs Mølle 210.
- Kjærulf, Morten, Præst 246, 295.
- Klavsen, Peder, Væbner 28.
- Kleberg, en Gaard i Nykjøbing 33.
- Klein, Henrik Wulff, Byfoged 209, 210. — Peder, Amtsforvalter i Aalborg 240—41.
- Klemetsen, Bunde, Borger 184—85.
- Klerch, Walter, Borgmester i Skive 310.
- Klingenberg, Konsumtionsbetjent 316. — Major 219. — Povl v., den ældre 98—99, 301. — Povl v., den yngre 12—13, 98—99, 242—45, 263, 305.
- Klingenberg's Hospital 305—06.
- Klitgaards Fiskerleje 109.
- Klog, Morten Nielsen, Raadmand 140, 172—73. — Niels, Borger 137—38.
- Klostermøllen, se St. Jørgens Mølle.
- Klyn, Laurids, Borger i Thisted 135.
- Knabenhøyer, Peder, Barber 152.
- Knudsen, Børge, Borger 88, 141, 146, 168. — Mikkel, Byskriver 217—18. — Niels, Raadmand 14, 69, 88, 95, 312—13. — Thomas, Byfoged 202.
- Koefoed, G. J., Byfoged 212—13, 333, 335, 340.
- Kok, Johannes, Hører 288—89.
- Kolonihaver 77, 106, 360.
- Konsumtionsvæsen 311—16, 323.
- Kool, Johannes, Borger 20.
- Kornmagasin 56, 112, 199.
- Korsør 17.
- Krabbe, Hilleborg 302.
- Krag, Anders Jensen, Raadmand 62—65, 141, 165—66, 302. — Christen, Byfoged 48. — Elisabeth, af Trudsholm 232. — Jens Jakobsen, Raadmand 302. — Jørgen, til Endrupholm 263. — Mikkel, Væbner 43, 183.
- Krarup, Jens, Præst 248.
- Kreber, General-Lieutenant 315.
- Kruger, Esaias, Borger i Lybæk 204—05.
- Krog, Børge, Præst i Vesterbølle 274. — Christen, Borger 138. — Christen, Købmand 142. — Niels, Konrektor i Aalborg 274. — Niels Nielsen, Købmand 143. — Niels Nielsen, Skoleholder i Nibe 274.
- Krogfod, Mette Lauridsdatter 175—77.

- Krogstrup, Otto, Kapellan i Klim 286.
- Kruse, Oberst 66.
- Kræmer, Hans, Borger 164, 174.
— Søren Christensen, Borger 232.
- Krøyer, Frederik, Konsumtionsforpagter 313.
- Kærlingestenen 15.
- Landstingsret 84—85.
- Langballe, Niels Mikkelsen, Hører 292.
- Lange, Niels, til Kærgaard 41, 82, 184, 257—58, 298, 300.
- Langebek, Jakob 274, 285, 294.
- Langgaard, Anders, Rektor 273, 286.
- Langsted, Klavs, Borger 202.
- Lassen, A., Gartner 366. — H. C., Kapellan 251.
- Latinskolen 189, 254—73.
- Laurberg, Peter, Præst 107, 248.
- Lauridsdatter, Giesse 299—300.
- Lauridsen, Erik, Præst 236. — Jens, Præst 235. — Mogens, Borgmester 47. — Morten, Borgmester 84, 137, 191, 300.
- Laursen, Jens, Borgmester 47.
- Lemvig 124—25, 135, 137, 252, 293.
- Lemvig, Hans Hansen, Organist 142, 253.
- Lendum, Søren, Borger 163.
- Lewiin, Konsumtionsbetjent 316.
- Lillebonde, Jens Nielsen, Raadmand 141, 227. — Mette Jensdatter 302.
- Lindenov, Christian 199. — Hans Johansen 152.
- Lofteskov, Peder, Byfoged 47—48.
- Lohmann, Christian, Prokurator 159.
- Lous, Kommandørkaptejn 119—20.
- Lowson, Jørgen, Raadmand i Aalborg 314.
- Lund, F. C., Toldforvalter 309, 331. — Henrik Sørensen, Apotheker 156.
- Lyby, Øster 177—78.
- Lykke, Ejler, til Torp 58, 160, 259. — Johanne 160.
- Læger 152—55.
- Læsø 108—09, 191.
- Løbdegne 265—66.
- Løderup 12, 235, 239, 243—45, 258, 267, 272—73.
- Løgstør 109, 119, 124, 165. — Grunde 111, 118—21. — Kanal 121, 335.
- Madsen, Peder, Raadmand 204—05.
- Maler, Inger Larsdatter 250.
- Mariager 137. — Kirke 229. — Kloster 11.
- Mariager, Lorentz Pedersen, Rektor 282.
- Mark Mølle 12.
- Markussen, Niels, Hører 288.
- Markvorsen, Mikkil, Præst 235. — Peder, Borger 91—92.
- »Mattepending« 112.
- Matzen, Laurids, Hører 288.
- Meier, Anne Jensdatter 156—58. — Kathrine 283.
- Meinert, A. V., Kapellan 251.
- Meiniksen, Nis, Raadmand 47.
- Meldal, Christian, Præst 72, 142, 244—45, 284. — Hans Tollesen, Kapellan 251. — Jens Bircherod,

- Rektor 284. — Melchior, Hospitalsforstander 151, 314.
- Merch, Adolf Casper, Barber 152.
- Mikkelsen, Anders, Raadmand 47.
— Bo, Borgmester 47. — Niels, Borger 135—36. — Thomas, Hører 288. — Tyge, Raadmand 20, 47.
- Mogensen, Svend, Provst i Vestervig 202, 299—300.
- Momme, Arkitekt 235.
- Morsing, Christen Mortensen, Professor 273. — Christen Thorkelsen, Professor 273—74. — Gregers Jørgensen, Rektor 276. — Jens Sørensen, Præst 237—39. — Peder Olesen, Borger 201.
- Mortensen, Hans, paa Silkeborg 313—14. — Kjeld, Hører 287.
- Murmester, Søren Christensen, Rektor 271, 282.
- Mutterlosen, Morten Peitersen, Bartskeer i Viborg 169.
- Mygind, Jørgen Hansen, Konsumtionsforpagter 314.
- Mylting, Peder Henriksen 238.
- Møller, Jakob, Apotheker 156. — Jakob, Byfoged 107, 212. — Jakob Christian, Smed 372. — Mikkell, Købmand 143.
- Mønbo, Espen, Borger 165.
- Nautrup S. 152—53.
- Nebelong, N. S., Arkitekt 190.
- Neidhardt, J. C., Toldforvalter 309.
- Nibe 109—10, 124.
- Nicop, Anders Pedersen, Byskriver 217. — Jakob Pedersen, Byskriver 217.
- Nielsen, Anders, Grosserer 295—96. — Christen, Raadmand 20, 47. — Ebbe, Borgmester 20, 46—47. — Frederik, Kapellan 251. — Jens, Borgmester 47. — Jens, Hører 287. — Jens, Skoleholder 295. — Jes, Borgmester 25—26, 31, 47. — Las, Borgmester 47. — Mads, Præst og Rektor 236, 248, 275. — Oluf, Købmand 148, 314. — Severin, Byfoged 47—48. — Søren, Kapellan 249. — Tillof, Kapellan 249. — Torkil, Raadmand 20, 47.
- Niemann, Bendix og Jakob, Skarprettene i Thisted 179.
- Nordberg, C. T. E., Postmester 318.
- Norgaard, J. C. P., Distriktslæge 155.
- Nors 210.
- Nyholm, Anne Dortha 379. — Jochum Severin, Læge 379.
- Nyrop, J. E., Distriktslæge 155.
- Nør, Mette Jakobsdatter 90. — Niels Olufsen 167—68.
- Olesen, Arkitekt 235.
- Olufsen, Hans, Præst i Øsløs 249. — Henrik, Provst 37—44, 183—84. — Niels, Borger 69, 142, 313. — Niels, Købmand 148, 314. — Quist, Borger 137.
- Omeis, Niels Fog, Kapellan 250.
- Orlogsskib 55.
- Outrup paa Mors 258, 264, 268, 272.
- Overgaard paa Mors 214.
- Pallesen, Jens, Hører 287.
- Pedersen, Anders, Borgmester 138, 195, 216. — Anders, Præst i Vejerslev 42. — Christen, Borg

- mester 191. — Jens, Borgmester 191. — Jens, Byskriver 57, 216. Jep, Præst i Frøslev 42. — Jes, Borgmester 45, 47. — Knud, Byfoged 203. — N. P., Kapellan 251. — Peder, Kapellan 248, 287. — Povl, Byfoged 47—48. — Rasmus, Byfoged 58, 138, 203, 307. — Sakse 28. — Thomas, Borgmester 47. — Thomas, Raadmand 20, 47.
- Petersen, E. V., Postmester 318. — Poul Brynjulvsen, Kapellan 251.
- Plantagen 77, 106, 330, 336, 358—66.
- Podebusk, Jutte, til Vosborg 135, 300.
- Pogwisch, Lavrids, Oberst 66, 238.
- Pors, Hans, til Nørgaard 160.
- Porshave 26—27, 331, 357, 360, 366.
- Postvæsen 317—18, 325, 338.
- Poulsen, Anders, Toldskriver 307—09. — Jes, i Tødsø 43. — Jørgen, Rektor 275—76, 287. — Niels, Byfoged 56, 185, 203. — Peder, Kapellan 249.
- Pratensis, Christen Jensen, Rektor 282.
- Privilegier 21—22, 108—09, 125—29.
- Prokuratorer 159.
- Præstegaard 42—43, 247.
- Præstegildet 38, 43—44. — Gildegården 259. — Gildegods 260.
- Puttkammer, Gerh. v., Kaptejn 161.
- Quadsgaard, Tødsø S. 144.
- Quist, Jakob Mortensen 142. — Morten Mortensen 142, 145—46. — Morten Olufsen 69, 87—88, 141—42, 144, 232. — Oluf 164—65. — Oluf Mortensen 142, 144—46, 148, 151, 314.
- Quistgaard, Christen 115. — Magdalene Sybilla 159. — Niels 113, 115, 147, 151, 162.
- Raadhuset 60—61, 70, 77, 138, 183—90.
- Ramløse, Hans Hansen, Hører 292.
- Randers 17.
- Reckhals, Las, Væbner 28.
- Redsted 266.
- Refshammer 4, 323, 367.
- Reissner, Steen, Farver 159.
- Rested, Jens Madsen, Borger 164.
- Reventlov, Henning 258, 261—62.
- Riise, L. C., Borgmester 213.
- Ringheim, F. V., Postmester 318.
- Ringkøbing 135, 137.
- Risom, Marie Sofie 245.
- Ritter, Bartholomæus, Major 161.
- Rixen, Jeppe Trans, Kapellan 250.
- Rod, Thomas, Raadmand 47.
- Rodsten, Erik 86.
- Rogert, Vilhelm, Rektor 245, 284—85.
- Rolstrup 4—6, 12, 16, 24—28, 102, 252, 311, 323. — Aa 4—6, 10—12. — Bro 9, 102. — Holm 25—28, 99.
- Rosenørn, Peder 86.
- Rostok, et Hus i Nykjøbing 201.
- Rummelhoff, Byfoged 106, 212, 220, 321, 325, 332—33.
- »Ryggehest« 14.
- Saal, Erik 160.
- Sadelmeyer, Peder, Bartskaar i Thisted 169.

- Sallingbo, Jes Pedersen, Raadmand 47.
- Sallingsund 14, 210, 318.
- Saltum 208.
- Sandberg, Helvig 160, 238.
- Sass, Polak 328.
- Schade, A. H., Konsul 9, 50. — Casper, Provst 235, 247, 358.
- Schandorff, Søren Lintrup, Kapellan 251.
- Schave, Christen Jensen, Hører 286—87.
- Schellner, Johan, svensk Ritmester 65.
- Schmidt, Johannes Leonhardt, Kordegn 296, 343—44.
- Schumacher, Byfoged 104, 211.
- Schwartz, Johan Christian, Distriktskirurg 153—55.
- Schytte, Margrethe 284.
- Sebbelov, Maren 220.
- Sebbersund 109.
- Seerup, Jens Jørgensen 313.
- Sehested, Anne, til Sindbjerggaard 266.
- Sejerslev 237—39, 256, 266.
- Selgensen, Søren, Borger i Løgstør 165.
- Sengebusk, Johan, Korporal 315—16.
- Seydewitz, Eleonore 212. — J. C. H., Borgmester 213.
- Sidenborg, Inger 142, 150.
- Siensen, P. C. F., Apotheker 156.
- Sigmund, Wolff, kejserlig Oberstlieutenant 57.
- Simonsen, Cederfeld de, Præst 248. — Hans, Tolder 307. — Niels, Rektor 142.
- Sindbjerggaard 266.
- Sjællandsfar, Peder og Jes, Præster 41.
- Skagen 272.
- Skallerup paa Mors 145, 148, 332.
- Skallerup, Peder Stephansen 150. — Rasmus 142.
- Skarpretter 179.
- Skarregaard 129, 160, 208.
- Skel, Abel 82, 258. — Dorthe, til Rostrup 191. — Otto, til Hammelse 59, 227, 275, 302.
- Skinkel, Amtmand 127—28.
- Skive 65, 86, 124, 132, 134, 137, 310, 317, 334. — Skivehus 53.
- Skiødt, Christen, Klokker 142.
- Skolevæsen 295—96, 326, 343—57. Se Latinskolen.
- Skotthe, Jakob, kejserlig Oberst 57.
- Skov, Jens Ibsen, Borgmester 185, 191—94. — Mette Jensdatter 141. — Mette Pedersdatter 292. — Peder, Borger 113.
- Skovgaard, Anders, Ærkedegn 236.
- Skriver, Jens, Borger 140. — Jens Sørensen, Raadmand 140. — Niels, Raadmand 47. — Peder, Borger 90. — Peder, Raadmand 140. — Søren, Raadmand 140. — Søren Jensen, Borgmester 196. — Truels, Byskriver 214.
- Skræder, Jens Christensen, Raadmand 56, 140, 261, 265. — Laurids Nielsen, Borger 184.
- Skyldal, Mads, Byfoged 91, 141, 159—60, 204—05.
- Skælholm 15.
- Smed, Christen 60—61, 138, 176. — Christen Eriksen 203, 205. — Erik, Borger 163—64. — Jep, Raadmand 47.

- Smedegaard, Laust Mikkelsen 175
—76. — Niels 165.
- Snefogel, Esbern, Borgmester 46
—47.
- Solbjerg paa Mors 147, 172, 266,
302, 304.
- Sommerfeldt, Terkel, Borgmester
87, 199, 228, 305.
- Sortkone, Karen Pedersdatter 172
—74.
- Spentrup, Konsumtionsforpagter
314.
- Spliid, Hans Lorenz, Byfoged 153
—55, 211.
- Stagstrup 172.
- Stauning, Peder Jensen, Præst
239.
- Stavanger, Overskipper 119.
- Steenberg, Maren Kirstine 220.
- Steenstrup, Proprietær 315. — Jo-
hannes Vogelius, Rektor 285.
- Steenwinkel, Hans Christian 126.
- Steffensen, Thomas, Præst 235.
- Stephani, Christopher, Bartskeer
152.
- Sterm, Anders Pedersen, Kapellan
249, 287.
- Stolmager, Johan, Borger 91—92.
- Storm, Peder Sørensen, Rektor
275.
- Strangesen, Ebbe 28.
- Studeholms Grunden 14.
- Sund, Christen 144, 151. — Peder
142.
- Sur, Christen 175. — Peder 164.
- Svane, Hans, Organist 253.
- Svenningsen, Povl, Prior i Due-
holm 32.
- Svenstrup, Jens Pedersen, Rektor
265, 268—72, 277—82, 288—
91.
- Svinkær, Solbjerg S. 302, 304.
- Syberg, J. H. C. F., Toldforvalter
309.
- Sylve, Falch Christensen, Rektor
201, 283, 292.
- Sæby 137, 272.
- Sæbyhag 14.
- Sæbys, Karen 175—76.
- Sø 238, 260.
- Sørensen, Jens, Raadmand 214—
16. — Jens, Søkortdirektør 6,
13—15. — Statius, Pælebukker-
mester 119—20.
- Tavlov 245.
- »Telrør« 136.
- Terkildsen, Jesper, Kapellan 248.
- Tetens, Toldkontrollør 124.
- Thaarup, Thomas, Konsumtions-
betjent 315—16.
- Theiste, Peder, Kirurg 153.
- Thestrup, Barbara Marie 159.
- Thim, Johannes v., Kaptejn 162.
- Thisted 69, 86, 109, 112, 119, 122,
124—25, 132, 134—37, 146,
152, 155—56, 169, 179, 267,
272, 283, 293, 317, 334.
- Thisted, Niels Simonsen, Rektor
283.
- Thoermann, Dorthe Elisabeth 253.
- Thomsen, Bertel, Prior i Dueholm
25, 32. — Chr., Købmand 366.
— Jes, Raadmand 47. — Villum,
Organist 62, 252.
- Thorbull, Søren, Præst 246, 251.
- Thrane, Hans Rasmussen, Organist
253.
- Thybo, Oluf Jensen, Byfoged 163,
175, 203, 215—16, 307.
- Thøgersen, Gunde, Kapellan 249
—50. — Peder, Kapellan 249.

- Peder, Rektor i Holstebro 250.
- Tintels, Las, Borger 41.
- Toft, Karen 213.
- Toldvæsen 121—24, 307—10.
- Tordsen, Mikkil, Borgmester 47.
- Torkilsen, Peder, Borgmester 20, 47. — Tue, Raadmand 20, 47.
- Torm, Landinspektør 104—05.
- Torp, Karby S. 302.
- Tovstrup, Anders Pedersen, Hører 292.
- Trane, Jens, Postmester 317.
- Trap, Lasine 212.
- »Trommesalen« 138.
- Trældige 5.
- Tved S. i Thy 302.
- Tychonius, Christen Lassen, Domprovst 218. — Johan 219. — Peder Lassen, Byskriver 218—19.
- Tæbring S. 258, 264, 268, 272.
- Tæbring, Jens, Borger 290.
- Tødsø 6, 43—44, 144—45, 194, 236, 258, 267, 272—73, 275, 284.
- Tømmerby S. 237.
- Tøttrup, Maren Andersdatter 148.
- Tøving 145, 178.
- Ullerup, Galtrup S. 160, 216.
- Utrup, Christen Mikkelsen 151, 314. — Peder Nielsen 151.
- Vadskærgaard 38, 208.
- Walther, Professor 310.
- Wandborg, Dorthe Margrethe 379.
- Warberg, Peiter Andersen, Apotheker 148, 155.
- Warthoe, Joakim Otto, Kapellan 251.
- Veith, F. G., Distriktslæge 155.
- Vejerslev paa Mors 42, 128, 147, 161, 208, 266, 301.
- Welløf, Anne Mogensdatter 244, 282. — Gunde Mogensen, Rektor 282. — Mogens Gundersen, Præst, se Helsingborg.
- Venner 4—5, 7, 12, 16—17, 20. »Vennergade« 6.
- Vester, Niels Olufsen, Borger 141 (smlgn. Olufsen).
- Vester Mølle 10, 12.
- Vestergaard, F. C. B. S., Borgmester 213.
- Vestervig 125. — Kloster 299—300.
- Westphal, Anne Dorothea 253.
- Vettels 4—7, 12, 16—17, 22—27. — Vettelskær 6, 26. — Vettelsør 6, 13—14, 141, 176, 357.
- Viborg 86, 109, 125, 136, 152, 155, 169, 317—18, 334.
- »Vider og Vedtægter« 102—03.
- »Vildkilde Mark« 107, 172.
- Wille, Thomas, Raadmand 47.
- Villumsdatter, Mette 289.
- Villumsen, Knud, Organist 252.
- Vils 210.
- Vils, Christen Jakobsen 295. — Jakob Madsen 218. — Jens Madsen 10, 201. — Mads Nielsen 69.
- Vilsdatter, Ane 163.
- Wilse, Christen, Købmand 159.
- Vilsund 210.
- Vincentzen, Søren, Kapellan 193, 249.
- Vinter, Jens, Borger 138. — Knud Nielsen, til Overgaard 214. — Niels Jensen, Borger 165.
- Winther, Præst i Stagstrup 159.

— Christian, Dr. med. 54, 160.	Ydby S. 272—73.
— Thorkil 54, 160. — Thorkild Christian, Præst 248.	Yde, S. P., Lærer 334.
Vodstrup 6.	
Voetmann, Wolhart, Prokurator 159.	Ziegler, Christian August, Apotheker 156.
Vognsen, Jesper, Ritmester 66.	
Wolff, Iver Jakobsen, Præst 141, 239, 280.	Ørndrup, Karby S. 301—02.
Wormstrup, F. C., Byfoged 211.	Ørodden 4, 97, 104, 161, 357.
Woydemann, J. P., Hospitalsforstander 159. — Johan Peter, Byfoged 211, 219.	Øsløs 237, 249.
Wulff, Hans Jacobsen, Borgmester 199.	Øster, Jens Christensen 90. — Peder Nielsen 164.
Wørmer, Postmester 318, 363—64.	Øster Mølle 12, 146.
	Østergaard, P. J., Urmager 332—35, 371.
	Østersfiskeri 370.

RETTELSER.

- S. 57 L. 2—3: Søren, læs Jens.
 S. 63 L. 10: Gregersen, læs Krag.
 S. 110 L. 9: Peder, læs Oluf.
 S. 127 L. 4 fra neden: Stiftamtmand, læs Amtmand.
 S. 198 L. 4: Maren, læs Johanne.

NYKJØBING PÅ MORS 1897. TEGNET AF ALFRED LARSEN.